

2019

EKONOMİK RAPOR

TOBB Yayın No: 2021/018

TOBB yayınları için ayrıntılı bilgi Yayın Müdürlüğünden alınabilir.

Tel : (0312) 218 20 00

Faks : (0312) 218 20 64

Web : www.tobb.org.tr

TOBB yayınlarına tam metin ve ücretsiz olarak web adresinden ulaşabilirsiniz.

Tasarım: Evren Türkmen

Baskı: GÖKÇE OFSET

İVOGSAN 21. Cad. 599. Sokak

No:22 Yenimalle / Ankara

Tel: 0312 395 93 37

ÖNSÖZ

Dünya ekonomileri için zor bir sene geride bırakılıyor. Küresel iktisadi ortamdaki toparlanma 2019 yılında sürmekle birlikte güç kaybediyor. Dünya genelinde büyüme oranlarının önceki yılın altında gerçekleşmesi bekleniyor. Küresel ticaret ivmesi azalıyor. Küresel ticaret hacmindeki artış sürmekle beraber yavaşlama işaretleri veriyor. 2019 yılında küresel mal ve hizmet ticaretinin büyüme hızının son 10 yılın en düşük oranına gerilemesi bekleniyor.

ABD'nin küresel politikalarında istikrarsız bir tutum sergilemesi, ABD ve ana ticaret ortakları arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oluyor. Ortadoğuda devam eden jeopolitik gerilimler, gelişmiş ülkelerdeki sosyal huzursuzluklar, pek çok ülkedeki düşük faiz ortamının varlık fiyatlarında neden olduğu artışın yeni finansal balonlara dönüşme riski ve korumacı politikalarındaki artışın sürmesi, küresel ortamdaki aşağı yönlü riskler olarak ön plana çıkıyor.

ABD ile Çin arasındaki gerilim ticarete azalmış gibi görünse de jeopolitik alanda devam ediyor. ABD'nin etkisiyle NATO'nun Rusya ve terörizm gibi geleneksel tehditlere Çin'i de eklediği görülüyor. Çin'in dev ölçekteki ekonomisi, her geçen gün büyüyen askeri gücü, hatırı sayılır istihbarat kapasitesi ile başta yapay zekâ ve 5G olmak üzere teknoloji geliştirme çabaları Batıyı endişelendiriyor.

Olumlu taraftaysa, ABD-Çin ticaret müzakerelerinden gelen anlaşma sinyalleri ve Brexit'in anlaşmalı şekilde gerçekleşme ihtimali, dünya genelinde ticaret savaşı çıkma endişelerini azaltıyor. ABD ve AB Merkez Bankalarının para politikalarındaki gevşemenin sürmesi, buna bağlı olarak küresel fon akımlarındaki artış, ekonomilerin büyümesine destek veriyor.

E-ticaret platformlarının yaygınlaşması ve blok zinciri teknolojisinin ticari maliyetleri düşürmesi, 3 boyutlu baskı yapım tekniğinin yaygınlaşması ve artan sınır ötesi üretim süreçleri, küresel değer zincirlerini kısaltıp, güçlendiriyor. Bu durum operasyonel riskleri azalttığından ticari faaliyetlere de olumlu yansıyor.

Öte taraftan, dünya genelinde kurallara dayalı ticaret sisteminin gelişmesi, iklim değişikliğiyle mücadele ve sera gazı emisyonlarının azaltılması, uluslararası vergi mimarisinin güçlendirmesi için daha fazla sınır ötesi işbirliğine ihtiyaç duyulmaya devam ediliyor.

Yakın dönemde küresel ticarete yeni kuralların eklenmesi de bekleniyor. Ulaşım ve mal ticaretinde karbon emisyonu düzenlenmesi bunların başında geliyor. Özellikle AB'nin ithalatta almayı planladığı Karbon Düzenlemesi Vergisi buraya yapılan ticarete ilave maliyete yol açabilir.

Teknoloji ve lojistikteki gelişmelerle birlikte gelmekte olan yeni çağda ekonomiden eğitime kadar her şeyi yeniden düşünmemiz lazım. Eski alışkanlıklardan ve eski bakış açısından kurtulmak lazım. Türkiye'nin de ekonominin öncelikleri yerine, kamu maliyesi öncelikleri ile düşünmeyi bırakması lazım. Öncelik memlekette daha fazla unicorn olsun, yeni teknoloji şirketleri çıksın olmalı. Gayrimenkul ve plaka rantını korumak uğruna ülkeyi çağdaş hizmetlerden mahrum bırakmak, yarını bugüne feda etmek demek. Türkiye'nin teknoloji yarışında geride kalması demek.

Dolayısıyla dönüşecek sektör ve alanları dönüşüme direnişin değil, dönüşümün parçası yapmak gerekir. Eğer böyle yapılmazsa, en hızlı dönüşme potansiyeli olan sektörler ve alanlarda kamu idaresi, dönüşümün değil, statükonun sesi haline geliyor ve dönüşümü zorlaştırıyor.

Dünyada ve ülkemizde yaşananların ve yaşanacakların teknolojik değişimle gelen son derece doğal bir süreç olduğunu vurgulamak bu noktada önemli. İşte o vakit insanların hadiseye bakışı, benim başıma neler gelecek diye değil, ben bundan nasıl yararlanacağım ya da bundan nasıl yeni iş fikirleri çıkabilir şekline çevirmek mümkün olur. Sanayi devriminden sonra teknoloji devrimini de ıskalamak istemiyorsak teknolojik gelişme karşısında hep öne çıkan yasaklama odaklı tutumumuzu değiştirmemiz şart. Yoksa eller aya biz yaya demeye ve başkalarının arkasından bakmaya devam ederiz.

Türkiye ekonomisine baktığımızda büyümedeki yavaşlama dikkat çekiyor. Büyüme oranı 2017'den bu yana aşağı yönlü trend sergiliyor. 2019 yılı büyümesi yüzde 1'in altında gerçekleşiyor. Büyümede beklenen performansa ulaşamaması işsizlik rakamlarını da olumsuz etkiliyor. Çift haneli oranların altına düşürülemeyen işsizlik giderek daha büyük bir yapısal soruna dönüşüyor. Tüketici enflasyonun tek hanelere indirilememesi fiyat istikrarı anlamında olumsuz bir görüntü veriyor. Bütçe açığındaki hızlı artış ve açığın milli gelirin yüzde 3'üne yaklaşması, buna paralel büyüyen kamu borçlanması da mali disiplin konusunda soru işaretleri oluşturuyor.

Ekonomideki olumlu yönler ise faizlerin gerileme sürecinde olması, ihracattaki artışın ve dış ticaret dengesi iyileşmesinin devam etmesi, cari işlemler açığının fazlaya dönmesi sayesinde döviz dengesindeki kırılganlığın azaltılması ve döviz rezervlerinde artış, turizm ve yurt dışı müteahhitlik gibi döviz kazandıran hizmet sektörlerinin yüksek performansı şeklinde öne çıkıyor.

2019 yılında Türkiye ekonomisinde üç faktörün belirleyici olduğunu görüyoruz. Maliye politikasının desteği (yani kamu harcamalarının artırılması, yeni teşvikler ve vergi indirimleri), ihracat artışı ve tüketici kredilerindeki genişleme.

Önceki yıllardaki mali disiplin ve azalan kamu borç stoku kamu bütçesinde kullanılabilecek bir alan yaratmıştı. Bu sayede ekonomik aktiviteyi desteklemek üzere maliye politikası gevşetilebildi. Ancak artan bütçe açığı daha fazla borçlanma ve daha fazla faiz yükü getirecek. Dolayısıyla bundan sonra maliye politikasında toparlanma olmalı ve bütçe açığı tekrar makul seviyelere indirilmeli ki, ileride tekrar ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilecek bir manevra alanı ortaya çıksın.

Dış ticaretteki gelişmelere baktığımızdaysa son çeyreğe kadar büyümeye buradan artı katkı sağlanırken, artan büyüme ve ertelenen talebin devreye girmesiyle ithalat artışı ihracatı geçti. Net ihracatın büyümeye katkısı eksiye döndü. Önümüzdeki sene dış ticaret dengesinden büyümeye net katkı gelmeyebilir. Petrol başta olmak üzere emtia fiyatlarındaki düşüşse genelde lehimize.

Yurtiçi tüketimde artış eğilimi sürüyor. KDV ve ÖTV tahsilatlarındaki artış da bunu teyit ediyor. Ancak tüketici kredilerindeki ivmelenme finansal istikrar açısından istenilir bir gelişme olmayabilir. Zira hem ticari kredilere daha az alan kalıyor, hem de büyümenin tüketim ağırlıklı olması sürdürülebilir değil.

Yatırımlar tarafındaysa yılın dördüncü çeyreğindeki harcamaların arttığı görülüyor. Üretim kapasitesini korumak açısından olumlu bir gelişme. Ancak henüz yeterli değil. Yapılan yatırım harcamalarının çoğunlukla yenileme amaçlı olduğu, ilave veya yeni üretim konusunda henüz istenen ivmenin yakalanmadığı düşünülüyor.

Dış politika, çevre coğrafyanın durumu, Suriye ve Libya meseleleri, AB, ABD ve Rusya ile ilişkiler de önemini korumaya devam ediyor. Bunlara ilaveten bir de henüz bizim gündemimizde pek öne çıkmayan ama özellikle Batıda ilk sıralarda konuşulan küresel ısınma tehdidi var. Emisyonların sınırlandırılması ve ithal mallardan karbon vergisi gündemde. Kamu yatırımları, teşvikler ve sanayi politikası tasarımı da dikkate almamız gerekiyor. Dikkate almazsak Turgut Özal ile başlayan dışa açılarak zenginleşme süreci tıkanır. Tüm bunlar değerlendirildiğinde 2020'nin ekonomi açısından yılın başında beklenildiği kadar olumlu geçmemesi ihtimali ortaya çıkıyor. Enseyi karartmadan ama temkinli ilerlemekte fayda var.

Dünya ve Türkiye ekonomisindeki gelişmelerin değerlendirildiği Ekonomik Raporumuzun camiamıza ve ilgililere faydalı olmasını diliyorum.

M. Rifat HİSARCIKLIOĞLU

TOBB Başkanı

TOBB YÖNETİM KURULU

Başkan	M. Rifat HİSARCIKLIOĞLU
Başkan Yrd.	Ali KOPUZ
Başkan Yrd.	Selçuk ÖZTÜRK
Başkan Yrd.	S. Zeki MURZİOĞLU
Başkan Yrd.	Ayhan ZEYTİNOĞLU
Başkan Yrd.	Tamer KIRAN
Sayman Üye	Faik YAVUZ
Üye	Cengiz GÜNAY
Üye	Mahmut ÖZGENER
Üye	Öztürk ORAN
Üye	Zeki KIVANÇ
Üye	Oğuzhan A. SADIKOĞLU
Üye	Davut ÇETİN
Üye	Engin YEŞİL
Üye	Özer MATLI
Üye	Ömer ZEYDAN
Üye	Hakan ÜLKEN
Üye	Şaban A. KARAMEHMETOĞLU
Üye	Mehmet BÜYÜKSİMİTÇİ
Üye	S. Selim KANDEMİR
Üye	M. Cihat LOKMANOĞLU
Genel Sekreter	Mustafa SARAÇÖZ

EKONOMİK RAPORU İNCELEME KOMİSYONU

Başkan	Ferhat ÇAĞLAYAN
Başkan Yrd.	Levent KOÇAK
Sözcü	Ercan ÖZKAN
Raportör	Halil BALIK
Üye	Ahmet Nejat SAĞEL
Üye	Cem DOĞAN
Üye	Ersin KAŞKA
Üye	Şakir İŞERİ

HAZIRLAYANLAR

Murat AYDIN	Mali ve Sosyal Politikalar Müdürü
Serpil MERT	Mali ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü, Uzman
Sema KAYNAK	Mali ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü, Uzman
Z. Özlem HATİPOĞLU	Mali ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü, Uzman

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
TABLO LİSTESİ.....	XIII
GRAFİK LİSTESİ.....	XVII
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	XIX
BÖLÜM I. DÜNYA EKONOMİSİ	1
DÜNYA EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ	3
1.1 Gayrisafi Yurt İçi Hasıla.....	4
1.2 Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına Düşen GSYH.....	7
1.3 Tüketici Fiyat Endeksi	9
1.4 Uluslararası Mal Piyasaları ve Seçilmiş Malların Fiyatları.....	11
1.5 Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi	13
1.6 Dünya Ticaret Hacmi.....	14
1.7 Cari İşlemler Dengesi.....	17
1.8 İşsizlik Oranları.....	18
1.9 Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi	20
BÖLÜM II. TÜRKİYE EKONOMİSİ	23
TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ	25
1. EKONOMİK GÖSTERGELER	33
1.1 Gayrisafi Yurt İçi Hasıla.....	33
1.2 Sektörel Gelişmeler.....	41
1.2.1 Tarım	41
1.2.2 Sanayi	47
1.2.2.1 Madencilik ve Taşocakçılığı	50
1.2.2.2 İmalat Sanayi	51
1.2.2.3 Enerji.....	59
1.2.3 Hizmetler	61
1.2.3.1 İnşaat	61
1.2.3.2 Ticaret Borsaları İşlem Hacmi.....	63

1.2.3.3 Kurulan ve Kapanan Şirketler	65
1.2.3.4 Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler	69
1.2.3.5 Turizm	70
1.2.3.6 Ulaştırma.....	72
1.3 Yatırımlar	74
1.4 Parasal ve Mali Gelişmeler	82
1.4.1 Enflasyon	82
1.4.1.1 Tüketici Fiyat Endeksi	82
1.4.1.2 Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi	91
1.4.1.3 Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi.....	94
1.4.1.4 Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi	95
1.4.2 Para, Banka	97
1.4.3 Sermaye Piyasası	106
1.4.4 Kamu Maliyesi	111
1.4.4.1 Merkezi Yönetim Bütçesi	112
1.4.4.1.1 Gelirler	114
1.4.4.1.2 Giderler	118
1.4.4.2 Fonlar	119
1.4.4.3 Kamu İktisadi Teşebbüsleri	120
1.4.4.4 Kamu Finansman Açığı.....	120
1.4.4.5 Özelleştirme	121
1.4.4.6 Merkezi Yönetim Borç Stoku.....	122
1.4.5 Altın Fiyatları	126
1.4.6 Döviz Kurları.....	128
1.5 Dış Ekonomik Gelişmeler	134
1.5.1 Dış Ticaret Göstergeleri	134
1.5.1.1 İhracat	135
1.5.1.2 İthalat	137
1.5.1.3 İllere Göre Dış Ticaret.....	139
1.5.1.4 Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret.....	141
1.5.1.5 Komşu Ülkelerle Dış Ticaret.....	147

1.5.2 Ödemeler Dengesi	148
1.5.3 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar	150
1.5.4 Dış Borçlar	154
2. SOSYAL GÖSTERGELER.....	159
2.1 Nüfus ve Göç	159
2.2 Eğitim	164
2.2.1 Okullaşma Oranları	164
2.2.2 Okul, Öğretmen, Öğrenci, Mezun Olan Öğrenci ve Derslik Sayısı.....	165
2.3 Sağlık	167
2.4 Çalışma Hayatı.....	169
2.4.1 İşgücü.....	169
2.4.1.1 Temel İşgücü Göstergeleri	169
2.4.1.2 Eğitim Durumuna Göre İşgücü.....	171
2.4.1.3 Bölgesel Düzeyde İşgücü Göstergeleri.....	173
2.4.2 İstihdam.....	175
2.4.2.1 İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	175
2.4.2.2 Bölgesel Düzeyde İstihdam Göstergeleri.....	177
2.4.2.3 İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu	179
2.4.2.4 Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Sektör ve İşteki Durumu	181
2.4.2.5 İş Arama Sürelerine Göre İşsizler	183
2.4.3 Toplu İş Sözleşmesi ve Ücretler	183
EK I- Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (2015-2019).....	187
EK II- İller ve Bölgeler İtibarıyla Seçilmiş Ekonomik ve Sosyal Göstergeler	191

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. GSYH Büyüme Hızları	5
Tablo 2. Kişi Başına GSYH (Satın Alma Gücü Paritesine Göre)	8
Tablo 3. Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları	10
Tablo 4. Dünya Mal Fiyat Endeksleri	11
Tablo 5. Uluslararası Piyasalarda Seçilmiş Ürünlerin Fiyatları	12
Tablo 6. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi/GSYH.....	14
Tablo 7. Dünya Ticaret Hacmi (Mal ve Hizmet Ticareti) Değişim Oranları.....	15
Tablo 8. Cari İşlemler Dengesi/GSYH	17
Tablo 9. İşsizlik Oranları	19
Tablo 10. Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 4.0	22
Tablo 11. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre A10 Düzeyinde Zincirlenmiş Hacim ve Endeks.....	34
Tablo 12. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre A10 Düzeyinde Cari Fiyatlarla.....	37
Tablo 13. Sektörlerin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payları.....	37
Tablo 14. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Harcamalar Yöntemiyle Zincirlenmiş Hacim ve Endeks	38
Tablo 15. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Harcamalar Yöntemiyle Cari Fiyatlarla	39
Tablo 16. Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları, Dayanıklılık Türüne Göre Zincirlenmiş Hacim Endeksi.....	40
Tablo 17. Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları, Dayanıklılık Türüne Göre Cari Fiyatlarla.....	40
Tablo 18. Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu, Zincirlenmiş Hacim Endeksi	40
Tablo 19. Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu, Cari Fiyatlarla.....	41
Tablo 20. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla.....	41
Tablo 21. Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları.....	42
Tablo 22. Sebze Ürünleri Üretim Miktarları.....	44
Tablo 23. Meyve Ürünleri, İçecek ve Baharat Bitkileri Üretim Miktarları	45
Tablo 24. Tarımsal Destekleme Ödemeleri	47
Tablo 25. Sanayi Üretim Endeksi.....	49
Tablo 26. Ana Sanayi Gruplarına Göre Sanayi Üretim Endeksi.	49
Tablo 27. Madencilik ve Taşocakçılığı Üretim Endeksi	50
Tablo 28. İmalat Sanayi Üretim Endeksi	51
Tablo 29. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları	52
Tablo 30. Mal Gruplarına Göre Kapasite Kullanım Oranları	53
Tablo 31. Çalışan Aralıklarına Göre Kapasite Raporu Sayısı ve Toplam Çalışan Sayısı.....	54
Tablo 32. Ana Faaliyet Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı	56
Tablo 33. Teknoloji Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı	57

Tablo 34. Bölgelere Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı ve Toplam Çalışan Sayısı	58
Tablo 35. Enerji Sektörü Üretim Endeksi	59
Tablo 36. Elektrik Enerjisi Üretimine Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı	59
Tablo 37. Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler	60
Tablo 38. Yapı Ruhsatına Göre Bina İnşaatı Yüzölçümleri	61
Tablo 39. Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina İnşaatı Yüzölçümleri	62
Tablo 40. Konut Satış Sayıları	63
Tablo 41. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi	64
Tablo 42. İşlem Hacmine Göre İlk Yirmi Ticaret Borsası.....	65
Tablo 43. Kurulan, Kapanan, Sermaye Artıran ve Tasfiye Olan Şirket ve Kooperatif Sayıları	66
Tablo 44. Faaliyetlere Göre Kurulan, Kapanan Şirket ve Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayıları	67
Tablo 45. Kurulan Yabancı Sermayeli Şirketlerin Ülkelere Göre Dağılımı	68
Tablo 46. Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler	69
Tablo 47. Çıkış Yapan Ziyaretçi ve Giriş Yapan Vatandaş Sayısı	70
Tablo 48. Milliyetlere Göre Türkiye’den Çıkış Yapan Yabancı Sayısı	71
Tablo 49. Turizm Gelir-Gider Dengesi ve Ortalama Harcamalar	71
Tablo 50. Ulaştırma İstatistikleri.....	73
Tablo 51. Türkiye Geneli ve Devlet Hava Meydanları İşletmesi Tarafından Hava Yolu ile Yapılan Yolcu ve Yük Taşımacılığı.....	74
Tablo 52. Sabit Sermaye Yatırımları	74
Tablo 53. Sektörler İtibarıyla Sabit Sermaye Yatırımları	76
Tablo 54. Sektörlere Göre Yatırım Teşvik Belgeleri	77
Tablo 55. Mahiyetlerine Göre Yatırım Teşvik Belgeleri	79
Tablo 56. Bölgelere Göre Yatırım Teşvik Belgeleri.....	79
Tablo 57. Destek Sınıflarına Göre Yatırım Teşvik Belgeleri	81
Tablo 58. Ana Harcama Gruplarına Göre Tüketici Fiyat Endeksi	85
Tablo 59. Özel Kapsamlı Tüketici Fiyat Endeksi	87
Tablo 60. Bölgelere Göre Tüketici Fiyat Endeksi.....	90
Tablo 61. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi	91
Tablo 62. Ana Sanayi Gruplarına Göre Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi.....	93
Tablo 63. Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi.....	94
Tablo 64. Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi	96
Tablo 65. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Faiz Oranları	98
Tablo 66. Para Arzları	99
Tablo 67. Mevduat Bankalarındaki Mevduat.....	100
Tablo 68. Banka Kredileri	102
Tablo 69. Bankacılık Sektörü Tüketici Kredileri	103
Tablo 70. Bireysel Kredi ve Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı...	104
Tablo 71. Uluslararası Rezervler	104
Tablo 72. TCMB Rezervleri ve İthalatı Karşılama Oranı.....	105
Tablo 73. Türk Bankacılık Sisteminde Banka, Şube ve Personel Bilgileri	106

Tablo 74. Menkul Kıymet Stokları	107
Tablo 75. Borsa İstanbul (BİST) Endeksi ve İşlem Hacmi	109
Tablo 76. Borsa İstanbul'da Yatırım Yapan Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri	110
Tablo 77. Borsa İstanbul'da Yabancı Yatırımcılarda İlk On Ülke	110
Tablo 78. Genel Devlet Gelirleri.....	111
Tablo 79. Genel Devlet Harcamaları.....	112
Tablo 80. Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmesi	113
Tablo 81. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	115
Tablo 82. Vergi Yükü ve Vergi Esnekliği Katsayıları	116
Tablo 83. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri	118
Tablo 84. Fon Dengesi	119
Tablo 85. İşletmeci KİT Finansman Dengesi	120
Tablo 86. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği.....	121
Tablo 87. Özelleştirme İşlemleri.....	122
Tablo 88. Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku	123
Tablo 89. Merkezi Yönetim İç Borç Stoku.....	124
Tablo 90. İç Borçlanmanın Ortalama Vadesi ve Maliyeti	125
Tablo 91. Merkezi Yönetim Borç Stoku Döviz/Faiz Yapısı	125
Tablo 92. İç Borç Stokunun Elinde Bulunduranlara Göre Dağılımı	126
Tablo 93. Altın Fiyatları	127
Tablo 94. TCMB Tarafından Yapılan Döviz Alım-Satım Tutarları	129
Tablo 95. Yıllar İtibarıyla Döviz Kurları.....	129
Tablo 96. Döviz Kurları	131
Tablo 97. Reel Efektif Döviz Kuru.....	132
Tablo 98. Dış Ticaret Göstergeleri	134
Tablo 99. Sektörlere Göre İhracat.....	135
Tablo 100. Geniş Ekonomik Grup Sınıflamasına Göre İhracat.....	136
Tablo 101. İhracatta İlk On Fasil	137
Tablo 102. Sektörlere Göre İthalat.....	138
Tablo 103. Geniş Ekonomik Grup Sınıflamasına Göre İthalat.....	138
Tablo 104. İthalatta İlk On Fasil	139
Tablo 105. En Çok İhracat Yapan İlk On İl.....	140
Tablo 106. En Çok İthalat Yapan İlk On İl	140
Tablo 107. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri	141
Tablo 108. Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri.....	145
Tablo 109. En Çok İhracat Yapılan İlk On Ülke	146
Tablo 110. En Çok İthalat Yapılan İlk On Ülke	146
Tablo 111. Sınır Komşularımızla Dış Ticaret	147
Tablo 112. Ödemeler Dengesi	148
Tablo 113. Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Filli Girişler)	150
Tablo 114. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Sektörel Dağılımı.....	151
Tablo 115. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı.....	153

Tablo 116. Brüt Dış Borç Stoku	154
Tablo 117. Özel Sektörün Yurtdışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borçları	156
Tablo 118. Finansal Olmayan Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borcunun Sektörel Dağılımı.....	158
Tablo 119. Temel Nüfus Göstergeleri.....	159
Tablo 120. 2019 Yılında En Fazla ve En Az Nüfusa Sahip İlk 5 İlin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	160
Tablo 121. Nüfusun Yaş Grupları ve Bağımlılıklara Göre Dağılımı, Ortanca Yaş ..	160
Tablo 122. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre Nüfusa Yönelik Seçilmiş Göstergeler	162
Tablo 123. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre Göç İstatistikleri	164
Tablo 124. Eğitim Seviyelerine Göre Okullaşma Oranları.....	164
Tablo 125. Yaş Gruplarına (Doğum Yıllarına) Göre Net Okullaşma Oranı	165
Tablo 126. Okul/Kurum, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayısı.....	166
Tablo 127. Okul Türü ve Öğretim Yılına Göre Okul/Birim, Öğretmen, Öğrenci ve Mezun Olan Öğrenci Sayısı	166
Tablo 128. Dallara Göre Hastane ve Yatak Sayıları	167
Tablo 129. Sağlık Personeli Sayıları (Tüm Sektörler).....	168
Tablo 130. Temel İşgücü Göstergeleri	169
Tablo 131. Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu	172
Tablo 132. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İşgücü Göstergeleri-1.....	174
Tablo 133. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İşgücü Göstergeleri-2.....	175
Tablo 134. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı	176
Tablo 135. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı	178
Tablo 136. İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu.....	179
Tablo 137. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu.....	181
Tablo 138. Kayıt Dışı İstihdam Oranı	182
Tablo 139. İş Arama Sürelerine Göre İşsizler	183
Tablo 140. Toplu İş Sözleşmelerinin Kapsadığı İşyeri ve İşçi Sayıları	183
Tablo 141. Grev Uygulamaları	184
Tablo 142. Toplu İş Sözleşmesi Kapsamında Kamu Kesimi İşçi Ücretlerinde Gelişmeler	184
Tablo 143. Günlük ve Aylık Asgari Ücretler.....	184
Tablo 144. Asgari Ücretin İşverene Maliyeti.....	185
Tablo 145. Memur Maaşlarında Nominal ve Reel Değişimler.....	185

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. Seçilmiş Ülke Grupları GSYH Büyüme Hızları.....	6
Grafik 2. Kişi Başına GSYH (Satın Alma Gücü Paritesine Göre).....	8
Grafik 3. Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları	10
Grafik 4. Cari İşlemler Dengesi/GSYH.....	18
Grafik 5. İşsizlik Oranları.....	19
Grafik 6. Dönemler İtibarıyla Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Büyüme Hızları	35
Grafik 7. Gayrisafi Yurt İçi Hasılayı Oluşturan Faaliyetlerin Büyüme Hızları (Zincirlenmiş Hacim Endeksi, 2009=100)	36
Grafik 8. Sektörlerin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payları (Cari Fiyatlarla).....	38
Grafik 9. Bitkisel Üretim Değişim Oranları	43
Grafik 10. Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %) (Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100).....	48
Grafik 11. Sektörlere Göre Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %) (Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100).....	49
Grafik 12. Ana Sanayi Gruplarına Göre Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %) (Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100).....	50
Grafik 13. Mal Gruplarına Göre Kapasite Kullanım Oranları (Ağırlık Ortalama, %) ...	54
Grafik 14. Çalışan Aralıklarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı	55
Grafik 15. Teknoloji Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı.....	57
Grafik 16. Elektrik Enerjisi Üretiminin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı	60
Grafik 17. Yapı Ruhsatı ve Yapı Kullanma İzin Belgesi Verilen Yapıların Yüzölçümleri.....	62
Grafik 18. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi	64
Grafik 19. Kurulan, Kapanan, Sermaye Artıran ve Tasfiye Olan Şirket ve Kooperatif Sayılarının Değişim Oranı	66
Grafik 20. Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler	69
Grafik 21. Turizm Gelir ve Giderleri.....	72
Grafik 22. Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı (2019, %)	75
Grafik 23. Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı (Sabit Yatırım).....	78
Grafik 24. Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı (Sabit Yatırım)	80
Grafik 25. Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşme	83
Grafik 26. Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)	84
Grafik 27. Ana Harcama Grupları İtibarıyla Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)	86
Grafik 28. TÜFE, B (H) ve C (I) Çekirdek Enflasyonu (Yıllık)	88
Grafik 29. Özel Kapsamlı Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre).....	88
Grafik 30. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre).....	92

Grafik 31. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)	93
Grafik 32. Ana Sanayi Gruplarına Göre Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)	94
Grafik 33. Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)	95
Grafik 34. Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)	97
Grafik 35. Para Arzları	99
Grafik 36. Mevduat Bankalarındaki Mevduat	101
Grafik 37. Uluslararası Rezervler	104
Grafik 38. Menkul Kıymet Stokları	107
Grafik 39. Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmesi	114
Grafik 40. Vergi Yüğü	117
Grafik 41. Vergi Esnekliğı Katsayıları	117
Grafik 42. Merkezi Yönetim Borç Stoku	124
Grafik 43. Döviz Kurları	130
Grafik 44. Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri	133
Grafik 45. Dış Ticaret Göstergeleri	134
Grafik 46. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	135
Grafik 47. Belirli Ülke Gruplarına Göre İhracat	141
Grafik 48. Belirli Ülke Gruplarına Göre İthalat	143
Grafik 49. Ödemeler Dengesi	149
Grafik 50. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Sektörel Dağılımı	152
Grafik 51. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı	153
Grafik 52. Dış Borç Stoku	155
Grafik 53. Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı	155
Grafik 54. İl/İlçe Merkezi ve Belde/Köy Nüfusları	159
Grafik 55. Sağlık Personeli Sayıları	168
Grafik 56. İşsizlik Oranları	170
Grafik 57. Mevsim Etkilerinden Arındırılmış İşgücü Göstergeleri	171
Grafik 58. Eğitim Durumuna Göre İşgücünün Dağılımı	172
Grafik 59. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı	177
Grafik 60. İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu	179
Grafik 61. Kayıt Dışı İstihdam Oranı	182

SİMGELER VE KISALTMALAR

SİMGELER

-	: Bilgi mevcut değildir.
\$	: Amerikan doları
€	: Euro
m ²	: Metrekare
GWh	: Gigawatt saat (GWh = 1 milyar KWh)
Km ²	: Kilometre kare
KWh	: Kilowatt saat
MW	: Megawatt
bbl	: Varil (1 bbl = 159 lt)
lb	: 1 lb = 0,4536 Kg
MT	: Metrik ton
cts	: Cents
Kişi/Km ²	: Nüfus yoğunluğu
‰	: Binde

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÇŞHB	: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASEAN	: Güneydoğu Asya Milletler Birliği
BB-BGB	: Banka Bonoları-Banka Garantili Bonolar
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİST	: Borsa İstanbul
ÇATAK	: Çevre Amaçlı Tarım Alanlarının Korunması
DHİMİ	: Devlet Hava Meydanları İşletmesi
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
DTH	: Döviz Tevdiat Hesabı
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
G-7	: ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya ve Kanada
GLP	: Geç Likidite Penceresi
GSYH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HMB	: Hazine ve Maliye Bakanlığı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği

KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KREE	: Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi
KZOB	: Kar ve Zarar Ortaklığı Belgesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MKK	: Merkezi Kayıt Kurumu
MTEP	: Milyon Ton Eşdeğer Petrol
NACE	: Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
SB	: Sağlık Bakanlığı
SBB	: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SKR	: Sanayi Kapasite Raporu
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
STB	: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
THY	: Türk Hava Yolları
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YD-ÜFE	: Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi
Yİ-ÜFE	: Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi
VDMK	: Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler
VOB	: Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası
YF	: Yatırım Fonu
YP	: Yabancı Para

BÖLÜM I. DÜNYA EKONOMİSİ

76. GENEL KURUL

DÜNYA EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ¹

Dünya ekonomisinde ekonomik faaliyet ve yatırımlarda 2017 yılı başında başlayan iyileşme, yılın ikinci yarısında güçlenerek devam etmiştir. Gelişmiş ülkelerde yatırımın toparlanması, gelişmekte olan Asyada yaşanan güçlü büyüme, gelişmekte olan Avrupada ise ekonomik faaliyetlerde görülen kayda değer iyileşme ve birçok emtia ihracatçısının toparlanmasına bağlı olarak 2017 yılında dünya büyüme oranı, 2011 yılından sonraki en yüksek değer olan % 3,9'a yükselmiştir.

2018 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Çin arasındaki ticaret gerilimleri, Arjantin ve Türkiye'deki makroekonomik gerilim, Almanya'da otomobil sektöründeki aksamalar, Çin'de uygulanan sıkı kredi politikaları ve finansal sıkılaştırmanın etkisiyle 2018 yılında küresel büyüme oranı % 3,6 olmuştur.

ABD ile ticaret ortakları arasındaki ekonomik ilişkilerin veya diğer ülkeleri içeren ticari ilişkilerin daha da kötüleşmesi, küresel ölçekte ülke ekonomilerinde artan ticari engellerle ticari iş yapma güvenindeki düşüş, ticareti çevreleyen yoğun politika belirsizlikleri, jeopolitik gerilimler, gelişmekte olan bazı ekonomilerde görülen makroekonomik gerginlik, gelişmiş ülkelerde yaşanan nüfus ve düşük verimlilik gibi yapısal faktörler ve Hindistan gibi birkaç gelişmekte olan ekonomide ekonomik faaliyetlere yönelik olumsuz riskler ve artan toplumsal huzursuzluğun etkisiyle 2019 yılında küresel büyüme zayıflamıştır. Dünya ekonomisi büyüme oranı 2018 yılına göre 0,7 puanlık düşüşle % 2,9 düzeyinde gerçekleşmiştir.

ABD ve ticaret ortakları, özellikle Çin arasındaki daha yüksek tarife engelleri, 2019 yılında birçok ekonomide iş dünyasına zarar vermiş, bileşik döngüsel ve yapısal yavaşlamalar yaşanmıştır. Ticari anlaşmazlıklar, yeni üretim ve ticaretin ortaya çıkmasını sağlayarak küresel tedarik zincirlerini güçlendirmiştir. Korumacı düzenlemelerin mantığı, ulusal güvenliği veya para birimini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

2020 yılının ilk üç ay içinde dünya köklü bir değişim geçirmiştir. Nadir bir felaket olan Covid-19 olarak adlandırılan bir koronavirüs pandemisi, trajik olarak çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine veya olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Ülkeler salgını kontrol altına almak için gerekli sınırlama/karantina ve sosyal izalasyon önlemlerini uyguladıkça, dünya büyük bir kilitlemeye/sokağa çıkma yasağına tabi tutulmuştur. Bu kilitlemeyi takip eden faaliyetlerdeki çöküşün büyüklüğü ve hızı karşılaşılan hiçbir şeye benzememektedir. Söz konusu büyük kilitlemenin, Büyük Buhrandan bu yana yaşanan en kötü durgunluk ve küresel finansal krizden çok daha kötü olan bu benzersiz krizin, küresel ve ulusal çapta yaşattığı belirsizlikler, sosyo-ekonomik riskler, insanların hayatları ve geçim kaynakları üzerindeki etkisi konusunda çok sayıda öngörülemediğini bulmaktadır.

Salgın nedeniyle ülkeler karmaşık bir şekilde etkileşime giren sağlık krizi, finansal kriz ve emtia fiyatlarındaki çöküş gibi birden fazla krizle karşı karşıya kalmıştır. Politika yapıcılar hanehalklarına, firmalara ve finansal piyasalara yardımcı olarak daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde destek veriyor olsa da bu kilitlemeden çıktığında ekonomik ortama dair kayda değer büyük bir belirsizlik vardır.

¹ Bu bölümün hazırlanmasında IMF'nin "World Economic Outlook, October, 2019", "World Economic Outlook, Update January 2019" ve "World Economic Outlook, April 2020" raporlarından yararlanılmıştır.

Dünyada birçok şey salgın virüsün dağılımına, görülme sıklığına ve bunları etkileyen faktörlere, çevreleme önlemlerinin etkinliğine ve öngörülmesi çok zor olan değişkenlerin, tedavi yöntemleri ve aşularının gelişimine bağlı olacaktır.

Krizin ölçeği ve hızı ile orantılı olarak, yerel ve uluslararası politika tepkilerinin büyük, hızlı bir şekilde konuşlandırılması ve yeni veriler ortaya çıktıkça hızla tedbir ve desteklerin yeniden ayarlanması gerekmektedir.

Pandemi ve gerekli karantinaların/sınırlamaların, dünyanın birçok ülkesinde ikinci çeyrekte zirve yaptığı ve ikinci yarısında gerilediği varsayımıyla, 2020 yılında küresel ekonomide % 3,0 küçülme öngörülmektedir. 2020'nin ikinci yarısında pandeminin kaybolduğu ve dünya çapında gerçekleştirilen politika eylemlerinin yaygın firma iflaslarını, genişletilmiş iş kayıplarını ve sistem genelinde mali yükleri önlemede etkili olduğu varsayılarak, 2021 yılında küresel büyümenin % 5,8'e yükseleceği tahmin edilmektedir. Pandemi krizinin 2020 ve 2021 yıllarında küresel GSYİH'de yol açacağı kümülatif kaybın, Japonya ve Almanya ekonomilerinin toplamından daha büyük bir değere tekabül eden 9 trilyon dolar civarında olabileceği öngörülmektedir.

1.1 Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

2018 yılının ikinci yarısından itibaren önemli ölçüde zayıflayan küresel ekonomideki durgunluk, 2019 yılı başında ortaya çıkan ABD-Çin ticaretindeki gerilimlerle ticaret politikalarındaki belirsizlikler, jeopolitik gerginlikler ve önemli gelişmekte olan ülkelerin kendine özgü zorlukları ile yılın ikinci yarısında özellikle imalat ve ticarete küresel ekonomik faaliyetlerin azalması, Karayipler'deki kasırgalardan, Avustralya'daki kuraklık ve orman yangınlarına, Doğu Afrika'daki sel ve Güney Afrika'daki kuraklığa kadar ağırlık kazanan doğal felaketlerin etkileriyle iyice belirginleşmiştir.

2019 yılında imalat ve ticaret sektörlerindeki son derece zayıf görünümün aksine, hizmetler sektörünün neredeyse tüm dünyada ayakta kalmaya devam ettiği gözlenmektedir. Bu durum işgücü piyasalarını ve gelişmiş ekonomilerde ücret artışı ve tüketim harcamalarını canlı tutmuştur.

Para politikası büyümenin desteklenmesinde önemli rol oynamıştır. Enflasyonist baskıların yokluğunda ve piyasalarda zayıflama belirtileri ile karşı karşıya kalındığında, büyük merkez bankaları büyüme üzerindeki aşağı yönlü riskleri azaltmak ve enflasyon beklentilerinin sabitlenmesini önlemek için para politikasını uygun şekilde gevşetmişlerdir.

2019 yılında bütün ülke grupları büyüme hızındaki düşüşlerin etkisiyle küresel büyüme hızı % 2,9 olmuştur. Böylece, 2017 yılında 3,9 ve 2018 yılında % 3,6 düzeyinde gerçekleşen dünya ekonomisi büyüme hızında 2019 yılında 0,7 puanlık düşüş gerçekleşmiştir (Tablo1, Grafik 1).

Büyüme hızları ülke gruplarına göre incelendiğinde, gelişmiş ekonomilerde 2018 yılında başlayan büyüme hızı düşüşünün 2019 yılında da devam ederek % 1,7 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. ABD, Euro Bölgesi ve Kanada'nın büyüme hızlarındaki gerileme ile Asya'daki diğer gelişmiş ülkelerden özellikle Hong Kong'daki toplumsal protestolar sonrası gerilemenin, gelişmiş ülkeler grubunun büyüme hızını aşağı yöne çevirdiği değerlendirilmektedir.

Latin Amerika ve Karayipler’de 2018 yılında tersine dönen olumlu görünüm, 2019 yılında devam ederek büyüme 1,0 puanlık azalışla % 0,1 olarak gerçekleşmiştir. Orta Doğu ve Merkez Asya ülkelerinde 2018 yılında % 1,8’e düşen büyüme hızı, 2019 yılında % 1,2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Dünyanın en büyük ekonomisi olan Amerika Birleşik Devletleri’nde devlet harcamalarının tüketim harcamalarına neredeyse ulaşmış olmasının ekonomik faaliyetlerde oluşturduğu ivme kaybı ile büyüme hızı 2019 yılında 0,6 puanlık azalışla % 2,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Böylece ABD, küresel ekonomide ortaya çıkan aşağı yönlü hareketlenmenin geniş kapsamlı olmasına neden olmuştur.

Tablo 1. GSYH Büyüme Hızları

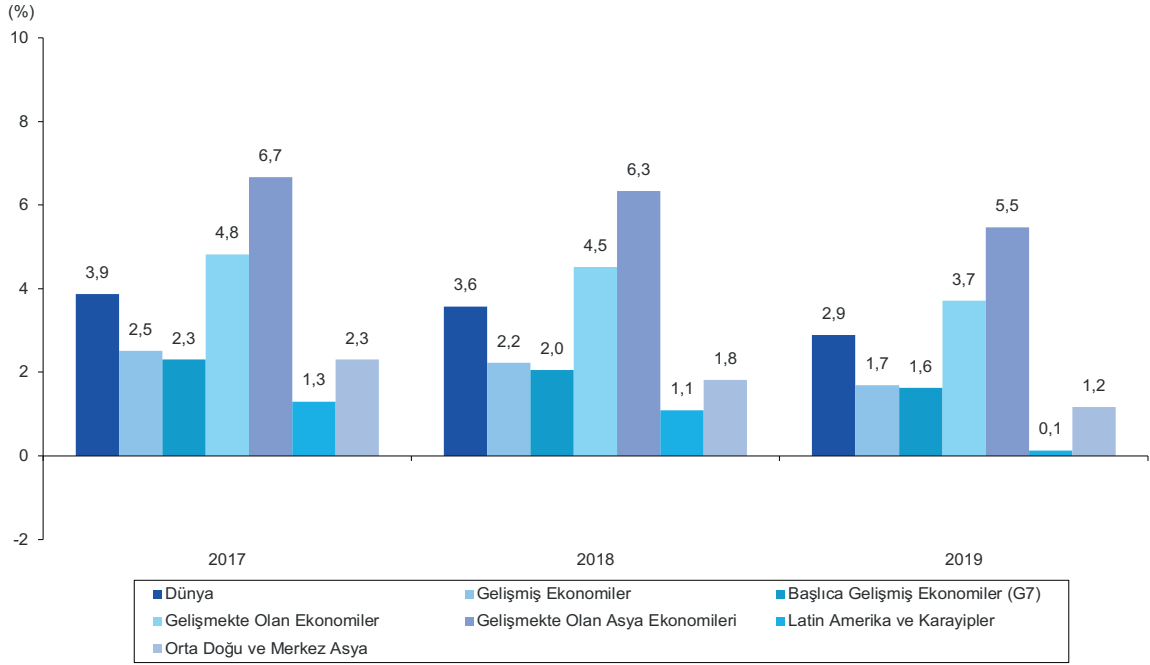
Ülke Grupları/Ülkeler	2017	2018	(%) 2019
Dünya	3,9	3,6	2,9
Gelişmiş Ekonomiler	2,5	2,2	1,7
ABD	2,4	2,9	2,3
Euro Bölgesi	2,5	1,9	1,2
Almanya	2,5	1,5	0,6
Fransa ⁽¹⁾	2,3	1,7	1,3
İtalya	1,7	0,8	0,3
İspanya	2,9	2,4	2,0
Yunanistan	1,5	1,9	1,9
Japonya	2,2	0,3	0,7
Kanada	3,2	2,0	1,6
Birleşik Krallık	1,9	1,3	1,4
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	2,3	2,0	1,6
Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,8	4,5	3,7
Rusya	1,8	2,5	1,3
Türkiye	7,5	2,8	0,9
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	6,7	6,3	5,5
Çin	6,9	6,8	6,1
Hindistan	7,0	6,1	4,2
ASEAN-5 ⁽²⁾	5,4	5,3	4,8
Latin Amerika ve Karayipler	1,3	1,1	0,1
Brezilya	1,3	1,3	1,1
Meksika	2,1	2,1	-0,1
Orta Doğu ve Merkez Asya	2,3	1,8	1,2

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2020.

(1): 2019 yılı verisi tahmindir.

(2): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Grafik 1. Seçilmiş Ülke Grupları GSYH Büyüme Hızları

Dünyanın güçlü ekonomileri arasında yer alan Japonya'nın büyüme oranı 2019 yılında 0,4 puan artışla % 0,7'ye yükselmiştir. Ekim ayında tüketim vergisi oranında yapılan artışın yanı sıra hükümet önlemleri ile desteklenen sağlıklı özel tüketim, güçlü sermaye harcamaları ve ulusal hesaplardaki tarihsel revizyonlar etkili olmuştur.

Almanya, Fransa ve İtalya ekonomisi başta olmak üzere birçok ülkeyi etkileyen gelişmeler nedeniyle, Euro bölgesi büyüme oranı 2019 yılında geçen yıla göre 0,7 puan azalarak % 1,2'ye gerilemiştir. Bölgenin iki büyük ekonomisi konumunda olan Almanya ve Fransa ekonomilerinin büyüme hızlarında ciddi bir daralma yaşanırken, bölgenin küçük ekonomileri arasında yer alan Yunanistan'ın büyüme hızında değişiklik olmamıştır.

2017 yılında % 1,9 oranında gerçekleşen Birleşik Krallık ekonomisi büyüme hızı, Avrupa Birliği'nden ayrılma (Brexit) sürecinin de etkisiyle 2018 yılında % 1,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Birleşik Krallık'ın 2019 yılı büyüme hızı 0,1 puan artarak % 1,4 olmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler grubunda 2018 yılında 0,3 puanlık düşüşle % 4,5 olan büyüme hızı 2019 yılında 0,8 puanlık düşüşle % 3,7'ye gerilemiştir.

Dünya ekonomisindeki büyümenin ana unsuru olan gelişmekte olan Asya ekonomileri büyüme hızı, 2019 yılında bir önceki yıla göre 0,8 puanlık azalışla % 5,5'e düşmüştür. Asya'daki büyüme hızında gerçekleşen bu yavaşlama, büyük ölçüde Hindistan'ın bir önceki yıla göre büyüme hızında meydana gelen 1,9 puanlık düşüşü yansıtmaktadır. Zira Hindistan'ın büyüme hızındaki küçülmede banka kredilerindeki düşüş ve banka-dışı finansal sektörde yaşanan kriz gibi faktörlerle yurtiçi talepte meydana gelen düşüş etkili olmuştur.

Çin'in büyüme hızı 2019 yılında bir önceki yıla göre 0,7 puanlık bir düşüşle % 6,1 seviyesinde gerçekleşmektedir. Çin ekonomisinde 2018 yılına göre gerçekleşen yavaşlamada, yükselen tarifeler ve dış talepteki azalma etkisini göstermiştir. 2019 yılındaki büyüme rakamının 1990 yılından sonra Çin'in karşılaştığı en düşük yıllık büyüme rakamı olduğu görülmektedir.

ASEAN-5 ülkelerinde Endonezya ve Tayland için ihracatta devam eden zayıflığın iç talep üzerinde yoğunlaştığı olumsuz etkiyle 2019 yılında büyüme hızı geçen yıla göre 0,5 puanlık düşüşle % 4,8 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Latin Amerika ve Karayipler'de bir önceki yıla göre büyümede beklenen sert düşüş, önemli ölçüde Meksika'daki ekonomik küçülmeye bağlıdır. 2018 ve 2019 yıllarında % 2,1 büyüyen Meksika ekonomisi 2019 yılında % 0,1 küçülmüştür. Bu sonuç, özel tüketimin azalmasına, yatırımların zayıf kalmasına ve yüksek borçlanma maliyetlerine bağlanmaktadır. Brezilya'nın büyüme hızı ise, 2019 yılında madencilik faaliyetlerinden kaynaklanan arzdaki aksama nedeniyle 0,2 puanlık bir düşüşle % 1,1 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Orta Doğu ve Merkez Asya bölgesinde çoğunlukla Suudi Arabistan'ın OPEC+'nın Aralık ayında arz kesintilerini uzatma kararı sonrasında daha zayıf petrol üretimi artışı beklenmektedir. İran'da yükselen jeopolitik gerilimler, Irak ve Lübnan dahil ülkelerdeki toplumsal huzursuzluk ve Libya, Suriye ve Yemen'de yaşanan sivil çekişmeler nedeniyle çeşitli ekonomilere yönelik büyüme oranlarında düşüş olmuştur. Zira, söz konusu ülke grubunda 2019 yılı büyüme hızı geçen yıla göre 0,6 puanlık azalışla % 1,2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

1.2 Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına Düşen GSYH

Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP), ülkeler arasında fiyat düzeyleri farklılaşmasını ortadan kaldırarak ülkelerin belirli bir dönemde sahip olduğu kişi başına milli gelir değerlerinin kıyaslanabilmesine olanak veren ve daha anlamlı sonuçlar elde edilmesini sağlayan önemli bir göstergedir.

2019 yılında SGP'ye göre gayrisafi yurt içi hasıla artışının, ülke grupları itibarıyla en yüksek değerini % 6,9 ile gelişmekte olan Asya ekonomilerinde, en düşük değerini ise % 0,6 ile Orta Doğu ve Merkez Asya ve % 0,8 ile Latin Amerika ve Karayipler'de aldığı görülmektedir. SGP'ye göre kişi başına GSYH'nın en yüksek olduğu ülke grubu 54.909 dolar ile G7 ülkeleri olurken, en düşük olduğu ülke grubu 13.055 dolar ile gelişmekte olan ülke ekonomileri olmuştur (Tablo 2, Grafik 2).

Tablo 2. Kişi Başına GSYH (Satın Alma Gücü Paritesine Göre)

Ülke Grupları/Ülkeler	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
Gelişmiş Ekonomiler	49.630	51.776	53.369	4,3	3,1
ABD ⁽¹⁾	60.000	62.869	65.112	4,8	3,6
Euro Bölgesi	-	-	-	-	-
Almanya ⁽¹⁾	50.522	52.386	53.567	3,7	2,3
Fransa ⁽¹⁾	44.115	45.893	47.223	4,0	2,9
İtalya ⁽¹⁾	38.335	39.676	40.470	3,5	2,0
İspanya ⁽¹⁾	38.265	40.172	41.592	5,0	3,5
Yunanistan ⁽¹⁾	27.772	29.072	30.252	4,7	4,1
Japonya ⁽⁴⁾	42.761	44.246	45.546	3,5	2,9
Kanada ⁽¹⁾	48.273	49.690	50.725	2,9	2,1
Birleşik Krallık ⁽¹⁾	44.301	45.741	46.827	3,2	2,4
Başlıca Gelişmiş Ekomiler (G7)	51.118	53.264	54.909	4,2	3,1
Gelişmekte Olan Ekonomiler	11.837	12.510	13.055	5,7	4,4
Rusya ⁽¹⁾	27.474	28.797	29.642	4,8	2,9
Türkiye ⁽¹⁾	27.018	28.044	28.264	3,8	0,8
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	11.563	12.490	13.349	8,0	6,9
Çin ⁽¹⁾	16.659	18.116	19.504	8,7	7,7
Hindistan ⁽²⁾	7.277	7.859	8.378	8,0	6,6
ASEAN-5 ⁽³⁾	12.424	13.253	13.989	6,7	5,6
Latin Amerika ve Karayipler	15.822	16.224	16.357	2,5	0,8
Brezilya ⁽²⁾	15.716	16.146	16.462	2,7	2,0
Meksika ⁽¹⁾	19.927	20.616	20.868	3,5	1,2
Orta Doğu ve Merkez Asya	13.786	14.105	14.188	2,3	0,6

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, October 2019.

(1): 2019 yılı verileri tahmindir.

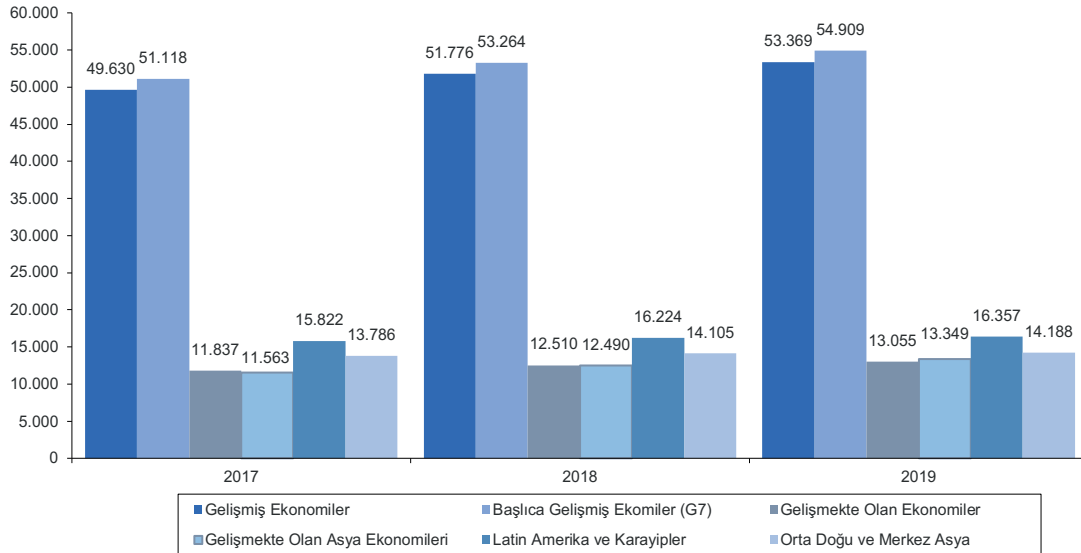
(2): 2017, 2018 ve 2019 yılı verileri tahmindir.

(3): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

(4): 2018 ve 2019 yılı verileri tahmindir.

Grafik 2. Kişi Başına GSYH (Satın Alma Gücü Paritesine Göre)

(Dolar)

Kaynak: IMF.

2019 yılında tabloda yer alan ülkeler içinde kişi başına milli geliri en yüksek ülke 65.112 dolar ile ABD olmuştur. ABD'yi 53.567 dolar ile Almanya, 50.725 dolar ile Kanada, 47.223 dolar ile Fransa, 46.827 dolar ile Birleşik Krallık, 45.546 dolar ile Japonya ve 41.592 dolar ile İspanya takip etmiştir. SGP'ye göre kişi başına milli geliri en düşük ülkeler ise 8.378 dolar ile Hindistan, 16.462 dolar ile Brezilya ve 19.504 dolar ile Çin olmuştur.

IMF'nin 2019 yılı Ekim ayında yayınlanan Dünya Ekonomik Görünümü Raporunda, satın alma gücü paritesi açısından dünya GSYH'sinin yüzde 10'unu oluşturan (Sahraaltı Afrika, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Afganistan ve Pakistan bölgelerindeki) 41 ülkenin ekonomisinin önümüzdeki beş yıl içinde kişi başına düşen gelir bakımından gelişmiş ekonomilerden daha az büyüyeceği öngörülmektedir. Bu durum ise bu ülkelerdeki yaşam standartlarının gelişmiş ülkelerin daha da gerisinde kalacağı anlamına gelmektedir.

1.3 Tüketici Fiyat Endeksi

Finansal kriz sonrası küresel ekonomideki durgunluk enflasyon oranlarına da yansımıştır. 2008 yılında yaşanan krizden sonra 2015 yılında en düşük seviyesine gerileyen tüketici fiyat enflasyonunun, 2016 yılında başlayan artış eğilimi sonraki üç yılda 0,3 puanlık artışlarla devam etmiştir. 2019 yılında tüketici fiyatları dünya genelinde % 3,9 artmıştır.

Tüketici fiyat enflasyonu genel olarak gelişmiş ekonomilerde sınırlı kalmaya devam etmiş, gelişmekte olan ekonomilerde, petrol fiyatlarındaki düşüş ile enflasyonist baskıların hafiflediği ve bazı ülkelerde döviz fiyatlarındaki düşüşün yerel fiyatlara yansması ile dengelendiği görülmüştür.

Ülke grupları itibarıyla yıllık enflasyon önceki yıla göre gelişmiş ülkelerde 0,1 puanlık düşüşle % 1,5 ve G7 ülkelerinde 0,2 puanlık düşüşle % 1,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Euro bölgesinde 0,2 puanlık düşüşle % 1,3'e gerilemiştir. Gelişmekte olan ekonomilerde 0,5 puanlık artışla % 5,5'e, gelişmekte olan Asya ekonomilerinde 2,2 puanlık artışla % 4,5'e yükselmiştir. Latin Amerika ve Karayiplerde 0,1 puanlık artışla % 7,2'ye yükselirken, Ortadoğu ve Merkez Asya'da 4,6 puanlık düşüşle % 7,2'ye gerilemiştir.

Enflasyon oranı bir önceki yıla göre Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Japonya, Birleşik Krallık, Rusya, Türkiye ve Meksika'da küçülürken, Yunanistan, Çin ve Hindistan ve Brezilya'da yükselmiştir. ABD ve Kanada'nın enflasyon oranında değişiklik olmamıştır (Tablo 3, Grafik 3).

Tablo 3. Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları

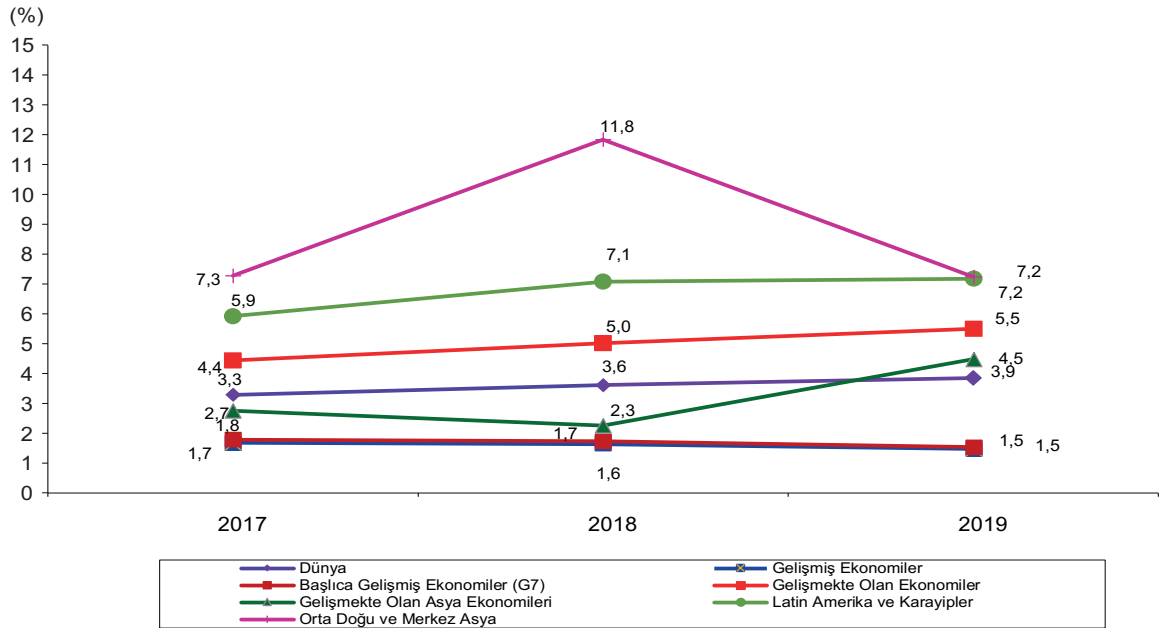
Ülke Grupları / Ülkeler	2017	2018	2019 (%)
Dünya	3,3	3,6	3,9
Gelişmiş Ekonomiler	1,7	1,6	1,5
ABD	2,2	1,9	1,9
Euro Bölgesi	1,3	1,5	1,3
Almanya	1,5	1,8	1,5
Fransa	1,3	1,9	1,6
İtalya	1,0	1,2	0,5
İspanya	1,1	1,2	0,8
Yunanistan	1,0	0,6	1,1
Japonya	0,6	0,8	0,5
Kanada	1,8	2,1	2,1
Birleşik Krallık	3,0	2,3	1,4
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	1,8	1,7	1,5
Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,4	5,0	5,5
Rusya	2,5	4,3	3,0
Türkiye	11,9	20,3	11,8
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	2,7	2,3	4,5
Çin ⁽¹⁾	1,8	1,9	4,5
Hindistan	4,6	2,5	5,8
ASEAN-5 ⁽²⁾	2,9	2,5	2,4
Latin Amerika ve Karayipler	5,9	7,1	7,2
Brezilya	2,9	3,7	4,3
Meksika	6,8	4,8	2,8
Orta Doğu ve Merkez Asya	7,3	11,8	7,2

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2020.

(1): 2019 yılı verisi tahmindir.

(2): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Grafik 3. Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları

Kaynak: IMF.

2019 yılında enflasyon oranları gelişmiş ekonomiler grubunda yer alan ABD’de % 1,9 ve Kanada’da % 2,1 ile bir önceki yıla aynı seviyede gerçekleşmiştir. Japonya’da 0,3 puanlık düşüşle % 0,5 ve Birleşik Krallık’ta 0,9 puanlık düşüşle % 1,4’e gerilemiştir.

Fiyatlar genel seviyesi 2019 yılında Hindistan’da 3,3 puanlık artışla % 5,8 düzeyine yükselirken, Rusya’da 1,3 puanlık düşüşle % 3,0 seviyesine gerilemiştir. Çin’de ise 2,6 puanlık artışla % 4,5 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

1.4 Uluslararası Mal Piyasaları ve Seçilmiş Malların Fiyatları

2019 yılında bir önceki yıla göre petrol dışı mal fiyat endeksi % 0,8, sanayi girdileri fiyat endeksi % 1,5, metal ürünleri fiyat endeksi % 3,7 artış gösterirken, petrol ve petrol dışı mal fiyat endeksi % 8,3, gıda ve içecek ürünleri fiyat endeksi % 3,1, tarımsal hammadde fiyat endeksi % 5,4, enerji fiyat endeksi % 17,3, petrol fiyat endeksi % 10,1 ve doğal gaz fiyat endeksi % 36,7 azalış göstermiştir (Tablo 4).

İklim değişikliği ve piyasa güçleri geleceğin enerji politikalarının oluşturulmasında kilit rol oynayamayacağını sürdürecektir. Enerji piyasaları, enerji düzenlemeleriyle teknolojik yeniliği teşvik ederek veya sınırlandırarak fiyat etkileşimi oluşturacaklardır. Politika yapıcıların bu etkileşimlerden yararlanma rolünü belirleyen etken ise, ekolojik olarak sürdürülebilir ekonomileri geliştirmeleri olacaktır.

Tablo 4. Dünya Mal Fiyat Endeksleri

Bileşenler	(2016=100)				
	Endeks			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Petrol ve petrol dışı mal fiyat endeksi	113,5	128,2	117,6	12,9	-8,3
Petrol dışı mal fiyat endeksi	106,4	107,8	108,7	1,3	0,8
Gıda ve içecek ürünleri fiyat endeksi	103,1	101,3	98,1	-1,7	-3,1
Sanayi girdileri fiyat endeksi	117,4	123,8	125,6	5,4	1,5
Tarımsal hammadde fiyat endeksi	105,2	107,3	101,5	2,0	-5,4
Metal ürünleri fiyat endeksi	122,2	130,3	135,1	6,6	3,7
Enerji fiyat endeksi	123,9	157,7	130,4	27,3	-17,3
Petrol fiyat endeksi	123,4	159,6	143,5	29,4	-10,1
Doğal gaz fiyat endeksi	116,1	146,7	92,8	26,4	-36,7

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2020.

2019 yılında mısırın fiyatı % 3,4, şekerin fiyatı % 0,8 ve kahve (yumuşak aroma)nın fiyatı % 0,1 artarken diğer gıda ürünleri fiyatlarında düşüş olmuştur. Fiyatları en çok düşen gıda ürünleri ise % 29,3 ile portakal, % 19,1 ile zeytinyağı, % 12,3 ile buğday, % 10,1 ile çay, % 9,9 ile yerfıstığı ve % 9,4 ile kahve (sert aroma) olmuştur (Tablo 5).

Tablo 5. Uluslararası Piyasalarda Seçilmiş Ürünlerin Fiyatları

Seçilmiş Ürünler	Ölçü ⁽¹⁾	Fiyat			Değişim (%)	
		2017	2018	2019	2018	2019
Buğday	\$/MT	145,3	186,1	163,3	28,1	-12,3
Mısır	\$/MT	154,6	164,5	170,2	6,4	3,4
Pirinç	\$/MT	399,1	403,1	396,5	1,0	-1,6
Soya fasulyesi	\$/MT	358,8	342,5	327,0	-4,5	-4,5
Yerfıstığı	\$/MT	1.949,4	2.048,4	1.846,1	5,1	-9,9
Ayçiçek yağı	\$/MT	953,0	900,8	883,5	-5,5	-1,9
Zeytinyağı	\$/MT	4.529,8	3.911,7	3.166,3	-13,6	-19,1
Portakal	\$/MT	1,5	1,5	1,1	-2,9	-29,3
Muz	\$/MT	1.074,2	1.147,7	1.142,5	6,8	-0,5
Şeker (Serbest Piyasa)	cts/lb	15,8	12,3	12,4	-22,6	0,8
Çay	cts/Kg	362,2	298,3	268,3	-17,7	-10,1
Kahve (yumuşak aroma)	cts/lb	152,4	137,4	137,5	-9,9	0,1
Kahve (sert aroma)	cts/lb	104,1	88,3	80,0	-15,2	-9,4
Pamuk	cts/lb	83,6	91,4	77,9	9,3	-14,8
Yün (23 Mikron)	cts/Kg	1.089,2	1.519,2	1.393,4	39,5	-8,3
Kauçuk	cts/lb	90,8	70,4	74,8	-22,4	6,3
Alüminyum	\$/MT	1.967,7	2.108,5	1.794,5	7,2	-14,9
Bakır	\$/MT	6.169,9	6.529,8	6.010,1	5,8	-8,0
Nikel	\$/MT	10.409,6	13.114,1	13.913,9	26,0	6,1
Çinko	\$/MT	2.890,9	2.922,4	2.550,4	1,1	-12,7
Demir	\$/MT	71,1	70,1	93,6	-1,4	33,5
Ham petrol (Brent)	\$/bbl	54,4	71,1	64,0	30,6	-9,9
Ham petrol (Batı Teksas)	\$/bbl	50,9	64,8	57,0	27,2	-12,0

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2020.

(1): lb=0.4536 Kg, bbl(varil)=159 lt, MT: Metrik Ton

2019 yılında brent ham petrol fiyatı 2018 yılına göre % 9,9 azalarak varil başına 71,1 dolardan 64,0 dolara düşmüştür. Batı Teksas ham petrol fiyatında da 2019 yılında % 12,0 düşüş olmuştur. Demir fiyatı % 33,5, kauçuk fiyatı % 6,3, nikel fiyatı % 6,1 artarken, alüminyum fiyatında % 14,9, çinko fiyatında % 12,7, bakır fiyatında % 8,0 düşüş kaydedilmiştir. Pamuk fiyatında % 14,8, yün fiyatında ise % 8,3 düşüş gerçekleşmiştir.

1.5 Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi

Gelişmekte olan ekonomiler; ticaret gerilimleri, artan ABD faiz oranları, doların değer kazanması, sermaye çıkışları ve değişken petrol fiyatlarının etkisiyle 2018 yılının ikinci yarısında zorlu dış koşullar tarafından test edilmiştir. IMF'ye göre bazı ekonomiler için alınacak politika önlemlerinin, özel borç yükleri ile vade uyumsuzluklarını ele alması, makro ihtiyati çerçevelerini güçlendirmesi gerekmektedir. Döviz kuru esnekliğinin, dış şokları tamponlamaya yardımcı olacak bu politikaları tamamlayabileceği, enflasyon beklentilerinin sağlam olduğu yerlerde, para politikası önlemlerinin gerektiğinde iç faaliyete destek sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Maliye politikasının borçlanma oranlarını daha zorlu dış mali koşullar altında sürdürülebilir kalmasını sağlaması önerilmektedir. Sübvansiyon hedeflemesinin iyileştirilmesi ve tekrarlayan harcamaların rasyonelleştirilmesinin, büyümenin kapsayıcılığını artırabileceği, potansiyel büyümeyi ve sosyal harcamaları artırmak için gereken sermaye harcamalarının korunmasına yardımcı olabileceği belirtilmektedir. Düşük gelirli gelişmekte olan ülkeler için bu alanlarda ortak çaba gösterilmesi hususunun; üretim yapılarının çeşitlendirilmesine ve bunların Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine doğru ilerlemelerine yardımcı olacağı vurgulanmaktadır.

Ülke grupları itibarıyla merkezi yönetim bütçe açığının gayrisafi yurt içi hasılaya oranı, gelişmiş ekonomilerde % 3,3'e, G7 ülkelerinde % 4,1'e, Euro bölgesinde ise % 0,7'ye yükselmiştir (Tablo 6).

2019 yılında Almanya, Yunanistan ve Rusya merkezi yönetim bütçeleri fazla verirken bunların dışındaki ülkelerin merkezi yönetim bütçeleri açık vermiştir. 2019 yılında bütçe fazlasının gayrisafi yurt içi hasılaya oranında Yunanistan'da 2,1 puan, Almanya'da 0,5 puan ve Rusya'da 1,9 puan azalış olmuştur. 2019 yılında, 2018 yılına göre merkezi bütçe açığının gayrisafi yurt içi hasılaya oranı Fransa, İtalya, Japonya, Birleşik Krallık'ta azalma gösterirken, ABD, Kanada, Çin, Hindistan, Brezilya ve Meksika'da artış göstermiştir. İspanya'da merkezi yönetim bütçesi 2019 yılında geçen yıla aynı düzeyde GSYH'nin % 2,3'ü oranında açık vermiştir.

Tablo 6. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi/GSYH

Ülke Grupları/Ülkeler	2017	2018	2019 (%)
Gelişmiş Ekonomiler	-2,6	-3,0	-3,3
ABD ⁽¹⁾	-4,8	-6,0	-6,3
Euro Bölgesi	-0,7	-0,6	-0,7
Almanya ⁽¹⁾	1,1	1,4	0,9
Fransa ⁽¹⁾	-2,6	-2,5	-2,4
İtalya ⁽¹⁾	-1,7	-1,8	-1,5
İspanya ⁽¹⁾	-2,5	-2,3	-2,3
Yunanistan ⁽¹⁾	4,7	3,8	1,7
Japonya ⁽²⁾	-3,4	-3,1	-2,9
Kanada ⁽¹⁾	0,0	-0,2	-0,5
Birleşik Krallık ⁽¹⁾	-2,0	-1,5	-1,3
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	-3,3	-3,8	-4,1
Gelişmekte Olan Ekonomiler	-	-	-
Rusya ⁽¹⁾	-1,0	2,9	1,0
Türkiye ⁽¹⁾	-3,3	-4,4	-4,9
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	-	-	-
Çin ⁽¹⁾	-3,9	-4,8	-6,1
Hindistan ⁽¹⁾	-6,8	-6,6	-7,4
ASEAN-5 ⁽³⁾	-	-	-
Latin Amerika ve Karayipler	-	-	-
Brezilya ⁽¹⁾	-6,5	-6,1	-6,3
Meksika ⁽¹⁾	-2,3	-2,3	-2,8
Orta Doğu ve Merkez Asya	-	-	-

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, October 2019.

(1): 2019 yılı verileri tahmindir.

(2): 2018 ve 2019 yılı verileri tahmindir.

(3): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Merkezi yönetim bütçe açığının gayrisafi yurt içi hasılaya oranları 2019 yılında ABD'de % 6,3'e, Kanada'da % 0,5'e, Çin'de % 6,1'e, Hindistan'da % 7,4, Brezilya'da % 6,3'e ve Meksika'da % 2,8'e yükselirken, Fransa'da % 2,4'e, İtalya'da % 1,5'e, Japonya'da % 2,9'a, Birleşik Krallık'ta % 1,3'e düşmüştür.

1.6 Dünya Ticaret Hacmi

Dünya ekonomisinin değişim seyri, küresel dış ticarete de yansımaktadır. 2018 yılında ekonomik faaliyetlerdeki durağanlığın ve artan korumacılık eğilimlerinin etkisiyle 2 puanlık düşüşle % 3,7'ye gerileyen dünya ticaret hacmi artış oranı, 2019 yılında söz konusu etkilerin derinleşmesiyle 2,7 puanlık düşüşle % 1,0 seviyesine gerilemiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Dünya Ticaret Hacmi (Mal ve Hizmet Ticareti) Değişim Oranları

Ülke Grupları/Ülkeler	2017	2018	(%) 2019
Dünya Ticaret Hacmi ⁽²⁾	5,7	3,7	1,0
Dünya İhracat Hacmi	5,6	3,4	1,3
Gelişmiş Ekonomiler	4,7	3,1	0,9
ABD ⁽¹⁾	3,5	3,0	0,3
Euro Bölgesi	5,3	3,3	2,2
Almanya ⁽¹⁾	5,5	2,3	0,9
Fransa ⁽¹⁾	3,9	3,5	2,3
İtalya ⁽¹⁾	5,9	1,9	1,6
İspanya ⁽¹⁾	5,2	2,3	2,4
Yunanistan ⁽¹⁾	8,0	9,1	4,4
Japonya ⁽¹⁾	6,8	3,4	-1,6
Kanada ⁽¹⁾	1,1	3,2	3,1
Birleşik Krallık ⁽¹⁾	5,6	0,1	0,4
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	4,6	2,6	0,7
Gelişmekte Olan Ekonomiler	7,3	3,9	1,9
Rusya ⁽¹⁾	7,2	4,7	1,3
Türkiye ⁽¹⁾	12,3	9,5	4,8
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	9,6	4,7	2,8
Çin ⁽¹⁾	9,1	4,0	2,3
Hindistan ⁽¹⁾	10,0	4,7	4,4
ASEAN-5 ⁽³⁾	11,2	6,1	2,7
Latin Amerika ve Karayipler	5,0	3,6	1,0
Brezilya ⁽¹⁾	11,4	7,0	0,2
Meksika ⁽¹⁾	4,2	5,7	3,4
Orta Doğu ve Merkez Asya	1,5	-0,3	-2,1
Dünya İthalat Hacmi	5,7	3,8	1,0
Gelişmiş Ekonomiler	4,7	3,0	1,2
ABD ⁽¹⁾	4,7	4,4	2,1
Euro Bölgesi	4,6	2,6	2,6
Almanya ⁽¹⁾	5,7	3,8	2,5
Fransa ⁽¹⁾	3,9	1,2	2,4
İtalya ⁽¹⁾	5,5	2,3	0,8
İspanya ⁽¹⁾	5,6	3,5	1,3
Yunanistan ⁽¹⁾	7,5	8,8	5,0
Japonya ⁽¹⁾	3,4	3,3	-0,8
Kanada ⁽¹⁾	4,2	2,9	0,7
Birleşik Krallık ⁽¹⁾	3,5	0,7	0,4
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	4,6	3,2	1,5
Gelişmekte Olan Ekonomiler	7,5	5,1	0,7
Rusya ⁽¹⁾	16,7	2,6	1,5
Türkiye ⁽¹⁾	8,9	-9,2	-9,4
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	9,4	7,7	0,3
Çin ⁽¹⁾	7,1	7,9	-2,0
Hindistan ⁽¹⁾	13,8	4,3	4,1
ASEAN-5 ⁽³⁾	11,9	9,1	2,4
Latin Amerika ve Karayipler	4,7	4,4	-0,7
Brezilya ⁽¹⁾	5,2	6,6	2,7
Meksika ⁽¹⁾	6,4	6,2	0,1
Orta Doğu ve Merkez Asya	3,3	-1,0	0,6

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, October 2019.

(1): 2019 yılı verileri tahmindir.

(2): 2018 ve 2019 yılları verileri Ocak 2020'de güncellenen IMF Raporu'na dayanmaktadır.

(3): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Dünya ihracatı artış hızı 2019 yılında 2,1 puanlık düşüş ile % 1,3 olmuştur. Ülke grupları itibarıyla yapılan değerlendirmede Orta Doğu ve Merkez Asya ülkeleri ihracat hacimlerinin küçüldüğü, bunun dışında kalan ülke gruplarının ihracat hacimlerinin büyümekle birlikte, büyüme hızlarında küçülme olduğu görülmektedir.

Gelişmiş ekonomilerin ihracat artış hızı % 3,1'den % 0,9'a düşmüştür. Bu ülkeler içerisinde ABD ihracat artış hızının 2,7 puanlık küçülme ile % 0,3 olması beklenmektedir. Euro bölgesi ihracat artış hızı 1,1 puanlık küçülme ile % 2,2 olmuştur. Tabloda yer verilen İspanya hariç diğer Euro bölgesi ülkeleri ihracat artış hızlarında düşüş öngörülmektedir. 2019 yılında Almanya'da 1,4 puanlık gerileme ile % 0,9, Fransa'da 1,2 puanlık gerileme ile % 2,3, İtalya'da 0,3 puanlık gerileme ile % 1,6, Yunanistan'da 4,7 puanlık gerileme ile % 4,4 oranında ihracat artışı beklenmektedir. İspanya'nın 2019 ihracat artış hızının ise 0,1 puan artarak % 2,4 olacağı öngörülmektedir. Diğer gelişmiş ülkelerden Kanada'nın ihracat artış hızının 0,1 puan gerileme ile % 3,1 ve Birleşik Krallık'ın ihracat artış hızının 0,3 puan artışla % 0,4 olması beklenmektedir. Japonya'nın ihracatında ise % 1,6 küçülme olacaktır.

Gelişmekte olan ekonomiler ve gelişmekte olan Asya ekonomilerinde 2018 yılında gerçekleşen ihracat gerilemesi, 2019 yılında da devam etmiş ve iki grupta da ihracat artış hızında düşüş kaydedilmiştir. Bu ülkeler içerisinde yer alan Rusya'da % 1,3, Çin'de % 2,3 ve Hindistan'da % 4,4 ihracat artışı olacağı tahmin edilmiştir.

Latin Amerika ve Karayipler'de ihracat artış hızı 2019 yılında ivme kaybetmeye devam etmiştir. Bölgenin 2018 yılında % 3,6 olan ihracat artış hızı 2019 yılında 2,6 puan gerileyerek % 1,0 seviyesinde olacağı tahmin edilmiştir. 2019 yılında Brezilya ihracat miktarının % 0,2 ve Meksika ihracat miktarının % 3,4 artacağı tahmin edilmiştir.

2019 yılında, dünya ithalat artış hızı 2,8 puanlık gerileme ile % 1,0 olmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde ithalat büyümeleri sırasıyla % 1,2 ve % 0,7 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ekonomiler içerisinde yer alan ABD'nin ithalatının 2,3 puan gerileme ile % 2,1 olacağı tahmin edilmiştir. Aynı grupta yer alan Birleşik Krallık'ın ithalat hacminin % 0,4, Kanada'nın ithalat hacminin % 0,7 artması beklenirken, Japonya'nın ithalat hacminin küçülerek % 0,8 azalması beklenmektedir.

Euro bölgesi ithalat büyümesi 2019 yılında % 2,6 ile geçen yıla aynı düzeyde gerçekleşmiştir. İthalat büyüme hızının Fransa'da 1,2 puanlık artışla % 2,4'e yükselirken, Almanya'da 1,3 puanlık düşüşle % 2,5'e, İtalya'da 1,5 puanlık düşüşle % 0,8'e ve İspanya'da 2,5 puanlık düşüşle % 1,3'e gerileyeceği beklenmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Rusya'nın 2017 ve 2018 yıllarında sırasıyla % 16,7 ve % 2,6 olan ithalat hacmi artış hızının 2019 yılında % 1,5'e gerilemesi beklenmektedir. Çin'in 2018 yılında % 7,9 genişleyen ithalat hacminin, 2019 yılında % 2,0 küçülmesi beklenmektedir. Hindistan'ın ithalat hacmi artışının ise yavaşlayarak % 4,1 oranında olacağı tahmin edilmiştir.

1.7 Cari İşlemler Dengesi

2019 yılında, gelişmiş ekonomilerde GSYH'nin % 0,7'si cari işlemler işlemler fazlası verilmiştir. 2019 yılında % 2,7 ile cari işlemler işlemler fazlası vermeye devam eden Euro bölgesinde 2019 yılında Almanya'nın GSYH'nin % 7,1'i ile en çok cari fazla veren ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan bölge ülkelerinden Fransa ve Yunanistan sırasıyla GSYH'nin % 0,8'i ve % 2,1'i düzeyinde cari açık verirken, İtalya % 3,0, İspanya ise % 2,0 oranında cari fazla vermiştir (Tablo 8, Grafik 4).

Gelişmiş ekonomiler içinde yer alan Japonya'da cari işlemler dengesi GSYH'nin % 3,6'sı oranında fazla verirken, ABD, Kanada ve Birleşik Krallık'da ise sırasıyla % 2,3, % 2,0 ve % 3,8'i oranında açık vermiştir.

Tablo 8. Cari İşlemler Dengesi/GSYH

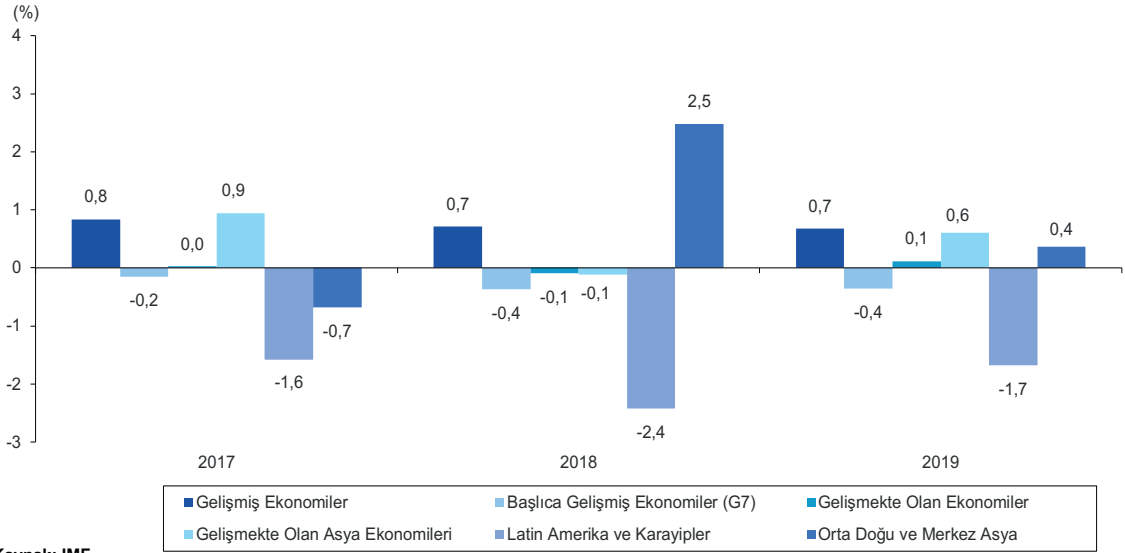
Ülke Grupları/Ülkeler	2017	2018	2019 (%)
Gelişmiş Ekonomiler	0,8	0,7	0,7
ABD	-2,3	-2,4	-2,3
Euro Bölgesi	3,1	3,1	2,7
Almanya	7,8	7,4	7,1
Fransa	-0,7	-0,6	-0,8
İtalya	2,6	2,5	3,0
İspanya	2,7	1,9	2,0
Yunanistan	-2,5	-3,5	-2,1
Japonya	4,2	3,5	3,6
Kanada	-2,8	-2,5	-2,0
Birleşik Krallık	-3,5	-3,9	-3,8
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	-0,2	-0,4	-0,4
Gelişmekte Olan Ekonomiler	0,0	-0,1	0,1
Rusya	2,1	6,8	3,8
Türkiye	-4,8	-2,7	1,1
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	0,9	-0,1	0,6
Çin	1,6	0,4	1,0
Hindistan	-1,8	-2,1	-1,1
ASEAN-5 ⁽²⁾	1,4	0,1	1,2
Latin Amerika ve Karayipler	-1,6	-2,4	-1,7
Brezilya ⁽¹⁾	-0,7	-2,2	-2,7
Meksika	-1,8	-1,9	-0,2
Orta Doğu ve Merkez Asya	-0,7	2,5	0,4

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2020.

(1): 2019 yılı verisi tahmindir.

(2): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Grafik 4. Cari İşlemler Dengesi /GSYH

Kaynak: IMF.

2019 yılında G7 ülkelerinde GSYH'nin % 0,4'ü, Latin Amerika ve Karayipler'de % 1,7'si seviyesinde cari işlemler açığı verilmiştir.

Gelişmekte olan ekonomilerde GSYH'nin % 0,1'i, gelişmekte olan Asya ekonomilerinde GSYH'nin % 0,6'sı, Orta Doğu ve Merkez Asya ekonomilerinde GSYH'nin % 0,4'ü seviyesinde cari işlemler işlemler fazlası gerçekleşmiştir.

2019 yılında cari işlemler dengesi Rusya'da GSYH'nin % 3,8'i, Çin'de % 1,0'i oranında fazla vermiş, Hindistan'da % 1,1, Meksika'da % 0,2 oranında açık vermiştir. 2019 yılında Brezilya'da GSYH'nin % 2,7'si oranında cari açık verileceği tahmin edilmiştir.

1.8 İşsizlik Oranları

2019 yılında gelişmiş ekonomiler grubunun genel işsizlik düzeyi 0,3 puanlık azalışla % 4,8 olarak gerçekleşmiştir.

Euro Bölgesinde de işsizlik oranı azalış trendini 2019 yılında da koruyarak % 8,2'den % 7,6 seviyesine gerilemiştir. Bölgede nispeten düşük işsizlik verilerine sahip olan Almanya'da işsizlik oranı gerileme eğilimini koruyarak % 3,2 düzeyi ile geçen yılın altında gerçekleşirken, diğer ülkelerde de aynı eğilim görülmüştür. 2019 yılında işsizlik oranı Fransa'da % 8,5, İtalya'da % 10,0, İspanya'da % 14,1 ve Yunanistan'da % 17,3 olmuştur (Tablo 9, Grafik 5).

ABD'de 2017 yılında % 4,3, 2018 yılında % 3,9'a gerileyen işsizlik oranındaki düşüş trendi devam ederek 2019 yılında % 3,7 seviyesine inmiştir.

Diğer gelişmiş ülkelerden Japonya'da işsizlik oranı geçen yıla göre değişmeyerek % 2,4 oranında gerçekleşmiştir. Kanada'da önceki yıla göre 0,1 puanlık azalışla % 5,7 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, Birleşik Krallık'ta 0,3 puan azalarak % 3,8 seviyesine düşmüştür.

Gelişmekte olan ekonomiler içinde yer alan Rusya'da işsizlik oranı % 4,6 ile geçen yılın altında gerçekleşmiştir. 2019 yılında Çin'de işsizlik oranının geçen yıla göre 0,2 puan azalarak % 3,6 olması beklenmektedir. Meksika'da işsizlik oranı % 3,3 ile geçen yıla aynı düzeyde gerçekleşirken, Brezilya'da 0,4 puan azalarak % 11,9'a düşmüştür.

Tablo 9. İşsizlik Oranları

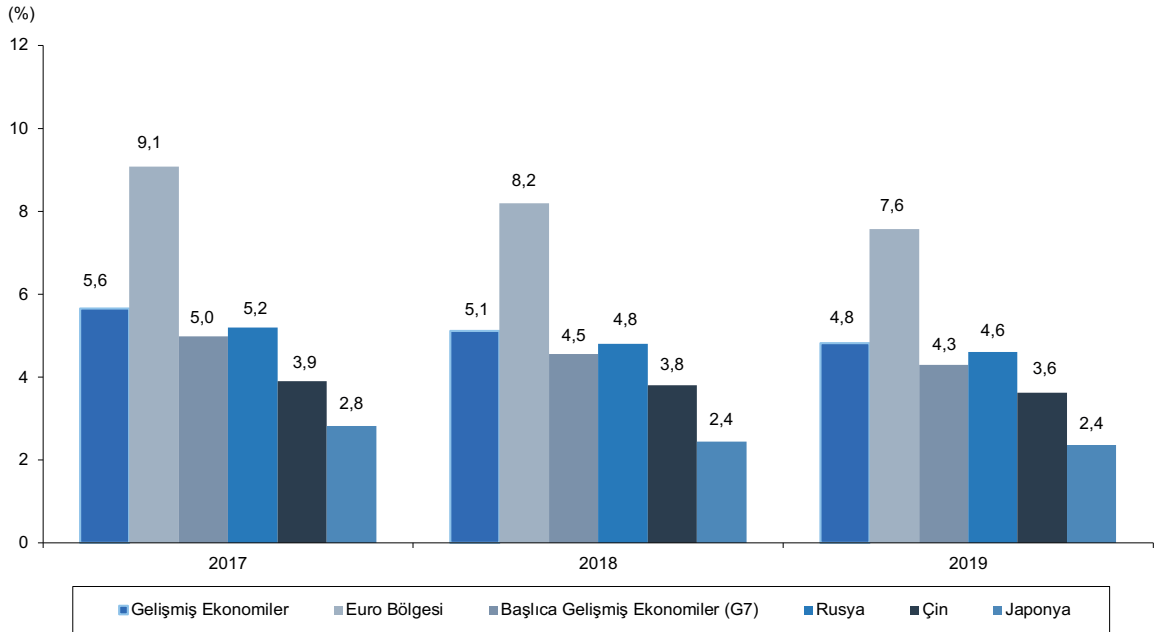
Ülke Grupları/Ülkeler	2017	2018	2019
Gelişmiş Ekonomiler	5,6	5,1	4,8
ABD	4,3	3,9	3,7
Euro Bölgesi	9,1	8,2	7,6
Almanya	3,8	3,4	3,2
Fransa	9,4	9,0	8,5
İtalya	11,3	10,6	10,0
İspanya	17,2	15,3	14,1
Yunanistan	21,5	19,3	17,3
Japonya	2,8	2,4	2,4
Kanada	6,3	5,8	5,7
Birleşik Krallık	4,4	4,1	3,8
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	5,0	4,5	4,3
Gelişmekte Olan Ekonomiler	-	-	-
Rusya	5,2	4,8	4,6
Türkiye ⁽¹⁾	10,9	11,0	13,7
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	-	-	-
Çin ⁽¹⁾	3,9	3,8	3,6
Hindistan	-	-	-
ASEAN-5 ⁽²⁾	-	-	-
Latin Amerika ve Karayipler	-	-	-
Brezilya	12,8	12,3	11,9
Meksika	3,4	3,3	3,3
Orta Doğu ve Merkez Asya	-	-	-

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2020.

(1): 2019 yılı verileri tahmindir.

(2): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Grafik 5. İşsizlik Oranları

Kaynak: IMF.

1.9 Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi

Dünya Ekonomik Forumu'nun (DEF) 2019 Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu (KRR) ülkelerin rekabet gücü sıralamalarında ilk kez 2018 yılında yayımlanan yeni bir endeksi temel almıştır. Raporda, "Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 4.0 (Global Competitiveness Index 4.0)" adı verilen bu endeks ile 2008 krizi ve Dördüncü Endüstri Devrimi döneminin harekete geçirdiği verimlilik ve uzun vadeli büyümenin itici güçleri ve dinamiklerini rekabet gücü tanımına katmak ve böylece politika yapımcıların ve diğer paydaşların ekonomik stratejileri şekillendirmesine ve izlemelerine yardımcı olmak amaçlanmıştır.

Endekste Dördüncü Endüstri Devriminin dört ana kavramı olan esneklik (resilience), çeviklik (agility), inovasyon ekosistemleri (innovation ecosystems) ve insan odaklı yaklaşım (human capital) doğrultusunda 12 yeni bileşen kullanılmıştır.

Rekabet gücünün karşılaştırılmasında yirmi yıllık deneyime dayanan endeks, 2019 yılında 141 ekonominin rekabet edebilirlik manzarasını 12 tema halinde düzenleyerek 103 gösterge ile eşleştirmektedir. Her gösterge, 0'dan 100'e kadar bir ölçek kullanarak, bir ekonominin rekabet edebilirliğin ideal durumuna veya "sınırına" ne kadar yakın olduğunu göstermektedir. Geniş sosyo-ekonomik unsurları kapsayan sütunlar şunlardır: kurumlar, altyapı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) benimsenmesi, makroekonomik istikrar, sağlık, beceriler, ürün piyasası, işgücü piyasası, finansal sistem, pazar büyüklüğü, iş dinamizmi ve yenilik kabiliyeti. İncelen 141 ülkenin 2019 yılı küresel rekabet edebilirlik 4.0 endeksi ortalaması 60.7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle sözkonusu ülkelerin küresel rekabet edebilirlik açığı neredeyse ortalama 40 puandır. 12 bileşenden sadece sağlık ve makroekonomik istikrar bileşenlerinde küresel olarak ortalamanın üzerinde iyi performans sergilenmiştir.

Genel olarak, küresel rekabet gücü BİT'teki artıştan ötürü yıllık bazda 1.3 puan artmıştır. Bu cesaret verici olsa da, hala 40 puanlık bir açlıkla değişimin hızı mütevazı kalmıştır. Bu da göstermektedir ki üretkenliği artıran yapısal reformların çoğunun somut sonuçlar elde etmek için on yıllarca olmasa bile yıllarca zaman geçmesi gerekmektedir.

2019 yılı Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu, dünya GSYH'sinin % 99'unu oluşturan 141 ekonomiyi kapsamakta ve 13.000 şirket yöneticisine uygulanan anket sonucunda ekonomide belirsizliğin derinleştiğini ve güven kaybının arttığını ortaya koymaktadır. Rapor, dört büyük merkez bankası tarafından piyasalara 10 trilyon dolardan fazla nakit pompalamasına rağmen küresel mali krizden on yıl sonra çoğu ekonominin hala düşük veya sabit verimlilik artışı döngüsünde sıkışıp kaldığını tespit etmektedir. Bununla beraber, sosyo-ekonomik zorluklara bütünsel bir yaklaşımı olan ülkelerin, zorluklarla baş edebilmekte daha başarılı olacağı vurgulanmaktadır.

Raporda, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde verimlilik artışının 2000 yılında yavaşlamaya başladığı ve krizden sonra daha da yavaşladığı belirtilmektedir. Bu yavaşlamaya, "verimlilik histerezisi" yoluyla eklenmiş olan finansal krizin, piyasalardaki belirsizlik, düşük talep ve daha sıkı kredi koşullarıyla zayıflayan yatırımların uzun süreli gecikmeli etkilerinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Politika yapımcılar tarafından vaat edilen üretkenliği canlandırmak amacıyla tasarlanan yapısal reformların, finansal sistemi güçlendirmedeği gibi çoğunun da hayata geçirilmediği belirtilmektedir.

Raporda vurgulanan temel bulgular; “Dünya, sosyo-ekonomik ve çevresel açıdan kritik bir eşik ve ülkelerarası rekabet gücünde giderek genişleyen bir uçurum noktasındadır. Düşük büyüme, artan eşitsizlikler ve hızlanan iklim değişikliği; kapitalizme, küreselleşmeye, teknolojiye ve seçkinlere karşı bir tepki yaratmaktadır. Uluslararası yönetim sistemindeki kilitlenme, artan ticari ve jeopolitik gerilimler belirsizliği körüklemektedir. Bu da küresel tedarik zincirlerinde aksamalar, ani fiyat artışları veya kilit kaynakların mevcudiyetinde kesintiler yoluyla yatırımı engellemekte ve arz şokları riskini artırmaktadır.” şeklinde açıklanmaktadır.

Endeksin sonuçları, işgücü ve eğitim politikalarının, en büyük ve en yenilikçi ekonomilerden bazıları da dahil olmak üzere çoğu ülkede inovasyon hızına ayak uyduramadığını göstermektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin kırılğan ekonomik temelleri, onları şoklara karşı oldukça savunmasız hale getirmektedir. Aşırı yoksulluğun azalmasının yavaşlaması ve insanlığın yaklaşık yarısının hala temel ihtiyaçları karşılamak için mücadele etmesi ile birlikte Raporda, daha iyi yaşam standartları için kritik olan sürdürülebilir, üretkenliği artıran ekonomik büyümeye duyulan ihtiyaç ortaya koyulmaktadır.

Bununla birlikte Raporda, gelişmekte olan iklim krizi, politika yapıcılar tarafından acil, kararlı ve koordineli bir stratejik eylemi gerektirmektedir. Ekonomik büyümeyi her ne pahasına olursa olsun desteklemenin artık tek amaç olamayacağı, hükümetlerin, teknolojik entegrasyonun istenmeyen sonuçlarını daha iyi tahmin etmesi ve Dördüncü Sanayi Devrimi yoluyla nüfusları destekleyen tamamlayıcı sosyal politikalar uygulaması gerektiği, işgücünün beceri geliştirme ve yetenek uyumununun işleri değil, işçileri koruyan iyi işleyen bir işgücü piyasasının varlığını, inovasyon kapasitesi arttıkça, olumsuz sosyal yayılma risklerini en aza indirmek için işgücü becerilerini ve işgücü piyasasını güçlendirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Ekonomik politikalarını; altyapıyı artıran, işgücü becerilerini geliştiren, yetenek uyumunu sağlayan, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile geride kalanları destekleyen politikalarla birleştiren ülkelerin, yalnızca geleneksel faktörlere odaklanana göre daha başarılı sürdürülebilir bir büyüme göstereceği değerlendirilmektedir.

2019 Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu 4.0'ın rekabet gücü sıralamasında yer alan 141 ülke arasında ilk 10 sırayı Singapur, ABD, Hong Kong SAR, Hollanda, İsviçre, Japonya, Almanya, İsveç, Birleşik Krallık ve Danimarka almıştır (Tablo 10).

Türkiye 2019 yılı Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 4.0 hesaplamalarına göre, 2019 yılında 141 ülke arasında 61. sıradaki yerini geçen yıla göre korumakla birlikte, skorunu hafif bir artışla 62,1'e yükseltmiştir.

Tablo 10. Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 4.0 (KREE 4.0)

Ülkeler	KREE 2019 4.0			KREE 2018 4.0			KREE 2017 4.0	
	Sıralama	Skor	Değişim	Sıralama	Skor	Değişim	Sıralama	Skor
Singapur	1	84,8	1	2	83,5	0	2	83,0
ABD	2	83,7	-1	1	85,6	0	1	82,7
Hong Kong SAR	3	83,1	4	7	82,3	0	7	82,0
Hollanda	4	82,4	2	6	82,4	-1	5	82,2
İsviçre	5	82,3	-1	4	82,6	0	4	82,4
Japonya	6	82,3	-1	5	82,5	3	8	81,6
Almanya	7	81,8	-4	3	82,8	0	3	82,6
İsveç	8	81,2	1	9	81,7	0	9	81,6
Birleşik Krallık	9	81,2	-1	8	82,0	2	10	82,1
Danimarka	10	81,2	0	10	80,6	1	11	79,9
Finlandiya	11	80,2	0	11	80,3	1	12	79,8
Tayvan, Çin	12	80,2	1	13	79,3	0	13	79,2
Kore Cumhuriyeti	13	79,6	2	15	78,8	2	17	78,0
Kanada	14	79,6	-2	12	79,9	-2	10	80,0
Fransa	15	78,8	2	17	78,0	1	18	77,4
Avusturya	16	78,7	-2	14	78,9	1	15	78,2
Norveç	17	78,1	-1	16	78,2	-2	14	79,0
Lüksemburg	18	77,0	1	19	76,6	3	22	76,0
Yeni Zelanda	19	76,7	-1	18	75,5	-2	16	76,1
İsrail	20	76,7	0	20	76,6	0	20	76,2
Türkiye	61	62,1	0	61	61,6	-3	58	61,4

Kaynak: World Economic Forum.

Not: İlk defa 2018 yılında 0-100 puan arasında farklılaştırılmış bileşenlerle ölçeklendirilen Küresel Rekabet Edebilirlik 4.0 Endeksi; uzun dönemi etkileyen gelişmeleri kapsadığından son dönem gelişmeleri, ancak uzun vadede etkili olabilecek bir değişken durumdaysa verilere yansıtılmaktadır. 140 ülkenin 2017 yılı göstergelerinin 2018 yılındaki yeni ölçümleme ile karşılaştırabilmesi amacıyla WEF uzmanları KREE 4.0 için bir metod geliştirmiştir.

BÖLÜM II. TÜRKİYE EKONOMİSİ

76. GENEL KURUL

TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

Küresel ölçekte yaşanan ekonomik ve finansal krizin ardından 2009 yılında küçülme kaydedilen Türkiye ekonomisinde, hızlı bir toparlanma ile 2011 yılında kriz sonrası en yüksek büyüme oranına ulaşılmıştır. İzleyen yıllarda büyüme inişli çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte pozitif yönlü olmuştur. Son iki yılda büyüme hızında çok belirgin bir şekilde yavaşlama kaydedilmiştir.

2018 yılında ekonomik faaliyet dönemsel olarak sürekli ivme kaybetmiştir. Küresel piyasadaki belirsizlikler, Ağustos ayında yaşanan kur şoku, Türk lirasındaki değer kaybı ve enflasyondaki yükselişi önlemek için sıkılaştırılan para politikası ve finansal koşulların iç talep ve yatırımlar üzerinde oluşturduğu baskı yıl genelinde büyümeyi yavaşlatmıştır. Türkiye ekonomisinin büyüme hızı bir önceki yıla göre 4,7 puanlık düşüşle % 2,8'e gerilemiştir.

2019 yılının ilk çeyreğinde küresel iktisadi faaliyetteki yavaşlama, mahalli seçimlerin ve jeopolitik gelişmelerin piyasalarda oluşturduğu belirsizliğe rağmen, atılan politika adımları ve uygulamaya konulan tedbirlerin etkisi ile ekonomide kısmi bir toparlanma başlamıştır. Bu toparlanma büyük ölçüde yurtiçi talebin pozitif katkısı ile yılın ikinci ve üçüncü çeyreklerinde ılımlı bir şekilde devam etmiş, son çeyrekte finansal koşullardaki iyileşmenin etkisiyle hızlı bir büyüme görülmüştür. Böylece 2019 yılında Türkiye ekonomisinde yıllık bazda sağlanan % 0,9'luk büyüme gerçekleşirken, bu aynı zamanda 2009 yılında kaydedilen % 4,7'lik daralmanın ardından en düşük büyüme hızı olmuştur.

2019 yılı genelinde küresel iktisadi faaliyet ve jeopolitik gelişmelerin yanı sıra net ihracat ekonomik büyümeye negatif katkı yaparken, Temmuz-Aralık döneminde güçlü faiz indirimlerinin desteği ile iç talepte ve turizm sektöründeki hareketlilik pozitif katkı sağlamıştır.

2018 yılı Eylül ayında açıklanan 2019-2021 Yeni Ekonomi Programında (Orta Vadeli Program) Türkiye ekonomisinde 2019 yılı için % 2,3 büyüme öngörülmüş ancak, yıl içinde yaşanan gelişmeler dikkate alınarak 2019 yılı Ekim ayında açıklanan 2020-2022 Yeni Ekonomi Programında (Orta Vadeli Program) gerçekleştirme tahmini % 0,5 olarak revize edilmiştir. Böylece yıllık büyüme hızı programlanan % 2,3'lük büyüme hızınının 1,4 puan gerisinde kalırken, % 0,5 olarak tahmin edilen büyüme hızınının 0,4 puan üzerinde gerçekleşmiştir.

2019 yılında tarım sektörü katma değeri % 3,3, sanayi sektörü katma değeri % 0,2 artarken, inşaat sektörü katma değeri % 8,6 küçülmüştür. Ticaret, ulaştırma, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin toplamından oluşan hizmetler sektörünün katma değerinde % 1,5 artış olmuştur.

2019 yılında üretim yöntemiyle GSYH cari fiyatlarla % 14,9 büyüyerek 4.280.381 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bunun 275.097 milyon TL'si tarım, 954.136 milyon TL'si sanayi, 231.908 milyon TL'si inşaat, 1.027.744 milyon TL'si hizmetler ve 1.365.390 milyon TL'si diğer sektörler tarafından sağlanırken, 426.106 milyon TL'sini de vergi ve sübvansiyonlar oluşturmuştur.

2019 yılında bir önceki yıla göre GSYH içinde tarım sektörünün payı 0,6 puan artarak % 6,4'e, hizmetler sektörünün payı 0,6 puan artarak % 24,0'a, diğer faaliyetlerin payı 1,0 puan artarak % 31,9'a yükselirken, inşaat sektörünün payı 1,8 puan azalarak % 5,4'e gerilemiş, sanayi sektörünün payı ise % 22,3 ile aynı düzeyde kalmıştır.

Harcamalar yöntemiyle zincirlenmiş hacim endeksine göre, 2019 yılında hanehalkı nihai tüketim harcamaları % 0,7, devletin nihai tüketim harcamaları % 4,4 artmıştır. Böylece toplam tüketim harcamaları büyüme hızı 2018 yılına göre 0,3 puan artarak % 1,5 olurken, toplam sabit sermaye yatırımları % 12,4 küçülmüştür.

Kişi başına GSYH 2019 yılında cari fiyatlarla % 13,3 artışla 51.834 TL'ye yükselmiştir. 2018 yılında 9.693 dolar olan kişi başına GSYH, 2019 yılında % 5,8 düşüşle 9.127 dolara gerilemiştir. Bu aynı zamanda 2009 yılından sonraki en düşük kişi başına GSYH değeri olmuştur.

2018 yılında finansmana erişimdeki zorluk, maliyetlerde meydana gelen artış ve talepte yaşanan aşağı yönlü değişimin sanayi sektörü üzerinde dönemsel bazda giderek ağırlaşan olumsuz etkisi, 2019 yılının ilk yarısında hafifleyerek devam etmiştir. Yılın ikinci yarısında büyümenin en önemli göstergelerinden olan sanayi üretimi ihracattaki artış, maliyetlerdeki iyileşme, ekonomik aktivitelerde görülen hareketlenme ve baz etkisiyle artış göstermiştir. Böylece 2018 yılında % 1,3 artan sanayi üretimi, 2019 yılında % 0,5 azalmıştır. Sanayi üretim hızında meydana gelen düşüşte alt sektörler itibarıyla imalat sanayi üretimi artış hızında yaşanan düşüşler etkili olmuştur.

2018 yılında talepteki daralma nedeniyle sanayi sektörü üretiminde yaşanan düşüşe paralel olarak kapasite kullanım oranında kaydedilen düşüş 2019 yılında da devam etmiştir. 2018 yılında bir önceki yıla göre 1,6 puan azalarak % 76,8 seviyesine gerileyen imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2019 yılında 0,9 puan azalarak % 75,9 düzeyinde gerçekleşmiştir.

İmalat sanayi alt sektörlerinde en yüksek kapasite kullanımı % 83,8 ile giyim eşyalarının imalatında olurken, onu sırasıyla % 82,3 ile kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı ve % 80,1 ile motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı sektörleri takip etmiştir. Kapasite kullanım oranının en düşük olduğu alt sektörler ise % 61,5 ile deri ve ilgili ürünlerin imalatı, % 67,9 ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı ve % 68,1 ile başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı alt sektörleri olmuştur.

2018 yılında % 18,3 artan ticaret borsaları işlem hacmi, 2019 yılında % 16,7 artış göstermiştir. Böylece 2018 yılında 296.157 milyon TL olan ticaret borsaları işlem hacmi 2019 yılında 345.738 milyon TL'ye yükselmiştir.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından Resmi İstatistik Programı kapsamında açıklanan sanayi kapasite raporu istatistiklerine göre, 2019 yılı sonu itibarıyla geçerliliği devam eden sanayi kapasite raporu sayısı, 2018 yılı sonuna göre % 3,2 artarak 75.683'e, toplam çalışan sayısı % 1,5 artarak 3.179.754'e yükselmiştir.

Ana faaliyet gruplarına göre 2019 yılında geçerliliği devam eden en çok sanayi kapasite raporu bulunan faaliyet grubu % 11,0 ile fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makina ve teçhizat hariç) sektörü olurken, en az kapasite raporu bulunan faaliyet grubu ise 3 kapasite raporu ile ormancılık ile endüstriyel ve yakacak odun üretimi olmuştur.

Ekonomik büyümeyi destekleyen en önemli sektörlerden biri olan inşaat sektöründe 2018 yılında başlayan daralma, 2019 yılında artan maliyetler, finansman sıkıntısı ve zayıf iç talep nedeniyle devam etmiştir. 2019 yılında yapılması planlanan inşaatlara ilişkin olarak belediyeler tarafından verilen yapı ruhsatlarının yüzölçümü % 52,4 azalarak 70.493 bin m²'ye, ruhsata bağlanmış ve bitirilmiş inşaatlarla ilgili belediyelerce verilen yapı kullanma izin belgeleri toplam inşaat alanı % 14,5 azalışla 149.264 bin m²'ye gerilemiştir.

Kredi faizlerindeki yükselişle birlikte finansmana erişmedeki zorluk ve talepteki daralma nedeniyle konut satışlarında 2018 yılında başlayan düşüş, kredi faizlerindeki düşüş ve uygulanan vergi indirimlerinin etkisiyle 2019 yılında azalarak devam etmiştir. Konut satışları 2019 yılında % 1,9 azalırken, Türkiye genelinde satış sonucu el değiştiren 1.349 bin konutun 333 bini ipotekli, geri kalan 1.016 bini diğer yollarla satılmıştır.

TOBB tarafından Resmi İstatistik Programı kapsamında yayımlanan bir başka veri olan kurulan ve kapanan şirket istatistiklerine göre, 2019 yılında 11.444'ü anonim, 72.637'si limited, 14'ü kolektif olmak üzere toplam 84.095 şirket kurulmuştur. Kurulan anonim şirket sayısı % 4,6, limited şirket sayısı % 0,9 azalırken, kolektif şirket sayısı % 27,3 artmış, komandit şirket kuruluşu olmamıştır. Böylece 2019 yılında toplam kurulan şirket sayısında % 1,4 azalış gerçekleşmiştir. Kurulan gerçek kişi ticari işletme sayısında % 30,3 azalış, kurulan kooperatif sayısında ise % 8,1 artış gerçekleşmiştir.

2019 yılında bir önceki yıla göre kapanan anonim şirket sayısı % 5,4, limited şirket sayısı % 5,9 artarken, komandit şirket sayısı % 25,0 azalmış, kapanan kolektif şirket sayısında değişiklik olmamıştır. Kapanan gerçek kişi ticari işletme sayısı % 34,3 artmış, kooperatif sayısı ise % 16,7 azalmıştır.

Protesto edilen senet ve karşılıksız çıkan çek sayılarında 2019 yılında düşüş olmuştur. 2019 yılında bir önceki yıla göre protestolu senet sayısı % 2,4 azalışla 938 binden 916 bine, karşılıksız çıkan çeklerin sayısı da % 8,0 azalarak 589 binden 542 bine gerilemiştir.

Turizm sektöründe 2017 yılında yaşanan güçlü toparlanma hız kesmekle birlikte 2018 ve 2019 yıllarında da devam etmiştir. Ülkemize en çok turist geldiği Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerin normalleşmesi ve Rus turist sayısındaki artışın yanısıra ABD, İran, Irak, İsrail ve AB ülkelerinden gelen turist sayısındaki artışların etkisiyle toplam turist sayısında artış olmuştur.

Ülkemizden çıkış yapan ziyaretçi sayısı 2019 yılında bir önceki yıla göre % 13,7 artarak 51.860 bin kişiye yükselirken, giriş yapan vatandaş sayısı da % 15,1 artarak 9.651 bin kişiye yükselmiştir. Ülkemizden çıkış yapan ziyaretçilerin ilk 20'de yer alan milliyetlere göre sıralamasında Rusya Federasyonu birinci sırada yer alırken, onu Almanya, Bulgaristan, İngiltere, İran ve Irak takip etmiştir.

2019 yılında turizm gelirleri % 18,3 artış göstererek 29.829 milyon dolara yükselirken, turizm giderleri % 10,6 azalarak 4.110 milyon dolara gerilemiş, böylece net turizm gelirleri % 24,7 artarak 25.719 milyon dolar olmuştur.

2019 yılında yatırımların artırılmasına katkı sağlamak, yatırımcıları desteklemek ve yönlendirmek amacıyla teşvik uygulamalarına devam edilmiştir. Buna rağmen 2019 yılında yatırım teşvik belgesine bağlanan sabit yatırım tutarı imalat, enerji ve hizmetler sektörüne verilen teşviklerdeki düşüşlere bağlı olarak % 29,3 azalmıştır. 2019 yılında teşvik belgesine bağlanan 136.279 milyon TL'lik sabit yatırımla 211.968 kişiye istihdam sağlanması amaçlanmıştır.

2019 yılında teşvik belgesine bağlanan sabit yatırımlar içinde en büyük payı % 50,3 ile imalat sanayi sektörü alırken, onu % 25,9 ile hizmetler sektörü, % 15,7 ile enerji sektörü, % 6,1 ile madencilik sektörü ve % 2,0 ile tarım sektörü takip etmiştir. Bir önceki yıla göre imalat ve hizmetler sektörlerinin payı azalırken diğer sektörlerin payı artmıştır.

Temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olan TCMB, "2019 Yılı Para ve Kur Politikası" metninde 2019 yılı için enflasyon hedefini Hükümet ile varılan mutabakatla uyumlu olarak % 5 seviyesinde korumuştur. Enflasyonun hedeften belirgin olarak saptığı durumlarda enflasyon raporlarında güncellenen tahminlerin, enflasyon orta vadede hedefe yakınsarken izleyeceği dezenflasyon süreci için referans teşkil edeceği belirtilmiştir. Belirlenen bu patika ile enflasyonun öncelikle tek hanelere indirilmesi, daha sonra kademeli şekilde azalarak % 5 düzeyinde istikrar kazanması hedeflenmiştir.

2019 yılında tüketici enflasyonu bir önceki yıla göre 8,46 puan gerileyerek % 11,84 düzeyine inmiştir. Ancak % 5 olan enflasyon hedefinin 6,84 puan üzerinde gerçekleşmiştir. Türk lirasının istikrar kazanması ve döviz kuru oynaklığının azalması enflasyondaki düşüşü desteklemiştir.

Ana harcama grupları itibarıyla en yüksek fiyat artışı % 43,12 ile alkollü içecekler ve tütün grubunda görülürken, onu % 14,46 ile eğitim, % 13,63 ile sağlık ve çeşitli mal ve hizmetler grubundaki artışlar izlemiştir. En düşük fiyat artışı ise % 3,16 ile haberleşme ana harcama grubunda gerçekleşmiş onu, % 4,53 ile giyim ve ayakkabı, % 7,03 ile eğlence ve kültür grubundaki artışlar takip etmiştir.

Enflasyonun geleceğini tahmin etmede ve para politikasının belirlenmesinde etkili olduğundan TCMB tarafından takip edilen işlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler ve tütün ile altın hariç tutularak hesaplanan B ve enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç tutularak hesaplanan C çekirdek enflasyon göstergeleri 2019 yılında geçici vergi indirimlerine bağlı düşük baz etkisiyle bir önceki yıla göre gerileyerek yıllık bazda sırasıyla % 10,76 ve % 9,81 olmuştur.

Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) 2019 yılında bir önceki yıla göre 26,28 puan azalarak % 7,36 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yİ-ÜFE'nin bu belirgin ivme kaybında Türk lirasının görece istikrar kazanması, ithalat fiyatları, maliyet yönlü baskılar ve yurtiçi talebin ılımlı seyri ile baz etkisi belirleyici olmuştur.

Temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 2019 yılında bu amaca yönelik olarak elindeki bütün araçları kullanmıştır. Para politikası kararlarını oluştururken enflasyon beklentileri, fiyatlandırma davranışları ve enflasyonu etkileyen diğer tüm unsurları dikkate almıştır.

Makroekonomik göstergelerin tamamını içeren veri odaklı bir yaklaşım ile hareket ederken, fiyat istikrarının tamamlayıcı unsuru olarak gördüğü finansal istikrarı da gözetmeye devam etmiştir.

Parasal duruşunu enflasyonun ana eğilimine ilişkin göstergeleri dikkate alarak belirleyen TCMB, para politikasını % 5 olan enflasyon hedefi korunacak şekilde uygulamıştır. Parasal sıklık düzeyini, enflasyondaki düşüşün sürekliliğini ve hedeflenen patika ile uyumunu gözeterek oluşturmuştur.

TCMB 2019 yılının ilk yarısında politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranını % 24,00'lık düzeyinde sabit tutarken, likidite yönetimine ilişkin destekleyici adımlar atmıştır. Para politikasındaki sıkı duruş ve güçlü politika koordinasyonu ile birikimli döviz kuru etkilerinin azalması ve iç talebin ılımlı seyri enflasyon görünümünde iyileşme sağlamıştır. Bu iyileşmeye bağlı olarak politika faizini Temmuz, Eylül, Ekim ve Aralık aylarında kademeli olarak düşürmüştür. Böylece yılın ilk altı ayında % 24,00 düzeyinde olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı sırasıyla % 19,75, % 16,50, % 14,00 ve % 12,00 seviyesine inmiştir.

Fiyat istikrarı ve finansal istikrar amaçları doğrultusunda elindeki bütün araçları kullanmaya devam eden TCMB, yılın ilk yarısında sabit tuttuğu gecelik borçlanma ve borç verme faiz oranı ile geç likidite penceresi (GLP) borç verme faiz oranını, yılın ikinci yarısında politika faiz oranı ile paralel olarak kademeli şekilde düşürmüştür. Yıl sonu itibarıyla geç likidite penceresi (GLP) uygulaması çerçevesinde borç verme faiz oranını % 15,00, gecelik borçlanma faiz oranını % 10,50 ve gecelik borç verme faiz oranını % 13,50'ye indirmiştir.

TCMB 2018 yılı Eylül ayında faiz oranlarını artırarak uygulamaya koyduğu parasal sıkılaştırma politikasını 2019 yılının ilk yarısında da uygulamıştır. Enflasyonist beklentilerdeki iyileşme nedeniyle 2019 yılı Temmuz ayından itibaren parasal sıkılaştırmayı sınırlamaya başlayarak, yılsonuna kadar bu eğilimini devam ettirmiştir.

2019 yılı para politikası uygulamaları sonucunda, bir önceki yıla göre dar tanımlı para arzı M1 % 39,1'lik artışla 712.833 milyon TL, M2 para arzı % 26,6 artarak 2.457.543 milyon TL, M3 para arzı % 29,5'lik artışla 2.575.195 milyon TL olmuştur.

2019 yılında mevduat bankalarındaki tasarruf mevduatı % 11,5'lik artışla 698.583 milyon TL, ticari kurumlar mevduatı % 34,4'lük artışla 317.446 milyon TL, diğer kurumlar mevduatı % 36,9'lük artışla 56.420 milyon TL, resmi kurumlar mevduatı % 14,7'lik artışla 76.706 milyon TL, döviz tevdiat hesapları % 27,9'lük artışla 1.084.401 milyon TL'ye olarak gerçekleşmiştir. Böylece toplam mevduat % 23,0'lık artışla 2.401.256 milyon TL'ye yükselmiştir.

2018 yılında önemli kayıplar yaşayarak zor bir yıl geçiren Borsa İstanbul, 2019 yılında güçlü bir performans göstererek kayıplarını büyük ölçüde telafi etmiştir.

Borsa İstanbul Endeksi 2019 yılında % 25,4'lük artışla 114.425,0 yükselirken, Borsa İstanbul toplam işlem hacmi % 6,0'lık artışla 2.101.622 milyon TL olmuştur.

2019 yılında Borsa İstanbul'da hisse senedi portföyü bulunan yerli yatırımcı sayısı 2018 yılına göre % 2,1 artarak 1.193.731'e yükselirken, yabancı yatırımcı sayısı % 0,2 azalarak 9.707'ye düşmüştür. Böylece 2019 yılında Borsa İstanbul'da yatırım yapan toplam yatırımcı sayısı % 2,1 artarak 1.203.438 olmuştur. 2019 yılında yatırımcı sayısındaki artışa paralel olarak portföy değerleri de artmıştır. Borsa İstanbul'da yatırım yapan toplam yatırımcı sayısı içinde geçen yılda olduğu gibi yerli ve yabancı yatırımcıların payı aynı kalırken, portföy değerine göre ise yerli yatırımcıların payı % 39,0'a yükselmiş, yabancı yatırımcıların payı % 61,0'a gerilemiştir.

Orta Vadeli Mali Planda (2019-2021) maliye politikasının temel amacı; merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki mal ve hizmet, sermaye, cari transfer ve faiz giderlerinin azaltılması ve gelirlerin artırılması olarak açıklanmıştır. Maliye politikasının, para politikasıyla eşgüdümlü olarak enflasyon başta olmak üzere cari açık ve büyümeye ilişkin hedeflerle uyumlu olarak yürütülmesi hedeflenmiştir. Kamu kontrolündeki yönetilen/yönlendirilen, fiyat, ücret ve vergi ayarlamalarının büyük ölçüde enflasyondaki düşüşü destekleyecek şekilde belirlenmesi öngörülmüştür. Maliye politikasının öngörülebilirliğinin güçlendirilmesine devam edileceğine vurgu yapılmıştır.

2019 yılı maliye politikasına ilişkin tahminler önceki yıllarda olduğu gibi fiyat istikrarı ve makroekonomik dengelenmeye odaklı para politikasıyla uyumlu olacak şekilde oluşturulmuştur. 2019 yılında kamu kesimi genel dengesinin GSYH'ya oranının 2019 yılında % 1,6 açık vermesi öngörülerek, maliye politikası bu çerçevede uygulanmaya çalışılmıştır. Mali teşvik ve tedbirlerle birlikte kamu harcamaları kanalıyla iktisadi faaliyetteki toparlanma desteklenmiştir.

2019 yılında merkezi yönetim bütçesinde kaynakların maliye politikası öncelikleri doğrultusunda tahsisi, etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanması amaçlanmıştır. Ekonomideki dengelenmenin ve bütçe disiplininin sağlanması, orta vadede sürdürülebilir büyüme ve adaletli paylaşımaya yönelik ekonomik değişimin gerçekleştirilmesi, büyüme potansiyelinin ve istihdamın artırılması, mali disiplinin sürdürülmesi, kamu dengelerinin iyileştirilmesi, maliye politikasının sürdürülebilirliğinin gözetilmesi ve kamu maliyesi alanında elde edilen kazanımların gelecek dönemde de korunması amaçlanmıştır.

2019 yılı sonunda merkezi yönetim bütçe gelirleri % 15,5 artarak 875.796 milyon TL'ye, giderleri % 20,3 artarak 999.489 milyon TL'ye yükselirken, bütçe açığı % 69,9 artarak 123.693 milyon TL olmuştur. Faiz dışı denge 23.754 milyon TL açık vermiştir.

Personel giderleri ve cari transferlerdeki artışın devam etmesi bütçe gerçekleştirmelerini olumsuz etkilerken, faiz oranlarında gerilemenin etkisiyle faiz harcamalarının hedeflenen değer altında gerçekleşmesi, vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerdeki artış olumlu yönde etkilemiştir.

Yurtiçi talepteki zayıf görünüme bağlı olarak vergi gelirleri düşük bir seyir izlerken, vergi dışı gelirler TCMB'nin kar transferi ve ihtiyat akçesi aktarımıyla olumlu bir seyir izlemiş ve bütçe açığının artışını sınırlandırmıştır.

2019 yılında yurt içi ve yurt dışındaki ekonomik koşullar ve piyasa gelişmeleri değerlendirilerek borç yönetiminin orta ve uzun vadeli hedefleri doğrultusunda para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verebilir bir borçlanma politikası izlenmesi amaçlanmıştır. Finansman ihtiyaçlarının, iç ve dış piyasa koşulları ve maliyet unsurları gözönüne alınarak makul bir risk düzeyi çerçevesinde orta ve uzun vadede mümkün olan en uygun maliyetle karşılanması ilkesi, borç yönetimi uygulamalarında temel alınmaya devam edilmiştir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından açıklanan 2019 yılı Finansman Programında; borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılması, piyasa çeşitliliğinin sağlanması amacıyla uluslararası piyasalarda ABD dolarının yanında diğer döviz cinslerinden de ihraç yapılması, faiz giderlerinin optimal şekilde yönetilmesini teminen uygun enstrüman ve vade bileşimi dikkate alınarak gelecek 12 ayda faizi yenilenecek senetler ile vadesine 12 aydan az kalmış senetlerin payının belirli bir seviyede tutulması, nakit ve borç yönetiminde oluşabilecek likidite riskine karşı güçlü nakit rezervi tutulması amaçlanmıştır.

2019 yılında mali disiplin gözetilerek ekonomik programlar, para ve maliye politikaları ile uyumlu borç yönetimi politika uygulamalarına devam edilmiştir.

2019 yılı finansal açıdan zor bir yıl olmuş, Hazine ve Maliye Bakanlığı açığı finanse edebilmek için borçlanmak zorunda kalmıştır. Merkezi yönetim toplam borç stokundaki artış eğilimi 2019 yılında da devam etmiştir. Merkezi yönetim dış borç stokunun artış eğilimi güçlü bir şekilde yavaşlarken, iç borç stoku yüksek oranlı artış göstermiştir. Kamu finansman ihtiyacı ağırlıklı olarak iç borçlanma yoluyla karşılanırken, iç borçlanmanın toplam borç stoku içindeki payı artmıştır.

2019 yılında merkezi yönetim iç borç stoku % 28,8 artışla 755.052 milyon TL'ye, dış borç stoku da % 19,3 artışla 573.700 milyon TL'ye, böylece toplam borç stoku % 24,5 artarak 1.328.752 milyon TL'ye yükselmiştir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 2001 ekonomik krizinin ardından yürürlüğe koyduğu, piyasadaki arz ve talep koşullarına göre belirlenen dalgalı döviz kuru politikasını 2019 yılında da uygulamaya devam etmiştir. Dalgalı kur rejiminde döviz arz ve talebini, uygulanan para ve maliye politikaları, ekonomik altyapı, uluslararası gelişmeler ve beklentiler belirlemektedir.

Döviz kurunun bir politika aracı olarak kullanılmadığı dalgalı kur rejiminde TCMB, nominal veya reel herhangi bir kur hedefi belirlemezken, finansal istikrara yönelik riskleri azaltmak amacıyla, Türk lirasının aşırı değerlenmesi veya değer kaybetmesine karşı tedbirler almaktadır. Döviz piyasasının etkin bir biçimde işleyebilmesi için döviz kurlarındaki gelişmeler ve risk faktörlerini takip ederek elindeki araçlarla gerekli önlemleri almaktadır. Kur riski iktisadi birimlerce yönetilmektedir. 2019 yılında da döviz kuru politikası bu ilkeler çerçevesinde yürütülmüştür.

2019 yılı kurlarda çok büyük dalgalanmaların yaşanmadığı nispeten sakin bir yıl olurken, Türk lirasının diğer ülke paraları karşısındaki değer kaybı önceki yıllara oranla daha sınırlı kalmıştır.

Döviz kurlarındaki gelişmelerde Türkiye ekonomisinde yaşanan resesyon, cari açığın kapanması ile döviz talebinde oluşan küçülme, faiz oranlarındaki iyileşmenin yanı sıra, küresel piyasalardaki ekonomik ve jeopolitik gelişmeler ile ticaret savaşları ve getirilen tarifeler etkili olmuştur.

2019 yılında bir önceki yıla göre diğer ulusal paraların değer artış oranlarında yüksek düşüşler kaydedilmiştir. 2019 yılı sonunda yıllık ortalama değerlere göre nominal olarak Türk lirası karşısında Amerikan doları % 17,5 değer kazanarak 5,66947 TL'ye, Euro % 11,8 değer kazanarak 6,34689 TL'ye, İngiliz sterlini % 12,8 değer kazanarak 7,22365 TL'ye, Japon yeni % 19,3 değer kazanarak 5,18895 TL'ye yükselmiştir.

Dış talep koşullarındaki daralma ve özellikle en önemli ticaret ortaklarımız AB ülkeleri ile ABD ve Rusya Federasyonu ekonomilerindeki toparlanmanın sağlanamamasının olumsuz etkilerine karşın, Türk lirasındaki birikimli değer kaybının destekleyici etkisi, ihracata yönelik teşvikler ve ihracat pazarlarında çeşitlendirmeye gidilmesi ülkemizin ihracat artışını 2019 yılında düşük oranda sürdürmesini sağlamıştır. İthalat ise ekonomik aktivitenin yavaşlaması ve yurt içi talebin daralmasına bağlı olarak artan hızla gerilemeye devam etmiştir.

İhracat 2019 yılında % 2,1 artarak 180.871 milyon dolara yükselirken, ithalat % 9,0 azalarak 210.347 milyon dolara gerilemiştir. İhracatta kaydedilen sınırlı artışa karşın ithalatta yüksek oranlı azalmanın etkisiyle dış ticaret açığı % 45,4 azalarak 29.476 milyon dolara, dış ticaret hacmi % 4,2 azalarak 391.218 milyon dolara gerilemiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 9,4 puan artarak % 86,0'a yükselmiştir.

2018 yılında uygulamaya konulan bir dizi tedbir ve ekonomideki dengelenme süreci çerçevesinde göreceli iyileşmeyle 20.745 milyon dolar açık veren cari işlemler dengesi, 2019 yılında 8.022 milyon dolar fazla vermiştir. Bu aynı zamanda 2001 yılında gerçekleşen fazladan sonraki ilk cari işlemler fazlası olmuştur. Ekonomik aktivitedeki yavaşlamanın ithalatta gerçekleştirdiği gerilemeyle birlikte dış ticaret açığında meydana gelen önemli orandaki küçülme, taşımacılık ve seyahat gelirlerindeki artış ve petrol fiyatlarının geçen yıla oranla düşük seyretmesi cari işlemler dengesinin fazla vermesinde etkili olmuştur. Doğrudan yatırımların zayıf seyri ve portföy yatırımlarında çıkışların sürmesi cari işlemler dengesi olumsuz etkilemiştir.

Küresel kriz sonrası dünya genelinde ekonomik aktivitedeki durgunluktan çıkılamaması, özellikle Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgedeki jeopolitik olumsuzluklar, ülkeler arasındaki siyasi ve ticari gerginlikler, yatırımcıların risk algısını 2019 yılında da olumsuz etkilemiştir. Net uluslararası doğrudan yatırım girişleri 2019 yılında geçen yıla göre % 16,8 azalarak 5.242 milyon dolara gerilemiştir.

2019 yılında Türkiye'ye yönelik olarak 5.611 milyon dolar tutarında doğrudan sermaye girişi olurken, 369 milyon dolarlık sermaye çıkışı olmuştur. Böylece 5.242 milyon dolarlık net sermaye girişi ve 4.840 milyon dolarlık net gayrimenkul satışına karşılık uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarıyla olan 1.663 milyon dolarlık net diğer sermaye çıkışı sonucunda toplam net yatırım tutarı % 35,4 azalarak 8.419 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

2018 yılında % 2,4 azalan brüt dış borç stoku 2019 yılında da % 1,5 azalarak 436.921 milyon dolara gerilemiştir. Bunun 123.594 milyon dolarlık kısmı kısa vadeli, 313.327 milyon dolarlık kısmı uzun vadeli borçlardan oluşmuştur. Brüt borç stoku içinde kısa vadeli borçların payı % 28,3'e yükselirken, uzun vadeli borçların payı % 71,7'ye gerilemiştir.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 2019 yılı sonu itibarıyla Türkiye nüfusu bir önceki yıla göre 1.151 bin kişi artarak 83.155 bin kişi olmuştur. 2018 yılında % 14,7 olan yıllık nüfus artış hızı 2019 yılında % 13,9'a gerilemiştir. Nüfus yoğunluğu (bir kilometrekareye düşen insan sayısı) 2019 yılında 1 kişi artarak 108 kişi olmuştur. Nüfusun 77.151 bini il ve ilçe merkezlerinde, 6.004 bini belde ve köylerde yaşamaktadır.

Küresel ve iç piyasalardaki yavaşlama ile birlikte azalan talep, tasarrufların ve yatırımların düşük kalması, istihdam yaratan sektörlerdeki küçülme 2019 yılında işgücü piyasalarını olumsuz etkilemiştir. İstihdam göstergelerinin zayıf performansında; tarım sektörü istihdamındaki artan küçülmenin yanı sıra madencilik ve inşaat sektörü başta olmak üzere bütün alt sektörlerdeki istihdam daralmalarına bağlı olarak sanayi sektörü istihdamındaki küçülme etkili olmuştur. Hizmetler sektörü istihdamındaki sınırlı artış istihdamdaki olumsuz gelişmeyi sınırlandırmıştır.

2015 yılında başlayan çift haneli işsizlik oranı, işsizlikle mücadele amacıyla yürütülen uygulamalara rağmen 2019 yılında 2,7 puan artarak % 13,7'ye yükselmiştir. İşsizlik oranı erkeklerde 2,9 puan artışla % 12,4'e, kadınlarda 2,6 puan artışla % 16,5'e yükselmiştir. Genç işsizlik oranı (15-24 yaş) 5,1 puan artarak % 25,4'e, tarım dışı işsizlik oranı 2,9 puan artarak % 16,0'a yükselmiştir.

2019 yılında bir önceki yıla göre tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 3,8 azalışla 5 milyon 97 bin kişiye, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 7,3 azalışla 7 milyon 111 bin kişiye gerilerken, hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin sayısı da % 0,6 artışla 15 milyon 872 bin kişiye yükselmiştir. Böylece toplam istihdam edilenler % 2,3 azalışla 28 milyon 80 bin kişiye gerilemiştir.

2019 yılında toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı bir önceki yıla göre 0,2 puan azalarak % 18,2'ye, sanayi sektörünün payı 1,4 puan azalarak % 25,3'e gerilerken, hizmetler sektörünün payı 1,6 puan artarak % 56,5'e yükselmiştir.

2019 yılında herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranı, bir önceki yıla göre 1,1 puan artarak % 34,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran bir önceki yıla göre erkeklerde 1,5 puan artarak % 30,9'a, kadınlarda 0,1 puan artarak % 42,2'ye yükselmiştir.

1. EKONOMİK GÖSTERGELER

1.1 Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

2018 yılında ekonomik faaliyet dönemsel olarak sürekli ivme kaybetmiştir. Küresel piyasadaki belirsizlikler, Ağustos ayında yaşanan kur şoku, Türk lirasındaki değer kaybı ve enflasyondaki yükselişi önlemek için sıkılaştırılan para politikası ve finansal koşulların iç talep ve yatırımlar üzerinde oluşturduğu baskı yıl genelinde büyümeyi yavaşlatmıştır. Türkiye ekonomisinin büyüme hızı bir önceki yıla göre 4,7 puanlık düşüşle % 2,8'e gerilemiştir.

2019 yılının ilk çeyreğinde küresel iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlama, mahalli seçimlerin ve jeopolitik gelişmelerin piyasalarda oluşturduğu belirsizliğe rağmen, atılan politika adımları ve uygulamaya konulan tedbirlerin etkisi ile ekonomide kısmi bir toparlanma başlamıştır. 2018 yılının son çeyreğinde % 2,8 düzeyinde olan ekonomik daralma, 2019 yılının ilk çeyreğinde % 2,3'e gerilemiştir. Ekonomik faaliyetlerdeki toparlanma büyük ölçüde yurtiçi talebin pozitif katkısı ile yılın ikinci ve üçüncü çeyreklerinde ılımlı bir şekilde devam etmiştir. İkinci çeyrekte % 1,6 daralan Türkiye ekonomisi, üçüncü çeyrekte % 1,0 büyürken teknik resesyondan da çıkmıştır. Yılın son çeyreğinde finansal koşullardaki iyileşmenin etkisiyle ekonomideki toparlanma süreci hızlanarak devam etmiş, baz etkisinin de katkısıyla Türkiye ekonomisi son çeyrekte % 6,0 büyümüştür. Böylece yılın ilk yarısında toparlanma eğilimi gösteren Türkiye ekonomisi, ikinci yarısında güçlü büyüme trendine girmesine rağmen yıllık bazda % 0,9 büyüme ile 2009 yılında kaydedilen % 4,7'lik daralmanın ardından en düşük büyüme performansını göstermiştir (Tablo 11).

Tablo 11. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre A10 Düzeyinde Zincirlenmiş Hacim ve Endeks

İktisadi Faaliyet Kolları (NACE Rev.2)	Hacim (Bin TL)			Endeks			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	106.383.201	108.409.464	111.934.254	131,0	133,5	137,8	1,9	3,3
Sanayi	339.759.939	344.082.339	344.900.064	184,4	186,8	187,2	1,3	0,2
İmalat sanayi	283.705.444	286.728.685	286.873.811	187,3	189,3	189,4	1,1	0,1
İnşaat	128.168.346	125.493.751	114.710.848	228,2	223,5	204,3	-2,1	-8,6
Hizmetler	383.414.687	403.976.903	410.089.976	176,4	185,8	188,7	5,4	1,5
Bilgi ve iletişim	46.439.927	48.776.547	49.861.742	171,0	179,6	183,6	5,0	2,2
Finans ve sigorta faaliyetleri	72.347.801	72.439.442	77.824.229	193,1	193,4	207,8	0,1	7,4
Gayrimenkul faaliyetleri	137.312.164	141.297.919	144.768.655	131,0	134,8	138,1	2,9	2,5
Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	94.490.529	91.824.302	90.175.050	212,3	206,3	202,6	-2,8	-1,8
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	161.617.363	178.433.148	186.679.291	136,1	150,3	157,2	10,4	4,6
Diğer hizmet faaliyetleri	31.098.245	32.691.500	33.915.701	160,1	168,3	174,6	5,1	3,7
Sektörler toplamı	1.497.933.102	1.545.268.068	1.561.362.585	168,1	173,4	175,2	3,2	1,0
Vergi-sübvansiyon	196.382.912	196.836.355	195.795.256	181,7	182,1	181,1	0,2	-0,5
Gayrisafi yurt içi hasıla (alıcı fiyatlarıyla)	1.694.133.563	1.742.022.926	1.757.308.018	169,6	174,3	175,9	2,8	0,9

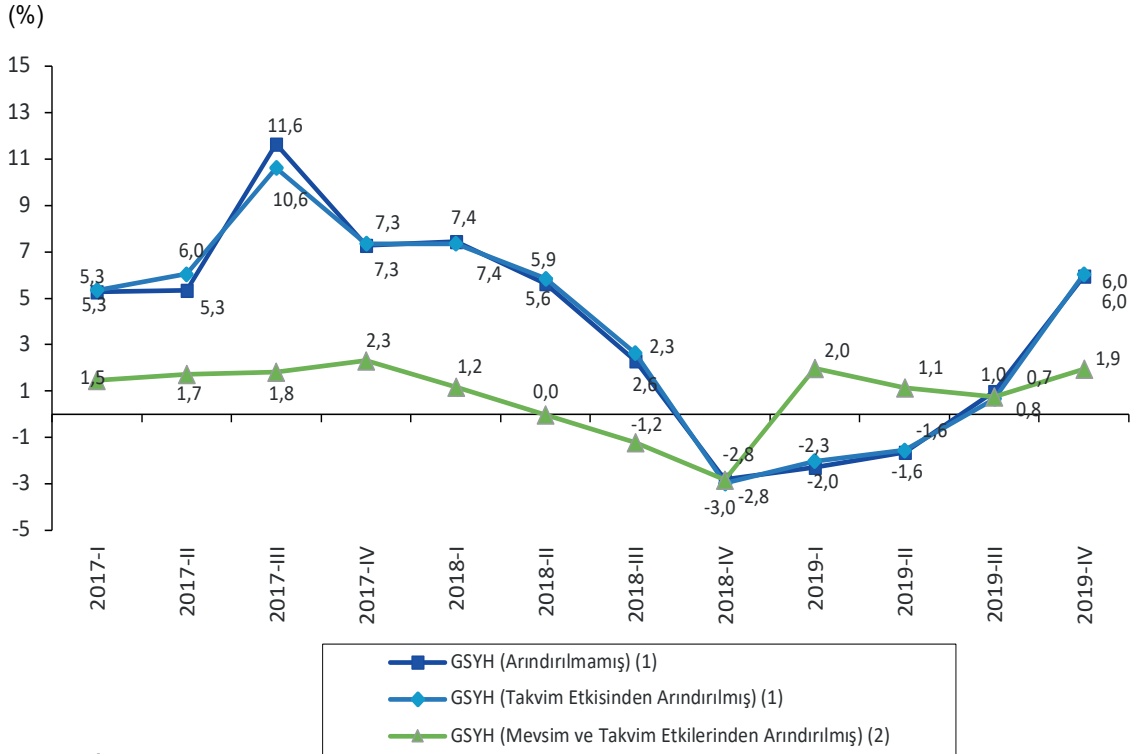
Kaynak: TÜİK.

2019 yılı genelinde küresel iktisadi faaliyet ve jeopolitik gelişmelerin yanı sıra net ihracat ekonomik büyümeye negatif katkı yaparken, Temmuz-Aralık döneminde güçlü faiz indirimlerinin desteği ile iç talepte ve turizm sektöründeki hareketlilik pozitif katkı sağlamıştır.

2018 yılı Eylül ayında açıklanan 2019-2021 Yeni Ekonomi Programında (Orta Vadeli Program) Türkiye ekonomisinde 2019 yılı için % 2,3 büyüme öngörülmüş ancak, yıl içinde yaşanan gelişmeler dikkate alınarak 2019 yılı Ekim ayında açıklanan 2020-2022 Yeni Ekonomi Programında (Orta Vadeli Program) gerçekleşme tahmini % 0,5 olarak revize edilmiştir. Böylece yıllık büyüme hızı programlanan % 2,3'lük büyüme hızınının 1,4 puan gerisinde kalırken, % 0,5 olarak tahmin edilen büyüme hızınının 0,4 puan üzerinde gerçekleşmiştir.

2019 yılında takvim etkisinden arındırılmış GSYH zincirlenmiş hacim endeksi bir önceki yılın aynı çeyreğine göre, birinci çeyrekte % 2,0, ikinci çeyrekte % 1,6 küçülürken, üçüncü çeyrekte % 0,7 ve son çeyrekte % 6,0 büyümüştür. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH zincirlenmiş hacim endeksi bir önceki çeyreğe göre birinci çeyrekte % 2,0, ikinci çeyrekte % 1,1, üçüncü çeyrekte % 0,8 ve son çeyrekte % 1,9 büyüme göstermiştir (Grafik 6).

Grafik 6. Dönemler İtibarıyla Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Büyüme Hızları

Kaynak: TÜİK.

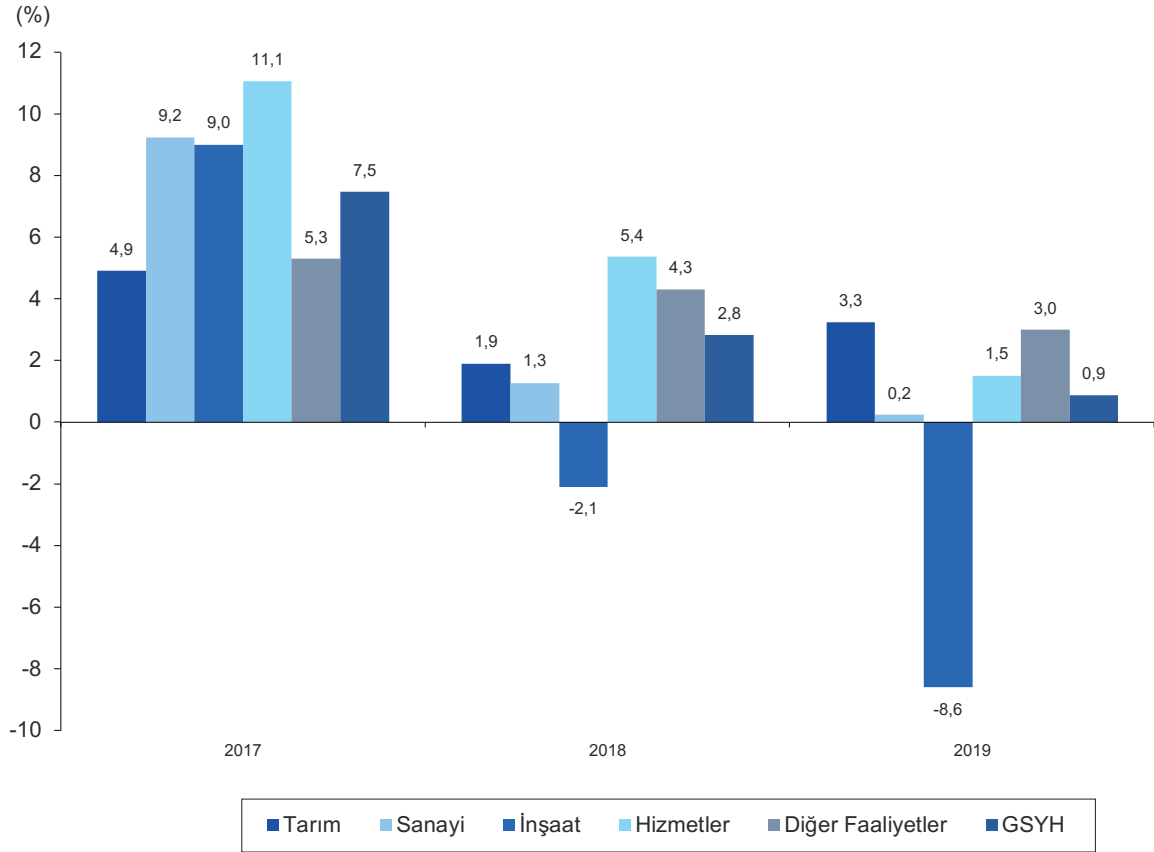
(1): Bir önceki yılın aynı çeyreğine göre değişim.

(2): Bir önceki çeyreğe göre değişim.

2019 yılında inşaat sektörü katma değerinde küçülme olurken, diğer sektörlerin katma değerinde artış olmuştur. 2019 yılında tarım sektörü katma değeri % 3,3, sanayi sektörü katma değeri % 0,2 artarken, inşaat sektörü katma değeri % 8,6 küçülmüştür. Ticaret, ulaştırma, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin toplamından oluşan hizmetler sektörünün katma değerinde % 1,5 artış olmuştur.

Ticaretteki düşüşü turizm sektöründeki canlanma sınırlamıştır. Bir önceki yıla göre tarım sektörü büyüme hızında 1,4 puanlık artış olurken, hizmetler sektörü büyüme hızında 3,9 puanlık, sanayi sektörü büyüme hızında 1,1 puanlık azalış olmuştur. İnşaat sektöründeki küçülmede 6,5 puanlık artış kaydedilmiştir (Grafik 7).

Grafik 7. Gayrisafi Yurt İçi Hasılayı Oluşturan Faaliyetlerin Büyüme Hızları (Zincirlenmiş Hacim Endeksi, 2009=100)

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında üretim yöntemiyle GSYH cari fiyatlarla % 14,9 büyüyerek 4.280.381 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bunun 275.097 milyon TL'si tarım, 954.136 milyon TL'si sanayi, 231.908 milyon TL'si inşaat, 1.027.744 milyon TL'si hizmetler ve 1.365.390 milyon TL'si diğer sektörler tarafından sağlanırken, 426.106 milyon TL'sini de vergi ve sübvansiyonlar oluşturmuştur (Tablo 12).

Tablo 12. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre A10 Düzeyinde Cari Fiyatlarla

İktisadi Faaliyet Kolları (NACE Rev.2)	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	189.193.521	216.666.387	275.097.015	6,1	5,8	6,4	14,5	27,0
Sanayi	642.390.325	830.583.945	954.136.145	20,7	22,3	22,3	29,3	14,9
İmalat sanayi	547.178.973	709.374.936	811.455.181	17,6	19,0	19,0	29,6	14,4
İnşaat	266.065.607	267.099.487	231.908.295	8,6	7,2	5,4	0,4	-13,2
Hizmetler	692.739.524	871.756.946	1.027.743.956	22,3	23,4	24,0	25,8	17,9
Bilgi ve iletişim	78.322.663	91.819.475	104.884.782	2,5	2,5	2,5	17,2	14,2
Finans ve sigorta faaliyetleri	100.675.076	111.869.255	138.843.303	3,2	3,0	3,2	11,1	24,1
Gayrimenkul faaliyetleri	222.313.245	252.744.017	285.744.967	7,1	6,8	6,7	13,7	13,1
Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	168.927.535	192.991.097	221.215.326	5,4	5,2	5,2	14,2	14,6
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	337.137.788	428.637.042	528.066.857	10,8	11,5	12,3	27,1	23,2
Diğer hizmet faaliyetleri	58.989.966	71.045.579	86.634.865	1,9	1,9	2,0	20,4	21,9
Sektörler toplamı	2.756.755.249	3.335.213.229	3.854.275.509	88,6	89,6	90,0	21,0	15,6
Vergi-sübvansiyon	353.894.906	389.174.707	426.105.636	11,4	10,4	10,0	10,0	9,5
Gayrisafi yurt içi hasıla (alıcı fiyatlarıyla)	3.110.650.155	3.724.387.936	4.280.381.145	100,0	100,0	100,0	19,7	14,9

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında bir önceki yıla göre GSYH içinde tarım sektörünün payı 0,6 puan artarak % 6,4'e, hizmetler sektörünün payı 0,6 puan artarak % 24,0'a, diğer faaliyetlerin payı 1,0 puan artarak % 31,9'a yükselirken, inşaat sektörünün payı 1,8 puan azalarak % 5,4'e gerilemiş, sanayi sektörünün payı ise % 22,3 ile aynı düzeyde kalmıştır (Tablo 13, Grafik 8).

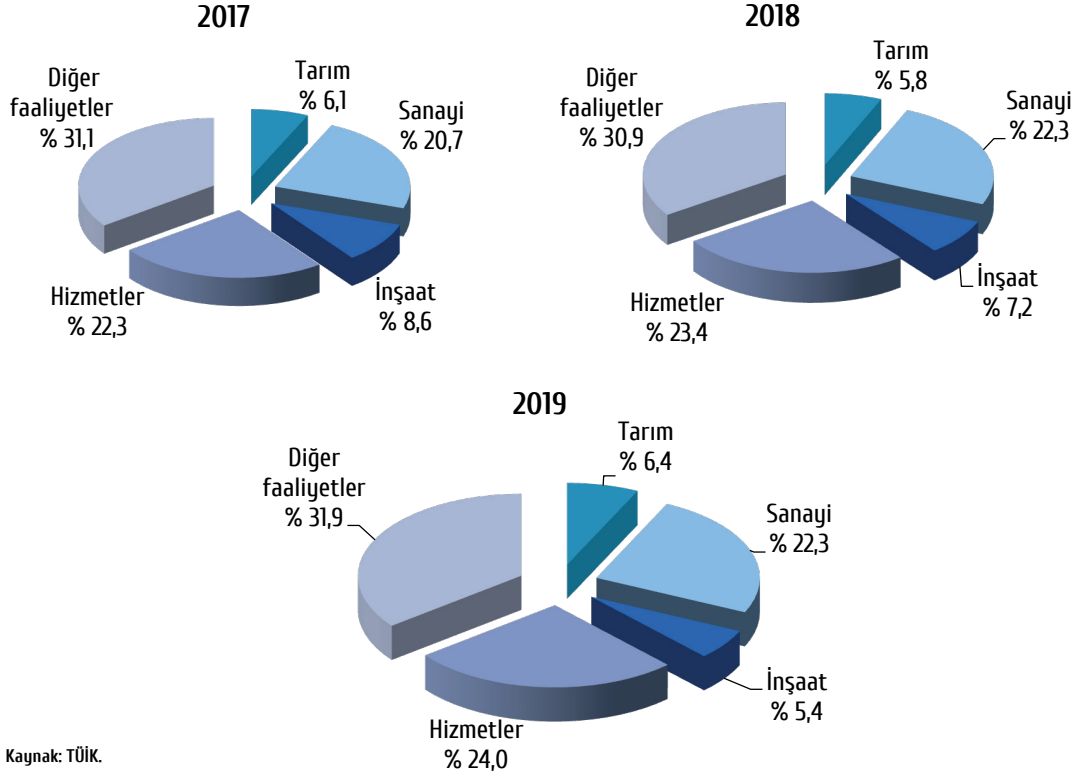
Tablo 13. Sektörlerin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payları ⁽¹⁾

İktisadi Faaliyet Kolları	(Cari Fiyatlarla, 2009=100, %)		
	2017	2018	2019
Tarım	6,1	5,8	6,4
Sanayi	20,7	22,3	22,3
İnşaat	8,6	7,2	5,4
Hizmetler	22,3	23,4	24,0
Diğer faaliyetler ⁽¹⁾	31,1	30,9	31,9
Sektörler toplamı	88,6	89,6	90,0
Vergi-sübvansiyon	11,4	10,4	10,0
Gayrisafi yurt içi hasıla	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK.

(1): Bilgi ve iletişim, finans ve sigorta faaliyetleri, gayrimenkul faaliyetleri, mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri, kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri ve diğer hizmet faaliyetlerini içerir.

Grafik 8. Sektörlerin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payları (Cari fiyatlarla)

Harcamalar yöntemiyle zincirlenmiş hacim endeksine göre, 2019 yılında hanehalkı nihai tüketim harcamaları % 0,7 ve devletin nihai tüketim harcamaları % 4,4 artmıştır. Böylece toplam tüketim harcamaları büyüme hızı 2018 yılına göre 0,3 puan artarak % 1,5 olurken, 2018 yılında % 0,6 küçülen toplam sabit sermaye yatırımları 2019 yılında % 12,4 küçülmüştür (Tablo 14).

Tablo 14. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Harcama Yöntemiyle Zincirlenmiş Hacim ve Endeks

Harcama Bileşenleri	Hacim (Bin TL)			Endeks			(2009=100) Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Yerleşik hanehalklarının ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların tüketimi	1.024.962.384	1.025.413.216	1.033.098.747	165,5	165,5	166,8	0,0	0,7
Devletin nihai tüketim harcamaları	230.463.574	245.625.589	256.480.571	146,3	155,9	162,8	6,6	4,4
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu	504.167.322	501.190.193	438.827.212	225,5	224,2	196,3	-0,6	-12,4
Stoktaki değişiklikler ⁽¹⁾	-	-	-	-	-	-	-	-
Mal ve hizmet ihracatı	374.411.627	403.728.183	429.764.116	166,0	179,0	190,5	7,8	6,4
(Eksi) Mal ve hizmet ithalatı	406.385.293	374.624.752	361.127.408	174,1	160,5	154,7	-7,8	-3,6
Gayrisafi yurt içi hasıla	1.694.133.563	1.742.022.926	1.757.308.018	169,6	174,3	175,9	2,8	0,9

Kaynak: TÜİK.

(1): Stok değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup, istatistiki hatayı da içermektedir.

Mal ve hizmet ihracatı Türk lirasındaki zayıf seyrin etkisiyle 2018 yılında % 7,8 artarken, kurların artışı iç talepteki yavaşlamayla birlikte ithalat hacminde gerilemeye neden olmuş, mal ve hizmet ithalatı % 7,8 azalmış, net ihracat büyümeye güçlü bir katkı sağlamıştır. 2018 yılının üçüncü çeyreğinden başlayarak 2019 yılının üçüncü çeyreğinin sonuna kadar büyümeyi destekleyen net ihracat, baz etkisinin ve ekonomik aktivitedeki canlanma paralelinde ithalat hacmindeki artışın etkisiyle son çeyrekte büyümeyi sınırlamıştır. 2019 yılında mal ve hizmet ihracatı % 6,4 artarken, mal ve hizmet ithalatı % 3,6 azalmış ve net ihracat büyümeyi bir önceki yıl da olduğu gibi pozitif katkı yapmıştır.

2019 yılında bir önceki yıla göre GSYH içinde cari fiyatlarla hanehalklarının nihai tüketim harcamalarının payı 0,7 puan artarak % 57,4'e, devletin nihai tüketim harcamalarının payı 0,9 puan artarak % 15,7'ye, toplam tüketim harcamalarının payı 1,6 puan artarak % 73,1'e yükselirken, gayrisafi sabit sermaye oluşumunun payı 3,8 puan azalarak % 26,1'e gerilemiştir. Stok birikimindeki yükseliş ise büyümeyi yukarı yönlü desteklemiştir (Tablo 15).

Tablo 15. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Harcama Yöntemiyle Cari Fiyatlarla

Harcama Bileşenleri	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Yerleşik hanehalklarının ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların tüketimi	1.836.229.732	2.111.251.432	2.456.873.081	59,0	56,7	57,4	15,0	16,4
Devletin nihai tüketim harcamaları	450.634.678	552.357.471	671.061.407	14,5	14,8	15,7	22,6	21,5
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu	935.655.848	1.114.094.790	1.116.839.192	30,1	29,9	26,1	19,1	0,2
Stoktaki değişiklikler ⁽¹⁾	28.442.664	-12.453.160	-42.893.607	0,9	-0,3	-1,0	-	-
Mal ve hizmet ihracatı	770.626.073	1.099.815.647	1.353.209.839	24,8	29,5	31,6	42,7	23,0
(Eksi) Mal ve hizmet ithalatı	910.938.841	1.140.678.244	1.274.708.767	29,3	30,6	29,8	25,2	11,8
Gayrisafi yurt içi hasıla	3.110.650.155	3.724.387.936	4.280.381.145	100,0	100,0	100,0	19,7	14,9

Kaynak:

(1): Stok değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup, istatistiki hatayı da içermektedir.

Hanehalklarının ve hanehalkına hizmet eden kâr amacı olmayan kuruluşların yapmış olduğu harcamaları içeren hanehalklarının nihai tüketim harcamaları içinde 2019 yılında, dayanıklı mallar grubu harcamalarında % 4,0, yarı dayanıklı mallar grubu harcamalarında % 1,7, dayanıksız mallar grubu harcamalarında % 0,2 düşüş olurken, hizmetler grubu harcamaları % 2,9 artmıştır (Tablo 16).

Tablo 16. Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları, Dayanıklılık Türüne Göre Zincirlenmiş Hacim Endeksi

Dayanıklılık Türü	Endeks			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Dayanımlı mallar	251,5	209,8	201,4	-16,6	-4,0
Yarı dayanıklı mallar	185,6	180,4	177,4	-2,8	-1,7
Dayanımsız mallar	152,4	159,1	158,8	4,4	-0,2
Hizmetler	158,1	160,5	165,2	1,5	2,9
Yerleşik hanehalklarının tüketimi	165,5	165,7	166,7	0,1	0,6

Kaynak: TÜİK.

Hanehalklarının nihai tüketim harcamalarının en büyük bölümünü % 42,1'lik pay ile hizmetler grubu oluştururken, onu % 38,3'lük pay ile dayanımsız mallar, % 10,8'lik pay ile yarı dayanıklı mallar ve % 8,8'lik pay ile dayanıklı mallar izlemiştir (Tablo 17).

Tablo 17. Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları, Dayanıklılık Türüne Göre Cari Fiyatlarla

Dayanıklılık Türü	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Dayanımlı mallar	194.793.222	199.514.114	215.396.102	10,7	9,5	8,8	2,4	8,0
Yarı dayanıklı mallar	205.034.764	237.611.091	263.603.920	11,2	11,3	10,8	15,9	10,9
Dayanımsız mallar	652.693.418	783.472.593	934.256.330	35,7	37,3	38,3	20,0	19,2
Hizmetler	773.618.004	880.562.817	1.027.600.659	42,4	41,9	42,1	13,8	16,7
Yerleşik hanehalklarının tüketimi	1.826.139.408	2.101.160.615	2.440.857.011	100,0	100,0	100,0	15,1	16,2

Kaynak: TÜİK.

Harcama yöntemiyle zincirlenmiş hacim endeksine göre gayrisafi sabit sermaye oluşumunda inşaat yatırımları % 18,6, makine ve teçhizat yatırımları % 5,5 azalırken, diğer aktifler % 2,4 artmıştır (Tablo 18).

Tablo 18. Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu, Zincirlenmiş Hacim Endeksi

Sermaye Sınıflaması	Endeks			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
İnşaat	242,0	247,7	201,7	2,4	-18,6
Makine ve teçhizat	212,6	198,2	187,2	-6,8	-5,5
Diğer aktifler	180,7	190,6	195,2	5,5	2,4
Üretilmiş mali olmayan aktifler	225,5	224,2	196,3	-0,6	-12,4

Kaynak: TÜİK.

Harcama yöntemiyle cari fiyatlarla gayrisafi sabit sermaye oluşumunda en fazla payı % 52,0 ile inşaat yatırımları almış, makine ve teçhizat yatırımlarının payı % 38,5, diğer aktiflerin payı % 9,5 olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre inşaat yatırımlarının payı azalırken, makine ve teçhizat yatırımları ile diğer aktiflerin payı artış göstermiştir (Tablo 19).

Tablo 19. Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu, Cari Fiyatlarla

Sermaye Sınıflaması	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
İnşaat	536.169.699	644.110.425	580.750.386	57,3	57,8	52,0	20,1	-9,8
Makine ve teçhizat	327.208.248	381.064.767	429.750.040	35,0	34,2	38,5	16,5	12,8
Diğer aktifler	72.277.902	88.919.598	106.338.766	7,7	8,0	9,5	23,0	19,6
Üretilmiş mali olmayan aktifler	935.655.848	1.114.094.790	1.116.839.192	100,0	100,0	100,0	19,1	0,2

Kaynak: TÜİK.

Kişi başına GSYH 2019 yılında cari fiyatlarla % 13,3 artışla 51.834 TL'ye yükselmiştir. 2018 yılında 9.693 dolar olan kişi başına GSYH, 2019 yılında % 5,8 düşüşle 9.127 dolara gerilemiştir (Tablo 20).

Tablo 20. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

Yıllar	Yıl Ortası Nüfus ⁽¹⁾ (Bin Kişi)	Cari Fiyatlarla			
		Türk Lirası (TL)	Değişim (%)	ABD Doları (\$)	Değişim (%)
2017	80.313	38.732	17,7	10.616	-2,4
2018	81.407	45.750	18,1	9.693	-8,7
2019	82.579	51.834	13,3	9.127	-5,8

Kaynak: TÜİK.

(1): Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi yıllık sonuçları kullanılarak hesaplanmıştır.

1.2 Sektörel Gelişmeler

1.2.1 Tarım

Tarım sektörü, dünya nüfusundaki artışla birlikte ekonomiye sağladığı katma değer, yarattığı istihdam ve ihracat potansiyeli açısından stratejik bir öneme sahiptir. İklim ve yağış koşulları ile spekülasyon hareketleri, arz-talep dengesini ve tüketici fiyatlarını etkilemekte, bu etkileşim üretim miktarını belirlemede büyük ölçüde önem taşımaktadır.

2018-2019 tarım yılında ortalama sıcaklıkların genel olarak mevsim normalleri üzerinde seyretmesine rağmen yağışların normalin ve bir önceki yıl yağışlarının üzerinde gerçekleşmesiyle, tarım bir önceki yıla göre olumlu bir yıl geçirmiştir. Tarım sektörü katma değeri bir önceki yılın aynı dönemine göre, 2019 yılının birinci çeyreğinde % 2,6, ikinci ve üçüncü çeyreğinde % 3,6 ve dördüncü çeyreğinde % 2,5 büyüme göstermiştir. Böylece 2019 yılında tarım sektörü katma değeri artış hızı geçen yıla göre 1,4 puanlık artışla % 3,3'e yükselmiştir.

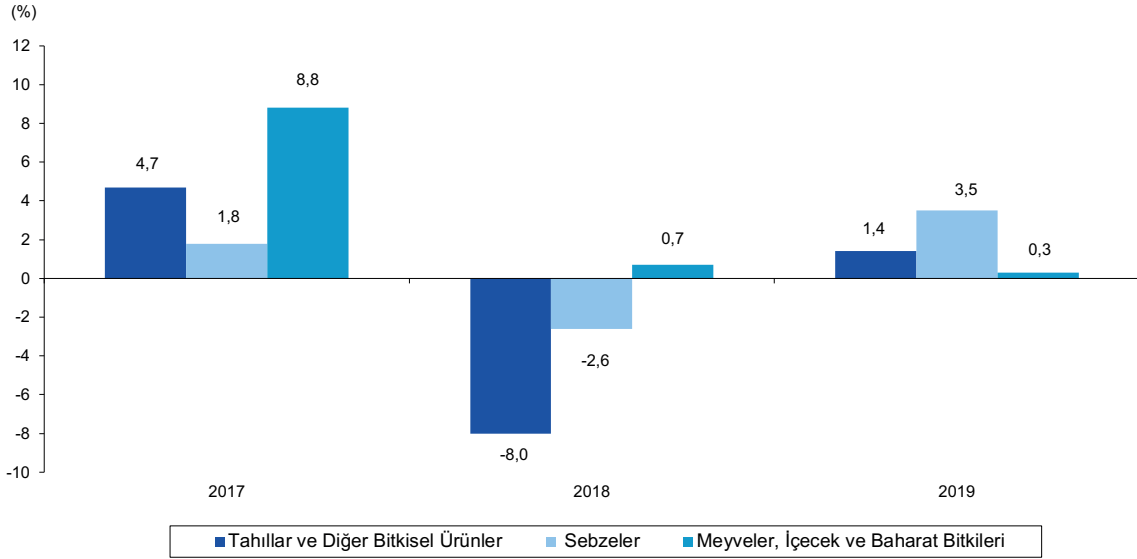
2018 yılında Mart-Nisan yağışlarının yetersiz düzeyde olması, ürün kalitesinin bozulması ve verimdeki düşüşe bağlı olarak % 8,0 azalan tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretimi, 2019 yılında tarım yılı yağışlarının düzelmesiyle % 1,4 aratarak 63.835.101 tona yükselmiştir. 2018 yılında % 4,8 azalan tahıl üretiminde 2019 yılında önemli bir değişiklik olmamıştır. Tahıl ürünleri grubunda en yüksek üretim miktarına sahip olan buğday üretimi, girdi fiyatlarındaki pahalılık ve ithalat yüzünden üreticinin alternatif ürünlere kayması nedeniyle, bir önceki yıla göre % 5,0 düşüş göstermiştir. Üretim miktarında ikinci sırada olan arpa üretimi % 8,6 artarken, çeltik üretiminde % 6,4 ve mısır üretiminde % 5,3 artış olmuştur (Tablo 21, Grafik9).

Tablo 21. Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları

Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	Üretim (Ton)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Tahıllar	36.132.767	34.408.699	34.401.704	-4,8	-0,0
Buğday	21.500.000	20.000.000	19.000.000	-7,0	-5,0
Arpa	7.100.000	7.000.000	7.600.000	-1,4	8,6
Mısır (dane)	5.900.000	5.700.000	6.000.000	-3,4	5,3
Çeltik	900.000	940.000	1.000.000	4,4	6,4
Diğer	732.767	768.699	801.704	4,9	4,3
Patates, kuru baklagiller, yenilebilir kök ve yumrular	5.966.229	5.776.742	6.211.629	-3,2	7,5
Patates	4.800.000	4.550.000	4.979.824	-5,2	9,4
Nohut	470.000	630.000	630.000	34,0	0,0
Mercimek (kırmızı)	400.000	310.000	310.000	-22,5	0,0
Fasulye (kuru)	239.000	220.000	225.000	-7,9	2,3
Mercimek (yeşil)	30.000	43.000	43.631	43,3	1,5
Diğer	27.229	23.742	23.174	-12,8	-2,4
Yağlı tohumlar	2.413.370	2.467.495	2.665.412	2,2	8,0
Ayçiçeği	1.964.385	1.949.229	2.100.000	-0,8	7,7
Kolza (kanola)	60.000	125.000	180.000	108,3	44,0
Yerfıstığı	165.330	173.835	169.328	5,1	-2,6
Soya	140.000	140.000	150.000	0,0	7,1
Haşhaş (tohum)	15.244	26.991	27.288	77,1	1,1
Diğer	68.411	52.440	38.796	-23,3	-26,0
Tütün⁽¹⁾	93.666	75.276	70.000	-19,6	-7,0
Şeker pancarı⁽¹⁾	21.149.020	17.436.100	18.085.528	-17,6	3,7
Diğer yem bitkileri (tahıl samanı ve kabuklar hariç)	98.537	92.069	88.446	-6,6	-3,9
Hayvan pancarı	98.537	92.069	88.446	-6,6	-3,9
Tekstilde kullanılan ham bitkiler	2.450.009	2.570.010	2.200.021	4,9	-14,4
Pamuk (kütü)	2.450.000	2.570.000	2.200.000	4,9	-14,4
Kenevir (lif)	7	7	19	0,0	171,4
Keten (lif)	2	3	2	50,0	-33,3
Parfümeri, eczacılık ve benzeri alanlarda kullanılan bitkiler, yem bitkileri tohumları	92.105	109.238	112.361	18,6	2,9
Fığ	58.423	59.515	59.975	1,9	0,8
Haşhaş (kapsül)	13.836	26.991	27.288	95,1	1,1
Gül (yağlık)	13.372	14.773	16.560	10,5	12,1
Diğer	6.474	7.959	8.538	22,9	7,3
Toplam	68.395.703	62.935.629	63.835.101	-8,0	1,4

Kaynak: TÜİK.

(1): 2019 yılı verileri geçicidir.

Grafik 9. Bitkisel Üretim Değişim Oranları

Kaynak: TÜİK.

2018 yılında % 3,2 azalış gösteren patates, kuru baklagiller, yenilebilir kök ve yumrular grubunun üretim miktarı 2019 yılında % 7,5 artış göstermiştir. Bu artışta grup içinde en büyük paya sahip patates üretimindeki % 9,4'lük artış etkili olmuştur. 2018 yılındaki yağışlar patatesin toprak altında zarar görmesine neden olmuş, üretim ciddi miktarda azalarak ürün fiyatı artmıştır. Üreticiler 2019 yılında bu sebeple çok miktarda patates ekmiştir.

Yağlı tohumlar grubu üretiminde 2018 yılında % 2,2, 2019 yılında % 8,0 artış olmuştur. Bu grup içinde en yüksek ağırlığa sahip ayçiçeği üretimi % 7,7 artış gösterirken, en fazla artış % 44,0 ile kanola üretiminde görülmüştür. Yer fıstığı üretimi ise % 2,6 düşüş göstermiştir.

2018 yılında % 19,6 azalan tütün üretimi, 2019 yılında % 7,0 azalarak 70.000 ton olmuştur. 2018 yılında % 17,6 azalan şeker pancarı üretimi 2019 yılında % 3,7 artarken, hayvan pancarı üretiminde % 3,9 düşüş gerçekleşmiştir. 2018 yılında % 4,9 artan kütlü pamuk üretimi, 2019 yılında % 14,4 azalış göstermiştir.

Parfümeri, eczacılık ve benzeri alanlarda kullanılan bitkiler, yem bitkileri tohumları üretiminde 2018 yılında görülen % 18,6'lık artış, 2019 yılında yerini % 2,9'luk artışa bırakmıştır. Bu grup altında en yüksek üretim miktarına sahip fiğ üretimi % 0,8 artarken, en yüksek artış % 12,1 ile gül (yağlık) üretiminde gerçekleşmiştir.

Sebze ürünleri üretiminde 2018 yılında % 2,6 azalış olurken, 2019 yılında % 3,5 düzeyinde artış gerçekleşmiş ve üretim 31.089.644 tona yükselmiştir. Yumru ve kök sebzeler grubu üretimi % 8,4 artarken, grup içinde en yüksek artış % 13,9 ile fiyatının artmasından dolayı üreticilerin daha çok ektiği kuru soğan üretiminde olmuştur. Verimdeki düşüş nedeniyle pırasa üretimi % 7,5 azalmıştır (Tablo 22, Grafik 9).

Meyvesi için yetiştirilen sebzeler grubu üretim miktarı 2018 yılında % 2,9 azalırken, 2019 yılında % 2,7 artış göstermiştir. Bu grupta yer alan seçilmiş ürünlerde en yüksek üretim artışı % 9,4 ile salçalık kopya biber üretiminde olmuştur. En yüksek azalış ithalatının üretici tercihlerinde yol açtığı değişiklik nedeniyle % 4,0 düşen karpuz üretiminde görülmüştür.

Başka yerde sınıflandırılmamış diğer sebzeler grubu üretim miktarında 2018 yılında gerçekleşen % 1,4 üretim artışı, 2019 yılında % 5,5'e yükselmiştir. Bu grupta yer alan seçilmiş ürünlerden kara lahanaya üretiminde % 0,5 düşüş olurken, diğerlerinin üretiminde artış gerçekleşmiştir. En yüksek artış ekim alanlarının artmasına bağlı olarak % 17,7 ile maydanoz üretiminde görülmüştür.

Tablo 22. Sebze Ürünleri Üretim Miktarları

Sebzeler	Üretim (Ton)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Yumurta ve kök sebzeler	3.425.820	3.340.787	3.621.082	-2,5	8,4
Soğan (kuru)	2.131.513	1.930.695	2.200.000	-9,4	13,9
Havuç	569.533	642.837	663.882	12,9	3,3
Pırasa	208.239	252.958	234.052	21,5	-7,5
Turp (kırmızı)	178.344	177.067	198.112	-0,7	11,9
Soğan (taze)	138.993	142.854	142.257	2,8	-0,4
Diğer	199.198	194.376	182.779	-2,4	-6,0
Meyvesi için yetiştirilen sebzeler	25.430.915	24.696.085	25.362.314	-2,9	2,7
Domates	12.750.000	12.150.000	12.841.990	-4,7	5,7
Karpuz	4.011.313	4.031.174	3.870.515	0,5	-4,0
Hıyar	1.827.782	1.848.273	1.916.645	1,1	3,7
Kavun	1.813.422	1.753.942	1.777.059	-3,3	1,3
Biber (salçalık, kapya)	1.107.713	1.128.060	1.234.423	1,8	9,4
Biber (sivri)	945.361	930.349	902.203	-1,6	-3,0
Patlıcan	883.917	836.284	822.659	-5,4	-1,6
Fasulye (taze)	630.347	580.949	596.074	-7,8	2,6
Kabak (sakız)	449.561	474.527	447.830	5,6	-5,6
Diğer	1.011.499	962.527	952.916	-4,8	-1,0
Başka yerde sınıflandırılmamış diğer sebzeler	1.968.834	1.995.955	2.106.248	1,4	5,5
Lahana (beyaz)	520.796	516.951	567.622	-0,7	9,8
Karnabahar	199.710	225.151	234.356	12,7	4,1
Ispanak	222.177	225.174	229.793	1,3	2,1
Marul (göbekli)	223.449	215.725	215.728	-3,5	0,0
Marul (kıvrıkcık)	185.070	187.658	198.491	1,4	5,8
Lahana (kırmızı)	188.316	187.948	192.219	-0,2	2,3
Maydanoz	80.304	78.961	92.954	-1,7	17,7
Marul (aysberg)	81.904	84.160	85.547	2,8	1,6
Lahana (kara yaprak)	66.605	57.034	56.726	-14,4	-0,5
Diğer	200.503	217.193	232.812	8,3	7,2
Toplam	30.825.569	30.032.827	31.089.644	-2,6	3,5

Kaynak: TÜİK.

Meyve ürünleri, içecek ve baharat bitkileri üretiminde 2018 yılında kaydedilen % 0,7'lik artış, 2019 yılında % 0,3 düzeyinde kalırken, 22.335.132 ton üretim gerçekleşmiştir. Üzüm üretimi iklim koşulları, verimlilik düşüşü ve üretimdeki kaymalar sonucunda 2018 yılında % 6,4 düşüş gösterirken 2019 yılında % 4,2 artmıştır. Diğer meyveler ve sert kabuklular grubu üretiminde % 0,5 düşüş olmuştur. Bu grup altında yer alan muz, incir, avokado ve kivi üretiminde 2019 yılında % 6,4 artış kaydedilirken, en yüksek üretim artışı % 9,9 ile muz üretiminde gerçekleşmiştir (Tablo 23, Grafik 9).

Özellikle sert çekirdekli meyveler ile narenciye üzerinde ciddi ekonomik kayıplara neden olan Akdeniz meyve sineği etkisiyle turunçgiller üretimi % 12,3 düşüş göstermiştir. Bu grupta en yüksek üretim düşüşü % 15,2 ile mandalinada olmuştur. Diğer meyveler üretimi % 3,2 artmıştır. Bu grupta % 12,9 ile kayısı üretimi en çok artış gösteren meyve olmuştur.

Tablo 23. Meyve Ürünleri, İçecek ve Baharat Bitkileri Üretim Miktarları

Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri	Üretim (Ton)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Üzüm	4.200.000	3.933.000	4.100.000	-6,4	4,2
Diğer meyveler ve sert kabuklular	16.380.293	16.561.028	16.478.453	1,1	-0,5
Muz, incir, avakado, kivi	733.627	870.471	926.330	18,7	6,4
Muz	369.009	498.888	548.323	35,2	9,9
İncir	305.689	306.499	310.000	0,3	1,1
Diğer	58.929	65.084	68.007	10,4	4,5
Turunçgiller	4.769.726	4.902.052	4.301.415	2,8	-12,3
Portakal	1.950.000	1.900.000	1.700.000	-2,6	-10,5
Mandalina	1.550.469	1.650.000	1.400.000	6,4	-15,2
Limon	1.007.133	1.100.000	950.000	9,2	-13,6
Diğer	262.124	252.052	251.415	-3,8	-0,3
Diğer meyveler	7.661.036	8.154.458	8.417.007	6,4	3,2
Elma	3.032.164	3.625.960	3.618.752	19,6	-0,2
Kayısı	985.000	750.000	846.606	-23,9	12,9
Şeftali	771.459	789.457	830.577	2,3	5,2
Kiraz	627.132	639.564	664.224	2,0	3,9
Nar	502.606	537.847	559.171	7,0	4,0
Armut	503.004	519.451	530.723	3,3	2,2
Çilek	400.167	440.968	486.705	10,2	10,4
Erik	291.934	296.878	317.946	1,7	7,1
Vişne	181.874	184.167	182.165	1,3	-1,1
Diğer	365.696	370.166	380.138	1,2	2,7
Zeytin ve diğer sert kabuklular	3.215.904	2.634.047	2.833.701	-18,1	7,6
Zeytin	2.100.000	1.500.467	1.525.000	-28,5	1,6
Fındık	675.000	515.000	776.046	-23,7	50,7
Ceviz	210.000	215.000	225.000	2,4	4,7
Antep fıstığı	78.000	240.000	85.000	207,7	-64,6
Diğer	152.904	163.580	222.655	7,0	36,1
Baharat bitkileri	228.662	284.878	306.679	24,6	7,7
Kırmızı biber	179.264	227.380	240.656	26,8	5,8
Kimyon	19.175	24.195	20.245	26,2	-16,3
Diğer	30.223	33.303	45.778	10,2	37,5
Çay ⁽¹⁾	1.300.000	1.480.534	1.450.000	13,9	-2,1
Toplam	22.108.955	22.259.440	22.335.132	0,7	0,3

Kaynak: TÜİK.

(1): 2019 yılı verileri geçicidir.

Diğer meyveler ve sert kabuklular grubunun bir diğer alt bileşeni olan zeytin ve diğer sert kabuklular grubu üretim miktarı 2018 yılında % 18,1 düşüş gösterirken 2019 yılında % 7,6 artış göstermiştir. Seçilmiş sert kabuklulardan zeytin üretiminde 2018 yılında % 28,5 düşüş olurken, 2019 yılında var yılı olmasına rağmen zeytin sineği nedeniyle % 1,6 ile sınırlı düzeyde artış gerçekleşmiştir. Antep fıstığı üretiminde 2018 yılında kaydedilen % 207,7'lik artış 2019 yılında yerini yok yılı olmasına bağlı olarak % 64,6'lık azalışa bırakmıştır.

Baharat bitkileri grubunun üretim miktarı 2018 yılında % 24,6 artış gösterirken, 2019 yılında % 7,7 artış göstererek 306.679 tona yükselmiştir. Seçilmiş baharat bitkilerinden kırmızı biber üretiminde % 5,8 artış olurken, kimyon üretiminde % 16,3 düşüş gerçekleşmiştir.

2018 yılında % 13,9 artış gösteren çay üretimi, 2019 yılında % 2,1'lik düşüşle 1.450.000 tona gerilemiştir.

Tarımsal Destekleme Ödemeleri

2019 yılında yapılacak olan tarımsal desteklemelere ilişkin 2019/1691 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı 24 Ekim 2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Hayvan hastalığı tazminatı dört yıl süreyle olmak üzere, 2019 yılında uygulanacak olan tarımsal desteklemelere ilişkin hususları kapsayan Karar; çevreye duyarlı tarımsal üretimi yaygınlaştırmak, verimi ve kaliteyi yükseltmek, araştırma ve geliştirme projelerini desteklemek, uygulanan politikaların etkinliğini sağlamak, sektörün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, sürdürülebilirliği sağlamak ve tarımsal kayıtların güncel tutulması amacıyla hazırlanmıştır.

Türkiye'de bitkisel üretim destekleri, Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde ilçe düzeyinde belirlenen ürün listeleri temel alınarak uygulanmaktadır. Hayvancılık destekleri il ve bölge bazında ayırıştırılmış olup, bölgesel kalkınma projelerinin uygulandığı yörelere özgü destekler artırılmıştır. Su ürünlerinde, kayıt dışılığın önlenmesi ve verimliliğin artırılmasına yönelik desteklemelere devam edilmiştir.

2018 yılında % 14,4 artan tarımsal destekleme ödemeleri, 2019 yılında % 16,6 artış göstermiştir. 2019 yılında tarımsal destekleme ödemelerinde ilk kez organik gübre desteği ve dane zeytinde prim verilmesi kararı alınmıştır. Alan bazlı tarımsal destekleme ödemelerinde % 15,2 artış olurken, bunun içinde yer alan alan bazlı ek ödeme % 52,5, mazot destek ödemesi % 25,8, sertifikalı tohum ve fidan kullanımı destekleri % 6,5, gübre destek ödemesi % 2,4 artmış, fındık destek ödemesi ise aynı kalmıştır. Çevre amaçlı tarım alanlarının korunması destekleri ise % 38,8 oranında azalmıştır. Telafi edici ödemeler % 31,3, fark ödemesi % 26,7, hayvancılık destek ödemeleri % 22,5, diğer tarımsal amaçlı destekler % 54,0 artış gösterirken, kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekler % 23,9, tarım sigortası destekleme hizmetleri % 3,9 azalış göstermiştir (Tablo 24).

Tablo 24. Tarımsal Destekleme Ödemeleri ⁽¹⁾

Destekleme Konusu	(Cari Fiyatlarla)								
	Değer (Milyon TL)			Pay (%)			Değişim (%)		
	2017	2018 ⁽²⁾	2019 ⁽³⁾	2017	2018	2019	2018	2019	
Alan bazlı tarımsal destek ödemeleri	3.006	3.852	4.439	23,6	26,5	26,2	28,1	15,2	
Alan bazlı ek ödeme (organik tarım, iyi tarım, toprak analizi, küçük işletme, geleneksel zeytin bah. desteği)	295	242	369	2,3	1,7	2,2	-18,0	52,5	
Mazot	700	1.900	2.390	5,5	13,1	14,1	171,4	25,8	
Gübre	805	553	566	6,3	3,8	3,3	-31,3	2,4	
Sertifikalı tohum ve fidan kullanımı	211	168	179	1,7	1,2	1,1	-20,4	6,5	
Çevre amaçlı tarım alanlarının korunması (ÇATAK)	160	139	85	1,3	1,0	0,5	-13,1	-38,8	
Fındık	835	850	850	6,6	5,8	5,0	1,8	0,0	
Telafi edici ödemeler	191	201	264	1,5	1,4	1,6	5,2	31,3	
Patates siğili desteği	0	0	4	0,0	0,0	0,0	-	-	
Çay budama tazminatı ve masrafları	191	201	260	1,5	1,4	1,5	5,2	29,4	
Fark ödemesi	3.888	3.623	4.590	30,6	24,9	27,0	-6,8	26,7	
Hububat ve bakliyat	1.207	998	1.032	9,5	6,9	6,1	-17,3	3,4	
Çay	165	170	193	1,3	1,2	1,1	3,0	13,5	
Arz açığı olan ürünler ⁽⁴⁾	2.516	2.455	3.365	19,8	16,9	19,8	-2,4	37,1	
Hayvancılık destek ödemeleri	3.848	3.832	4.693	30,2	26,3	27,6	-0,4	22,5	
Kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekleme ⁽⁵⁾	795	1.397	1.063	6,2	9,6	6,3	75,7	-23,9	
Tarım sigortası destekleme hizmetleri	860	1.061	1.020	6,8	7,3	6,0	23,4	-3,9	
Diğer tarımsal amaçlı destekler	133	587	904	1,0	4,0	5,3	341,4	54,0	
Toplam	12.722	14.553	16.974	100,0	100,0	100,0	14,4	16,6	

Kaynak: SBB.

(1): 2018 yılında ilgili kurum bütçesi kesin hesap verileridir.

(2): Gerçekleşme tahmini.

(3): Program.

(4): Kütlü pamuk, zeytinyağı, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir ve dane mısıra verilmektedir.

(5): Bütçe tutarının 2018 yılında 218 milyon TL'si, 2019 yılında 261 milyon TL'si Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu hibe karşılığıdır.

2019 yılında destekleme ödemelerinde en yüksek payı % 27,6 ile hayvancılık destekleme ödemeleri alırken bunu, % 27,0 ile fark ödemesi destekleme hizmetleri ve % 26,2 ile alan bazlı tarımsal destekleme ödemeleri takip etmiştir. Bir önceki yıla göre fark ödemesi destekleme hizmetlerinin payı ile hayvancılık destekleme ödemelerinin payı artış gösterirken, alan bazlı tarımsal destekleme ödemelerinin payı azalış göstermiştir.

1.2.2 Sanayi

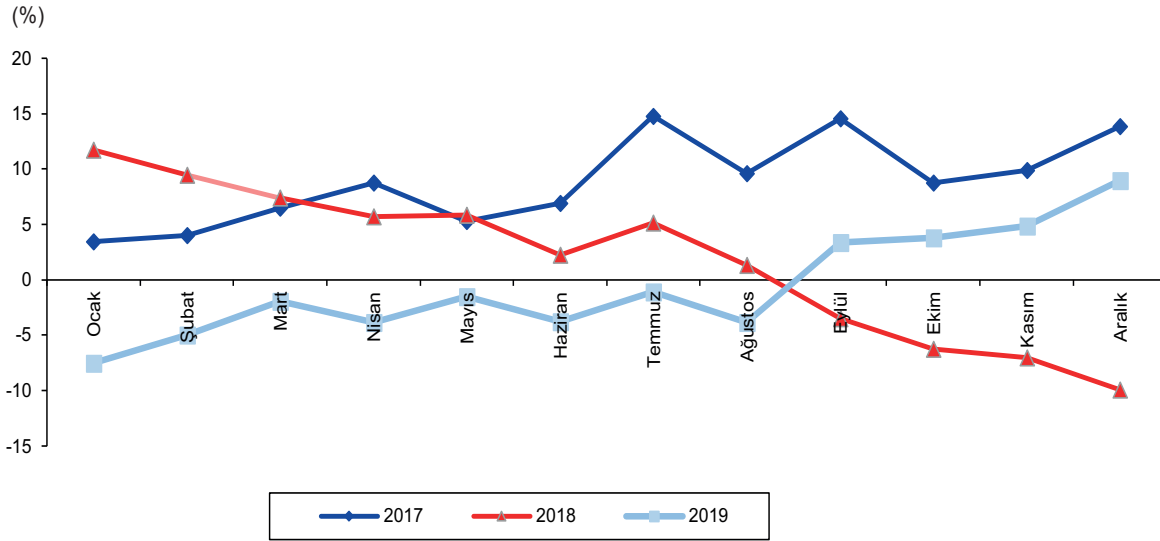
2018 yılında finansmana erişimdeki zorluk, maliyetlerde meydana gelen artış ve talepte yaşanan aşağı yönlü değişimin sanayi sektörü üzerinde dönemsel bazda giderek ağırlaşan olumsuz etkisi, 2019 yılının ilk yarısında hafifleyerek devam etmiştir. Yılın ikinci yarısında büyümenin en önemli göstergelerinden olan sanayi üretimi ihracattaki artış, maliyetlerdeki iyileşme, ekonomik aktivitelerde görülen hareketlenme ve baz etkisiyle artış göstermiştir.

2019 yılında bir önceki yılın aynı dönemine göre birinci çeyrekte % 3,9, ikinci çeyrekte % 2,8 azalış gösteren sanayi üretimi katma değeri, üçüncü çeyrekte % 1,6, son çeyrekte % 5,9 artış göstermiştir. 2019 yılı genelinde sanayi sektörü katma değer artışı yılın ilk yarısındaki azalıştan olumsuz yönde etkilenirken üçüncü dönemdeki göreceli ve son dönemdeki yüksek oranlı artışın bu azalışı sınırlamasıyla % 0,2 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2018 yılının son dört ayında bir önceki yılın aynı ayına göre takvim etkisinden arındırılmış verilere göre giderek artan bir hızda azalan sanayi üretimi, 2019 yılı Ocak ayına da % 7,5'lik azalışla başlamıştır. Sanayi üretimindeki aylık bazlı düşüş dalgalı bir seyir ile Ağustos ayı sonuna kadar devam etmiştir. Eylül ayından itibaren ise oniki aylık aradan sonra yerini artışa bırakmıştır. Eylül ayında % 3,4 düzeyinde gerçekleşen sanayi üretimindeki büyüme, artan bir ivmeyle Aralık ayında % 9,0'a kadar yükselmiştir (Grafik 10).

Böylece 2018 yılında % 1,3 artan sanayi üretimi, 2019 yılında % 0,5 azalmıştır. Sanayi üretim hızında meydana gelen düşüşte alt sektörler itibarıyla imalat sanayi üretimi artış hızında yaşanan düşüşler etkili olmuştur.

Grafik 10. Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %)
(Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TÜİK.

Sanayinin alt sektörleri itibarıyla 2019 yılında, bir önceki yıla göre madencilik ve taşocakçılığı sektörü üretiminde % 1,5 artış olurken, imalat sanayi sektörü üretiminde % 0,7 azalış olmuş, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım sektörü üretimi ise aynı düzeyde kalmıştır. Sanayi sektörü üretim endeksinin göstermiş olduğu değişim oranları bir önceki yılın verileri ile karşılaştırıldığında tüm sektörde düşüş yönünde olduğu görülmektedir. 2019 yılında madencilik ve taşocakçılığı sektörü üretimi artış hızında 1,6 puan, imalat sanayi üretimi artış hızında 1,9 puan, elektrik, gaz buhar ve iklimlendirme üretim artış hızında yaşanan 1,2 puanlık düşüş toplam sanayi üretimi artış hızında 1,8 puanlık düşüşe neden olmuştur (Tablo 25, Grafik 11).

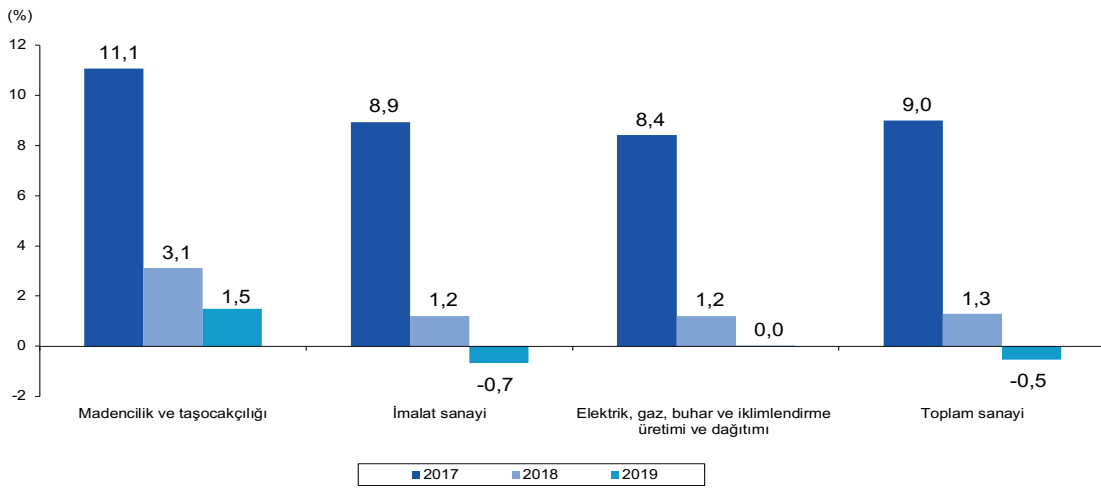
Tablo 25. Sanayi Üretim Endeksi

Sektörler	(2015=100)				
	Üretim Endeksi ⁽¹⁾			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Madencilik ve taşocakçılığı	110,5	114,0	115,7	3,1	1,5
İmalat sanayi	112,7	114,0	113,3	1,2	-0,7
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	114,4	115,8	115,8	1,2	0,0
Toplam sanayi	112,7	114,2	113,6	1,3	-0,5

Kaynak: TÜİK.

(1): Takvim etkisinden arındırılmış yıllık ortalama değerlerdir.

Grafik 11. Sektörlere Göre Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %) (Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TÜİK.

Ana sanayi grupları sınıflamasına göre 2019 yılında bir önceki yıla göre ara malı imalatında % 3,6 ve dayanıklı tüketim malı imalatında % 2,2 üretim düşüşü olurken, dayanıksız tüketim malı imalatında % 2,6, enerji üretiminde % 4,8 ve sermaye malı imalatında % 0,1 üretim artışı gerçekleşmiştir (Tablo 26, Grafik 12).

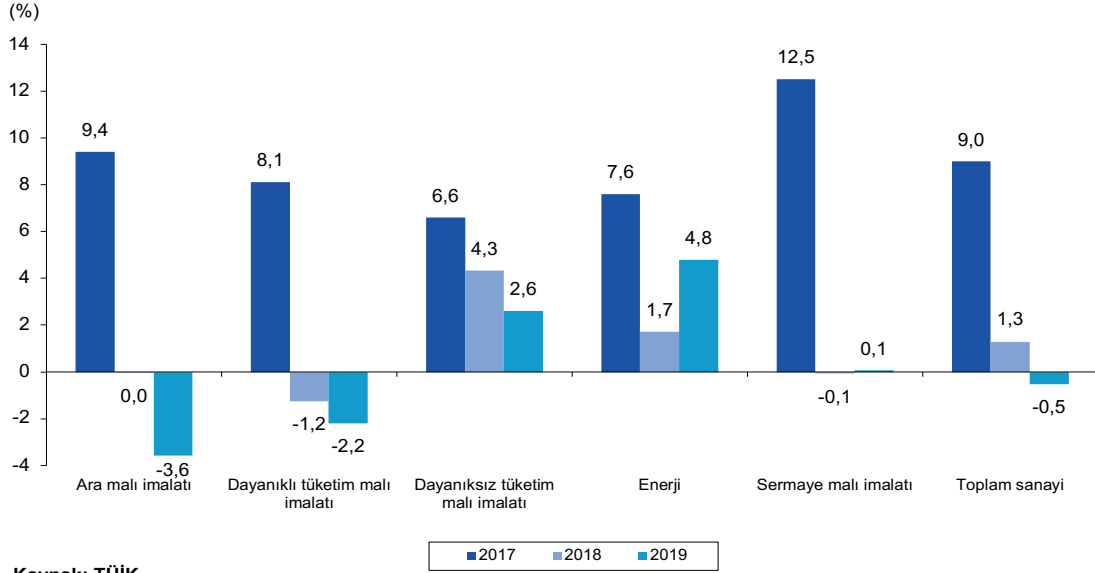
Tablo 26. Ana Sanayi Gruplarına Göre Sanayi Üretim Endeksi

Ana Sanayi Grupları	(2015=100)				
	Üretim Endeksi ⁽¹⁾			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Ara malı imalatı	111,4	111,4	107,4	0,0	-3,6
Dayanıklı tüketim malı imalatı	109,6	108,2	105,9	-1,2	-2,2
Dayanıksız tüketim malı imalatı	110,6	115,4	118,4	4,3	2,6
Enerji	113,4	115,4	120,9	1,7	4,8
Sermaye malı imalatı	119,1	119,0	119,1	-0,1	0,1
Ürün Grupları					
Düşük teknoloji	110,1	112,7	114,0	2,3	1,2
Orta düşük teknoloji	113,7	111,7	105,7	-1,8	-5,4
Orta yüksek teknoloji	113,9	114,5	113,5	0,6	-0,9
Yüksek teknoloji	123,1	136,2	161,0	10,7	18,2
Toplam sanayi	112,7	114,2	113,6	1,3	-0,5

Kaynak: TÜİK.

(1): Takvim etkisinden arındırılmış yıllık ortalama değerlerdir.

Grafik 12. Ana Sanayi Gruplarına Göre Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %) (Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TÜİK.

Teknoloji grupları üretim rakamlarına göre yüksek teknoloji grubu üretiminde % 18,2, düşük teknoloji grubu üretiminde % 1,2 artış gerçekleşirken, orta düşük teknoloji grubu üretiminde % 5,4, orta yüksek teknoloji grubu üretiminde % 0,9 azalış olmuştur.

1.2.2.1 Madencilik ve Taşocakçılığı

2018 yılında % 3,1 olan madencilik ve taşocakçılığı sektörü üretim artış hızı 2019 yılında % 1,5'e gerilemiştir. Alt sektörler itibarıyla metal cevherleri madenciliği üretimi % 25,4, ham petrol ve doğal gaz üretimi % 7,6 artarken, diğer madencilik ve taşocakçılığı üretimi % 16,0 azalmış, kömür ve linyit üretimi aynı kalmıştır. 2019 yılında madencilik ve taşocakçılığı sektörü üretim endeksinin alt sektörler bazında kaydetmiş olduğu değişim oranları, 2018 yılı sonuçları ile kıyaslandığında metal cevheri madenciliği hariç tüm alt sektörlerin üretiminde azalış kaydedildiği görülmektedir (Tablo 27).

Tablo 27. Madencilik ve Taşocakçılığı Üretim Endeksi

Alt Sektörler	Üretim Endeksi ⁽¹⁾			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Kömür ve linyit çıkarılması	120,6	135,3	135,3	12,2	0,0
Ham petrol ve doğal gaz çıkarımı	100,4	108,3	116,6	7,9	7,6
Metal cevherleri madenciliği	107,4	109,1	136,8	1,6	25,4
Diğer madencilik ve taşocakçılığı	110,7	110,5	92,8	-0,2	-16,0
Toplam (madencilik ve taşocakçılığı)	110,5	114,0	115,7	3,1	1,5

Kaynak: TÜİK.

(1): Takvim etkisinden arındırılmış yıllık ortalama değerlerdir.

1.2.2.2 İmalat Sanayi

2019 yılında bir önceki yılın aynı dönemine göre birinci çeyrekte % 4,2, ikinci çeyrekte % 3,4 küçülen imalat sanayi katma değeri, üçüncü çeyrekte % 1,4 ile büyüme sürecine girerek ekonomik canlanma ve baz etkisiyle dördüncü çeyrekte gösterdiği % 6,3 büyüme ile yılı tamamlamıştır. Yıl sonu itibarıyla bir önceki yıla göre imalat sanayi katma değeri artış hızı 1 puanlık azalışla % 0,1 olmuştur.

İmalat sanayi üretiminde 2018 yılının Eylül ayında başlayarak yıl sonuna kadar artan bir hızla devam eden azalma, 2019 yılı Ağustos ayı sonuna kadar genel olarak küçülen bir ivmeyle devam etmiştir. Oniki ay kesintisiz azalan imalat sanayi üretiminde Eylül ayında % 3,4 ile başlayan artış hızı Aralık ayında % 9,5'e kadar çıkmıştır. Son dört ayda görülen yüksek performans yıllık bazda imalat sanayi üretimindeki düşüşe engel olamamıştır. 2018 yılında yıllık % 1,2 artış gösteren imalat sanayi üretimi büyük ölçüde iç ve dış talepte yaşanan düşüşün etkisiyle 2019 yılında % 0,7 azalış göstermiştir (Tablo 28).

Tablo 28. İmalat Sanayi Üretim Endeksi

Alt Sektörler	(2015=100)				
	Üretim Endeksi ⁽¹⁾			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Gıda ürünleri imalatı	114,0	119,4	119,6	4,7	0,2
İçeceklerin imalatı	109,2	120,6	119,4	10,5	-1,0
Tütün ürünleri imalatı	100,1	110,4	105,1	10,2	-4,8
Tekstil ürünleri imalatı	107,7	110,4	112,8	2,5	2,1
Giyim eşyaları imalatı	108,2	112,8	120,6	4,2	6,9
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	117,9	116,9	121,4	-0,8	3,8
Ağaç, ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)	116,7	109,9	98,3	-5,9	-10,5
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	114,3	111,4	113,8	-2,5	2,2
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	96,1	97,8	97,4	1,8	-0,4
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	100,2	89,9	115,7	-10,3	28,7
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	107,3	113,5	115,2	5,8	1,5
Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	114,3	123,5	140,3	8,0	13,6
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	116,1	117,2	112,3	0,9	-4,2
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	112,1	109,1	93,4	-2,7	-14,4
Ana metal sanayii	105,8	105,7	94,5	-0,1	-10,6
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	118,4	112,2	111,9	-5,2	-0,2
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	133,8	142,1	168,2	6,3	18,4
Elektrikli teçhizat imalatı	107,9	105,1	104,6	-2,5	-0,5
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	110,5	110,8	104,0	0,3	-6,2
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	124,6	120,8	115,3	-3,0	-4,5
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	130,3	153,9	195,4	18,2	26,9
Mobilya imalatı	112,4	103,6	101,3	-7,8	-2,3
Diğer imalatlar	100,5	100,2	97,9	-0,3	-2,3
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	117,3	120,8	119,1	3,0	-1,4
Toplam (imalat sanayi)	112,7	114,0	113,3	1,2	-0,7

Kaynak: TÜİK.

(1): Takvim etkisinden arındırılmış yıllık ortalama değerlerdir.

2019 yılında imalat sanayinde alt sektörler itibarıyla ile en yüksek oranlı üretim artışı % 28,7 ile kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatında gerçekleşirken, onu % 26,9 ile diğer ulaşım araçlarının imalatı ve % 18,4 ile bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatındaki artışlar izlemiştir. İmalat sanayinin alt sektörlerinde en yüksek üretim düşüşü % 14,4 ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatında gerçekleşmiş, onu % 10,6 ile ana metal sanayi ve % 10,5 ile ağaç, ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) sektörlerindeki düşüşler takip etmiştir.

2018 yılında talepteki daralma nedeniyle sanayi sektörü üretiminde yaşanan düşüşe paralel olarak kapasite kullanım oranında kaydedilen düşüş 2019 yılında da devam etmiştir. 2018 yılında bir önceki yıla göre 1,6 puan azalarak % 76,8 seviyesine gerileyen imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2019 yılında 0,9 puan azalarak % 75,9 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 29).

Tablo 29. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları

Alt Sektörler (NACE Rev. 2)	Kapasite Kullanım Oranları			Değişim (Puan)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Gıda ürünlerinin imalatı	73,4	73,0	72,5	-0,4	-0,5
İçeceklerin imalatı	66,0	67,5	70,4	1,5	2,9
Tütün ürünleri imalatı	73,7	74,6	72,8	0,9	-1,8
Tekstil ürünlerinin imalatı	79,8	79,4	78,6	-0,3	-0,8
Giyim eşyalarının imalatı	79,4	80,2	83,8	0,8	3,6
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	58,6	58,8	61,5	0,1	2,7
Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)	82,7	83,7	74,4	1,0	-9,3
Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	84,6	84,1	82,3	-0,6	-1,7
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	72,8	74,3	68,2	1,5	-6,1
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı ⁽¹⁾	83,6	78,4	-	-5,2	-
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	79,2	76,9	76,4	-2,3	-0,6
Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	69,4	70,8	70,9	1,4	0,1
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	75,1	75,0	72,7	-0,1	-2,2
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	78,5	75,7	67,9	-2,7	-7,8
Ana metal sanayii	79,2	80,1	76,8	0,9	-3,3
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	72,2	71,7	70,6	-0,5	-1,1
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	79,6	76,2	76,1	-3,3	-0,1
Elektrikli teçhizat imalatı	78,7	75,0	73,7	-3,7	-1,3
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	79,2	74,6	68,1	-4,6	-6,5
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	86,3	84,0	80,1	-2,4	-3,8
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	79,8	76,5	78,5	-3,3	1,9
Mobilya imalatı	74,3	73,5	75,5	-0,9	2,0
Diğer imalatlar	65,2	63,7	68,7	-1,5	5,0
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	70,2	73,1	74,5	2,9	1,4
Toplam (imalat sanayi)	78,5	76,8	75,9	-1,6	-0,9

Kaynak: TCMB.

(1): İstatistikî gizlilik ilkesi gereğince 2019 yılı Ocak ayından itibaren yayımlanmamaktadır.

2019 yılında imalat sanayi alt sektörlerinde en yüksek kapasite kullanımı % 83,8 ile giyim eşyalarının imalatında olurken, onu sırasıyla % 82,3 ile kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı ve % 80,1 ile motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı sektörleri takip etmiştir. Kapasite kullanım oranının en düşük olduğu alt sektörler ise % 61,5 ile deri ve ilgili ürünlerin imalatı, % 67,9 ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı ve % 68,1 ile başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı alt sektörleri olmuştur.

2019 yılında bir önceki yıla göre imalat sanayi kapasite kullanım oranının en yüksek artış gösterdiği alt sektör 5,0 puan ile diğer imalatlar sektörü olurken, en çok azalış gösterdiği alt sektör 9,3 puan ile ağaç, ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) sektörü olmuştur. 2018 yılında 2,9 puan ile en yüksek artışı gösteren makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı sektörü kapasite kullanım oranı, 2019 yılında 1,4 puan artış göstermiştir. 2018 yılında 5,2 puan ile en yüksek kapasite kullanım oranı düşüşü görülen kok kömürü ve rafine edilmemiş petrol ürünleri imalatı sektörü için 2019 yılında istatistiki gizlilik ilkesi gereğince veri yayımlanmamıştır.

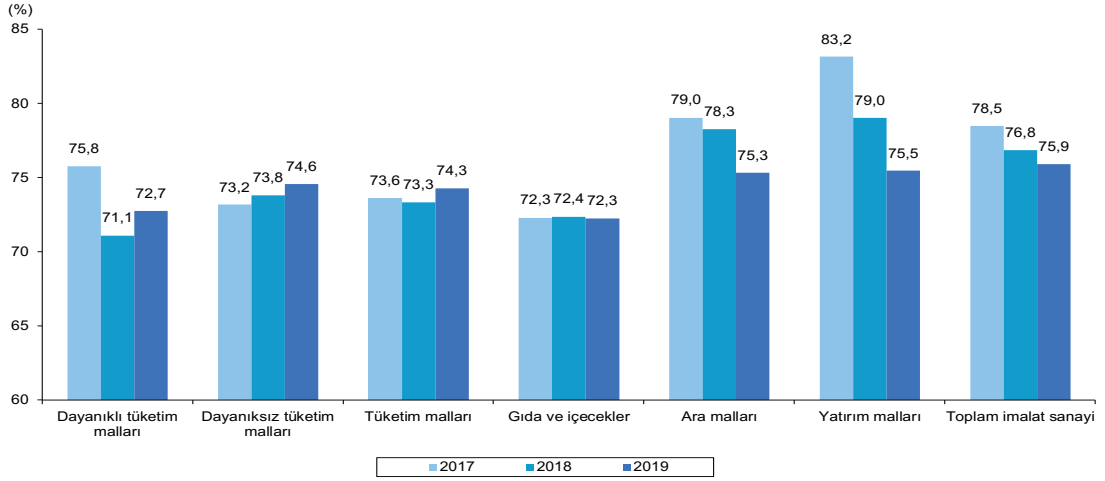
2019 yılında kapasite kullanım oranlarında mal grupları düzeyinde bir önceki yıla göre dayanıklı tüketim mallarında 1,6 puan, tüketim mallarında 0,9 puan ve dayanıksız tüketim mallarında % 0,8 puan artış olurken, yatırım mallarında % 3,6 puan, ara mallarında 2,9 puan, gıda ve içeceklerde 0,1 puan azalış olmuştur. Kapasite kullanım oranı en yüksek % 75,5 ile yatırım mallarında gerçekleşirken onu, % 75,3 ile ara malları, % 74,6 ile dayanıksız tüketim malları, % 74,3 ile tüketim malları, % 72,7 ile dayanıklı tüketim malları ve % 72,3 ile gıda ve içecekler izlemiştir (Tablo 30, Grafik 13).

Tablo 30. Mal Gruplarına Göre Kapasite Kullanım Oranları

Mal Grupları	Kapasite Kullanım Oranları			(Ağırlıklı Ortalama, %)	
				Değişim (Puan)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Dayanıklı tüketim malları	75,8	71,1	72,7	-4,7	1,6
Dayanıksız tüketim malları	73,2	73,8	74,6	0,6	0,8
Tüketim malları	73,6	73,3	74,3	-0,3	0,9
Gıda ve içecekler	72,3	72,4	72,3	0,1	-0,1
Ara malları	79,0	78,3	75,3	-0,8	-2,9
Yatırım malları	83,2	79,0	75,5	-4,1	-3,6
Toplam imalat sanayi	78,5	76,8	75,9	-1,6	-0,9

Kaynak: TCMB.

Grafik 13. Mal Gruplarına Göre Kapasite Kullanım Oranları (Ağırlıklı Ortalama, %)

Kaynak: TCMB.

Sanayi Kapasite Raporu İstatistikleri

Sanayi kapasite raporu, sınai üretim yapan tüm kamu ve özel sektör kuruluşlarının üretim gücünü gösteren ve onay tarihinden itibaren 3 yıl geçerliliği olan bir belgedir. Konu ile ilgili istatistikleri yayımlama sorumluluğu Resmî İstatistik Programı kapsamında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne (TOBB) verilmiştir. TOBB 2011 yılından itibaren yıllık bazda sanayi kapasite raporu istatistiklerini açıklamaktadır.

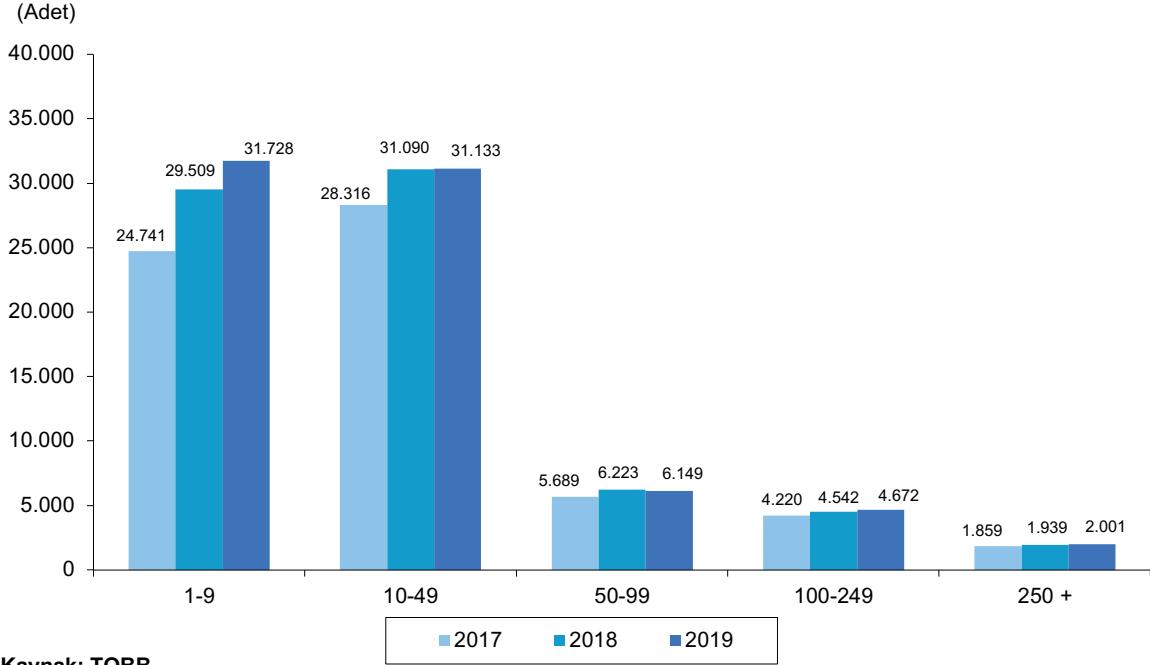
Sanayi kapasite raporu istatistiklerine göre, 2019 yılı sonu itibarıyla geçerliliği devam eden sanayi kapasite raporu sayısı, 2018 yılı sonuna göre % 3,2 artarak 75.683'e, toplam çalışan sayısı % 1,5 artarak 3.179.754'e yükselmiştir (Tablo 31, Grafik 14).

Tablo 31. Çalışan Aralıklarına Göre Kapasite Raporu Sayısı ve Toplam Çalışan Sayısı⁽¹⁾

Çalışan Aralığı	Kapasite Raporu Sayısı			Toplam Çalışan Sayısı		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
1-9	24.741	29.509	31.728	132.607	155.618	163.954
10-49	28.316	31.090	31.133	671.327	732.302	725.147
50-99	5.689	6.223	6.149	399.868	435.865	431.570
100-249	4.220	4.542	4.672	650.478	699.607	714.604
250 +	1.859	1.939	2.001	1.051.231	1.110.107	1.144.479
Toplam	64.825	73.303	75.683	2.905.511	3.133.499	3.179.754
	Pay (%)					
1-9	38,2	40,3	41,9	4,6	5,0	5,2
10-49	43,7	42,4	41,1	23,1	23,4	22,8
50-99	8,8	8,5	8,1	13,8	13,9	13,6
100-249	6,5	6,2	6,2	22,4	22,3	22,5
250 +	2,9	2,6	2,6	36,2	35,4	36,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TOBB.

(1): İlgili yıl sonu itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporu sayılarıdır.

Grafik 14. Çalışan Aralıklarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı

2019 yılında geçerliliği devam eden kapasite raporlarının % 41,9'u 1-9 çalışanı olan firmalara, % 41,1'i 10-49 çalışanı olan firmalara, % 8,1'i 50-99 çalışanı olan firmalara, % 6,2'si 100-249 çalışanı olan firmalara ve % 2,6'sı da 250 ve üzeri çalışanı olan firmalara aittir.

2019 yılı sonu itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporlarını almış olan firmaların raporun alındığı dönemdeki çalışan sayılarına göre dağılımına bakıldığında; % 5,2'sinin 1-9 çalışanı, % 22,8'inin 10-49 çalışanı, % 13,6'sının 50-99 çalışanı, % 22,5'inin 100-249 çalışanı ve % 36,0'ının 250+ çalışanı olduğu görülmektedir.

Ana faaliyet gruplarına göre 2019 yılında geçerliliği devam eden en çok sanayi kapasite raporu bulunan faaliyet grubu % 11,0 ile fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makina ve teçhizat hariç) sektörü olurken, onu % 10,1'lik pay ile gıda ürünlerinin imalatı, % 8,9 ile başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı ve % 7,7 ile tekstil ürünlerinin imalatı sektörleri izlemiştir. Geçerliliği devam eden en az kapasite raporu bulunan faaliyet grupları içinde ise 3 kapasite raporu ile ormancılık ile endüstriyel ve yakacak odun üretimi, 9 kapasite raporu ile ham petrol ve doğalgaz çıkarımı ve 20 kapasite raporu ile balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği sektörleri yer almıştır. 2019 yılında geçerliliği devam eden sanayi kapasite raporu sayıları bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında en yüksek oranlı artışlar % 28,6 ile ham petrol ve doğalgaz çıkarımı, % 23,3 ile tütün ürünleri imalatı ve % 20,0 ile diğer hizmet faaliyetleri sektörlerinde gerçekleşmiştir. En yüksek oranlı azalışlar ise % 14,9 ile toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), % 14,5 ile kömür ve linyit çıkartılması ve % 1,9 ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı sektörlerinde olmuştur (Tablo 32).

Tablo 32. Ana Faaliyet Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı ⁽¹⁾

Alt Sektörler (NACE Rev. 2)	Kapasite Raporu Sayısı			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	8.749	10.105	10.563	10,7	10,9	11,0	15,5	4,5
Gıda ürünlerinin imalatı	8.863	9.465	9.685	10,8	10,3	10,1	6,8	2,3
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	7.071	8.136	8.568	8,6	8,8	8,9	15,1	5,3
Tekstil ürünlerinin imalatı	6.438	7.207	7.407	7,9	7,8	7,7	11,9	2,8
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	5.866	6.561	6.685	7,2	7,1	7,0	11,8	1,9
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	5.235	5.745	5.633	6,4	6,2	5,9	9,7	-1,9
Giyim eşyalarının imalatı	4.386	5.130	5.527	5,4	5,6	5,8	17,0	7,7
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	3.288	3.636	3.790	4,0	3,9	3,9	10,6	4,2
Mobilya imalatı	3.061	3.505	3.702	3,7	3,8	3,9	14,5	5,6
Elektrikli teçhizat imalatı	2.889	3.305	3.534	3,5	3,6	3,7	14,4	6,9
Diğer madencilik ve taş ocakçılığı	3.005	3.279	3.230	3,7	3,6	3,4	9,1	-1,5
Ana metal sanayii	2.573	2.779	2.818	3,1	3,0	2,9	8,0	1,4
Atığın toplanması, ıslahı ve bertarafı faaliyetleri; maddelerin geri kazanımı	1.969	2.258	2.426	2,4	2,4	2,5	14,7	7,4
Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı	1.886	2.142	2.291	2,3	2,3	2,4	13,6	7,0
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	1.819	1.993	2.021	2,2	2,2	2,1	9,6	1,4
Diğer imalatlar	1.602	1.850	2.021	2,0	2,0	2,1	15,5	9,2
Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	1.482	1.684	1.786	1,8	1,8	1,9	13,6	6,1
Büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri	1.574	1.632	1.694	1,9	1,8	1,8	3,7	3,8
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	1.247	1.471	1.609	1,5	1,6	1,7	18,0	9,4
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	1.236	1.397	1.447	1,5	1,5	1,5	13,0	3,6
Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri	1.267	1.387	1.391	1,5	1,5	1,4	9,5	0,3
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	1.131	1.370	1.560	1,4	1,5	1,6	21,1	13,9
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı	699	919	997	0,9	1,0	1,0	31,5	8,5
Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler	316	898	1.053	0,4	1,0	1,1	184,2	17,3
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	683	806	862	0,8	0,9	0,9	18,0	6,9
Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	549	596	623	0,7	0,6	0,6	8,6	4,5
İçeceklerin imalatı	486	547	557	0,6	0,6	0,6	12,6	1,8
Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı	480	519	513	0,6	0,6	0,5	8,1	-1,2
Toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	547	503	428	0,7	0,5	0,4	-8,0	-14,9
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	323	344	343	0,4	0,4	0,4	6,5	-0,3
Metal cevherleri madenciliği	241	269	283	0,3	0,3	0,3	11,6	5,2
Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	220	237	263	0,3	0,3	0,3	7,7	11,0
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	171	181	203	0,2	0,2	0,2	5,8	12,2
Kömür ve linyit çıkarılması	179	179	153	0,2	0,2	0,2	0,0	-14,5
Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	179	177	181	0,2	0,2	0,2	-1,1	2,3
Tütün ürünleri imalatı	44	60	74	0,1	0,1	0,1	36,4	23,3
Diğer hizmet faaliyetleri	22	25	30	0,0	0,0	0,0	13,6	20,0
Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği	19	20	20	0,0	0,0	0,0	5,3	0,0
Ham petrol ve doğal gaz çıkarımı	6	7	9	0,0	0,0	0,0	16,7	28,6
Ormancılık ile endüstriyel ve yakacak odun üretimi	3	3	3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Toplam ⁽²⁾	81.804	92.327	95.983	100,0	100,0	100,0	12,9	4,0

Kaynak: TOBB.

(1): İlgili yıl sonu itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporu sayılarıdır.

(2): Bir kapasite raporunda birden fazla sektörde yer alan ürünler bulunabileceğinden toplam diğer tablo verilerinden farklı olabilir.

2019 yılı sonu itibarıyla geçerliliği devam eden sanayi kapasite raporlarının teknoloji gruplarına göre yoğunlaşmasında değişiklik olmamıştır. Düşük teknolojiden yüksek teknoloji sınıflarına geçildikçe, girişimlerin toplam sanayi kapasite raporları içinde daha az pay aldığı gözlemlenmiştir. 2019 yılında geçerliliği devam eden sanayi kapasite raporlarının % 42,7'si düşük teknoloji grubunda, % 31,6'sı orta-düşük teknoloji grubunda, % 23,4'ü orta-yüksek teknoloji grubunda ve % 2,3'ü yüksek teknoloji grubunda bulunmaktadır. Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında toplam kapasite raporları içinde yüksek teknoloji grubu ve düşük teknoloji grubunun payının arttığı, orta-yüksek ve orta-düşük teknoloji grubunun payının ise azaldığı dikkat çekmektedir (Tablo 33, Grafik 15).

Tablo 33. Teknoloji Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı ⁽¹⁾

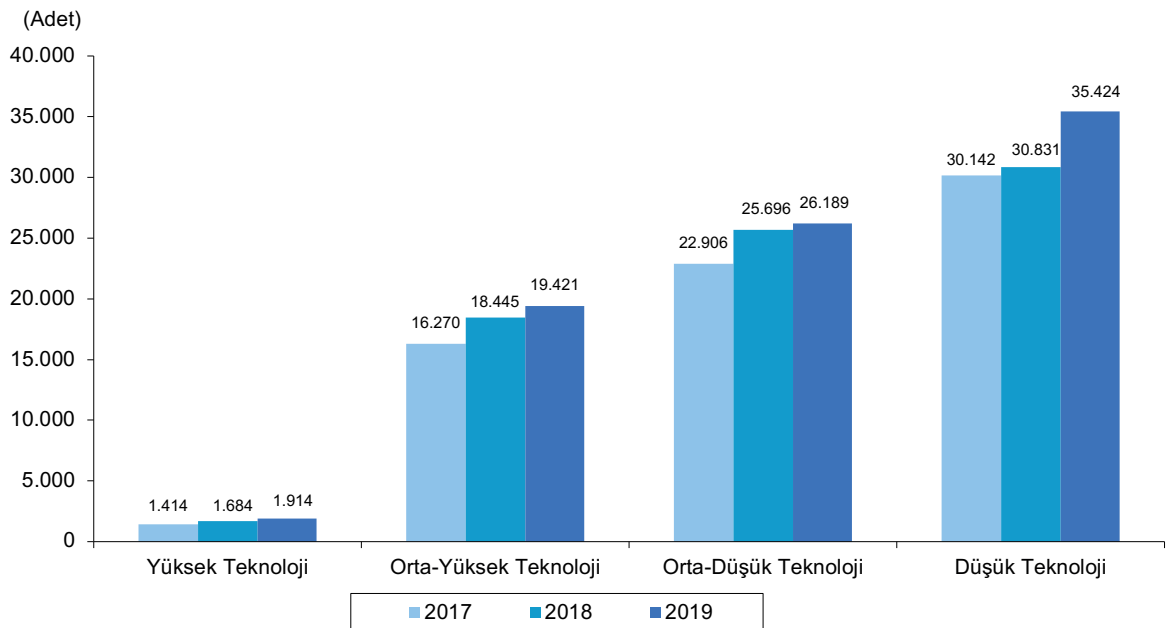
Teknoloji Grupları	Kapasite Raporu Sayısı			Pay (%)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Yüksek Teknoloji	1.414	1.684	1.914	2,0	2,2	2,3
Orta-Yüksek Teknoloji	16.270	18.445	19.421	23,0	24,1	23,4
Orta-Düşük Teknoloji	22.906	25.696	26.189	32,4	33,5	31,6
Düşük Teknoloji	30.142	30.831	35.424	42,6	40,2	42,7
Toplam ⁽²⁾	70.732	76.656	82.948	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TOBB.

(1): İlgili yıl sonu itibarı ile geçerliliği devam eden kapasite raporu sayılarıdır.

(2): Bir kapasite raporunda birden fazla sektörde yer alan ürünler bulunabileceğinden toplam diğer tablo verilerinden farklı olabilir.

Grafik 15. Teknoloji Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı

Kaynak: TOBB.

2019 yılında da İBBS Düzey-1'e göre bölgeler itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporu sayısı sıralamasında 22.324 kapasite raporu ile İstanbul bölgesi ilk sırada yer alırken, onu 11.094 kapasite raporu ile Ege bölgesi ikinci, 10.659 kapasite raporu ile Doğu Marmara bölgesi üçüncü sırada takip etmiştir (Tablo 34).

Çalışan sayısı açısından Doğu Marmara bölgesi 686.109 çalışan ile birinci sırada yer alırken, İstanbul bölgesi 677.474 çalışan ile ikinci, Ege bölgesi 517.996 çalışan ile üçüncü sırada yer almıştır.

Sanayi kapasite raporu sayısında bir önceki yıla göre İstanbul, Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin payı artarken, toplam çalışan sayısında İstanbul, Ege, Akdeniz, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin payı artmıştır.

Tablo 34. Bölgelere Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı ve Toplam Çalışan Sayısı ⁽¹⁾

Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	Kapasite Raporu Sayısı			Toplam Çalışan Sayısı		
		2017	2018	2019	2017	2018	2019
TR1	İstanbul	18.429	21.254	22.324	619.046	663.121	677.474
TR2	Batı Marmara	3.199	3.545	3.613	228.453	243.247	240.085
TR3	Ege	9.839	10.843	11.094	466.949	500.994	517.996
TR4	Doğu Marmara	9.281	10.439	10.659	638.133	689.806	686.109
TR5	Batı Anadolu	6.701	7.875	8.192	237.192	261.974	266.049
TR6	Akdeniz	5.798	6.411	6.597	230.453	245.705	251.205
TR7	Orta Anadolu	2.640	2.963	2.973	117.877	126.655	127.051
TR8	Batı Karadeniz	2.128	2.305	2.331	119.420	127.237	129.146
TR9	Doğu Karadeniz	1.229	1.366	1.350	50.735	53.880	54.757
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	390	472	480	12.133	12.840	12.383
TRB	Ortadoğu Anadolu	1.156	1.317	1.324	38.540	44.560	47.471
TRC	Güneydoğu Anadolu	4.031	4.513	4.744	146.528	163.480	170.028
TR	Türkiye	64.821	73.303	75.681	2.905.459	3.133.499	3.179.754
Pay (%)							
TR1	İstanbul	28,4	29,0	29,5	21,3	21,2	21,3
TR2	Batı Marmara	4,9	4,8	4,8	7,9	7,8	7,6
TR3	Ege	15,2	14,8	14,7	16,1	16,0	16,3
TR4	Doğu Marmara	14,3	14,2	14,1	22,0	22,0	21,6
TR5	Batı Anadolu	10,3	10,7	10,8	8,2	8,4	8,4
TR6	Akdeniz	8,9	8,7	8,7	7,9	7,8	7,9
TR7	Orta Anadolu	4,1	4,0	3,9	4,1	4,0	4,0
TR8	Batı Karadeniz	3,3	3,1	3,1	4,1	4,1	4,1
TR9	Doğu Karadeniz	1,9	1,9	1,8	1,7	1,7	1,7
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4
TRB	Ortadoğu Anadolu	1,8	1,8	1,7	1,3	1,4	1,5
TRC	Güneydoğu Anadolu	6,2	6,2	6,3	5,0	5,2	5,3
TR	Türkiye	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TOBB.

Not: Çalışan sayısının içine diğer çalışan (geçici, mevsimlik vb.) da dahil edilmiştir.

(1): İlgili yıl sonu itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporu sayılarıdır.

1.2.2.3 Enerji

Ekonomik gelişmedeki en önemli etkenlerden ve girdilerden biri olan enerji, ekonomik büyümeyle paralel bir değişim göstermektedir. Bu sektörünün en önemli göstergeleri arasında yer alan enerji sektörü üretim endeksi bir önceki yıla göre 2018 yılında % 1,2 artış gösterirken, 2019 yılında değişim göstermemiştir. Ekonomik aktivitedeki yavaşlama enerji üretimin endeksinin sabit kalmasında etkili olmuştur (Tablo 35).

Tablo 35. Enerji Sektörü Üretim Endeksi

Yıllar	Üretim Endeksi ⁽¹⁾	Değişim (%)
2017	114,4	8,4
2018	115,8	1,2
2019	115,8	0,0

Kaynak: TÜİK.

(1): Takvim etkisinden arındırılmış yıllık ortalama değerlerdir.

2018 yılında bir önceki yıla göre % 2,5 artan elektrik enerjisi üretimi, 2019 yılında % 0,2 azalarak 304.802 GWh'den 304.252 GWh'ye gerilemiştir. Elektrik enerjisi üretiminin birincil kaynaklarına göre dağılımı incelendiğinde, % 21,8'inin taşkömürü, ithal kömür ve asfaltit santralleri, % 18,6'sının doğal gaz santralleri, % 15,4'ünün linyit santralleri, % 1,5'inin yenilebilir, atık ve atık ısı santralleri ve % 0,2'sinin sıvı yakıtlar santrallerinden olmak üzere % 57,5'inin termik santrallerden, % 29,2'sinin hidrolik santrallerden ve % 13,2'sinin jeotermal, rüzgar ve güneş santrallerinden elde edildiği görülmektedir (Tablo 36, Grafik 16).

Tablo 36. Elektrik Enerjisi Üretiminin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı

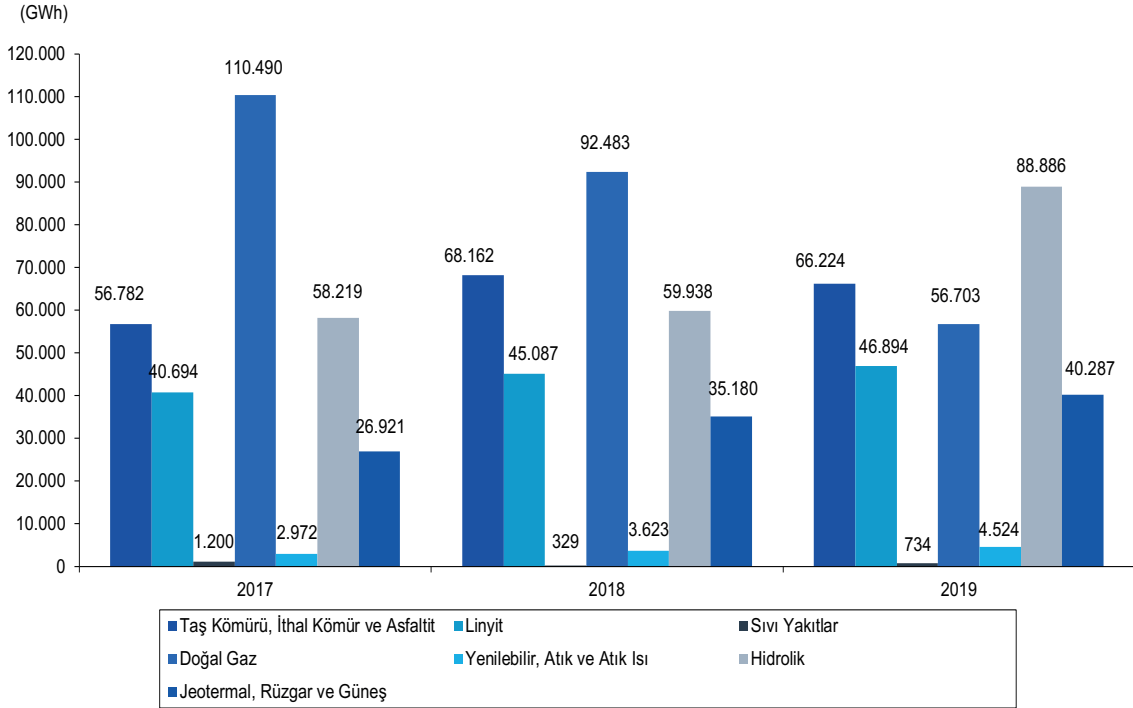
(GWh)

Yıllar	Termik														Genel Toplam			
	Taş Kömürü, İthal Kömür ve Asfaltit		Linyit		Sıvı Yakıtlar (Fuel-Oil ve Motorin)		Doğal Gaz		Yenilebilir, Atık ve Atık Isı		Termik Toplam		Hidrolik		Jeotermal, Rüzgar ve Güneş		Miktar	Pay (%)
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)		
2017	56.782	19,1	40.694	13,7	1.200	0,4	110.490	37,2	2.972	1,0	212.138	71,4	58.219	19,6	26.921	9,1	297.278	100,0
2018	68.162	22,4	45.087	14,8	329	0,1	92.483	30,3	3.623	1,2	209.684	68,8	59.938	19,7	35.180	11,5	304.802	100,0
2019 ⁽¹⁾	66.224	21,8	46.894	15,4	734	0,2	56.703	18,6	4.524	1,5	175.079	57,5	88.886	29,2	40.287	13,2	304.252	100,0

Kaynak: TEİAŞ.

(1): Geçici.

Grafik 16. Elektrik Enerjisi Üretiminin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı

Kaynak: TEİAŞ.

2018 yılında % 2,5 artan elektrik enerjisi tüketimi, 2019 yılında % 0,2 azalarak 303.675 GWh olmuştur. Kişi başına tüketim ise bir önceki yıla göre % 1,5 azalışla 3.709 KWh'den 3.652 KWh'ye gerilemiştir (Tablo 37).

Tablo 37. Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler

Yıllar	Elektrik Enerjisi Kurulu Güç (MW)						Üretim (GWh)										Kişi Başına Tüketim (KWh)	
	Termik		Hidrolik		Jeotermal, Rüzgar ve Güneş		Termik		Hidrolik		Jeotermal, Rüzgar ve Güneş		İthalat		İhracat			Tüketim (GWh)
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)		
2017	46.926	55,1	27.273	32,0	11.001	12,9	85.200	212.139	71,4	58.219	19,6	26.921	9,1	297.278	2.728	3.304	296.702	3.672
2018	46.909	53,0	28.291	31,9	13.351	15,1	88.551	209.684	68,8	59.938	19,7	35.180	11,5	304.802	2.477	3.112	304.167	3.709
2019 ⁽¹⁾	47.663	52,2	28.503	31,2	15.101	16,5	91.267	175.078	57,5	88.886	29,2	40.287	13,2	304.252	2.212	2.789	303.675	3.652

Kaynak: TEİAŞ.

(1): Geçici

Elektrik enerjisi ithalatı % 10,7'lik azalışla 2.212 GWh, ihracatı da % 10,4'lük azalışla 2.789 GWh düzeyinde gerçekleşmiştir.

2019 yılında bir önceki yıla göre termik elektrik enerjisi kurulu gücü % 1,6 artışla 47.663 MW'ye, hidrolik elektrik enerjisi kurulu gücü % 0,7 artışla 28.503 MW'ye, jeotermal, rüzgar ve güneş elektrik enerjisi kurulu gücü % 13,1 artışla 15.101 MW'ye yükselmiştir. 2019 yılında toplam elektrik enerjisi kurulu gücü içinde termik santrallerin payı % 52,2, hidrolik santrallerin payı % 31,2 ve jeotermal, rüzgar ve güneş santrallerinin payı % 16,5 olmuştur.

1.2.3 Hizmetler

1.2.3.1 İnşaat

İnşaat sektörü ekonomik büyümede itici güç olarak her zaman önemini korumuş ve büyüme ile olan doğrusal ilişkisini 2018 yılına kadar devam ettirmiştir. 2018 yılında kurda yaşanan ani yükselişin ortaya çıkardığı özel sektör borç sorununa ilişkin olarak kredi kanallarındaki tıkanıklığın giderilmesi ve yatırımlar ile talepteki gerilemenin tersine çevrilebilmesi için adımlar atılsa da 2018 ve 2019 yıllarında büyümenin itici gücü olmaktan çıkmış, inşaat sektörü büyümesi ile büyüme arasındaki doğrusal ilişki bozulmuştur. İnşaat sektöründe artan maliyetler, finansman sıkıntısı ve zayıf iç talep 2019 yılında inşaat sektörünün daralma göstererek büyüme oranını sınırlandırmasında etkili olmuştur.

2018 yılında % 48,4 azalan yapılması planlanan inşaatlara ilişkin olarak belediyeler tarafından verilen yapı ruhsatlarının yüzölçümü, 2019 yılında da % 52,4 azalarak 148.155 bin m²'den 70.493 bin m²'ye gerilemiştir. Bunun içinde en yüksek payı 45.069 bin m² ile iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar alırken, en küçük payı 1.189 bin m² ile ofis (iş yeri) binaları almıştır.

2019 yılında yapı ruhsatı verilen yapılar içinde kullanım amacına göre tüm alt grupların yüzölçümlerinde azalma olmuştur. En yüksek oranlı azalma % 55,0 ile iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalarda olurken onu, % 49,9 ile sanayi binaları ve depolar, % 47,7 ile ofis (işyeri) binalarındaki azalışlar izlemiştir (Tablo 38, Grafik 17).

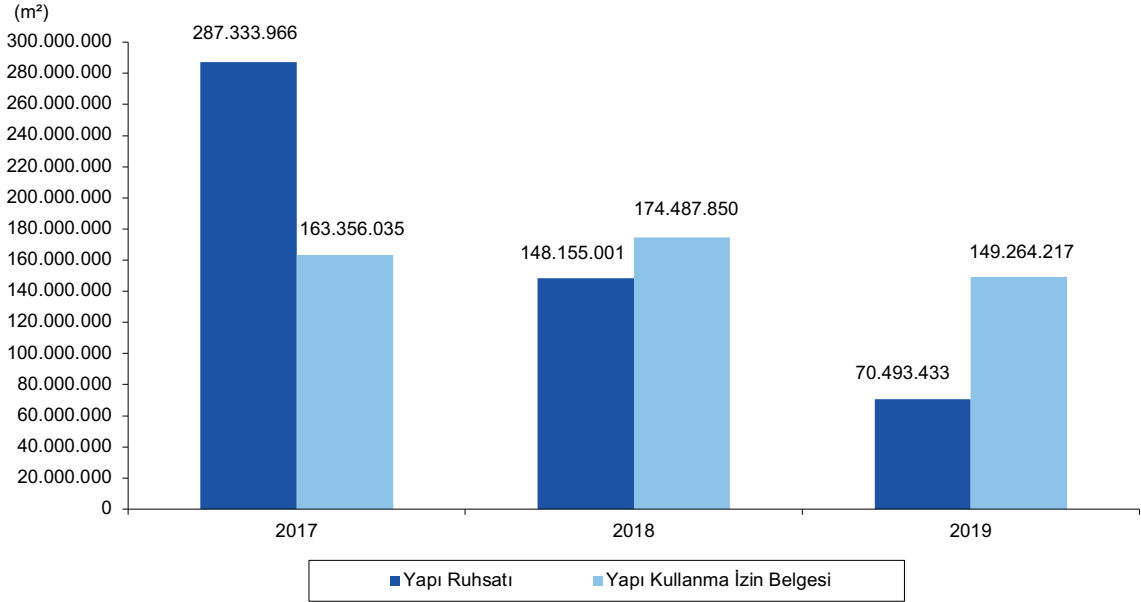
Tablo 38. Yapı Ruhsatına Göre Bina İnşaatı Yüzölçümleri

(m²)

Kullanma Amacı	2017	2018	2019	Pay (%)			Değişim (%)	
				2017	2018	2019	2018	2019
Bir daireli ikamet amaçlı binalar	5.759.488	4.561.696	3.087.489	2,0	3,1	4,4	-20,8	-32,3
İki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar	221.237.910	100.061.754	45.068.991	77,0	67,5	63,9	-54,8	-55,0
Otel vb. binalar	3.820.504	2.170.227	1.220.207	1,3	1,5	1,7	-43,2	-43,8
Ofis (işyeri) binaları	11.793.250	2.189.927	1.189.088	4,1	1,5	1,7	-81,4	-45,7
Toptan ve perakende ticaret binaları	7.169.611	7.870.741	4.131.009	2,5	5,3	5,9	9,8	-47,5
Sanayi binaları ve depolar	8.564.645	8.541.094	4.278.421	3,0	5,8	6,1	-0,3	-49,9
Diğerleri	28.988.558	22.759.562	11.518.228	10,1	15,4	16,3	-21,5	-49,4
Toplam	287.333.966	148.155.001	70.493.433	100,0	100,0	100,0	-48,4	-52,4

Kaynak: TÜİK.

Grafik 17. Yapı Ruhsatı ve Yapı Kullanma İzin Belgesi Verilen Yapıların Yüzölçümleri

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında yapı ruhsatı verilen yapıların toplam inşaat alanı içerisinde en yüksek payı % 63,9 ile önceki yıllarda olduğu gibi iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar alırken, bunu % 6,1 ile sanayi binaları ve depolar, % 5,9 ile toptan ve perakende ticaret binaları, % 4,4 ile bir daireli ikamet amaçlı binalar, % 1,7 ile otel vb. binalar ile e ofis (işyeri) binaları takip etmiştir.

2019 yılında ruhsata bağlanmış ve bitirilmiş inşaatlarla ilgili belediyelerce verilen yapı kullanma izin belgeleri toplam inşaat alanı % 14,5 azalışla 174.488 bin m²'den 149.264 bin m²'ye gerilemiştir. Bunun içinde en büyük payı 114.082 bin m² ile iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar alırken, en düşük payı 1.439 bin m² ile ofis (işyeri) binaları almıştır (Tablo 39).

Tablo 39. Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina İnşaatı Yüzölçümleri

Kullanma Amacı	2017	2018	2019	Pay (%)			Değişim (%)	
				2017	2018	2019	2018	2019
Bir daireli ikamet amaçlı binalar	4.405.091	4.574.718	3.385.665	2,7	2,6	2,3	3,9	-26,0
İki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar	123.202.543	132.266.710	114.082.349	75,4	75,8	76,4	7,4	-13,7
Otel vb. binalar	2.638.174	2.435.887	1.875.254	1,6	1,4	1,3	-7,7	-23,0
Ofis (işyeri) binaları	6.657.720	4.277.747	1.438.714	4,1	2,5	1,0	-35,7	-66,4
Toptan ve perakende ticaret binaları	8.499.300	10.822.503	9.928.456	5,2	6,2	6,7	27,3	-8,3
Sanayi binaları ve depolar	4.957.298	7.088.634	5.917.742	3,0	4,1	4,0	43,0	-16,5
Diğerleri	12.995.909	13.021.651	12.636.037	8,0	7,5	8,5	0,2	-3,0
Toplam	163.356.035	174.487.850	149.264.217	100,0	100,0	100,0	6,8	-14,5

Kaynak: TÜİK.

Yapı kullanma izin belgesi verilen yapılar içinde kullanım amacına göre tüm alt grupların yüzölçümlerinde azalma olmuştur. En yüksek oranlı azalma % 66,4 ile ofis (işyeri) binalarında olurken, onu % 26,0 ile bir dairesel ikamet amaçlı binalar ve % 23,0 ile otel vb. binalardaki azalışlar takip etmiştir.

2019 yılında yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların toplam inşaat alanı içerisinde en yüksek payı % 76,4 ile önceki yıllarda olduğu gibi, iki ve daha fazla dairesel ikamet amaçlı binalar olurken, bunu % 6,7 ile toptan ve perakende ticaret binaları, % 4,0 ile sanayi binaları ve depolar, % 2,3 ile bir dairesel ikamet amaçlı binalar, % 1,3 ile otel vb. binalar ve % 1,0 ile ofis (işyeri) binaları takip etmiştir.

Kredi faizlerindeki yükselişle birlikte finansmana erişimdeki zorluk ve talepteki daralma nedeniyle konut satışlarında 2018 yılında başlayan düşüş, kredi faizlerindeki düşüş ve uygulanan vergi indirimlerinin etkisiyle 2019 yılında azalarak devam etmiştir.

2018 yılında % 2,4 azalan konut satışları 2019 yılında % 1,9 azalmıştır. Türkiye genelinde 2019 yılında toplam 1.348.729 konut satış sonucu el değiştirmiştir. Bu konutların 332.508'i ipotekli, geri kalan 1.016.221'i diğer yollarla satılmıştır. Konut satışlarının % 24,7'sini ipotekli satışlar, % 75,3'ünü de diğer satışlar oluşturmuştur. 2018 yılına göre ipotekli satışlar % 20,1 artarken, diğer satışlar % 7,5 azalmıştır. 2019 yılında toplam konut satışlarının 511.682'sini ilk satış, 837.047'sini ikinci el satışlar oluşturmuştur (Tablo 40).

Tablo 40. Konut Satış Sayıları

	2017	2018	2019	Pay (%)			Değişim (%)	
				2017	2018	2019	2018	2019
İpotekli satışlar ⁽¹⁾	473.099	276.820	332.508	33,6	20,1	24,7	-41,5	20,1
İlk satış ⁽³⁾	206.723	125.389	112.774	14,7	9,1	8,4	-39,3	-10,1
İkinci el satış ⁽⁴⁾	266.376	151.431	219.734	18,9	11,0	16,3	-43,2	45,1
Diğer satışlar ⁽²⁾	936.215	1.098.578	1.016.221	66,4	79,9	75,3	17,3	-7,5
İlk satış ⁽³⁾	452.975	526.183	398.908	32,1	38,3	29,6	16,2	-24,2
İkinci el satış ⁽⁴⁾	483.240	572.395	617.313	34,3	41,6	45,8	18,4	7,8
Toplam satışlar	1.409.314	1.375.398	1.348.729	100,0	100,0	100,0	-2,4	-1,9

Kaynak: TÜİK.

(1): İpotekli satış, borçlanarak satın alınan konutun kredi teminatını oluşturmak için, yine aynı konutun teminat olarak gösterilmesidir.

(2): Diğer konut satışları ipotekli konut satışı dışında kalan satış türlerini kapsamaktadır.

(3): İlk satış, kat irtifakı/kat mülkiyeti almış bir konutun ev sahibi firma ya da kişi tarafından ilk defa satılmasıdır.

(4): İkinci el satış, ilk satıştan ev alan kişinin bu konutu tekrar başka bir kişiye satmasıdır.

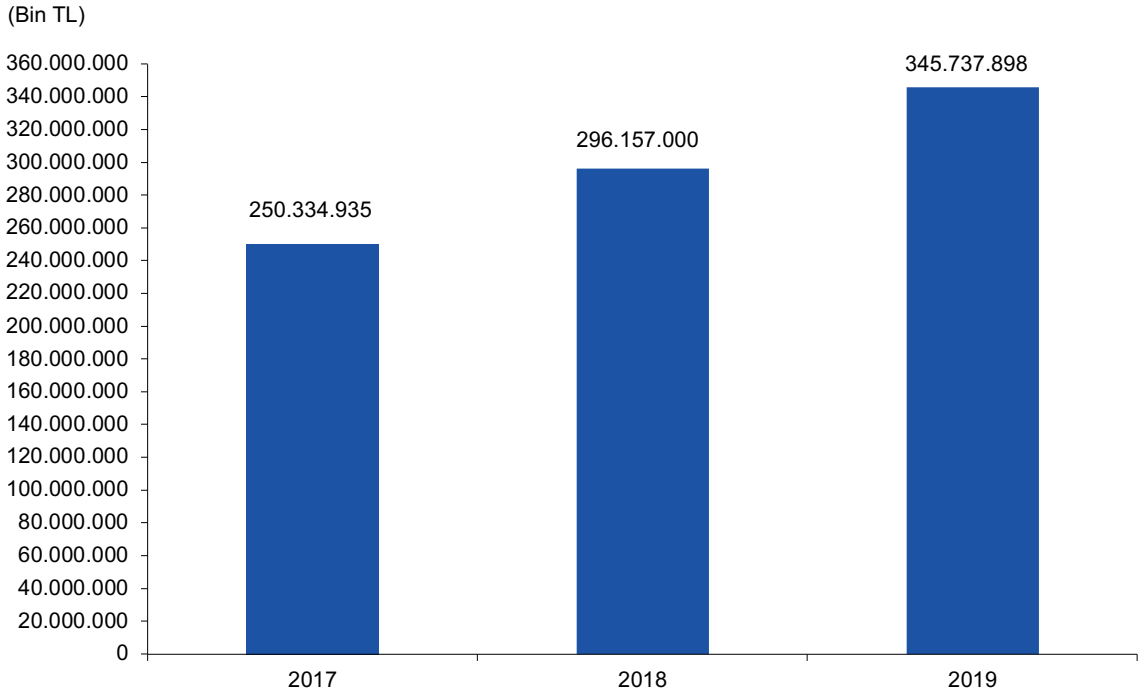
1.2.3.2 Ticaret Borsaları İşlem Hacmi

2018 yılında % 18,3 artan ticaret borsaları işlem hacmi, 2019 yılında % 16,7 artış göstermiştir. Böylece 2018 yılında 296.157 milyon TL olan ticaret borsaları işlem hacmi 2019 yılında 345.738 milyon TL'ye yükselmiştir. Reel olarak ise 2018 yılında % 1,7 azalan ticaret borsaları işlem hacminde 2019 yılında % 4,4 artış meydana gelmiştir (Tablo 41, Grafik 18).

Tablo 41. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi

Yıllar	İşlem Hacmi		TÜFE (2003=100) Yıllık Değişim (%)	(Bin TL)	
	Değer	Değişim (%)		İşlem Hacmi Reel	Değişim (%)
2017	250.334.935	17,6	11,9		5,1
2018	296.157.000	18,3	20,3		-1,7
2019	345.737.898	16,7	11,8		4,4

Kaynak: TOBB.

Grafik 18. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi

Kaynak: TOBB.

2019 yılı borsa işlem hacmine göre ilk 20'de yer alan ticaret borsaları sıralamasında ilk sıra önceki yıllarda olduğu gibi İstanbul Ticaret Borsası'nın olmuştur. 2018 yılında bir önceki yıla göre % 23,9 artan İstanbul Ticaret Borsası işlem hacmi, 2019 yılında % 19,0 artarak 42.138 milyon TL ile ilk sırada yer almıştır. İstanbul Ticaret Borsası'nı 17.874 milyon TL ile İzmir, 15.590 milyon TL ile Konya ve 14.630 milyon TL ile de Şanlıurfa Ticaret Borsaları takip etmiştir. 2019 yılında ticaret borsaları toplam işlem hacmi içinde İstanbul Ticaret Borsası'nın payı % 12,2, İzmir Ticaret Borsası'nın payı % 5,2, Konya Ticaret Borsası'nın payı % 4,5 ve Şanlıurfa Ticaret Borsası'nın payı % 4,2 olmuştur (Tablo 42).

Tablo 42. İşlem Hacmine Göre İlk Yirmi Ticaret Borsası

(Bin TL)

Borsalar ⁽¹⁾	İşlem Hacmi			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
İstanbul	28.562.029	35.395.848	42.138.443	11,4	12,0	12,2	23,9	19,0
İzmir	13.190.263	16.435.938	17.874.107	5,3	5,5	5,2	24,6	8,8
Konya	10.725.117	13.353.804	15.589.763	4,3	4,5	4,5	24,5	16,7
Şanlıurfa	12.334.391	14.617.800	14.629.987	4,9	4,9	4,2	18,5	0,1
Ankara	8.646.264	12.448.423	12.855.739	3,5	4,2	3,7	44,0	3,3
Sakarya	8.270.580	9.491.898	11.190.699	3,3	3,2	3,2	14,8	17,9
Gaziantep	7.626.894	9.349.859	10.664.643	3,0	3,2	3,1	22,6	14,1
Adana	9.351.997	9.312.946	8.862.213	3,7	3,1	2,6	-0,4	-4,8
Mersin	5.986.216	7.415.642	7.810.569	2,4	2,5	2,3	23,9	5,3
Kızıltepe	4.045.373	3.930.199	6.613.152	1,6	1,3	1,9	-2,8	68,3
Samsun	4.788.190	4.531.785	6.174.428	1,9	1,5	1,8	-5,4	36,2
Bandırma	4.337.516	4.747.895	6.102.049	1,7	1,6	1,8	9,5	28,5
Ordu	3.784.602	4.836.049	5.986.699	1,5	1,6	1,7	27,8	23,8
Düzce	3.916.749	4.607.853	5.704.618	1,6	1,6	1,6	17,6	23,8
Tekirdağ	3.136.550	4.152.300	5.693.002	1,3	1,4	1,6	32,4	37,1
Diyarbakır	5.395.852	5.443.560	5.652.158	2,2	1,8	1,6	0,9	3,8
Afyonkarahisar	3.481.899	4.217.830	5.170.438	1,4	1,4	1,5	21,1	22,6
Giresun	3.136.911	3.069.549	5.040.368	1,3	1,0	1,5	-2,1	64,2
Aydın	3.687.155	4.581.324	4.779.047	1,5	1,5	1,4	24,3	4,3
Bursa	3.083.120	3.769.260	4.574.238	1,2	1,3	1,3	22,3	21,4
Toplam ⁽²⁾	250.334.935	296.157.000	345.737.898	100,0	100,0	100,0	18,3	16,7

Kaynak: TOBB.

(1): 2019 yılı işlem hacmine göre ilk 20'de yer alan ticaret borsalarıdır.

(2): Tüm borsalardaki işlem hacmi toplamıdır.

2019 yılında 2018 yılına göre ilk 20 borsa arasında işlem hacmi en çok artan ticaret borsası % 68,3 ile Kızıltepe Ticaret Borsası olurken onu, % 64,2 ile Giresun Ticaret Borsası, % 37,1 ile Tekirdağ Ticaret Borsası ve % 36,2 ile Samsun Ticaret Borsası takip etmiştir.

2019 yılında işlem hacmi sıralamasına göre ilk 20'de yer alan ticaret borsaları içinde, 2018 yılına göre işlem hacmi azalan tek borsa % 4,8 düşüş ile Adana Ticaret Borsası olmuştur.

1.2.3.3 Kurulan ve Kapanan Şirketler

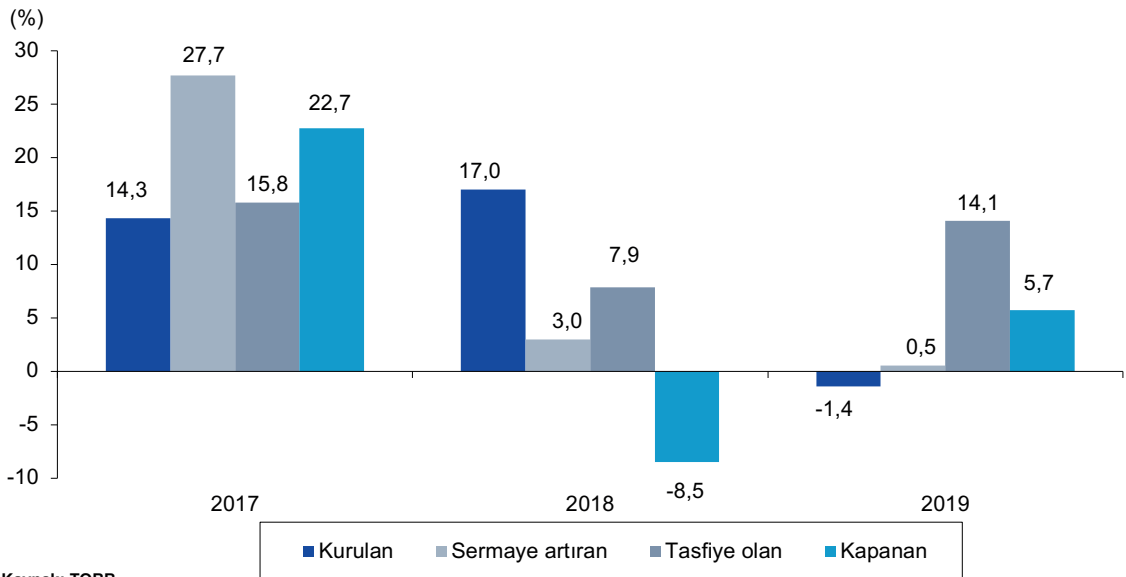
2019 yılında 11.444'ü anonim, 72.637'si limited, 14'ü kolektif olmak üzere toplam 84.095 şirket kurulmuştur. Kurulan anonim şirket sayısı % 4,6, limited şirket sayısı % 0,9 azalırken, kolektif şirket sayısı % 27,3 artmış, komandit şirket kuruluşu olmamıştır. Böylece 2019 yılında toplam kurulan şirket sayısında % 1,4 azalış gerçekleşmiştir. Kurulan gerçek kişi ticari işletme sayısında % 30,3 azalış, kurulan kooperatif sayısında ise % 8,1 artış gerçekleşmiştir (Tablo 43, Grafik 19).

Tablo 43. Kurulan, Kapanan, Sermaye Artıran ve Tasfiye Olan Şirket ve Kooperatif Sayıları

Şirket Türü		2017	2018	2019	Değişim (%)	
					2018	2019
Anonim şirket	Kurulan	12.821	11.996	11.444	-6,4	-4,6
	Sermaye artıran	7.199	7.739	8.344	7,5	7,8
	Tasfiye olan	1.705	1.872	2.072	9,8	10,7
	Kapanan	2.297	2.312	2.436	0,7	5,4
Limited şirket	Kurulan	60.019	73.263	72.637	22,1	-0,9
	Sermaye artıran	22.874	23.225	22.785	1,5	-1,9
	Tasfiye olan	9.768	10.507	12.075	7,6	14,9
	Kapanan	11.038	9.891	10.472	-10,4	5,9
Kollektif şirket	Kurulan	13	11	14	-15,4	27,3
	Tasfiye olan	44	48	34	9,1	-29,2
	Kapanan	64	57	57	-10,9	0,0
Komandit şirket	Kurulan	1	2	0	100,0	-100,0
	Tasfiye olan	5	2	2	-60,0	0,0
	Kapanan	3	4	3	33,3	-25,0
Gerçek kişi ticari işletme	Kurulan	44.235	35.111	24.460	-20,6	-30,3
	Kapanan	27.777	24.700	33.180	-11,1	34,3
Toplam	Kurulan	117.089	120.383	108.555	2,8	-9,8
	Sermaye artıran	30.073	30.964	31.129	3,0	0,5
	Tasfiye olan	11.522	12.429	14.183	7,9	14,1
	Kapanan	41.179	36.964	46.148	-10,2	24,8
Kooperatif	Kurulan	911	1.071	1.158	17,6	8,1
	Tasfiye olan	1.009	819	907	-18,8	10,7
	Kapanan	1.161	1.009	840	-13,1	-16,7

Kaynak: TOBB.

Grafik 19. Kurulan, Kapanan, Sermaye Artıran ve Tasfiye Olan Şirket Sayılarının Değişim Oranı

Kaynak: TOBB.

2019 yılında bir önceki yıla göre kapanan anonim şirket sayısı % 5,4, limited şirket sayısı % 5,9 artarken, komandit şirket sayısı % 25,0 azalmış, kapanan kolektif şirket sayısında değişiklik olmamıştır. Kapanan gerçek kişi ticari işletme sayısı % 34,3 artmış, kooperatif sayısı ise % 16,7 azalmıştır.

2019 yılında iktisadi faaliyetlere göre en çok şirket kuruluşu 29.599 şirket ile toptan ve perakende ticaret, motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı faaliyetlerinde olurken, onu 12.691 şirket ile imalat faaliyetleri ve 7.691 şirket ile inşaat faaliyetleri izlemiştir. En çok kapanan şirket, 4.538 şirket ile yine toptan ve perakende ticaret, motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı faaliyetlerinde olmuş, 2.389 şirket ile inşaat ve 1.464 şirket ile imalat faaliyetleri onu izlemiştir (Tablo 44).

Tablo 44. Faaliyetlere Göre Kurulan, Kapanan Şirket ve Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayıları

	2018				2019			
	Şirket		Gerçek Kişi Tic.İşl.		Şirket		Gerçek Kişi Tic.İşl.	
İktisadi Faaliyetler (NACE Rev. 2)	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	1.180	304	280	121	1.345	240	184	132
Madencilik ve taşocakçılığı	637	56	71	32	584	69	59	15
İmalat	11.210	1.402	4.216	1.694	12.691	1.464	3.641	1.763
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım	592	618	98	65	534	579	94	30
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	338	22	69	19	338	39	44	18
İnşaat	11.011	2.289	6.871	3.461	7.691	2.389	3.824	3.820
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	28.852	4.334	13.129	8.204	29.599	4.538	9.666	7.943
Ulaştırma ve depolama	3.431	549	2.413	1.313	3.473	615	1.164	1.466
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	5.413	571	2.004	1.199	6.343	650	1.401	1.099
Bilgi ve iletişim	2.885	524	684	301	3.364	587	548	294
Finans ve sigorta faaliyetleri	811	209	357	195	764	210	229	152
Gayrimenkul faaliyetleri	2.207	268	690	451	2.002	272	641	463
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	6.449	1.131	1.959	800	6.101	1.096	1.234	775
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	4.303	452	907	354	4.273	467	604	339
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik faaliyetleri	615	28	9	9	129	33	8	6
Eğitim faaliyetleri	1.923	277	489	269	1.842	265	378	228
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	3.225	349	193	88	2.639	346	239	77
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor faaliyetleri	475	95	258	146	580	71	223	144
Diğer hizmet faaliyetleri	792	112	414	254	970	117	278	279
Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri, hanehalkları tarafından kendi kullanımlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış mal ve üretim faaliyetleri	0	0	0	1	1	0	0	0
Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	0	3	0	0	0	3	0	1
Toplam	86.349	13.593	35.111	18.976	85.263	14.050	24.459	19.044

Kaynak: TOBB.

Gerçek kişi ticari işletme kuruluşlarında ilk sırada 9.666 şirket ile toptan ve perakende ticaret, motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı faaliyetleri ilk sırada yer alırken, ikinci sırada 3.824 şirket ile inşaat ve üçüncü sırada 3.641 şirket ile imalat faaliyetleri yer almıştır. Kapanan gerçek kişi ticari işletmelerde de sıralama değişmemiş ilk sırada 7.943 şirket ile toptan ve perakende ticaret, motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı faaliyetleri, ikinci sırada 3.820 şirket ile inşaat faaliyetleri ve üçüncü sırada 1.763 şirket ile imalat faaliyetleri yer almıştır.

2019 yılında kurulan yabancı sermayeli anonim şirketler sıralamasında 55 şirket ile Almanya ilk sırada yer alırken, onu 53 şirket ile İran, 36 şirket ile Azerbaycan ve 30 şirket ile ABD izlemiştir. Yabancı sermayeli limited şirket kuruluşlarında ilk sırada 917 şirket ile İran gelirken, 743 şirket ile Suriye, 402 şirket ile Suudi Arabistan ve 323 şirket ile Irak onu takip etmiştir (Tablo 45).

Tablo 45. Kurulan Yabancı Sermayeli Şirketlerin Ülkelere Göre Dağılımı ⁽¹⁾

Ülkeler	Anonim Şirketler					
	Şirket Sayısı ⁽²⁾		Ortak Olunan Şirketlerdeki Sermaye Toplamı (Bin TL)		Ortak Olunan Şirketlerdeki Ülkenin Sermaye Toplamı (Bin TL)	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Türkiye	525	593	204.749	355.994	125.343	186.302
Almanya	46	55	66.480	1.056.812	57.321	1.037.058
İran	82	53	18.130	12.123	13.744	9.145
Azerbaycan	42	36	11.032	6.942	6.756	4.957
ABD	20	30	3.700	6.625	2.547	4.415
Hollanda	39	26	42.723	93.000	32.001	92.381
İngiltere	29	25	21.450	12.359	14.648	12.032
BAE	26	23	18.543	10.100	14.086	9.260
İsviçre	9	18	3.277	76.830	2.903	27.980
Rusya Federasyonu	20	17	9.200	2.600	3.452	1.455
Diğer ülkeler	388	354	423	471	225	282
Toplam	1.226	1.230	822.408	2.104.841	498.170	1.667.000

Ülkeler	Limited Şirketler					
	Şirket Sayısı ⁽²⁾		Ortak Olunan Şirketlerdeki Sermaye Toplamı (Bin TL)		Ortak Olunan Şirketlerdeki Ülkenin Sermaye Toplamı (Bin TL)	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Türkiye	6.342	6.367	1.836.172	1.904.441	1.289.784	1.387.335
İran	937	917	190.902	171.105	137.983	128.988
Suriye	1.585	743	423.029	217.135	269.089	145.727
Suudi Arabistan	1.110	402	322.952	135.726	230.152	85.655
Irak	283	323	99.655	126.711	70.813	94.300
Ürdün	323	321	80.813	99.444	55.285	61.931
Mısır	294	313	111.495	103.055	69.590	123.152
BAE	272	206	123.816	90.122	100.890	68.131
Libya	130	190	32.281	87.150	25.272	69.045
Almanya	161	188	38.104	67.967	29.863	56.150
Diğer ülkeler	2.077	2.469	775	1.093	627	902
Toplam	13.514	12.439	4.033.767	4.095.805	2.905.359	3.122.001

Kaynak: TOBB.

(1): 2019 yılı şirket sayısına göre ilk onda yer alan ülkeler alınmıştır.

(2): Bir şirketin yabancı ortakları farklı uyruklardan olabilmektedir.

1.2.3.4 Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler

Protesto edilen senet sayısındaki azalış 2019 yılında da devam etmiş ve bir önceki yıla göre % 2,4 azalışla 938 binden 916 bine düşmüştür. Protesto edilen senetlerin tutarı ise % 12,8 artarak 18.737 milyon TL'den 21.135 milyon TL'ye yükselmiştir.

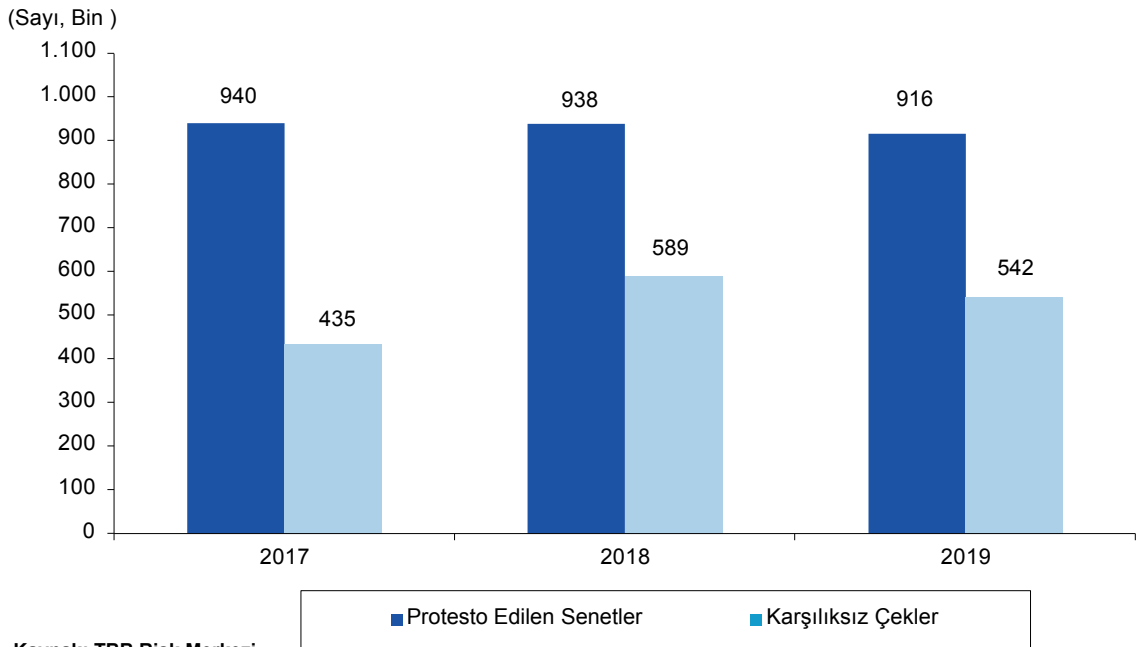
2018 yılında yüksek oranda artış gösteren karşılıksız çıkan çeklerin sayısı, 2019 yılında % 8,0 azalarak 589 binden 542 bine gerilemiştir. Karşılıksız çıkan çeklerin tutarı da % 7,2 azalarak 29.455 milyon TL'den 27.320 milyon TL'ye düşmüştür (Tablo 46, Grafik 20).

Tablo 46. Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler

Yıllar	Protesto Edilen Senetler				Karşılıksız Çekler			
	Sayı (Bin)	Değişim (%)	Tutar (Milyon TL)	Değişim (%)	Sayı (Bin)	Değişim (%)	Tutar (Milyon TL)	Değişim (%)
2017	940	-7,6	12.686	3,2	435	-44,1	17.080	-37,8
2018	938	-0,2	18.737	47,7	589	35,4	29.455	72,5
2019	916	-2,4	21.135	12,8	542	-8,0	27.320	-7,2

Kaynak: TBB Risk Merkezi.

Grafik 20. Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler

Kaynak: TBB Risk Merkezi.

1.2.3.5 Turizm

2016 yılında önemli kayıplar yaşanan turizm sektörü, 2017 yılında güçlü bir toparlanma göstermiştir. Sektörde görülen hareketlilik hız kesmekle birlikte 2018 ve 2019 yıllarında da devam etmiştir. Ülkemize en çok turist geldiği Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerin normalleşmesiyle Rus turist sayısındaki artışın yanısıra ABD, İran, Irak, İsrail ve AB ülkelerinden gelen turist sayısındaki artışların etkisiyle toplam turist sayısında artış olmuştur. Ülkemizden çıkış yapan ziyaretçi sayısı 2019 yılında bir önceki yıla göre % 13,7 artarak 45.629 bin kişiden 51.860 bin kişiye yükselirken, giriş yapan vatandaş sayısı % 15,1 artarak 8.383 bin kişiden 9.651 bin kişiye yükselmiştir (Tablo 47).

Tablo 47. Çıkış Yapan Ziyaretçi ve Giriş Yapan Vatandaş Sayısı

Yıllar	Çıkış Yapan Ziyaretçi		Giriş Yapan Vatandaş Sayısı	
	Sayısı	Değişim (%)	Sayısı	Değişim (%)
2017	38.620	23,1	8.887	12,6
2018	45.629	18,1	8.383	-5,7
2019	51.860	13,7	9.651	15,1

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında ülkemizden çıkış yapan ziyaretçilerin ilk 20’de yer alan milliyetlere göre sıralamasında Rusya Federasyonu 7.000 bin kişi ile birinci sırada yer alırken, onu 5.024 bin kişi ile Almanya, 2.718 bin kişi ile Bulgaristan, 2.569 bin kişi ile İngiltere, 2.075 bin kişi ile İran, 1.370 bin kişi ile Irak ve 1.126 kişi ile Hollanda takip etmiştir.

2019 yılında ülkemizden milliyetlere göre çıkış yapan ziyaretçiler sıralamasında ilk 20’de bulunan ülkelere göre 2018 yılına göre en fazla artış % 36,7 ile Polonya olurken onu, % 33,8 artış ile İtalya, % 30,1 artış ile ABD ve % 28,7 artış ile İsrail izlemiştir. 2019 yılında sadece ülkemizden çıkış yapan Suudi Arabistan uyruklu yabancı sayısında % 20,1 azalış gerçekleşmiştir (Tablo 48).

Tablo 48. Milliyetlere Göre Türkiye'den Çıkış Yapan Yabancı Sayısı

(Bin Kişi)

Milliyetler ⁽¹⁾	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
Rusya Federasyonu	4.700	5.938	7.000	26,3	17,9
Almanya	3.594	4.496	5.024	25,1	11,7
Bulgaristan	1.851	2.379	2.718	28,6	14,2
İngiltere	1.663	2.263	2.569	36,0	13,6
İran	2.487	1.982	2.075	-20,3	4,7
Irak	871	1.117	1.370	28,2	22,7
Hollanda	807	1.020	1.126	26,4	10,4
Polonya	295	644	881	118,2	36,7
Fransa	580	738	879	27,2	19,1
Yunanistan	622	685	837	10,1	22,2
Romanya	422	639	762	51,4	19,2
ABD	338	450	585	33,1	30,1
Suudi Arabistan	653	726	580	11,1	-20,1
İsrail	379	441	568	16,5	28,7
Belçika	423	514	562	21,7	9,4
Ürdün	275	400	467	45,6	16,8
İsveç	290	383	444	32,2	16,0
Avusturya	287	352	399	22,6	13,4
İtalya	206	282	378	36,8	33,8
Lübnan	237	336	376	41,8	12,1

Kaynak: KTB.

(1): 2019 yılına göre ilk 20'de yer alan milliyetler verilmiştir.

2018 yılında % 12,2 artan turizm gelirleri, 2019 yılında da % 18,3 artış göstermiş ve 29.829 milyon dolar olmuştur. 2018 yılında % 4,7 azalan turizm giderleri, 2019 yılında da % 10,6 azalarak 4.110 milyon dolara gerilemiştir. Böylece net turizm gelirleri % 24,7 artarak 25.719 milyon dolar olmuştur (Tablo 49, Grafik 21).

Tablo 49. Turizm Gelir-Gider Dengesi ve Ortalama Harcamalar

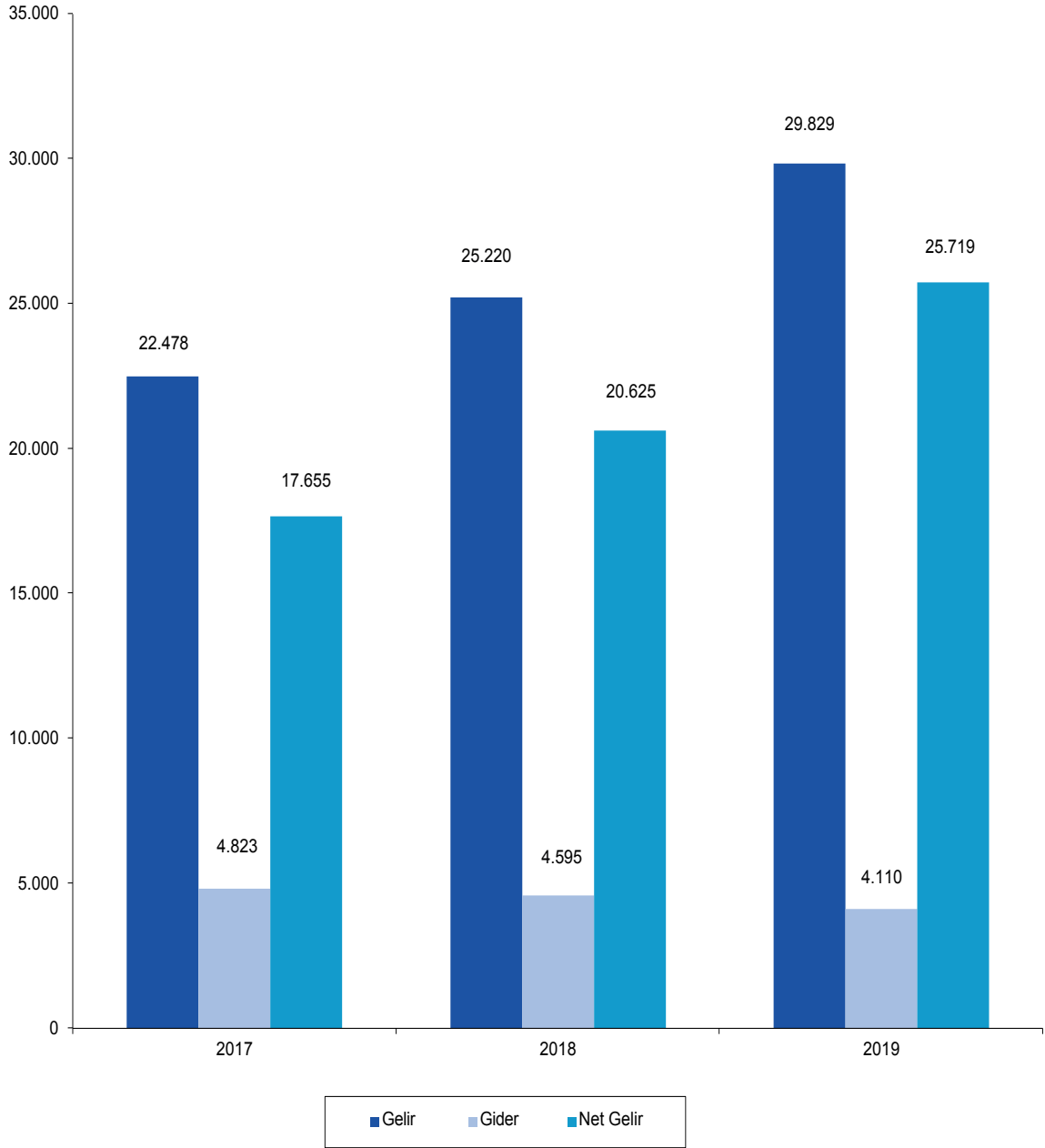
Yıllar	Gelir (Milyon Dolar)	Gider (Milyon Dolar)	Net Gelir (Milyon Dolar)	Çıkış Yapan Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (Dolar)	Vatandaş Başına Ortalama Harcama (Dolar)
2018	25.220	4.595	20.625	553	548
2019	29.829	4.110	25.719	575	426

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında bir önceki yıla göre kişi başına turizm gelirlerinde artış olurken turizm giderlerinde düşüş olmuştur. 2018 yılında çıkış yapan ziyaretçi başına 553 dolar olan ortalama harcama 2019 yılında 575 dolara yükselirken, vatandaş başına ortalama harcama ise 548 dolardan 426 dolara gerilemiştir.

Grafik 21. Turizm Gelir ve Giderleri

(Milyon \$)

Kaynak: TÜİK.

1.2.3.6 Ulaştırma

2019 yılında geçen yıla göre yurt içi yolcu taşımada % 0,4 düşüş, yurt dışı yolcu taşımada % 6,2 artış olurken, yurt içi yük taşımada % 0,7 ve yurt dışı yük taşımada % 2,4 artış gerçekleşmiştir (Tablo 50).

Tablo 50. Ulaştırma İstatistikleri

Ulaşım Yolları	Yolcu Taşıma							
	(Milyon Yolcu-Km)			Değişim (%)		Pay (%)		
	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2018	2019	2017	2018	2019 ⁽¹⁾
Yurt içi								
Kara yolu ⁽²⁾	314.734	329.363	330.618	4,6	0,4	89,3	89,3	90,1
Demir yolu ⁽³⁾	3.644	4.313	4.989	18,4	15,7	1,0	1,2	1,4
Hava yolu	34.018	34.996	31.497	2,9	-10,0	9,7	9,5	8,6
Toplam	352.396	368.672	367.104	4,6	-0,4	100,0	100,0	100,0
Yurt dışı								
Hava yolu ⁽⁴⁾	118.156	128.660	136.581	8,9	6,2	100,0	100,0	100,0
Toplam	118.156	128.660	136.581	8,9	6,2	100,0	100,0	100,0
Ulaşım Yolları	Yük Taşıma							
	(Milyon Ton-Km)			Değişim (%)		Pay (%)		
	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2018	2019	2017	2018	2019 ⁽¹⁾
Yurt içi								
Kara yolu ⁽²⁾	262.739	266.502	267.835	1,4	0,5	88,4	88,2	88,0
Demir yolu ⁽⁵⁾	12.287	13.767	14.548	12,0	5,7	4,1	4,6	4,8
Deniz yolu	22.087	21.779	21.925	-1,4	0,7	7,4	7,2	7,2
Toplam	297.113	302.048	304.308	1,7	0,7	100,0	100,0	100,0
Yurt dışı								
Demir yolu	420	579	593	37,9	2,4	100,0	100,0	100,0
Toplam	420	579	593	37,9	2,4	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SBB.

(1): Gerçekleşme tahmini.

(2): Karayolları Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altındaki yol ağında yapılan taşımalardır.

(3): Banliyo yolcu taşımaları hariçtir.

(4): Yalnız THY tarafından yapılan taşımalardır.

(5): İdari yük taşımaları hariçtir.

Tabloda yer alan verilere göre yurt içi yolcu ve yük taşımalarında kara yolu ağırlıklı pay alırken, yurt dışı yolcu taşımalarının tamamı hava yolu, yurt dışı yük taşımalarının tamamı demiryolu ile yapılmıştır. Demir yolu ulaşımının standardının düşük ve altyapısının ağırlıklı olarak tek hat olması, deniz yolu ulaşımında fiziki altyapının yeterli olmamasına bağlı olarak, 2019 yılında da yurtiçi yük ve yolcu taşımalarında karayolunun ağırlığı devam etmiştir.

2019 yılında yurt içi yolcu taşımalarının % 90,1'i kara yolu, % 1,4'ü demir yolu ve % 8,6'sı hava yolu ile yapılırken, yurt dışı yolcu taşımalarının tamamı hava yolu ile yapılmıştır. Yurt içi yolcu taşımalarında bir önceki yıla göre kara yolunun payı 0,8 puan, demir yolunun payı 0,2 puan artarken, hava yolunun payı 0,9 puan düşüş göstermiştir.

Yurt içi yük taşımalarında kara yolu % 88,0, demir yolu % 4,8, deniz yolu % 7,2 pay almıştır. Yurt dışı yük taşımalarının tamamı demiryolu ile yapılmıştır.

Türkiye genelinde 2019 yılında hava yolu ile 100.141 bini yurt içinde, 108.693 bini yurt dışına olmak üzere toplam 208.833 bin yolcu taşınmıştır. Devlet Hava Meydanları İşletmesi tarafından hava yolu ile taşınan yolcu sayısı 119.483 bin olurken, bunun 65.424 bini yurt içi, 54.059 bini de yurt dışı yolculuk yapmıştır. 2019 yılında Türkiye genelinde yurt içi yolculuklarda hava yolunu kullanan yolcu sayısı % 11,3 azalırken, yurt dışı yolculuklarda hava yolunu kullanan yolcu sayısı ise % 11,4 artmıştır (Tablo 51).

Tablo 51. Türkiye Geneli ve Devlet Hava Meydanları İşletmesi Tarafından Hava Yolu ile Yapılan Yolcu ve Yük Taşımacılığı

Bileşenler	Yolcu Taşıma ⁽²⁾			Değişim (%)		Yük Taşıma (Ton) ⁽³⁾			Değişim (%)	
	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2018	2019	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2018	2019
DHMi										
Yurt içi	87.872.971	89.683.622	65.424.211	2,1	-27,0	739.724	730.305	561.844	-1,3	-23,1
Yurt dışı	72.757.605	85.160.238	54.058.636	17,0	-36,5	2.381.450	2.732.903	1.640.134	14,8	-40,0
DHMi Toplamı	160.630.576	174.843.860	119.482.847	8,8	-31,7	3.121.174	3.463.208	2.201.978	11,0	-36,4
Türkiye Geneli										
Yurt içi	109.511.390	112.911.108	100.140.814	3,1	-11,3	884.811	886.025	819.540	0,1	-7,5
Yurt dışı	83.533.953	97.587.056	108.692.517	16,8	11,4	2.596.400	2.969.206	2.616.883	14,4	-11,9
Türkiye Genel Toplamı	193.045.343	210.498.164	208.833.331	9,0	-0,8	3.481.211	3.855.231	3.436.423	10,7	-10,9

Kaynak: DHMi.

(1): Geçici.

(2): Türkiye direkt transit hariç.

(3): Hava yolu ile taşınan bagaj, kargo ve posta toplamıdır.

Türkiye genelinde 2019 yılında 820 bin tonu yurt içine, 2.617 bin tonu yurt dışına olmak üzere toplam 3.436 bin ton yük hava yolu ile taşınmıştır. Devlet Hava Meydanları İşletmesi tarafından taşınan yük miktarı 2.202 bin ton olmuş, bunun 562 bin tonu yurt içi, 1.640 bin tonu da yurt dışı taşımalardan oluşmuştur.

1.3 Yatırımlar

2019 yılında kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının % 16,1 azalışla 134.720 milyon TL'ye gerileceği, özel sektör sabit sermaye yatırımlarının ise % 8,9 artışla 1.029.706 milyon TL'ye yükseleceği tahmin edilmektedir. Böylece 2018 yılında % 19,5 artan toplam sabit sermaye yatırımlarının, kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarında gözlenen düşüşün etkisi ile 2019 yılında % 5,2'lik artışla 1.164.426 milyon TL olacağı öngörülmektedir (Tablo 52, Grafik 22).

Tablo 52. Sabit Sermaye Yatırımları

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)								
	2017	2018	2019 ⁽²⁾	Pay (%)			Değişim (%)		
				2017	2018	2019	2018	2019	
Merkezi Yönetim ⁽¹⁾	66.735	82.458	72.474	7,2	7,5	6,2	23,6	-12,1	
KİT	13.536	19.496	21.887	1,5	1,8	1,9	44,0	12,3	
İşletmeci	13.442	19.449	21.802	1,5	1,8	1,9	44,7	12,1	
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	94	47	85	0,0	0,0	0,0	-50,0	80,9	
İller Bankası	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-	
Döner Sermaye+SGK	1.050	2.746	751	0,1	0,2	0,1	161,5	-72,7	
Mahalli İdareler	46.935	55.815	39.608	5,1	5,0	3,4	18,9	-29,0	
Kamu Sektörü	128.256	160.515	134.720	13,9	14,5	11,6	25,2	-16,1	
Özel Sektör	797.407	945.856	1.029.706	86,1	85,5	88,4	18,6	8,9	
Toplam sabit sermaye yatırımı	925.663	1.106.371	1.164.426	100,0	100,0	100,0	19,5	5,2	

Kaynak: SBB.

(1): Yatırım işçiliği hariç.

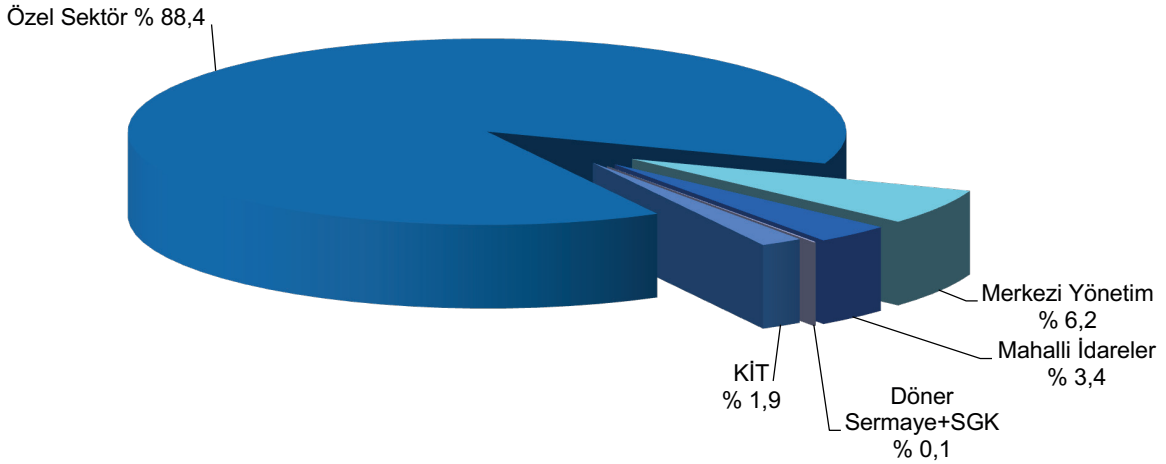
(2): Gerçekleşme tahmini.

Kamu sabit sermaye yatırımları içinde sadece % 12,3 ile KİT yatırımlarında artış beklenirken, merkezi yönetim yatırımlarında % 12,1, döner sermaye ve sosyal güvenlik kuruluşlarının yatırımlarında % 72,7, mahalli idarelerin yatırımlarında % 29,0 azalış öngörülmektedir.

2018 yılında toplam sabit sermaye yatırımları içinde % 14,5 olan kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının payının 2019 yılında % 11,6'ya gerileyeceği, % 85,5 olan özel sektör sabit sermaye yatırımlarının payının % 88,4'e yükseleceği tahmin edilmektedir.

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının % 53,8'i merkezi yönetim, % 29,4'ü mahalli idareler, % 16,2'si KİT'ler, % 0,6'sı döner sermaye ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirilecektir.

Grafik 22. Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı (2019, %)

Kaynak: SBB.

Özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde bir önceki yıla göre tarım, madencilik, imalat, turizm ve sağlık sektörlerinin payı artarken, enerji, ulaştırma, konut ve diğer sektörlerin payı azalmış, eğitim sektörünün payında değişiklik olmamıştır. 2019 yılında özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde en ağırlıklı sektör % 31,1'lik pay ile konut sektörü olurken, bunu % 29,9'luk pay ile ulaştırma sektörü ve % 23,8'lik pay ile imalat sektörü izlemiştir. Özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde en az payı % 1,2 ile tarım ve enerji sektörleri almıştır (Tablo 53).

2019 yılında kamu sektörü sabit sermaye yatırımları içinde bir önceki yıla göre madencilik, imalat, enerji, konut, eğitim ve sağlık sektörlerinin payı artarken, tarım, ulaştırma, turizm ve diğer hizmetler sektörlerinin payı azalmıştır.

Kamu sektörü toplam sabit sermaye yatırımları içinde ulaştırma sektörü % 40,1, diğer hizmetler sektörü % 24,4 ve eğitim sektörü % 11,1'lik pay ile en ağırlıklı sektörler olurken, turizm sektörü % 0,3, imalat sektörü % 0,6 ve konut sektörü % 1,1 ile en düşük paya sahip sektörler olmuştur.

Tablo 53. Sektörler İtibarıyla Sabit Sermaye Yatırımları ⁽¹⁾

Sektörler	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)		
	2017	2018	2019 ⁽²⁾
	Özel Sektör		
Tarım	0,9	1,0	1,2
Madencilik	1,7	1,7	2,1
İmalat	22,6	22,9	23,8
Enerji	1,3	1,3	1,2
Ulaştırma	32,0	30,9	29,9
Turizm	1,8	2,2	3,2
Konut	32,5	32,4	31,1
Eğitim	2,0	2,1	2,1
Sağlık	2,6	2,7	2,8
Diğer Hizmetler	2,6	2,7	2,6
Özel Sektör	100,0	100,0	100,0
	Kamu Sektörü		
Tarım	8,9	8,6	6,0
Madencilik	1,0	2,6	4,2
İmalat	0,5	0,4	0,6
Enerji	3,7	3,6	6,7
Ulaştırma	35,9	40,7	40,1
Turizm	0,5	0,6	0,3
Konut	1,3	1,0	1,1
Eğitim	10,8	9,6	11,1
Sağlık	5,3	4,4	5,6
Diğer Hizmetler	32,1	28,5	24,4
Kamu Sektörü	100,0	100,0	100,0
	Toplam		
Tarım	2,1	2,1	1,8
Madencilik	1,6	1,9	2,3
İmalat	19,4	19,5	21,0
Enerji	1,6	1,7	1,9
Ulaştırma	32,6	32,4	31,1
Turizm	1,6	1,9	2,8
Konut	28,0	27,7	27,5
Eğitim	3,3	3,3	3,2
Sağlık	3,0	3,0	3,2
Diğer Hizmetler	6,9	6,6	5,2
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SBB.

(1): Merkezi yönetim bütçesinde yatırım işçiliği dahildir.

(2): Gerçekleşme tahmini.

Yatırım Teşvik Belgeleri

2019 yılında yatırımların artırılmasına katkı sağlamak, yatırımcıları desteklemek ve yönlendirmek amacıyla teşvik uygulamalarına devam edilmiştir. 2018 yılında % 1,7 artan yatırım teşvik belgesine bağlanan sabit yatırım tutarı, 2019 yılında imalat, enerji ve hizmetler sektörüne verilen teşviklerdeki düşümlere bağlı olarak % 29,3 azalış göstermiştir. Böylece 2018 yılında 192.881 milyon TL olan teşvik belgesine bağlanan sabit yatırımlar, 2019 yılında 136.279 milyon TL'ye gerilemiştir (Tablo 54).

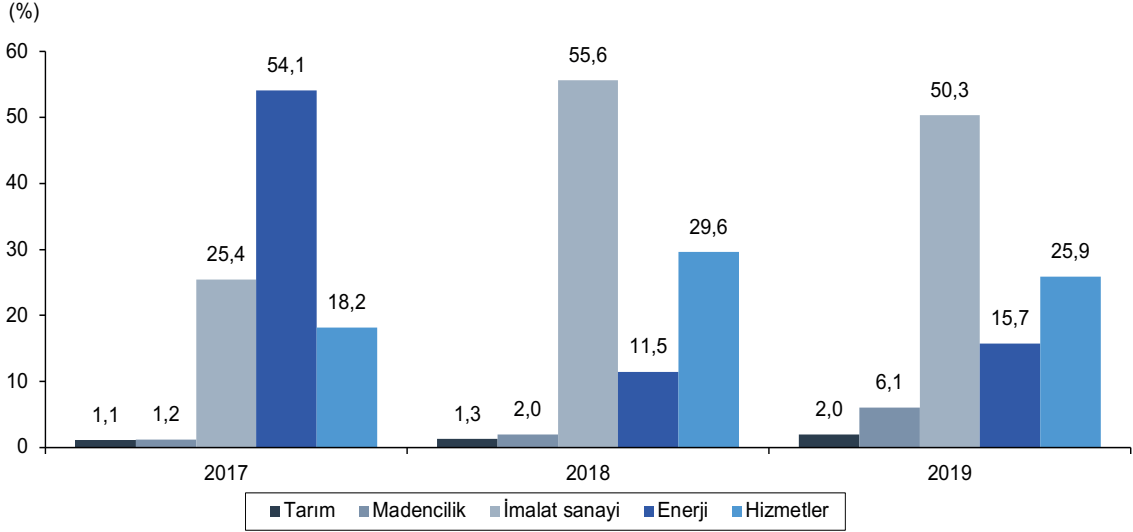
Tablo 54. Sektörlere Göre Yatırım Teşvik Belgeleri

Sektörler	Belge Sayısı			Sabit Yatırım (Milyon TL)			İstihdam (Kişi)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Tarım	243	279	385	2.005	2.546	2.753	6.674	5.287	5.646
Madencilik	169	160	128	2.310	3.867	8.268	3.983	3.456	8.139
İmalat sanayi	2.982	3.400	3.495	48.256	107.320	68.569	109.970	137.362	142.549
Enerji	2.252	617	397	102.581	22.150	21.400	7.270	3.726	3.091
Hizmetler	1.710	1.401	1.283	34.588	56.998	35.288	100.439	102.000	52.543
Toplam	7.356	5.857	5.688	189.739	192.881	136.279	228.336	251.831	211.968
Değişim (%)									
Tarım	82,7	14,8	38,0	130,6	27,0	8,1	140,6	-20,8	6,8
Madencilik	81,7	-5,3	-20,0	-47,6	67,4	113,8	67,9	-13,2	135,5
İmalat sanayi	60,8	14,0	2,8	69,7	122,4	-36,1	59,7	24,9	3,8
Enerji	22,9	-72,6	-35,7	209,2	-78,4	-3,4	62,5	-48,7	-17,0
Hizmetler	55,6	-18,1	-8,4	-15,2	64,8	-38,1	84,9	1,6	-48,5
Toplam	46,8	-20,4	-2,9	76,2	1,7	-29,3	72,0	10,3	-15,8
Pay (%)									
Tarım	3,3	4,8	6,8	1,1	1,3	2,0	2,9	2,1	2,7
Madencilik	2,3	2,7	2,3	1,2	2,0	6,1	1,7	1,4	3,8
İmalat sanayi	40,5	58,1	61,4	25,4	55,6	50,3	48,2	54,5	67,3
Enerji	30,6	10,5	7,0	54,1	11,5	15,7	3,2	1,5	1,5
Hizmetler	23,2	23,9	22,6	18,2	29,6	25,9	44,0	40,5	24,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: STB.

2019 yılında bir önceki yıla göre tarım sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin tutarı % 8,1, madencilik sektörüne verilen yatırım teşviklerin tutarı % 113,8 artarken diğer sektörler verilen teşvikler azalış göstermiştir. Hizmetler sektörüne verilen teşvik belgelerinin tutarı % 38,1 azalarak 35.288 milyon TL'ye, imalat sanayi sektörüne verilen teşvik belgelerinin tutarı % 36,1 azalarak 68.569 milyon TL'ye, enerji sektörüne verilen teşvik belgelerinin tutarı % 3,4 azalarak 21.400 milyon TL'ye düşmüştür.

2019 yılında da teşvik belgesine bağlanan sabit yatırımlar içinde en büyük payı % 50,3 ile imalat sanayi sektörü alırken, onu % 25,9 ile hizmetler sektörü, % 15,7 ile enerji sektörü, % 6,1 ile madencilik sektörü ve % 2,0 ile tarım sektörü takip etmiştir. Bir önceki yıla göre imalat ve hizmetler sektörlerinin payı azalırken diğer sektörlerin payı artmıştır (Grafik 23).

Grafik 23. Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı (Sabit Yatırım)

Kaynak: STB.

2019 yılında toplam 5.688 teşvik belgeli yatırım ile 211.968 kişiye istihdam sağlanması amaçlanmıştır. Bunların % 67,3'ünü oluşturan 142.549 kişinin imalat sanayi, % 24,8'ini oluşturan 52.543 kişinin hizmetler, % 3,8'ini oluşturan 8.139 kişinin madencilik, % 2,7'sini oluşturan 5.646 kişinin tarım ve % 1,5'ini oluşturan 3.091 kişinin enerji sektöründe istihdam edilmesi hedeflenmiştir.

2019 yılında komple yeni yatırımlar için verilen 3.432 teşvik belgesinin tutarı 89.846 milyon TL, tevsî yatırımlarına verilen 1.721 teşvik belgesinin tutarı 33.521 milyon TL ve bunların dışında kalan yatırımlar için verilen 535 teşvik belgesinin tutarı da 12.912 milyon TL olmuştur. Teşvik belgesine bağlanan sabit yatırımların % 65,9'unu komple yeni yatırımlar, % 24,6'sını tevsî yatırımları ve % 9,5'ini de bunların dışında kalan yatırımlar oluşturmuştur (Tablo 55).

2019 yılında yatırım teşvik belgesine bağlanan yatırımlarla istihdam edilmesi planlanan 211.968 kişinin % 76,6'sının komple yeni yatırımlarda, % 20,4'ünün tevsî yatırımlarında ve % 2,9'unun da diğer yatırımlarda istihdam edilmesi öngörülmüştür.

Tablo 55. Mahiyetlerine Göre Yatırım Teşvik Belgeleri

Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı			Sabit Yatırım (Milyon TL)			İstihdam (Kişi)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Komple yeni yatırım	5.305	3.614	3.432	146.090	80.765	89.846	178.090	178.892	162.433
Tevsi	1.559	1.749	1.721	29.682	64.901	33.521	42.559	66.146	43.311
Diğer	492	494	535	13.967	47.215	12.912	7.687	6.793	6.224
Toplam	7.356	5.857	5.688	189.739	192.881	136.279	228.336	251.831	211.968
Değişim (%)									
Komple yeni yatırım	41,6	-31,9	-5,0	92,4	-44,7	11,2	74,9	0,5	-9,2
Tevsi	66,7	12,2	-1,6	38,7	118,7	-48,4	66,4	55,4	-34,5
Diğer	48,6	0,4	8,3	35,2	238,1	-72,7	42,9	-11,6	-8,4
Toplam	46,8	-20,4	-2,9	76,2	1,7	-29,3	72,0	10,3	-15,8
Pay (%)									
Komple yeni yatırım	72,1	61,7	60,3	77,0	41,9	65,9	78,0	71,0	76,6
Tevsi	21,2	29,9	30,3	15,6	33,6	24,6	18,6	26,3	20,4
Diğer	6,7	8,4	9,4	7,4	24,5	9,5	3,4	2,7	2,9
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: STB.

Yatırım teşvik belgelerin bölgelere göre dağılımında, 2019 yılında verilen toplam 136.279 milyon TL tutarındaki teşvik belgeli sabit yatırımlar içinde ilk sırayı % 38,4'lük pay ile 1. bölge alırken, onu % 26,1'lik pay ile 2. bölge, % 18,5'lik pay ile 3. bölge izlemiştir. Muhtelif bölge olarak adlandırılan birden fazla ili kapsayan yatırımlar % 1,8 ile teşviklerden en küçük payı almıştır (Tablo 56, Grafik 24).

Tablo 56. Bölgelere Göre Yatırım Teşvik Belgeleri

Bölgeler ⁽¹⁾	Sabit Yatırım (Milyon TL)							İstihdam (Kişi)				
	Belge Sayısı		2018		2019		Değişim (%)	2018		2019		Değişim (%)
	2018	2019	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)		Kişi Sayısı	Pay (%)	Kişi Sayısı	Pay (%)	
1. Bölge	2.271	2.381	119.699	62,1	52.273	38,4	-56,3	98.161	39,0	62.981	29,7	-35,8
2. Bölge	949	946	27.639	14,3	35.584	26,1	28,7	35.242	14,0	31.095	14,7	-11,8
3. Bölge	803	740	18.510	9,6	25.213	18,5	36,2	22.185	8,8	22.918	10,8	3,3
4. Bölge	603	557	9.789	5,1	8.782	6,4	-10,3	25.486	10,1	24.828	11,7	-2,6
5. Bölge	405	354	6.264	3,2	5.988	4,4	-4,4	20.401	8,1	16.600	7,8	-18,6
6. Bölge	811	702	6.316	3,3	5.977	4,4	-5,4	49.091	19,5	52.746	24,9	7,4
Muhtelif Bölge ⁽²⁾	15	8	4.664	2,4	2.462	1,8	-47,2	1.265	0,5	800	0,4	-36,8
Toplam	5.857	5.688	192.881	100,0	136.279	100,0	-29,3	251.831	100,0	211.968	100,0	-15,8

Kaynak: STB.

(1): 1. Bölge: Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Muğla,

2. Bölge: Adana, Aydın, Bolu, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri hariç), Denizli, Edirne, Isparta, Kayseri, Kırklareli, Konya, Sakarya, Tekirdağ, Yalova,

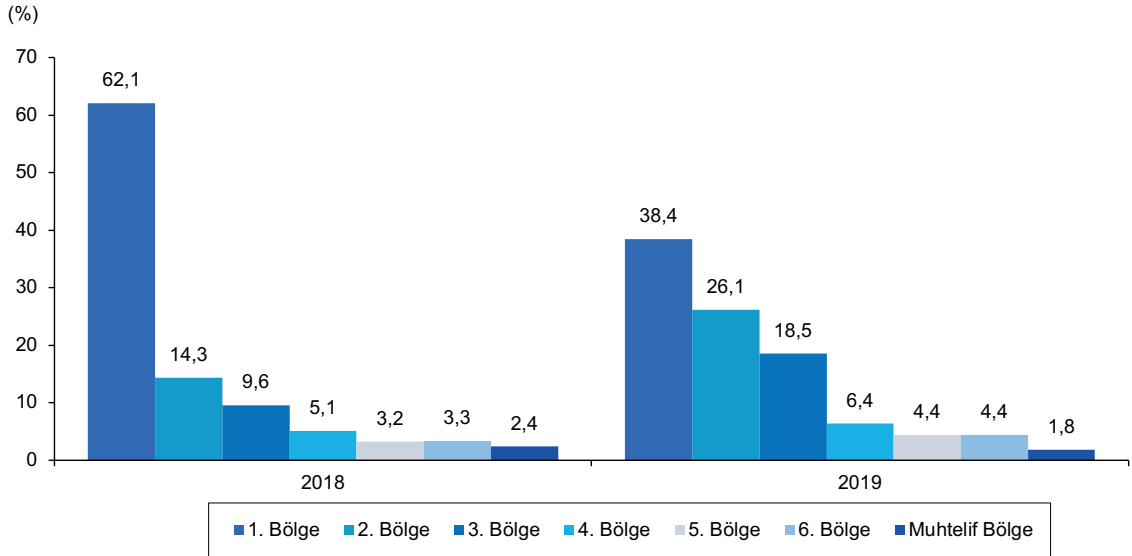
3. Bölge: Balıkesir, Bilecik, Burdur, Gaziantep, Karabük, Karaman, Manisa, Mersin, Samsun, Trabzon, Uşak, Zonguldak,

4. Bölge: Afyonkarahisar, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Düzce, Elazığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Rize, Sivas,

5. Bölge: Adıyaman, Aksaray, Bayburt, Çankırı, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kahramanmaraş, Kilis, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sinop, Tokat, Tunceli, Yozgat,

6. Bölge: Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van, Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri.

(2): Birden fazla ili kapsayan yatırımlar.

Grafik 24. Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı (Sabit Yatırım)

Kaynak: STB.

2019 yılında verilen yatırım teşvik belgelerinin tutarı geçen yıla göre sadece 2. bölge ve 3. bölgede artarken diğer bölgelerin tamamında azalmıştır. En yüksek oranlı azalışlar % 56,3 ile 1. bölgede, % 47,2 ile de muhtelif bölgede gerçekleşmiştir. Teşvik belgeli yatırımlar ile 1. bölgede 62.981, 2. bölgede 31.095, 3. bölgede 22.918, 4. bölgede 24.828, 5. bölgede 16.600, 6. bölgede 52.746 kişiye istihdam sağlanması öngörülmüştür.

Yabancı sermayeli yatırımlara verilen teşvik tutarındaki azalış 2019 yılında hızlanarak % 81,4'e yükselirken, yerli sermayeli yatırımlara verilen teşvikler % 1,0 artmıştır. 2019 yılında toplam 5.688 yatırım teşvik belgesinin, 347'si yabancı sermayeli ve 5.341'i yerli sermayeli yatırımlara verilmiştir. Yatırım teşvik belgelerinin sabit yatırım tutarının % 9,7'si olan 13.158 milyon TL'si yabancı sermayeli ve % 90,3'ü olan 123.121 milyon TL'si yerli sermayeli yatırımlara verilmiştir (Tablo 57).

Yabancı sermayeli yatırımlara verilen teşviklerin 7.835 milyon TL'si bölgesel, 1.583 milyon TL'si büyük ölçekli, 2.099 milyon TL'si genel teşvik uygulamaları ve 1.640 milyon TL'si stratejik yatırım kapsamındadır. Yabancı sermayeli yatırım teşvikleri içinde geçen yıla göre bölgesel ve stratejik yatırımlara verilen teşviklerin payının önemli oranda azaldığı görülmektedir. Yerli sermayeli teşviklerin ise 68.229 milyon TL'si bölgesel, 314 milyon TL'si büyük ölçekli, 51.567 milyon TL'si genel ve 3.011 milyon TL'si stratejik yatırım kapsamındadır. Yerli sermayeli teşvikler içinde bölgesel ve genel yatırımlara verilen teşviklerin payı artarken diğer teşviklerin payı azalmıştır.

2019 yılında teşvik belgeli yatırımlarla sağlanması öngörülen istihdamın % 4,3'ü bölgesel, % 0,3'ü büyük ölçekli, % 1,1'i genel, % 0,2'si de stratejik yatırım sınıfında olmak üzere % 6,0'ının yabancı sermaye yatırımlarıyla, % 79,8'inin bölgesel, % 0,1'inin büyük ölçekli, % 13,6'sının genel ve % 0,5'inin de stratejik yatırım sınıfında olmak üzere % 94,0'ının da yerli sermaye yatırımlarıyla oluşturulması planlanmıştır.

Tablo 57. Destek Sınıflarına Göre Yatırım Teşvik Belgeleri

Destek Sınıfı	Belge Sayısı			Sabit Yatırım (Milyon TL)			İstihdam (Kişi)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Yabancı Sermaye									
Bölgesel	226	229	230	11.845	43.482	7.835	17.284	10.635	9.169
Büyük Ölçekli	4	4	3	840	1.891	1.583	567	485	700
Genel	105	88	113	7.350	2.565	2.099	1.698	1.951	2.262
Stratejik Yatırım	2	7	1	76.070	22.983	1.640	2.778	9.005	500
Toplam	337	328	347	96.105	70.922	13.158	22.327	22.076	12.631
Yerli Sermaye									
Bölgesel	3.548	3.683	3.534	52.099	67.087	68.229	175.767	185.434	169.252
Büyük Ölçekli	4	12	2	1.968	5.995	314	1.070	10.233	130
Genel	3.457	1.828	1.802	28.518	43.546	51.567	26.908	32.267	28.827
Stratejik Yatırım	10	6	3	11.049	5.331	3.011	2.264	1.821	1.128
Toplam	7.019	5.529	5.341	93.634	121.959	123.121	206.009	229.755	199.337
Genel Toplam	7.356	5.857	5.688	189.739	192.881	136.279	228.336	251.831	211.968
Yabancı Sermaye Değişim (%)									
Bölgesel	88,3	1,3	0,4	45,1	267,1	-82,0	82,3	-38,5	-13,8
Büyük Ölçekli	100,0	0,0	-25,0	141,4	125,1	-16,3	89,0	-14,5	44,3
Genel	10,5	-16,2	28,4	-51,6	-65,1	-18,2	12,7	14,9	15,9
Stratejik Yatırım	-	250,0	-85,7	-	-69,8	-92,9	-	224,2	-94,4
Toplam	55,3	-2,7	5,8	305,7	-26,2	-81,4	97,8	-1,1	-42,8
Yerli Sermaye Değişim (%)									
Bölgesel	86,1	3,8	-4,0	106,8	28,8	1,7	96,8	5,5	-8,7
Büyük Ölçekli	-20,0	200,0	-83,3	-91,2	204,6	-94,8	-83,2	856,4	-98,7
Genel	20,1	-47,1	-1,4	-11,0	52,7	18,4	11,2	19,9	-10,7
Stratejik Yatırım	150,0	-40,0	-50,0	157,7	-51,7	-43,5	40,9	-19,6	-38,1
Toplam	46,4	-21,2	-3,4	11,5	30,3	1,0	69,6	11,5	-13,2
Genel Toplam	46,8	-20,4	-2,9	76,2	1,7	-29,3	72,0	10,3	-15,8
Yabancı Sermaye Pay (%)									
Bölgesel	3,1	3,9	4,0	6,2	22,5	5,7	7,6	4,2	4,3
Büyük Ölçekli	0,1	0,1	0,1	0,4	1,0	1,2	0,2	0,2	0,3
Genel	1,4	1,5	2,0	3,9	1,3	1,5	0,7	0,8	1,1
Stratejik Yatırım	0,0	0,1	0,0	40,1	11,9	1,2	1,2	3,6	0,2
Toplam	4,6	5,6	6,1	50,7	36,8	9,7	9,8	8,8	6,0
Yerli Sermaye Pay (%)									
Bölgesel	48,2	62,9	62,1	27,5	34,8	50,1	77,0	73,6	79,8
Büyük Ölçekli	0,1	0,2	0,0	1,0	3,1	0,2	0,5	4,1	0,1
Genel	47,0	31,2	31,7	15,0	22,6	37,8	11,8	12,8	13,6
Stratejik Yatırım	0,1	0,1	0,1	5,8	2,8	2,2	1,0	0,7	0,5
Toplam	95,4	94,4	93,9	49,3	63,2	90,3	90,2	91,2	94,0
Genel Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: STB.

1.4 Parasal ve Mali Gelişmeler

1.4.1 Enflasyon

1.4.1.1 Tüketici Fiyat Endeksi

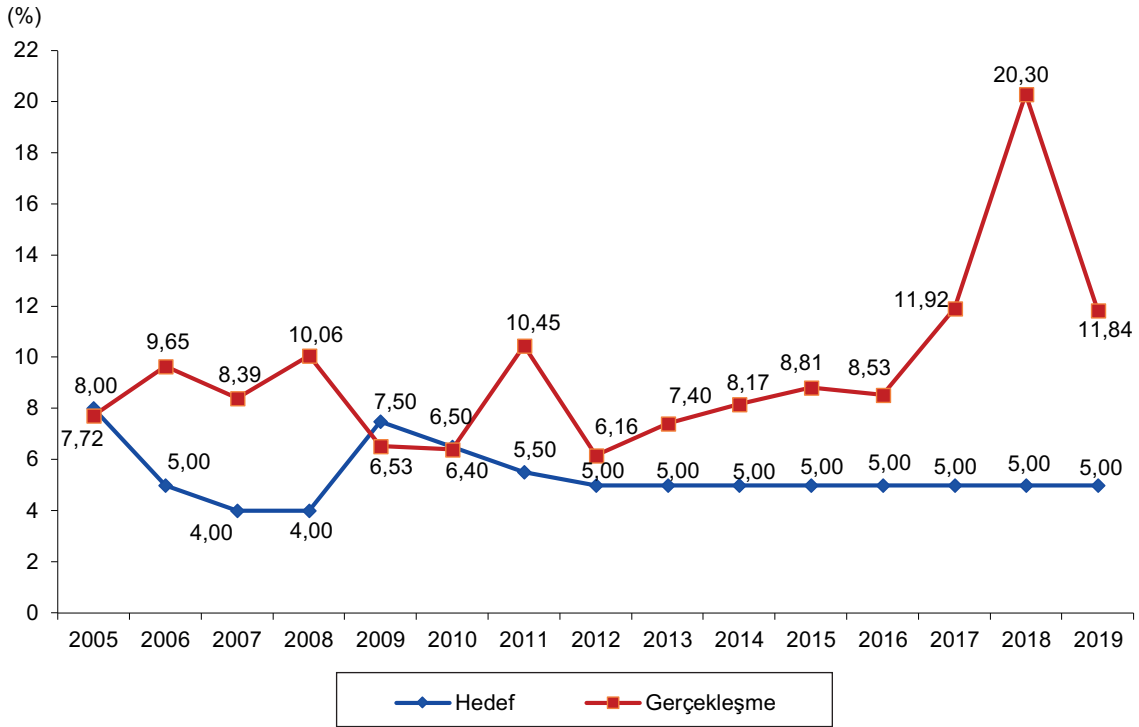
Temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olan TCMB, “2019 Yılı Para ve Kur Politikası” metninde 2019 yılı için enflasyon hedefini Hükümet ile varılan mutabakatla uyumlu olarak % 5 seviyesinde korumuştur. Enflasyonun hedeften belirgin olarak saptığı durumlarda enflasyon raporlarında güncellenen tahminlerin, enflasyon orta vadede hedefe yakınsarken izleyeceği dezenflasyon süreci için referans teşkil edeceği belirtilmiştir. Belirlenen bu patika ile enflasyonun öncelikle tek hanelere indirilmesi, daha sonra kademeli şekilde azalarak % 5 düzeyinde istikrar kazanması hedeflenmiştir.

TÜFE'nin yıllık yüzde değişimi ile hesaplanan yıl sonu enflasyon oranı olan enflasyon hedefinin 2 puan üstü ve altı önceki yıllarda olduğu gibi belirsizlik aralığı olarak kabul edilmiştir. Yıl içinde enflasyon gelişmelerine ilişkin kapsamlı değerlendirmelerin Enflasyon Raporu aracılığıyla kamu oyuyla paylaşılacağı belirtilmiştir. Yıl sonunda gerçekleşen enflasyonun belirsizlik aralığının dışında kalması durumunda hesap verilebilirlik ilkesi gereği TCMB'nin, sapmanın nedenlerini ve alınması gereken önlemleri Hükümete yazılı olarak bildireceği ve kamuoyuna açıklayacağı ifade edilmiştir.

Uygulanmakta olan enflasyon hedeflemesi rejimi altında enflasyon 2005, 2009 ve 2010 yıllarında hedefin altında kalırken, 2012 yılında belirsizlik aralığı sınırında, diğer yıllarda ise belirsizlik aralığının üzerinde kalmıştır. 2018 yılı sonunda % 20,30 olan enflasyon son 15 yılın en yüksek seviyesine ulaşmış, özellikle döviz kuru gelişmelerinin yarattığı maliyet yönlü baskılar bu yükselişte belirleyici olmuştur. 2019 yılında, Türk lirasının istikrar kazanması ve döviz kuru oynaklığının azalması enflasyondaki düşüşü desteklemiş, tüketici enflasyonu 2019 yılı sonunda bir önceki yıla göre 8,46 puan gerileyerek % 11,84 düzeyine inmiştir. Bununla birlikte % 5 olan enflasyon hedefinin 6,84 puan, belirsizlik aralığının 4,84 puan üzerinde gerçekleşmiştir (Grafik 25).

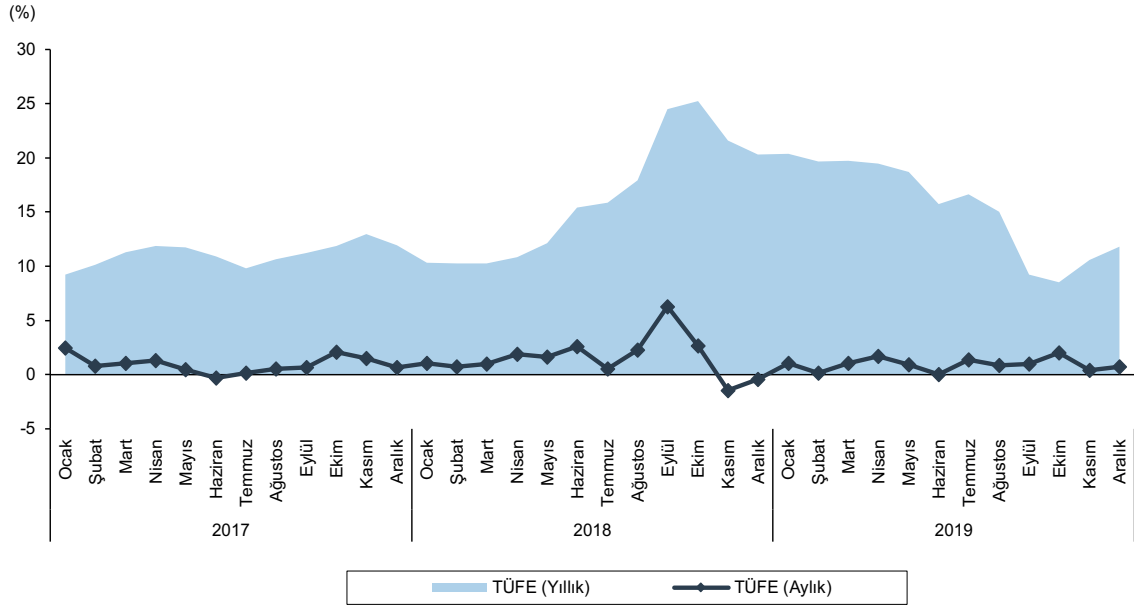
2019 yılında enflasyonun belirsizlik aralığının üzerinde gerçekleşmesiyle TCMB'nin Hükümete hesap verme sorumluluğu doğmuştur. TCMB 30 Ocak 2020 tarihinde Hükümete yazdığı açık mektupta; enflasyonun hedeften sapmasının nedenlerini ve hedefe ulaşmak için alınan ve alınması gereken önlemleri açıklamıştır. 2018 yılında Türk lirasında gözlenen değer kaybının tüketici fiyatları üzerindeki gecikmeli etkilerinin 2019 yılında azalarak da olsa sürmesi ve enflasyondaki yüksek seviyenin geçmişe endeksleme kanalıyla ücretler ve fiyatlara yansımalarının belirleyici olduğunu, buna ek olarak maliyet unsurlarına bağlı olarak enerji grubundaki yönetilen fiyat ayarlamaları ve dayanıklı mallardaki vergi indirimlerinin geri alınması, gıda fiyatları, hizmet grubu fiyatları ile alkollü içecekler ve tütün ürünleri grubundaki fiyat artışlarının etkili olduğu ifade edilmiştir.

Grafik 25. Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşme

Kaynak: TCMB.

2018 yılı Eylül ayından itibaren % 20'nin üzerinde seyreden yıllık tüketici enflasyonu 2019 yılına % 20,35 ile başlamıştır. Türk lirasının görece istikrarlı seyri, iktisadi faaliyetlerdeki zayıflama, iç talepteki yavaşlama ve alınan önlemler paralelinde Şubat ayında % 19,67 düzeyine inen tüketici enflasyonu, Mart ayında birikmiş maliyet yönlü baskıların da etkisiyle % 19,71 seviyesinde gerçekleşmiştir. Nisan ayında düşüş eğilimi gösteren yıllık enflasyon tedrici iyileşmeyle Haziran ayında % 15,72 düzeyine kadar gerilerken aynı zamanda 2018 yılı Haziran ayından sonraki en düşük değerini almıştır. Yılın ikinci üç aylık döneminde enflasyonda kaydedilen olumlu gelişmede sıkı finansal koşullar, iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlama ve iç talepteki zayıf seyir etkili olmuştur. Temmuz ayında yükseliş eğilimi gösteren yıllık enflasyon, Ağustos ayında tekrar düşüş sürecine girerek Eylül ve Ekim aylarında da gerilemeye devam etmiştir. Eylül ayında % 9,26 ile 2017 yılı Temmuz ayından sonra ilk kez tek haneli rakamlara düşen enflasyon, Ekim ayında da % 8,55 ile tek hanede kalmıştır. Söz konusu dönemde enflasyon görünümündeki iyileşmeye, bir önceki yıldan gelen yüksek baz etkisinin yanı sıra Türk lirasında kaydedilen istikrarlı seyir, enflasyon beklentilerindeki iyileşme, iç talep koşullarının görünümü ve temel mal ve gıda grupları katkı yapmıştır. Yılın son iki ayında düşük baz etkisi, iktisadi faaliyetlerdeki toparlanma, finansal koşullardaki iyileşme ve kredilerde yaşanan ivmelenmenin etkisi ile enflasyon tekrar yükseliş sürecine girerek Kasım ayında % 10,56 ve Aralık ayında % 11,84 düzeyinde gerçekleşmiştir. Tüketici enflasyonunda aylık bazda en düşük düzey % 0,03 artış ile Haziran ayında, en yüksek düzey ise % 2,00 artış ile Eylül ayında gerçekleşmiştir (Grafik 26).

Grafik 26. Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)

Kaynak: TÜİK.

2019 yılı sonu itibarıyla alkollü içecekler ve tütün, sağlık, ulaştırma, eğitim, lokanta ve oteller ile çeşitli mal ve hizmetler ana harcama grupları endekslerinin değişim oranları Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) genel endeks değişim oranının üzerinde kalmıştır. Bunların dışında kalan; gıda ve alkolsüz içecekler, giyim ve ayakkabı, konut, ev eşyası, haberleşme ile eğlence ve kültür ana harcama grupları fiyat endeksi değişim oranları ise TÜFE genel endeks değişim oranının altında gerçekleşmiştir (Tablo 58, Grafik 27).

Ana harcama grupları itibarıyla en yüksek fiyat artışı % 43,12 ile alkollü içecekler ve tütün grubunda görülürken, onu % 14,46 ile eğitim, % 13,63 ile sağlık ve çeşitli mal ve hizmetler grubundaki artışlar izlemiştir. En düşük fiyat artışı ise % 3,16 ile haberleşme ana harcama grubunda gerçekleşmiş onu, % 4,53 ile giyim ve ayakkabı, % 7,03 ile eğlence ve kültür grubundaki artışlar takip etmiştir.

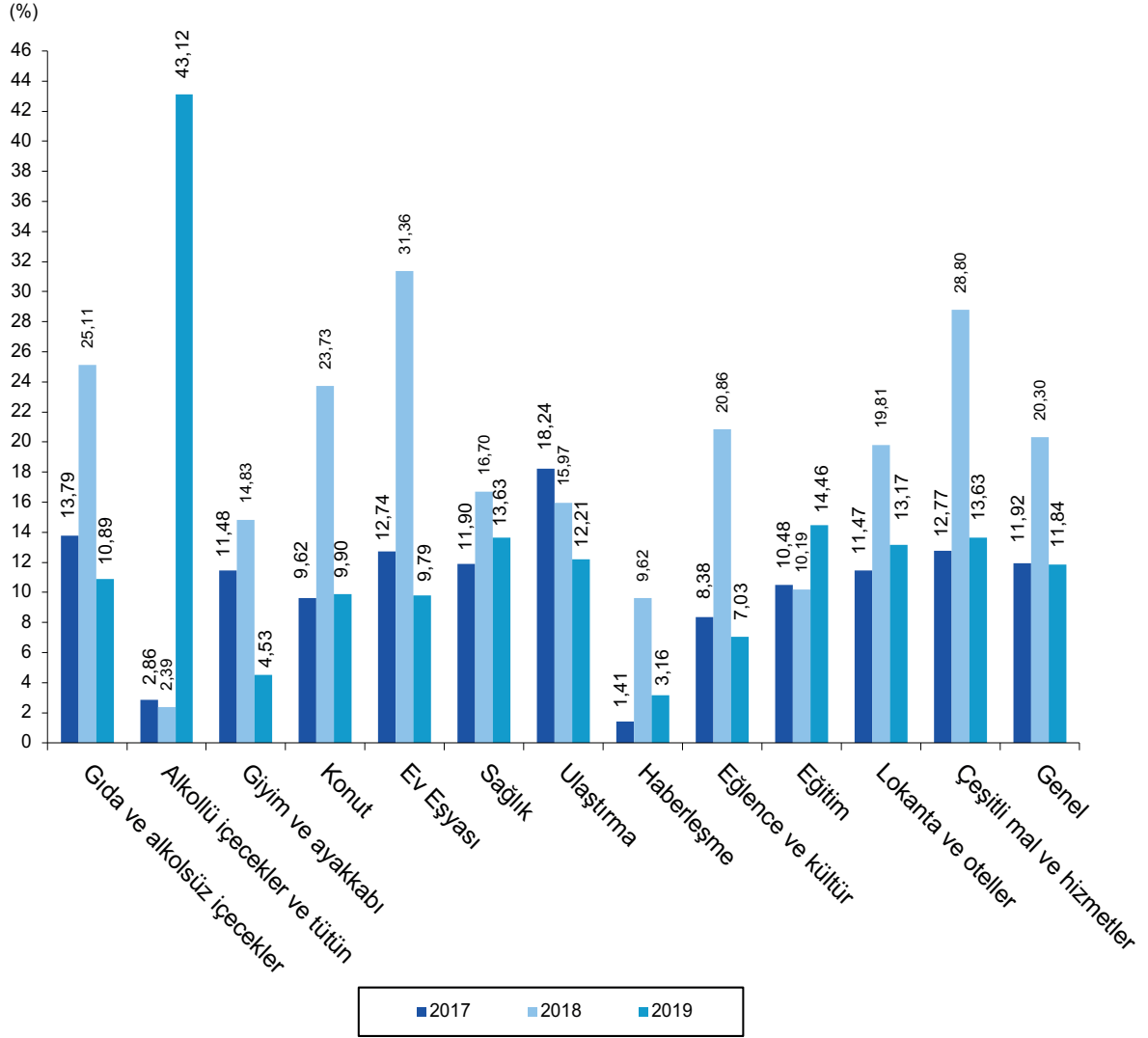
Tablo 58. Ana Harcama Gruplarına Göre Tüketici Fiyat Endeksi

(2003=100)

Ana Harcama Grupları	2017		2018		2019	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Gıda ve alkolsüz içecekler	349,16	12,70	411,87	17,96	492,33	19,54
Alkollü içecekler ve tütün	589,94	15,44	598,55	1,46	744,31	24,35
Giyim ve ayakkabı	201,44	7,05	228,93	13,64	241,76	5,61
Konut	344,28	8,04	398,69	15,80	452,19	13,42
Ev Eşyası	242,74	8,17	300,13	23,64	357,15	19,00
Sağlık	191,56	12,42	215,27	12,38	252,12	17,12
Ulaştırma	302,21	16,80	367,99	21,77	404,04	9,80
Haberleşme	134,26	2,74	140,40	4,57	149,33	6,36
Eğlence ve kültür	220,74	9,79	249,29	12,94	285,38	14,48
Eğitim	309,00	9,98	341,38	10,48	387,58	13,53
Lokanta ve oteller	460,94	10,27	530,58	15,11	623,72	17,55
Çeşitli mal ve hizmetler	378,01	12,29	453,11	19,87	552,85	22,01
Genel	312,14	11,14	363,13	16,33	418,24	15,18
	Yıl Sonu					
Gıda ve alkolsüz içecekler	363,38	13,79	454,64	25,11	504,14	10,89
Alkollü içecekler ve tütün	591,36	2,86	605,52	2,39	866,65	43,12
Giyim ve ayakkabı	221,10	11,48	253,89	14,83	265,38	4,53
Konut	358,47	9,62	443,54	23,73	487,44	9,90
Ev Eşyası	258,65	12,74	339,77	31,36	373,05	9,79
Sağlık	195,46	11,90	228,10	16,70	259,18	13,63
Ulaştırma	326,65	18,24	378,82	15,97	425,08	12,21
Haberleşme	134,77	1,41	147,74	9,62	152,41	3,16
Eğlence ve kültür	223,11	8,38	269,64	20,86	288,59	7,03
Eğitim	324,39	10,48	357,45	10,19	409,15	14,46
Lokanta ve oteller	482,50	11,47	578,07	19,81	654,18	13,17
Çeşitli mal ve hizmetler	393,72	12,77	507,12	28,80	576,22	13,63
Genel	327,41	11,92	393,88	20,30	440,50	11,84

Kaynak: TÜİK.

Grafik 27. Ana Harcama Grupları İtibarıyla Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)

Kaynak: TÜİK.

Enflasyonun geleceğini tahmin etmede ve para politikasının belirlenmesinde etkili olduğundan TCMB tarafından takip edilen işlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler ve tütün ile altın hariç tutularak hesaplanan B ve enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç tutularak hesaplanan C çekirdek enflasyon göstergeleri 2019 yılında geçici vergi indirimlerine bağlı düşük baz etkisiyle bir önceki yıla göre gerileyerek yıllık bazda sırasıyla % 10,76 ve % 9,81 olmuştur (Tablo 59, Grafik 28).

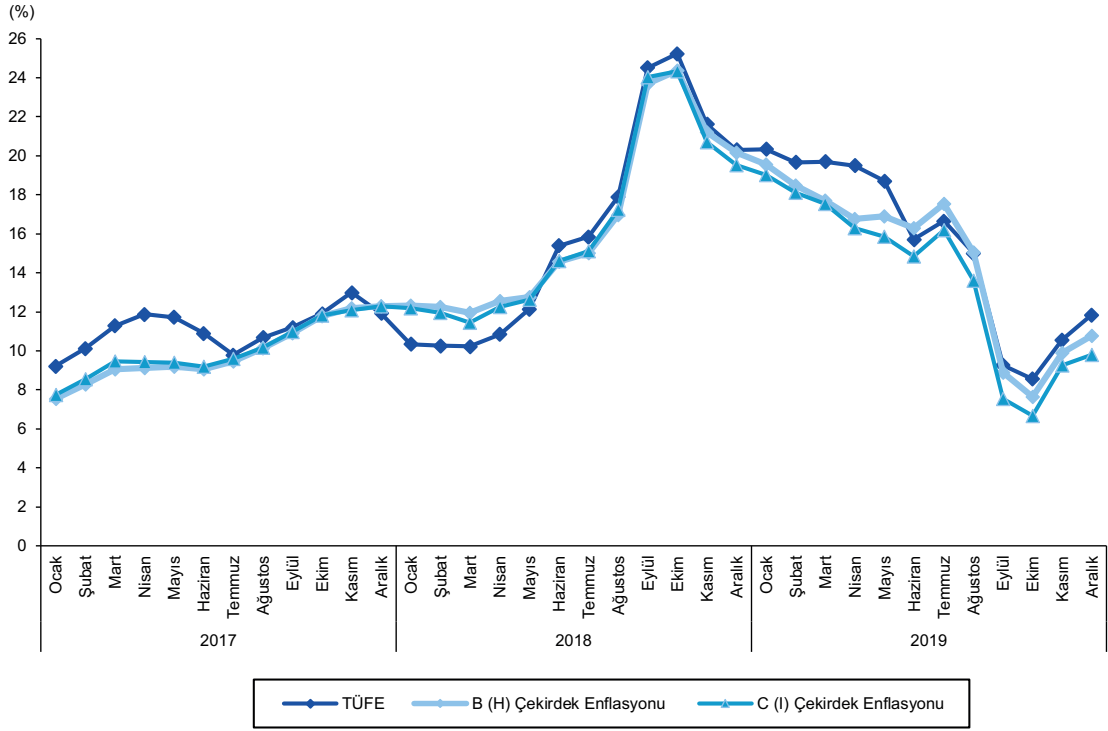
Tablo 59. Özel Kapsamlı Tüketici Fiyat Endeksi

(2003=100)

Grup/Kapsam	2017		2018		2019	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
			Oniki Aylık Ortalama			
1. Özel kapsamlı TÜFE göstergeleri						
A Mevsimlik ürünler hariç TÜFE	321,34	11,07	373,74	16,31	431,49	15,45
B ⁽¹⁾ İşlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler ve tütün ile altın hariç TÜFE	278,06	9,94	324,26	16,61	370,82	14,36
C ⁽²⁾ Enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç TÜFE	268,95	10,09	313,23	16,46	355,35	13,45
D İşlenmemiş gıda, alkollü içecekler ve tütün ürünleri hariç TÜFE	290,03	10,19	339,29	16,98	386,83	14,01
E Alkollü içecekler ve tütün hariç TÜFE	300,94	10,88	352,69	17,19	404,72	14,75
F Yönetilen-yönlendirilen fiyatlar hariç TÜFE	304,39	11,57	358,63	17,82	412,67	15,07
2. Mallar	305,11	12,05	361,05	18,33	417,45	15,62
Enerji	314,28	10,55	369,56	17,59	409,26	10,74
Gıda ve alkolsüz içecekler	349,16	12,70	411,87	17,96	492,33	19,54
İşlenmemiş gıda	381,35	16,52	452,05	18,54	543,73	20,28
İşlenmiş gıda	319,90	9,33	375,36	17,34	446,07	18,84
Enerji ve gıda dışı mallar	265,84	12,30	315,90	18,83	362,79	14,84
Temel mallar ⁽³⁾	212,90	11,20	259,17	21,73	292,60	12,90
Giyim ve ayakkabı ⁽⁴⁾	200,29	7,03	227,58	13,63	239,85	5,39
Dayanıklı mallar (Altın hariç)	194,31	12,14	244,09	25,62	269,55	10,43
Diğer temel mallar	241,19	13,37	295,43	22,49	361,46	22,35
Alkollü içecekler, tütün ve altın	615,51	17,00	658,30	6,95	822,78	24,99
3. Hizmet	332,20	9,11	370,68	11,58	422,58	14,00
Kira	417,45	9,13	457,81	9,67	504,07	10,11
Lokanta ve oteller	460,94	10,27	530,58	15,11	623,72	17,55
Ulaştırma hizmetleri ⁽⁵⁾	344,43	10,66	381,35	10,72	428,00	12,23
Haberleşme hizmetleri ⁽⁵⁾	152,57	3,19	160,31	5,08	174,37	8,77
Diğer hizmetler	326,47	9,63	366,83	12,36	423,93	15,57
			Yıl Sonu			
1. Özel kapsamlı TÜFE göstergeleri						
A Mevsimlik ürünler hariç TÜFE	336,00	11,35	404,12	20,27	455,98	12,83
B ⁽¹⁾ İşlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler ve tütün ile altın hariç TÜFE	293,33	12,28	352,44	20,15	390,36	10,76
C ⁽²⁾ Enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç TÜFE	283,90	12,30	339,34	19,53	372,63	9,81
D İşlenmemiş gıda, alkollü içecekler ve tütün ürünleri hariç TÜFE	305,86	12,11	368,51	20,48	409,18	11,04
E Alkollü içecekler ve tütün hariç TÜFE	316,50	12,49	383,82	21,27	423,94	10,45
F Yönetilen-yönlendirilen fiyatlar hariç TÜFE	321,35	13,20	390,41	21,49	429,26	9,95
2. Mallar	321,93	12,99	394,95	22,68	440,97	11,65
Enerji	330,79	10,41	399,66	20,82	443,55	10,98
Gıda ve alkolsüz içecekler	363,38	13,79	454,64	25,11	504,14	10,89
İşlenmemiş gıda	392,54	15,55	498,86	27,09	529,31	6,10
İşlenmiş gıda	336,36	12,20	414,45	23,22	478,23	15,39
Enerji ve gıda dışı mallar	283,25	13,49	344,93	21,78	387,67	12,39
Temel mallar ⁽³⁾	229,67	15,45	286,32	24,67	307,75	7,48
Giyim ve ayakkabı ⁽⁴⁾	220,05	11,51	252,51	14,75	263,43	4,32
Dayanıklı mallar (Altın hariç)	210,99	18,08	256,51	21,57	282,86	10,27
Diğer temel mallar	253,94	15,13	349,49	37,63	369,86	5,83
Alkollü içecekler, tütün ve altın	623,62	5,96	677,59	8,65	942,55	39,10
3. Hizmet	343,68	9,47	393,39	14,46	441,77	12,30
Kira	435,60	9,21	477,48	9,61	525,49	10,05
Lokanta ve oteller	482,50	11,47	578,07	19,81	654,18	13,17
Ulaştırma hizmetleri ⁽⁵⁾	358,09	12,46	399,98	11,70	460,09	15,03
Haberleşme hizmetleri ⁽⁵⁾	153,76	1,87	169,08	9,96	180,78	6,92
Diğer hizmetler	335,22	9,39	387,37	15,56	439,27	13,40

Kaynak: TÜİK.⁽¹⁾ Eski özel kapsamlı H göstergesinin devamıdır.⁽²⁾ Eski özel kapsamlı I göstergesinin devamıdır.⁽³⁾ Temel mallar özel kapsamlı C göstergesinden hizmet kapsamı çıkarıldığında geriye kalan mallardan oluşmaktadır.⁽⁴⁾ Giyim ve ayakkabı grubunda sadece mallar kapsamaktadır.⁽⁵⁾ Sadece hizmetler kapsamaktadır.

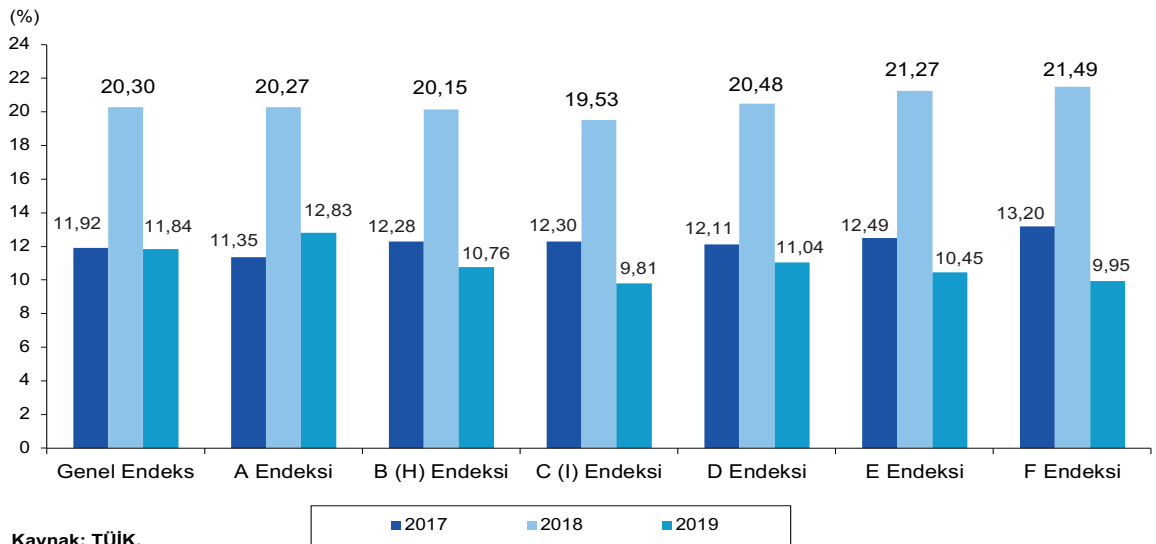
Grafik 28. TÜFE, B (H) ve C (I) Çekirdek Enflasyonu (Yıllık)

Kaynak: TÜİK.

Mevsimlik ürünler hariç A fiyat göstergesi % 12,83 artış gösterirken işlenmemiş gıda, alkollü içecekler ve tütün ürünleri hariç tutulan D fiyat göstergesi % 11,04, alkollü içecekler ve tütün hariç tutulan E fiyat göstergesi % 10,45 ve yönetilen-yönlendirilen fiyatlar hariç tutulan F fiyat göstergesi % 9,95 artış göstermiştir (Grafik 29).

Grafik 29. Özel Kapsamlı Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)

Kaynak: TÜİK.

Mal grubu enflasyonu yıl sonu itibarıyla % 11,65 olurken, fiyatlar alt grubu olan enerjide % 10,98, gıda ve alkolsüz içeceklerde % 10,89, enerji ve gıda dışı mallarda % 12,39 artmıştır. Gıda grubundaki fiyat artışlarında işlenmiş gıda fiyatları etkili olurken, enerji ve gıda dışı mal gruplarındaki fiyat artışlarında ise dayanıklı mallar ile alkollü içecekler ve tütün fiyatları etkili olmuştur.

Hizmet grubu yıllık enflasyonu, Türk lirasındaki göreceli değer kaybı ve bu kayba bağlı olarak maliyet kaynaklı artışlar, turizm sektöründeki canlı talep, işgücü maliyetleri ve akaryakıt fiyatlarındaki artışlar ve geçmiş enflasyona endeksleme davranışının etkileri neticesinde % 12,30 düzeyinde gerçekleşmiştir. Grup enflasyonunda özellikle lokanta ve oteller ile ulaştırma hizmetlerindeki fiyat artışları etkili olmuştur.

Bölgesel Düzeyde TÜFE

2019 yılı TÜFE rakamlarının İBBS Düzey-2'ye göre yıllık artış oranları incelendiğinde, en yüksek artışın % 13,65 ile Erzurum, Erzincan, Bayburt illerini kapsayan TRA1 bölgesinde olduğu, ardından ikinci sırada % 12,94 ile Balıkesir, Çanakkale illerini kapsayan TR22 bölgesinin, üçüncü sırada % 12,75 ile Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir ve Kırşehir illerini kapsayan TR71 bölgesinin geldiği görülmektedir. İBBS Düzey-2'ye göre en düşük fiyat artışı ise % 10,32 ile Ankara TR51 bölgesinde gerçekleşirken, onu ikinci sırada % 10,53 ile Gaziantep, Adıyaman, Kilis illerini kapsayan TRC1 bölgesi ve üçüncü sırada % 10,94 ile Şanlıurfa, Diyarbakır illerini kapsayan TRC2 bölgesi izlemiştir (Tablo 60).

Tablo 60. Bölgelere Göre Tüketici Fiyat Endeksi

(2003=100)

Bölge Kodu	İBBS Düzey-2	2017		2018		2019	
		Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
		Oniki Aylık Ortalama					
TR10	İstanbul	317,84	10,74	367,16	15,52	420,79	14,61
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	313,01	10,88	363,66	16,18	420,14	15,53
TR22	Balıkesir, Çanakkale	330,03	11,69	380,70	15,35	441,30	15,92
TR31	İzmir	321,63	11,89	375,80	16,84	435,65	15,93
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	318,07	11,88	374,89	17,86	437,88	16,80
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	310,11	10,96	363,22	17,13	422,11	16,21
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	312,12	10,79	361,97	15,97	417,96	15,47
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	318,75	11,12	371,44	16,53	426,33	14,78
TR51	Ankara	324,02	10,56	372,40	14,93	418,63	12,41
TR52	Konya, Karaman	315,82	12,14	369,82	17,10	427,86	15,69
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	302,44	11,15	355,29	17,47	411,36	15,78
TR62	Adana, Mersin	322,83	11,89	378,67	17,30	441,78	16,67
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	311,03	11,90	367,84	18,26	424,35	15,36
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	318,96	11,91	369,23	15,76	428,76	16,12
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	324,72	11,97	378,35	16,51	437,87	15,73
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	312,10	12,62	365,74	17,19	421,08	15,13
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	307,53	11,44	358,43	16,55	415,86	16,02
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	313,90	11,70	368,17	17,29	426,89	15,95
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	312,85	11,67	368,52	17,80	428,56	16,29
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	314,94	11,44	368,28	16,94	428,22	16,28
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	324,28	11,94	378,63	16,76	443,69	17,18
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	310,64	11,53	365,01	17,50	420,02	15,07
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	316,80	11,99	370,82	17,05	436,10	17,61
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	323,82	12,79	379,01	17,05	438,65	15,73
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	321,27	11,61	375,80	16,97	442,18	17,66
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	289,57	11,57	339,70	17,31	395,46	16,42
TR	Türkiye	312,14	11,14	363,13	16,33	418,24	15,18
Yıl Sonu							
TR10	İstanbul	333,20	11,56	396,37	18,96	444,55	12,16
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	329,16	11,99	393,88	19,66	442,95	12,46
TR22	Balıkesir, Çanakkale	344,45	11,41	413,02	19,91	466,46	12,94
TR31	İzmir	339,35	13,08	408,73	20,44	459,63	12,45
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	333,89	12,46	408,73	22,41	460,79	12,74
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	325,22	11,84	396,61	21,95	443,07	11,71
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	327,35	11,52	393,29	20,14	440,84	12,09
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	335,62	12,64	402,54	19,94	448,26	11,36
TR51	Ankara	337,77	11,10	399,34	18,23	440,55	10,32
TR52	Konya, Karaman	332,13	13,18	401,55	20,90	449,10	11,84
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	317,16	12,02	385,07	21,41	432,53	12,33
TR62	Adana, Mersin	338,66	12,20	412,97	21,94	464,66	12,52
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	328,25	12,88	400,75	22,09	446,51	11,42
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	332,62	11,63	401,88	20,82	453,11	12,75
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	340,55	11,78	410,70	20,60	461,69	12,42
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	327,75	12,42	396,70	21,04	441,08	11,19
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	321,86	11,20	392,04	21,80	436,03	11,22
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	329,06	12,39	402,56	22,34	447,99	11,29
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	328,21	12,32	401,08	22,20	448,84	11,91
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	331,81	12,17	399,49	20,40	454,04	13,65
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	338,15	11,40	417,70	23,53	463,57	10,98
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	327,42	12,27	396,35	21,05	442,15	11,56
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	334,23	13,59	410,77	22,90	458,98	11,74
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	339,11	12,89	415,83	22,62	459,62	10,53
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	339,21	12,47	417,89	23,20	463,62	10,94
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	305,01	12,22	376,14	23,32	419,17	11,44
TR	Türkiye	327,41	11,92	393,88	20,30	440,50	11,84

Kaynak: TÜİK.

1.4.1.2 Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

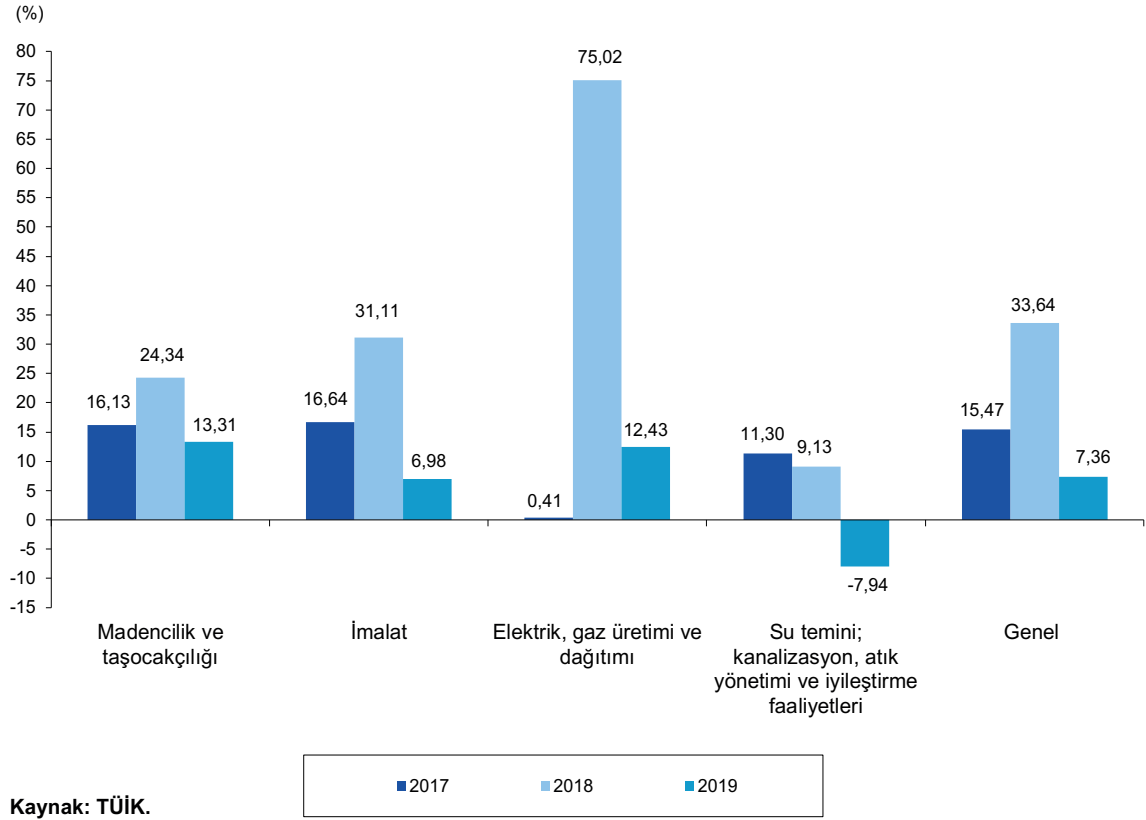
Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) döviz kurunun oluşturduğu maliyet baskısının belirginleşmesiyle 2018 yılında % 33,64 artarken, 2019 yılında bir önceki yıla göre 26,28 puan azalarak % 7,36 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yİ-ÜFE'nin bu belirgin ivme kaybında Türk lirasının görece istikrar kazanması, ithalat fiyatları, maliyet yönlü baskılar ve yurtdışı talebin ılımlı seyri ile baz etkisi belirleyici olmuştur.

2019 yılında sanayinin alt sektörlerinden madencilik ve taşocakçılığı sektörü fiyatları % 13,31, elektrik, gaz üretimi ve dağıtım sektörü fiyatları % 12,43 ve imalat sanayi sektörü fiyatları % 6,98 artış gösterirken, su temini sektörü fiyatları % 7,94 düşüş göstermiştir (Tablo 61, Grafik 30).

Tablo 61. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

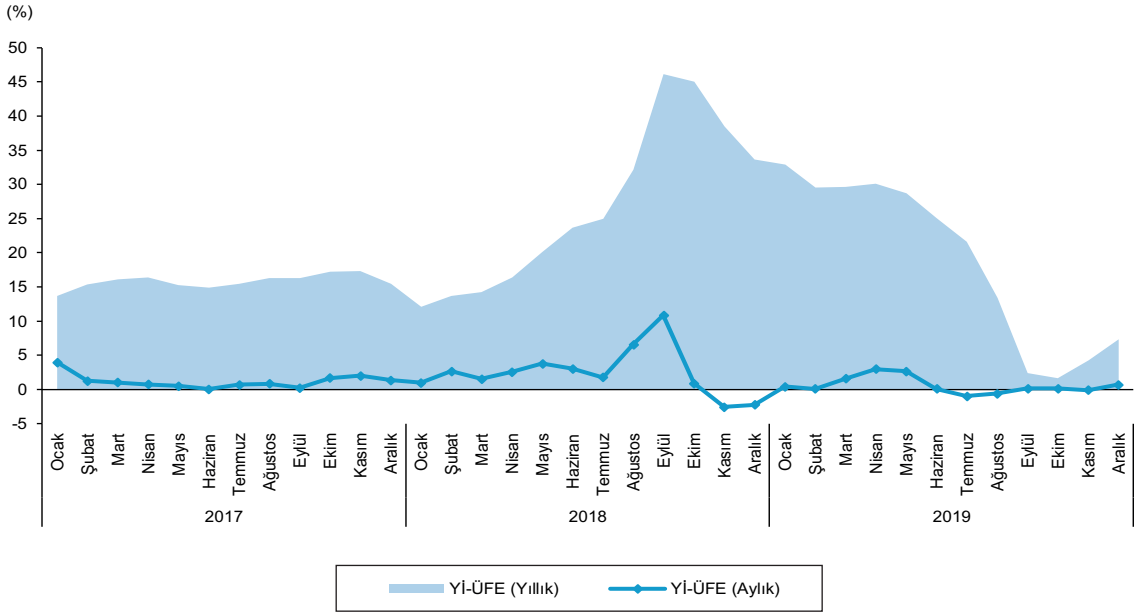
Sektörler	(2003=100)					
	2017		2018		2019	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Madencilik ve taşocakçılığı	393,20	14,24	485,92	23,58	570,75	17,46
İmalat	302,65	17,52	383,30	26,65	445,77	16,30
Elektrik, gaz üretimi ve dağıtım	212,10	-2,90	285,59	34,65	385,63	35,03
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	294,99	10,92	315,56	6,97	303,88	-3,70
Genel	298,60	15,82	379,25	27,01	445,86	17,56
	Yıl Sonu					
Madencilik ve taşocakçılığı	417,29	16,13	518,87	24,34	587,91	13,31
İmalat	322,43	16,64	422,74	31,11	452,25	6,98
Elektrik, gaz üretimi ve dağıtım	209,40	0,41	366,50	75,02	412,06	12,43
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	303,34	11,30	331,04	9,13	304,76	-7,94
Genel	316,48	15,47	422,94	33,64	454,08	7,36

Kaynak: TÜİK.

Grafik 30. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)

2019 yılı Ocak ayına % 32,93 artış ile başlayan, Şubat ayında % 29,59, Mart ayında % 29,64 olarak gerçekleşen Yİ-ÜFE yıllık artış oranında Türk lirasındaki seyrin yanı sıra petrol ve metal gibi emtia fiyatlarında gözlenen yükseliş ve baz etkileri etkili olmuştur. Nisan ayında % 30,12'ye yükselen Yİ-ÜFE artış oranı, uluslararası emtia piyasasında petrol ve metal fiyatlarındaki gelişmelerin olumlu etkisi ve baz etkilerine bağlı olarak Mayıs ayında % 28,71 ve Haziran ayında % 25,04 seviyesine gerilemiş, bu gerileme eğilimi Temmuz ayında da % 21,66 ile devam etmiştir. Yıllık bazda 2016 yılı Aralık ayından itibaren TÜFE artış oranı üzerinde seğreden Yİ-ÜFE artış oranı, Ağustos ayında % 13,45 ile TÜFE artış oranının altına gerilemiş ve yılı bu şekilde tamamlamıştır. Yurt içi üretici fiyatlarındaki artış Eylül ayında, Türk lirasındaki ılımlı seyir ve güçlü baz etkisine bağlı olarak 2016 yılı Aralık ayından sonra ilk kez tek haneye düşerek % 2,45'e gerilemiştir. Ekim ayında % 1,70 artış ile yılın en düşük düzeyine inen Yİ-ÜFE, Kasım ayında % 4,26'ya yükselmiştir. Böylece Nisan ayında başlayan Yİ-ÜFE artış hızındaki düşüş Kasım ayında sona ermiştir. Aralık ayında petrol haricindeki uluslararası emtia piyasalarındaki ılımlı seyir üretici fiyatları üzerinde baskı oluşmasını engellerken, baz etkilerine bağlı olarak Yİ-ÜFE enflasyonu % 7,36 seviyesine yükselmiştir. Aylık bazda en yüksek düzeye % 2,98 artış ile Nisan ayında ulaşırken, Temmuz, Ağustos ve Kasım aylarında sırasıyla % 0,99, % 0,59 ve % 0,08 seviyesinde düşüşler gerçekleşmiştir (Grafik 31).

Grafik 31. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)

Kaynak: TÜİK.

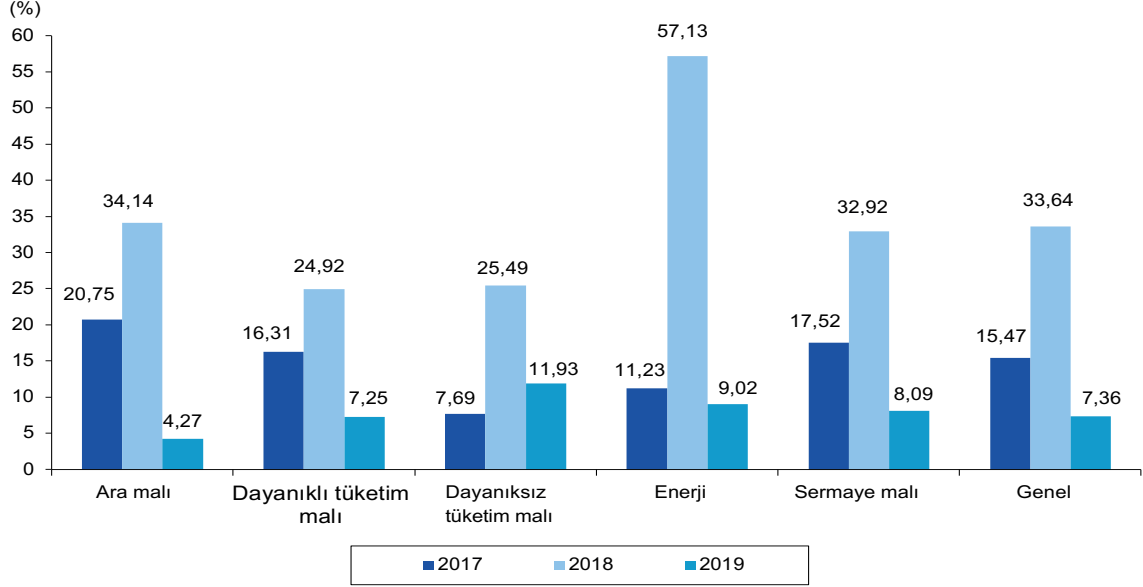
Yİ-ÜFE'de ana sanayi grupları sınıflamasına göre 2019 yılı sonunda en yüksek artış % 11,93 ile dayanıksız tüketim malı fiyatlarında gerçekleşmiştir. Onu % 9,02 ile enerji fiyatları, % 8,09 ile sermaye malı fiyatları ve % 7,25 ile dayanıklı tüketim malı fiyatlarındaki artışlar izlemiştir. En az artış gösteren grup ise % 4,27 ile ara malı fiyatları olmuştur (Tablo 62, Grafik 32).

Tablo 62. Ana Sanayi Gruplarına Göre Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

Ana Sanayi Grupları	(2003=100)					
	2017		2018		2019	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Ara malı	315,32	21,31	413,08	31,00	477,88	15,69
Dayanıklı tüketim malı	226,65	14,14	272,33	20,15	312,69	14,82
Dayanıksız tüketim malı	265,11	9,44	307,73	16,08	364,06	18,30
Enerji	351,29	12,45	492,97	40,33	608,92	23,52
Sermaye malı	257,74	15,16	330,62	28,28	390,91	18,23
Genel	298,60	15,82	379,25	27,01	445,86	17,56
	Yıl Sonu					
Ara malı	342,17	20,75	458,98	34,14	478,58	4,27
Dayanıklı tüketim malı	239,22	16,31	298,83	24,92	320,51	7,25
Dayanıksız tüketim malı	268,78	7,69	337,29	25,49	377,54	11,93
Enerji	369,96	11,23	581,33	57,13	633,77	9,02
Sermaye malı	277,25	17,52	368,52	32,92	398,34	8,09
Genel	316,48	15,47	422,94	33,64	454,08	7,36

Kaynak: TÜİK.

Grafik 32. Ana Sanayi Gruplarına Göre Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)

Kaynak: TÜİK.

1.4.1.3 Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi

2018 yılında % 15,89 olan Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi (Tarım-ÜFE), 2019 yılı sonu itibarıyla 0,18 puan artarak % 16,07 düzeyinde gerçekleşmiştir. Yıl genelinde tarım sektörü fiyatları üzerinde olumlu hava koşulları aşağı yönlü etki yaparken, yakıt, ilaç, gübre gibi ithal ara malları fiyatlarındaki nispi artış maliyetlerde yükselmeye yol açarak yukarı yönlü baskı oluşturmuştur. Tarım-ÜFE alt sektörlerinden tarım ve avcılık ürünlerinde % 16,35, ormancılık ürünlerinde % 10,90 ve balıkçılıkta % 10,10 artış gerçekleşmiştir (Tablo 63).

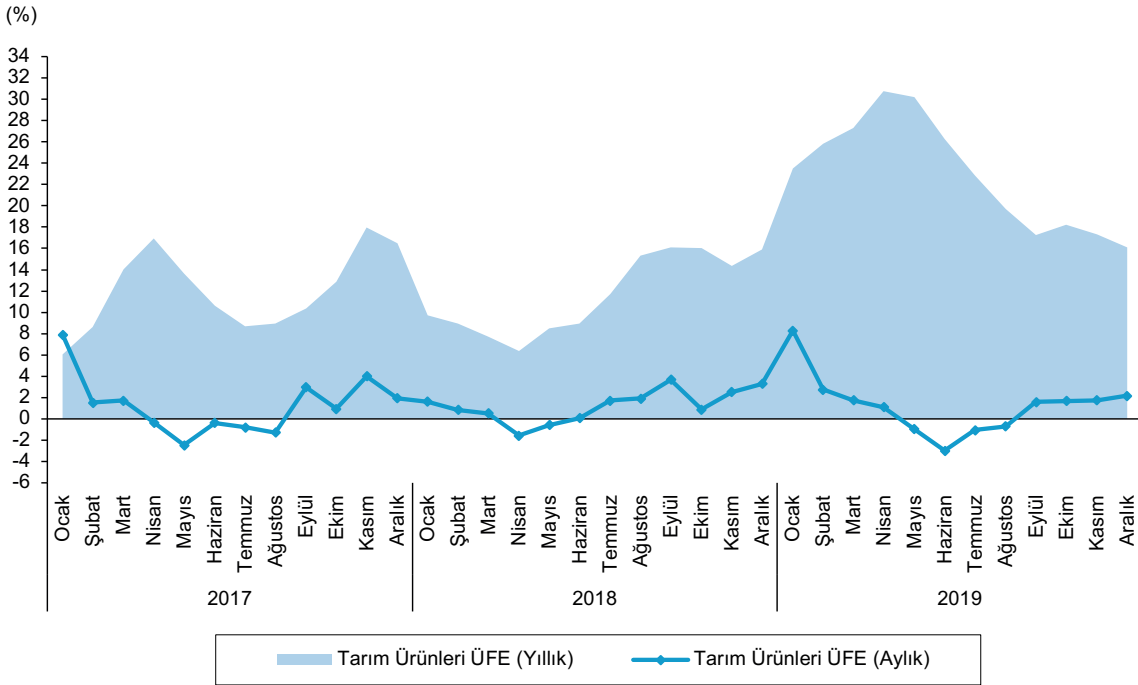
Tablo 63. Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi

Sektörler	(2015=100)					
	2017		2018		2019	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Tarım ve avcılık ürünleri	115,18	11,79	128,14	11,25	158,05	23,34
Ormancılık ürünleri	116,75	18,48	143,06	22,54	158,32	10,67
Balıkçılık	125,07	17,03	146,65	17,25	165,34	12,74
Genel	115,47	12,06	128,92	11,65	158,24	22,74
	Yıl Sonu					
Tarım ve avcılık ürünleri	122,51	16,39	141,67	15,64	164,83	16,35
Ormancılık ürünleri	117,89	23,64	136,39	15,69	151,25	10,90
Balıkçılık	122,62	14,35	153,66	25,31	169,17	10,10
Genel	122,42	16,47	141,87	15,89	164,67	16,07

Kaynak: TÜİK.

2019 yılının ilk dört ayında yoğun yağışlar ve zirai don gibi olumsuz hava koşulları ile meyve ve sebzelerde yaşanan fiyat artışlarına bağlı olarak yükseliş eğiliminde olan Tarım-ÜFE yıllık enflasyonu Mayıs ayından itibaren olumlu arz koşullarının fiyatlara yansımaları ile düşüş eğilimine girerek yıl sonuna kadar çift haneli olmakla birlikte aşağı yönlü bir seyir izlemiştir. Tarım-ÜFE yıllık bazda en yüksek düzeyine % 30,75 ile Nisan ayında ulaşırken, en düşük değerini % 16,07 ile Aralık ayında almıştır. Tarım-ÜFE’de aylık bazda en yüksek artış % 8,29 ile Ocak ayında olmuş, Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında ise sırasıyla % 0,95, % 2,97, % 1,06 ve % 0,70 düzeyinde düşüşler gerçekleşmiştir (Grafik 33).

Grafik 33. Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)

Kaynak: TÜİK.

1.4.1.4 Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi

2018 yılı sonunda % 33,45 artış gösteren ülke sınırları içinde üretimi yapılarak yurt dışına ihraç edilen malların üretici fiyatlarındaki değişimi ölçen Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi (YD-ÜFE), 2019 yıl sonu itibarıyla 24,52 puanlık düşüşle % 8,93 artış göstermiştir. YD-ÜFE artışındaki gerilemenin temel nedenleri küresel ekonomideki duraksama ve rekabet nedeniyle fiyatların düşük tutulması olmuştur. YD-ÜFE’de sanayi alt sektörlerinden madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 13,41, imalat sanayi sektöründe % 8,83 artış gerçekleşmiştir. Ana sanayi grupları sınıflamasına göre enerji fiyatları % 24,78 ile en yüksek artışı gösterirken, dayanıklı tüketim malı fiyatları % 11,17, sermaye malı fiyatları % 10,27, dayanıksız tüketim malı fiyatları % 9,63 ve ara malı fiyatları % 5,92 artış göstermiştir (Tablo 64).

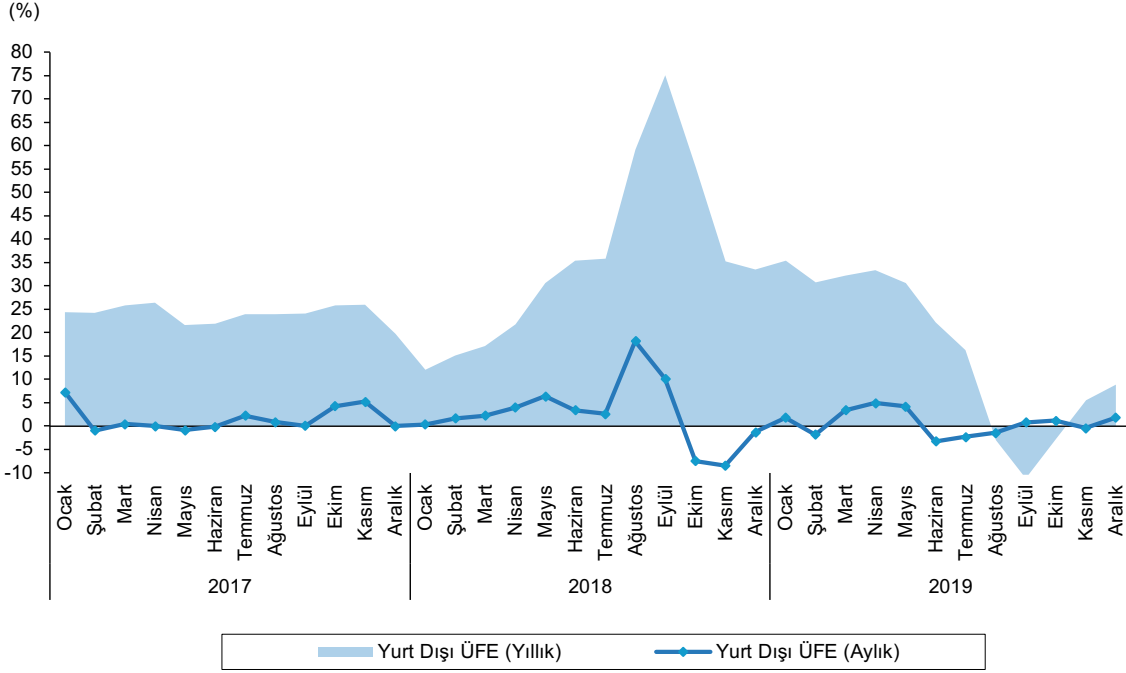
Tablo 64. Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi

	(2010=100)					
	2017		2018		2019	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Sektörler						
Madencilik ve taşocakçılığı	203,93	22,62	273,23	33,98	324,20	18,66
İmalat Sanayi	202,65	23,98	275,08	35,74	313,84	14,09
Ana Sanayi Grupları						
Ara malı	212,67	26,78	294,85	38,65	332,87	12,89
Dayanıklı tüketim malı	179,71	21,50	235,76	31,19	278,02	17,92
Dayanısız tüketim malı	202,07	18,24	263,95	30,62	302,79	14,72
Enerji	214,07	47,84	338,28	58,02	358,02	5,83
Sermaye malı	189,44	21,37	258,04	36,21	295,22	14,41
Genel	202,67	23,95	275,02	35,70	314,04	14,19
	Yıl Sonu					
Sektörler						
Madencilik ve taşocakçılığı	214,92	13,09	296,69	38,05	336,47	13,41
İmalat Sanayi	221,05	19,89	294,79	33,36	320,83	8,83
Ana Sanayi Grupları						
Ara malı	233,46	22,47	318,19	36,29	337,02	5,92
Dayanıklı tüketim malı	194,39	17,74	255,93	31,66	284,51	11,17
Dayanısız tüketim malı	217,04	15,66	284,99	31,31	312,43	9,63
Enerji	241,63	19,50	280,27	15,99	349,73	24,78
Sermaye malı	207,01	20,52	276,34	33,49	304,72	10,27
Genel	220,92	19,75	294,81	33,45	321,15	8,93

Kaynak: TÜİK.

YD-ÜFE yıllık değişimde en yüksek düzeyine % 35,35 ile Ocak ayında ulaşırken, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında sırasıyla % 2,94, % 11,15 ve % 2,88 ile düşüş göstermiştir. Aylık değişimde en yüksek artış % 4,93 ile Nisan ayında, en fazla düşüş ise % 3,24 ile Haziran ayında kaydedilmiştir (Grafik 34).

Grafik 34. Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)

Kaynak: TÜİK.

1.4.2 Para, Banka

Temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 2019 yılında bu amaca yönelik olarak elindeki bütün araçları kullanmıştır. Para politikası kararlarını oluştururken enflasyon beklentileri, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen diğer tüm unsurları dikkate almıştır. Makroekonomik göstergelerin tamamını içeren veri odaklı bir yaklaşım ile hareket ederken, fiyat istikrarının tamamlayıcı unsuru olarak gördüğü finansal istikrarı da gözetmeye devam etmiştir.

Parasal duruşunu enflasyonun ana eğilimine ilişkin göstergeleri dikkate alarak belirleyen TCMB, para politikasını % 5 olan enflasyon hedefi korunacak şekilde uygulamıştır. Parasal sıkılık düzeyini, enflasyondaki düşüşün sürekliliğini ve hedeflenen patika ile uyumunu gözeterek oluşturmuştur.

TCMB 2019 yılının ilk yarısında politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranını % 24,00'lık düzeyinde sabit tutarken, likidite yönetimine ilişkin destekleyici adımlar atmıştır. Para politikasındaki sıkı duruş ve güçlü politika koordinasyonu ile birikimli döviz kuru etkilerinin azalması ve iç talebin ılımlı seyri enflasyon görünümünde iyileşme sağlamıştır. Bu iyileşmeye bağlı olarak politika faizini Temmuz, Eylül, Ekim ve Aralık aylarında kademeli olarak düşürmüştür. Böylece yılın ilk altı ayında % 24,00 düzeyinde olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı sırasıyla % 19,75, % 16,50, % 14,00 ve % 12,00 seviyesine inmiştir.

TCMB 2019 yılı genelinde finansal piyasalardaki hareketlilik ve sağlıksız fiyat oluşumlarına karşı piyasaların ve aktarım mekanizmasının etkin işleyişini sağlamak amacıyla, politika faizi dışında sahip olduğu para politikası araçlarını genişleterek kullanmaya devam etmiştir.

Mart ayının sonunda yurt dışı swap piyasasındaki arz ve talep dengesizliğinin swap faizleri üzerindeki olumsuz etkisini sınırlamak için, bünyesindeki Döviz Karşılığı Türk lirası Swap Piyasasında vadesi gelmemiş toplam swap işlem miktarını kademeli olarak artırmıştır².

TCMB 2019 yılı Ağustos ayında zorunlu karşılıkların finansal istikrarı destekleyecek şekilde makro ihtiyati bir araç olarak daha esnek ve etkin kullanılmasına karar vererek zorunlu karşılık oranı ve zorunlu karşılıklara ödenen faiz/nema uygulamalarında değişiklik yapmıştır. Fiyat istikrarı ve finansal istikrar amaçları doğrultusunda elindeki bütün araçları kullanmaya devam eden TCMB, yılın ilk yarısında sabit tuttuğu gecelik borçlanma ve borç verme faiz oranı ile geç likidite penceresi (GLP) borç verme faiz oranını, yılın ikinci yarısında politika faiz oranı ile paralel olarak kademeli şekilde düşürmüştür. Yıl sonu itibarıyla geç likidite penceresi (GLP) uygulaması çerçevesinde borç verme faiz oranını % 15,00, gecelik borçlanma faiz oranını % 10,50 ve gecelik borç verme faiz oranını % 13,50'ye indirmiştir (Tablo 65).

Tablo 65. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Faiz Oranları

Tarih	Bir Hafta Vadeli Repo İhale Faiz Oranı	Gecelik Borçlanma Faiz Oranı	Gecelik Borç Verme Faiz Oranı	Geç Likidite Penceresi (GLP) Borç Verme Faiz Oranı
16 Ocak 2019	24,00	22,50	25,50	27,00
6 Mart 2019	24,00	22,50	25,50	27,00
25 Nisan 2019	24,00	22,50	25,50	27,00
12 Haziran 2019	24,00	22,50	25,50	27,00
25 Temmuz 2019	19,75	18,25	21,25	22,75
12 Eylül 2019	16,50	15,00	18,00	19,50
24 Ekim 2019	14,00	12,50	15,50	17,00
12 Aralık 2019	12,00	10,50	13,50	15,00

Kaynak: TCMB.

TCMB 2018 yılı Eylül ayında faiz oranlarını artırarak uygulamaya koyduğu parasal sıkılaştırma politikasını 2019 yılının ilk yarısında da uygulamıştır. Enflasyonist beklentilerdeki iyileşme nedeniyle 2019 yılı Temmuz ayından itibaren parasal sıkılaştırmayı sınırlamaya başlayarak, yılsonuna kadar bu eğilimini devam ettirmiştir.

2019 yılı para politikası uygulamaları sonucunda, bir önceki yıla göre M1 para arzının alt kalemi olan dolaşımdaki para % 17,5'lik artışla 145.007 milyon TL'ye, vadesiz TL mevduat % 39,9'luk artışla 245.924 milyon TL'ye, vadesiz yabancı para cinsinden mevduat % 50,8'lik artışla 321.902 milyon TL'ye yükselirken, TCMB TL mevduatı % 98,7 azalışla 1 milyon TL'ye gerilemiştir. TÜFE'nin 2019 yılında % 11,8 arttığı dikkate alındığında reel olarak dolaşımdaki paranın % 5,1, vadesiz TL mevduatın % 25,1, vadesiz yabancı para cinsinden mevduatın % 34,9 arttığı görülmektedir. Böylece dar tanımlı para arzı M1 nominal olarak % 39,1'lik artışla 712.833 milyon TL'ye yükselirken, reel olarak % 24,4 artış göstermiştir (Tablo 66, Grafik 35).

². TCMB, 2020 Yılı Para ve Kur Politikası

Tablo 66. Para Arzları

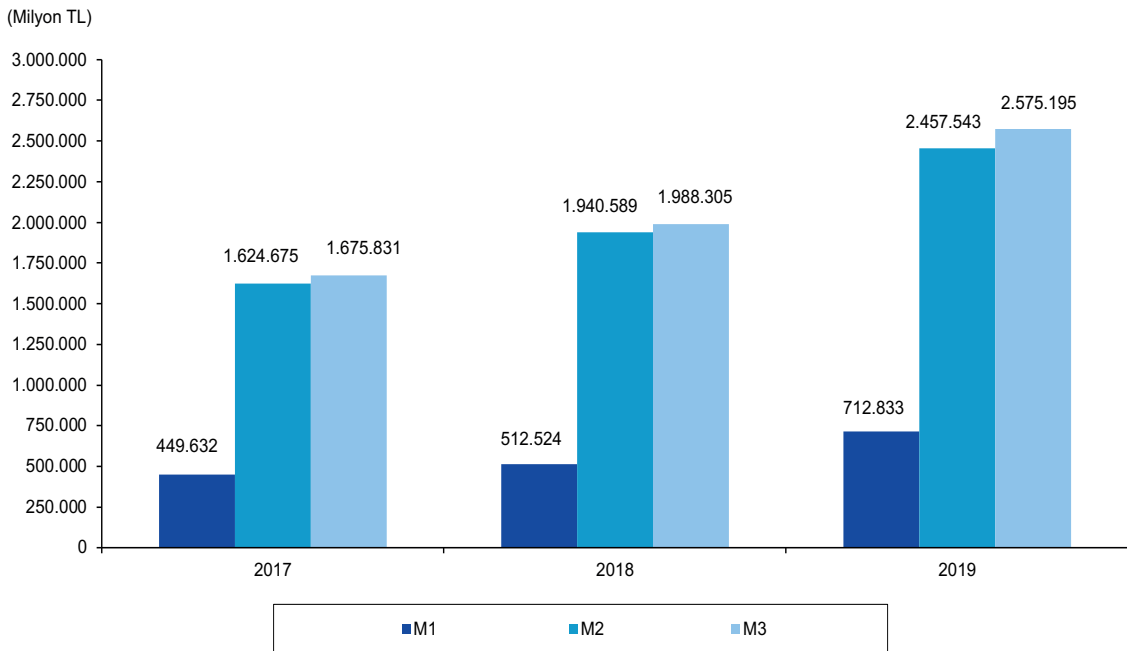
Para Arzları	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
M1	449.631.796	512.524.057	712.832.787	14,0	39,1
Dolaşımdaki para	119.198.420	123.370.553	145.006.709	3,5	17,5
Vadesiz mevduat (TL)	177.874.445	175.742.871	245.924.314	-1,2	39,9
TCMB Mevduat (TL)	6.410	119.380	1.495	1.762,3	-98,7
Vadesiz mevduat (YP)	152.558.931	213.410.632	321.901.763	39,9	50,8
TCMB Mevduat (YP)	6.025	5.566	4.774	-7,6	-14,2
M2	1.624.675.300	1.940.589.523	2.457.542.717	19,4	26,6
Vadeli mevduat (TL)	703.071.573	797.310.452	927.292.918	13,4	16,3
Vadeli mevduat (YP)	471.971.930	630.755.014	817.417.011	33,6	29,6
M3	1.675.831.303	1.988.304.795	2.575.195.090	18,6	29,5
Repo	5.376.687	8.353.176	29.544.330	55,4	253,7
Para piyasası fonları	13.875.478	13.052.992	40.301.553	-5,9	208,8
İhraç edilen menkul değerler	31.903.838	26.309.105	47.806.491	-17,5	81,7

Kaynak: TCMB.

YP: Yabancı para.

M2 para arzının alt kalemi olan TL cinsinden vadeli mevduat 2019 yılında % 16,3'lük artışla 927.293 milyon TL'ye, yabancı para cinsinden vadeli mevduat da % 29,6'lık artışla 817.417 milyon TL'ye yükselmiştir. Böylece M2 para arzı % 26,6 artarak 2.457.543 milyon TL olmuştur. M2 para arzında reel olarak % 13,2'lik artış meydana gelmiştir. M3 para arzı % 29,5'lik artışla 2.575.195 milyon TL'ye yükselirken, reel olarak da % 15,8 artış olmuştur.

Grafik 35. Para Arzları

Kaynak: TCMB.

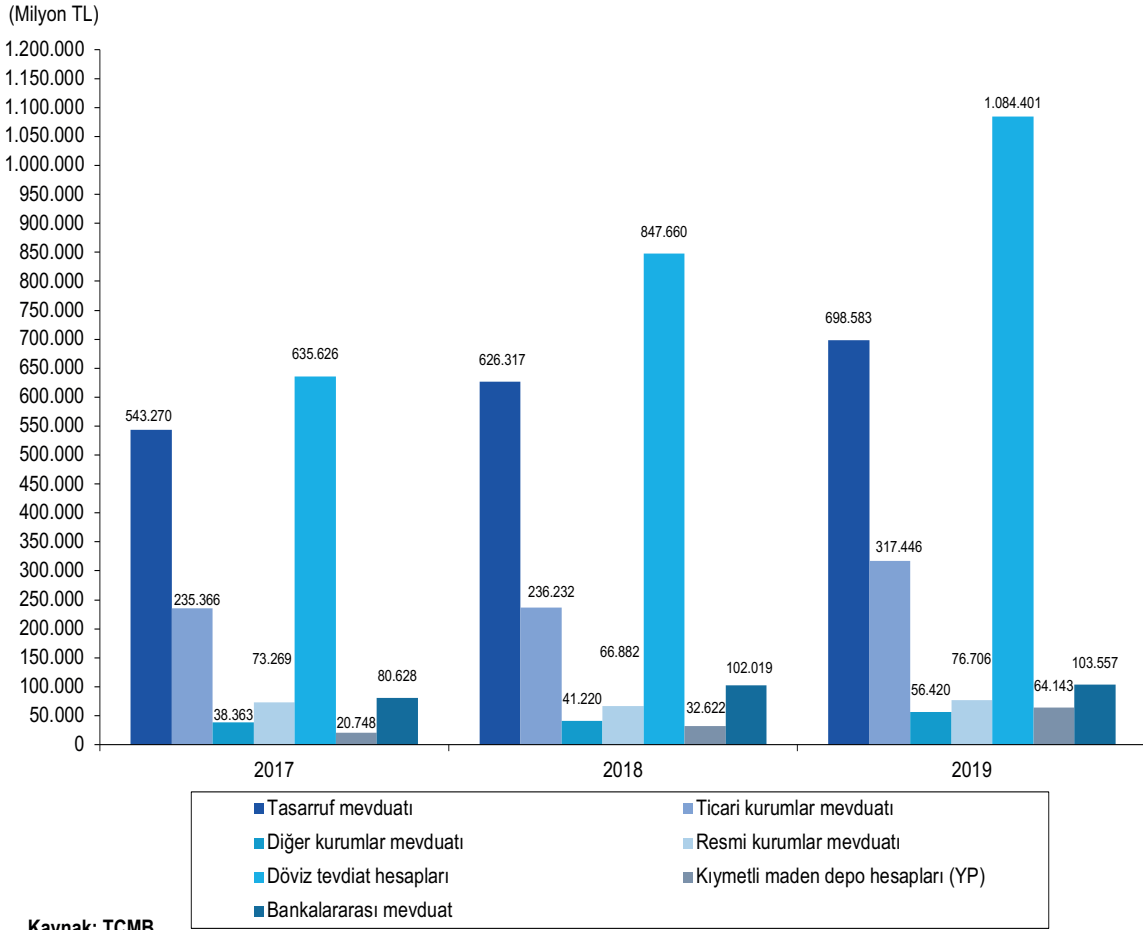
2019 yılında mevduat bankalarındaki toplam mevduat % 23,0'lık artışla 2.401.256 milyon TL'ye yükselmiştir. Toplam mevduat içinde önemli bir yer tutan tasarruf mevduatı % 11,5'lik artışla 698.583 milyon TL, ticari kurumlar mevduatı % 34,4'lük artışla 317.446 milyon TL, diğer kurumlar mevduatı % 36,9'luk artışla 56.420 milyon TL, resmi kurumlar mevduatı % 14,7'lik artışla 76.706 milyon TL olmuştur. Döviz tevdiat hesapları % 27,9'luk artışla 1.084.401 milyon TL'ye, yabancı para cinsinden kıymetli maden depo hesapları % 96,6'lık artışla 64.143 milyon TL'ye, bankalararası mevduat % 1,5'lik artışla 103.557 milyon TL'ye yükselmiştir. Toplam mevduat içinde en yüksek payı % 45,2 ile geçen yılda olduğu gibi döviz tevdiat hesapları alırken, bu hesapların önemli bir kısmını vadeli döviz tevdiat hesapları oluşturmuştur. Döviz tevdiat hesabını % 29,1'lik pay ile tasarruf mevduatı takip ederken, bunun altında yer alan vadeli mevduatın payı % 24,0 düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam mevduat bir önceki yıla göre reel olarak % 10,0 artış göstermiştir (Tablo 67, Grafik 36).

Tablo 67. Mevduat Bankalarındaki Mevduat

Mevduat Türleri	2017	2018	2019	Pay (%)			Değişim (%)	
				2017	2018	2019	2018	2019
Tasarruf mevduatı	543.270.359	626.317.132	698.583.273	33,4	32,1	29,1	15,3	11,5
Vadesiz	87.026.815	83.400.534	122.254.928	5,3	4,3	5,1	-4,2	46,6
Vadeli	456.243.544	542.916.598	576.328.345	28,0	27,8	24,0	19,0	6,2
Ticari kurumlar mevduatı	235.365.508	236.231.516	317.446.244	14,5	12,1	13,2	0,4	34,4
Vadesiz	64.999.365	55.412.076	80.286.541	4,0	2,8	3,3	-14,7	44,9
Vadeli	170.366.143	180.819.440	237.159.703	10,5	9,3	9,9	6,1	31,2
Diğer kurumlar mevduatı	38.362.538	41.220.063	56.420.237	2,4	2,1	2,3	7,4	36,9
Vadesiz	7.080.781	7.571.321	12.163.914	0,4	0,4	0,5	6,9	60,7
Vadeli	31.281.757	33.648.742	44.256.323	1,9	1,7	1,8	7,6	31,5
Resmi kurumlar mevduatı	73.268.540	66.881.919	76.705.577	4,5	3,4	3,2	-8,7	14,7
Vadesiz	18.400.297	25.511.532	29.084.758	1,1	1,3	1,2	38,6	14,0
Vadeli	54.868.243	41.370.387	47.620.819	3,4	2,1	2,0	-24,6	15,1
Döviz tevdiat hesapları	635.626.101	847.660.201	1.084.400.536	39,1	43,4	45,2	33,4	27,9
Vadesiz	134.506.650	186.123.832	259.693.944	8,3	9,5	10,8	38,4	39,5
Vadeli	501.119.451	661.536.369	824.706.592	30,8	33,9	34,3	32,0	24,7
Kıymetli maden depo hesapları (YP)	20.747.749	32.621.747	64.143.086	1,3	1,7	2,7	57,2	96,6
Vadesiz	16.046.313	26.873.796	52.659.873	1,0	1,4	2,2	67,5	96,0
Vadeli	4.701.436	5.747.951	11.483.213	0,3	0,3	0,5	22,3	99,8
Bankalararası mevduat	80.627.819	102.018.501	103.556.591	5,0	5,2	4,3	26,5	1,5
Toplam mevduat	1.627.268.614	1.952.951.079	2.401.255.544	100,0	100,0	100,0	20,0	23,0

Kaynak: TCMB.

Grafik 36. Mevduat Bankalarındaki Mevduat

2019 yılının ikinci yarısında iktisadi faaliyetlerdeki toparlanma eğilimi, yurtiçi fonlama koşullarının gevşemesiyle kedi faizlerindeki gerileme, TCMB'nin attığı zorunlu karşılık adımları ve kamu bankaları öncülüğünde uygulanan düşük faizli konut ve ihtiyaç kredisi kampanyaları kredi hacmi üzerinde olumlu etki yapmıştır.

Toplam banka kredileri 2019 yılında nominal olarak % 10,4 artmış, reel olarak ise % 1,3 azalmıştır. Böylece 2018 yılında 2.213.669 milyon TL olan kredi hacmi 2019 yılında 2.443.373 milyon TL'ye yükselmiştir (Tablo 68).

Tablo 68. Banka Kredileri (1)

Banka kredileri	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
Mevduat bankaları kredileri	1.751.207.327	1.920.138.685	2.115.347.705	9,6	10,2
TL	1.272.060.087	1.298.198.709	1.479.149.470	2,1	13,9
Ticari ve bireysel krediler	1.175.900.935	1.182.347.396	1.349.566.366	0,5	14,1
İhtisas kredileri	96.159.152	115.851.313	129.583.104	20,5	11,9
Tarımsal krediler	55.329.228	64.384.405	70.144.460	16,4	8,9
Küçük esnaf ve sanatkar kredileri	27.863.351	37.367.806	44.873.591	34,1	20,1
Konut kredileri	53.591	46.711	45.371	-12,8	-2,9
Diğer	12.912.982	14.052.391	14.519.682	8,8	3,3
Yabancı para	479.147.240	621.939.976	636.198.235	29,8	2,3
Ticari ve bireysel krediler	473.172.463	615.369.193	630.583.058	30,1	2,5
İhtisas kredileri	5.974.777	6.570.783	5.615.177	10,0	-14,5
Tarımsal krediler	0	0	0	-	-
Küçük esnaf ve sanatkar kredileri	5.548.352	5.937.898	4.957.360	7,0	-16,5
Konut kredileri	0	0	0	-	-
Diğer	426.425	632.885	657.817	48,4	3,9
Kalkınma ve yatırım bankaları kredileri	124.679.147	183.112.187	195.212.283	46,9	6,6
TL	35.145.292	35.893.572	35.600.110	2,1	-0,8
Türkiye İhracat Kredi Bankası	6.313.859	2.956.672	3.115.736	-53,2	5,4
Diğer	28.831.433	32.936.900	32.484.374	14,2	-1,4
Yabancı para	89.533.855	147.218.615	159.612.173	64,4	8,4
Türkiye İhracat Kredi Bankası	62.926.137	110.035.529	121.176.031	74,9	10,1
Diğer	26.607.718	37.183.086	38.436.142	39,7	3,4
Katılım bankaları kredileri	95.796.943	110.418.117	132.813.097	15,3	20,3
TL	80.867.316	78.913.511	81.473.600	-2,4	3,2
Yabancı para	14.929.627	31.504.606	51.339.497	111,0	63,0
Toplam	1.971.683.417	2.213.668.989	2.443.373.085	12,3	10,4

Kaynak: TCMB.

(1): Yurt içi kredileri içermektedir.

Toplam krediler içinde, mevduat bankaları kredileri % 10,2'lik artışla 2.115.348 milyon TL, kalkınma ve yatırım bankaları kredileri % 6,6'lık artışla 195.212 milyon TL, katılım bankaları kredileri % 20,3'lük artışla 132.813 milyon TL olmuştur. Türk lirası cinsinden mevduat bankaları kredileri % 13,9'luk artışla 1.479.149 milyon TL olurken, bunun alt kalemlerinden ticari ve bireysel krediler % 14,1'lik artışla 1.349.566 milyon TL'ye, tarımsal krediler % 8,9'luk artışla 70.144 milyon TL'ye, küçük esnaf ve sanatkar kredileri % 20,1'lik artışla 44.874 milyon TL'ye yükselmiş, konut kredileri % 2,9'luk azalışla 45 milyon TL'ye gerilemiştir. Yabancı para cinsinden mevduat bankaları kredileri % 2,3 artarak 636.198 milyon TL ve bunun çok önemli bir kısmını oluşturan ticari ve bireysel krediler % 2,5'lik artışla 630.583 milyon TL olurken, küçük esnaf ve sanatkar kredileri ise % 16,5'lik azalışla 4.957 milyon TL olmuştur.

2019 yılında Türk lirası cinsinden kalkınma ve yatırım bankaları kredileri % 0,8'lik azalışla 35.600 milyon TL'ye düşerken, yabancı para cinsinden kalkınma ve yatırım bankaları kredileri % 8,4'lük artışla 159.612 milyon TL'ye yükselmiştir.

Türk lirası cinsinden katılım bankaları kredileri % 3,2'lik artışla 81.474 milyon TL, yabancı para cinsinden katılım bankaları kredileri % 63,0'lık artışla 51.339 milyon TL olmuştur.

2019 yılında bir önceki yıla göre bankacılık sektörü Türk lirası cinsinden tüketici kredileri büyüme hızlarında yüksek artışlar görülmüştür. 2018 yılında % 0,7 artan mevduat bankaları tüketici kredileri 2019 yılında % 16,2 artarak 445.628 milyon TL'ye, kalkınma ve yatırım bankaları tüketici kredileri % 33,2 artarak 2.439 milyon TL'ye, katılım bankaları tüketici kredileri % 14,7 artarak 16.475 milyon TL'ye yükselmiştir. Mevduat bankaları tarafından verilen konut kredileri % 5,5 artarak 185.562 milyon TL'ye yükselirken, taşıt kredileri % 10,1 azalarak 4.982 milyon TL'ye gerilemiştir. Dövizle endeksli kredilerde görülen yüksek oranlı azalış 2019 yılında da devam etmiştir (Tablo 69).

2019 yılında bireysel kredi kartı borcunu ödememiş gerçek kişi sayısı bir önceki yıla göre % 0,4 azalarak 803.319'a gerilerken, bireysel kredi borcunu ödememiş gerçek kişi sayısı % 5,5 artarak 952.405'e, bireysel kredi veya bireysel kredi kartı borcunu ödememiş gerçek kişi sayısı % 1,1 artarak 1.403.546 olmuştur (Tablo 70).

Tablo 69. Bankacılık Sektörü Tüketici Kredileri

(Bin TL)

	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
Mevduat Bankaları	380.711.430	383.413.264	445.627.598	0,7	16,2
Konut	178.459.560	175.955.849	185.562.243	-1,4	5,5
Taşıt	6.241.832	5.544.184	4.981.920	-11,2	-10,1
Diğer	196.010.038	201.913.231	255.083.435	3,0	26,3
Dövizle Endeksli					
Konut	107.267	76.716	57.027	-28,5	-25,7
Taşıt	0	0	0	-	-
Diğer	1.636	851	619	-48,0	-27,3
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	2.040.608	1.831.702	2.439.005	-10,2	33,2
Konut	350	1.125	994	221,4	-11,6
Taşıt	213.288	150.652	203.720	-29,4	35,2
Diğer	1.826.970	1.679.925	2.234.291	-8,0	33,0
Dövizle Endeksli					
Konut	208	87	60	-58,2	-31,0
Taşıt	0	0	0	-	-
Diğer	0	0	0	-	-
Katılım Bankaları	14.918.780	14.368.537	16.474.795	-3,7	14,7
Konut	13.138.644	12.546.600	13.087.279	-4,5	4,3
Taşıt	738.368	817.112	1.821.194	10,7	122,9
Diğer	1.041.768	1.004.825	1.566.322	-3,5	55,9
Dövizle Endeksli					
Konut	676	13	0	-98,1	-100,0
Taşıt	0	0	0	-	-
Diğer	24.470	16.883	9.156	-31,0	-45,8

Kaynak: TCMB.

Tablo 70. Bireysel Kredi ve Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı

Yıllar	Bireysel Kredi Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı ⁽¹⁾	Bireysel Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı ⁽¹⁾	Bireysel Kredi veya Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı ⁽²⁾
2017	750.201	875.465	1.293.314
2018	902.918	806.709	1.388.673
2019	952.405	803.319	1.403.546
	Değişim (%)		
2017	3,2	-10,2	-2,1
2018	20,4	-7,9	7,4
2019	5,5	-0,4	1,1

Kaynak: TBB Risk Merkezi.

(1) İlgili yıl içinde bireysel kredisi ve kredi kartından dolayı yasal takibe intikal etmiş tekil kişi sayısıdır.

(2) İlgili yıl içinde sadece bireysel kredisi, sadece kredi kartı ile hem bireysel kredisi hem de kredi kartı dolayısıyla, yasal takibe intikal etmiş tekil kişi sayısıdır.

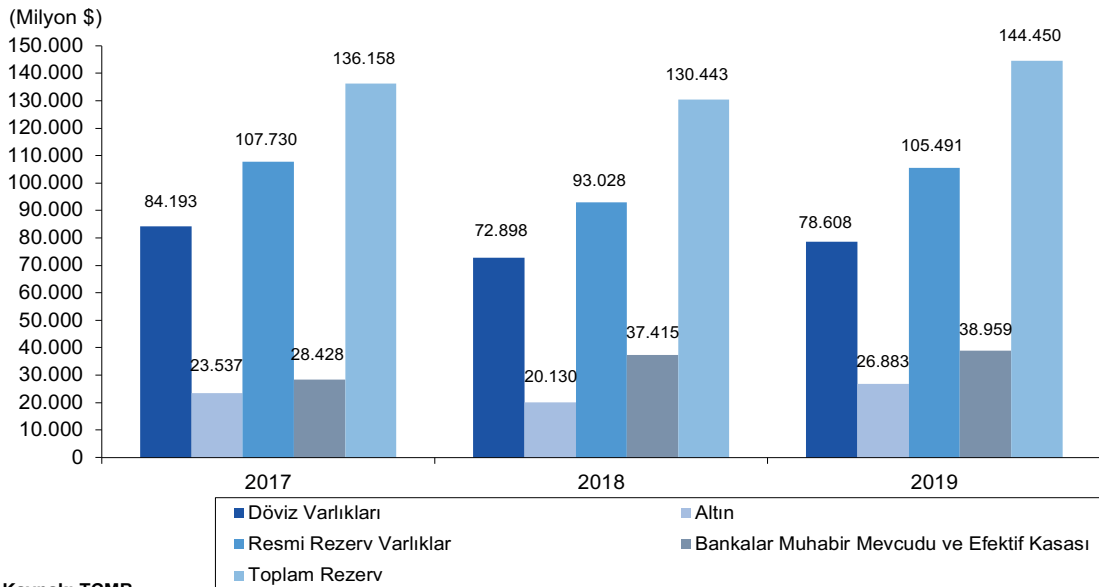
2018 yılında % 4,2 azalan toplam uluslararası rezervler, 2019 yılında % 10,7 artarak 144.450 milyon dolara yükselmiştir. Döviz varlıkları % 7,8 artarak 78.608 milyon dolar, altın rezervi % 33,5 artarak 20.130 milyon dolar olmuştur. Böylece resmi rezervler 13,4 artarak 93.028 milyon dolardan 105.491 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 71, Grafik 37).

Tablo 71. Uluslararası Rezervler

Yıllar	(Milyon Dolar)					Değişim (%)
	Altın	Döviz Varlıkları	Resmi Rezerv Varlıklar	Bankalar Muhabir Mevcudu ve Efektif Kasası	Toplam Rezerv	
2017	23.537	84.193	107.730	28.428	136.158	-
2018	20.130	72.898	93.028	37.415	130.443	-4,2
2019	26.883	78.608	105.491	38.959	144.450	10,7

Kaynak: TCMB.

Grafik 37. Uluslararası Rezervler

Kaynak: TCMB.

2018 yılında 3,8 ay olan TCMB döviz rezervlerinin aylık ortalama ithalatı karşılama oranı, 2019 yılında 4,5 ay düzeyine yükselmiştir. Bu artışta, TCMB döviz mevcudundaki artışa karşın ithalatta düşüş olması etkili olmuştur (Tablo 72).

Tablo 72. TCMB Rezervleri ve İthalatı Karşılama Oranı

Yıllar	TCMB Döviz Mevcudu	İthalat	(Milyon Dolar)	
			Ortalama Aylık İthalat	Döviz Mevcudunun Aylık Ortalama İthalatı Karşılama Oranı
2017	84.193	238.715	19.893	4,2
2018	72.898	231.152	19.263	3,8
2019	78.608	210.347	17.529	4,5

Kaynak: TCMB, TÜİK.

2019 yılı itibarıyla mevduat bankacılığı ağırlıklı olan bankacılık sektöründe 34 mevduat, 13 kalkınma ve yatırım bankası ve 6 katılım bankası olmak üzere toplam 53 banka faaliyet göstermektedir. Mevduat bankalarının 3'ü kamu sermayeli, 9'u özel sermayeli, 21'i yabancı sermayeli ve 1'i de Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamında bulunan bankalardır. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3'ü kamu sermayeli, 6'sı özel sermayeli ve 4'ü yabancı sermayelidir. Katılım bankalarının da 3'ü kamu sermayeli, 3'ü yabancı sermayelidir. Türk bankacılık sisteminde bankaların % 64,2'sini mevduat bankaları, % 24,5'ini kalkınma ve yatırım bankaları, % 11,3'ünü katılım bankaları oluşturmuştur (Tablo 73).

Bankacılık sektöründeki toplam şube sayısı 2019 yılında 198 adet azalarak 11.378'e gerilemiştir. Kamu sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 11 adet azalarak 3.707'ye, özel sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 178 adet azalarak 3.785'e, yabancı sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 74 adet azalarak 2.644'e gerilemiştir. Böylece mevduat bankalarının şube sayısı 263 adet azalarak 10.137'ye gerilemiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının şube sayısı 8 adet artarak 62, katılım bankalarının şube sayısı da 57 adet artarak 1.179 olmuştur.

Bankacılık sisteminde 2018 yılında 207.907 olan toplam personel sayısı, 2019 yılında 3.088 kişi azalarak 204.879'a düşmüştür. Sektörde çalışan personelin % 89,6'sı mevduat bankalarında, % 2,5'i kalkınma ve yatırım bankalarında, % 7,8'i katılım bankalarında istihdam edilmiştir.

Tablo 73. Türk Bankacılık Sisteminde Banka, Şube ve Personel Bilgileri

Bankalar	Banka Sayısı			Şube Sayısı			Personel Sayısı		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Mevduat bankaları	34	34	34	10.500	10.400	10.137	188.266	186.918	183.659
Kamu sermayeli bankalar	3	3	3	3.677	3.718	3.707	58.502	60.195	60.365
Özel sermayeli bankalar	9	9	9	4.013	3.963	3.785	73.460	72.025	69.071
TMSF'ye devredilen bankalar	1	1	1	1	1	1	225	220	223
Yabancı sermayeli bankalar	21	21	21	2.809	2.718	2.644	56.079	54.478	54.000
Kalkınma ve yatırım bankaları	13	13	13	50	54	62	5.238	5.395	5.178
Kamu sermayeli bankalar	3	3	3	31	32	40	3.627	3.770	3.487
Özel sermayeli bankalar	6	6	6	15	18	18	1.411	1.433	1.511
Yabancı sermayeli bankalar	4	4	4	4	4	4	200	192	180
Katılım bankaları	5	5	6	1.032	1.122	1.179	15.031	15.654	16.042
Kamu sermayeli bankalar	2	2	3	126	171	208	1.616	2.134	2.835
Özel sermayeli bankalar	3	3	3	906	951	971	13.415	13.520	13.207
Toplam	52	52	53	11.582	11.576	11.378	208.535	207.967	204.879
	Pay (%)								
Bankalar	Banka Sayısı			Şube Sayısı			Personel Sayısı		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Mevduat bankaları	65,4	65,4	64,2	90,7	89,8	89,1	90,3	89,9	89,6
Kamu sermayeli bankalar	5,8	5,8	5,7	31,7	32,1	32,6	28,1	28,9	29,5
Özel sermayeli bankalar	17,3	17,3	17,0	34,6	34,2	33,3	35,2	34,6	33,7
TMSF'ye devredilen bankalar	1,9	1,9	1,9	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Yabancı sermayeli bankalar	40,4	40,4	39,6	24,3	23,5	23,2	26,9	26,2	26,4
Kalkınma ve yatırım bankaları	25,0	25,0	24,5	0,4	0,5	0,5	2,5	2,6	2,5
Kamu sermayeli bankalar	5,8	5,8	5,7	0,3	0,3	0,4	1,7	1,8	1,7
Özel sermayeli bankalar	11,5	11,5	11,3	0,1	0,2	0,2	0,7	0,7	0,7
Yabancı sermayeli bankalar	7,7	7,7	7,5	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Katılım bankaları	9,6	9,6	11,3	8,9	9,7	10,4	7,2	7,5	7,8
Kamu sermayeli bankalar	3,8	3,8	5,7	1,1	1,5	1,8	0,8	1,0	1,4
Özel sermayeli bankalar	5,8	5,8	5,7	7,8	8,2	8,5	6,4	6,5	6,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TBB, TKBB.

1.4.3 Sermaye Piyasası

2019 yılında menkul kıymet stokları % 24,1 artarak 775.023 milyon TL'den 961.982 milyon TL'ye yükselmiştir. Toplam menkul kıymet stoklarının % 21,5'lik kısmını özel sektör menkul kıymetleri, % 78,5'lik kısmını da kamu kesimi menkul kıymetleri oluşturmuştur. Özel sektör menkul kıymet stoklarında hisse senetlerinin payı % 13,5, banka bonusu-banka garantili bono (BB-BGB)nun payı % 5,5, borçlanma araçlarının payı % 1,9 ve varlığa dayalı menkul kıymet (VDMK)in payı % 0,6 olurken, kamu kesimi menkul kıymetlerinden devlet tahvilinin payı % 76,9, hazine bonosunun payı % 1,6 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 74, Grafik 38).

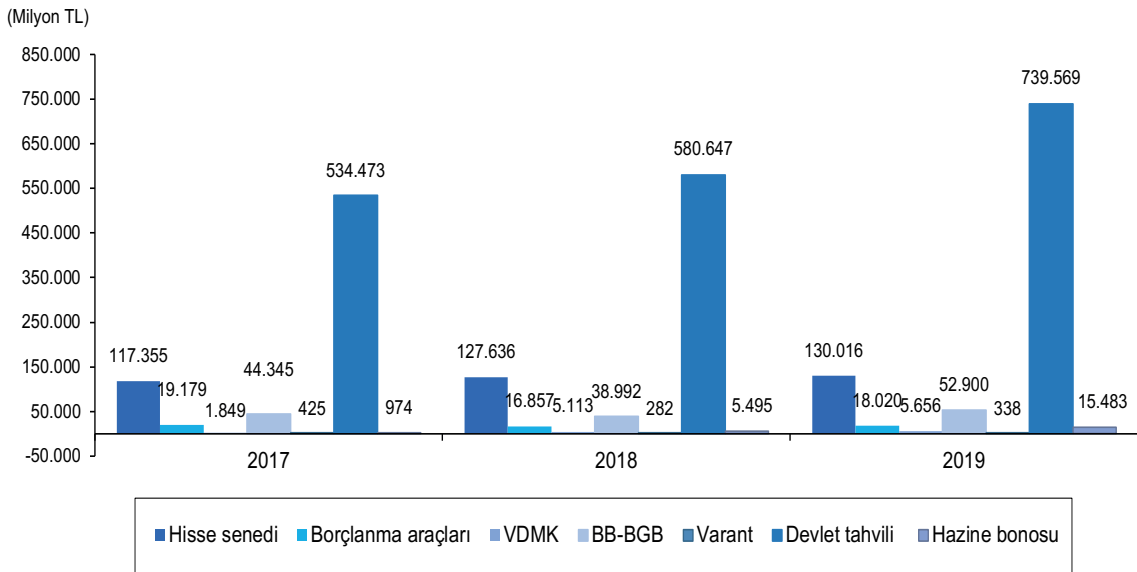
Tablo 74. Menkul Kıymet Stokları

Kamu/Özel Kesim	Değer (Milyon TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2017	2018	2019	2018	2019
Özel sektör menkul kıymetleri	183.153	188.881	206.930	25,5	24,4	21,5	3,1	9,6
Hisse senedi	117.355	127.636	130.016	16,3	16,5	13,5	8,8	1,9
Borçlanma araçları	19.179	16.857	18.020	2,7	2,2	1,9	-12,1	6,9
Finansman bonusu	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
VDMK	1.849	5.113	5.656	0,3	0,7	0,6	176,5	10,6
BB-BGB	44.345	38.992	52.900	6,2	5,0	5,5	-12,1	35,7
KZOB	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Gayrimenkul sertifikası	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Varant	425	282	338	0,1	0,0	0,0	-33,6	19,7
Kamu kesimi menkul kıymetleri	535.448	586.142	755.052	74,5	75,6	78,5	9,5	28,8
Devlet tahvili	534.473	580.647	739.569	74,4	74,9	76,9	8,6	27,4
Hazine bonusu	974	5.495	15.483	0,1	0,7	1,6	464,0	181,8
Gelir ortaklığı senetleri	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Dövizle endeksli senetler	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Özelleştirme tahvili	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Toplam	718.600	775.023	961.982	100,0	100,0	100,0	7,9	24,1

Kaynak: SPK.

(1): Geçici.

Grafik 38. Menkul Kıymet Stokları

Kaynak: SPK.

Borsa İstanbul (BIST)

2018 yılında önemli kayıplar yaşayarak zor bir yıl geçiren Borsa İstanbul, 2019 yılında güçlü bir performans göstererek kayıplarını büyük ölçüde telafi etmiştir. Yurtdışına yapılan askeri operasyonlar, yerel seçimler, ABD ile ilişkilerde yaşanan gerginlikler gibi etkenlerle yıl içinde dalgalı bir seyir izleyen endeks son iki ayda önemli oranda artış göstermiştir.

2018 yılını 91.270,5 ile kapatan Borsa İstanbul Endeksi, 2019 yılının Ocak ayında 104.074,2'ye yükselmiştir. Yurtdışında yaşanan ticaret savaşları ve yurt içinde yapılan yerel seçimlerden olumsuz etkilenen BIST 100 endeksi, Mayıs ayında yılın en düşük seviyesi olan 90.589,7'ye gerilemiştir. TCMB'nin faiz indirimlerinin piyasalardaki olumlu etkileri ile Haziran ayından itibaren yükseliş eğilimine girmiştir (Tablo 75).

ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret gerilimi ve Suriye sorunu nedeniyle ABD ile yaşanan gerginlik ve yaptırım kararı, Ağustos-Ekim döneminde BIST 100 endeksindeki artışı baskılamıştır. Sonraki süreçte ABD yetkilileri ile anlaşmaya varılması piyasalardaki risk algısını önemli derecede azaltarak pozitif etki yapmıştır.

Yılın son aylarında küresel risk iştahındaki artış, ekonomide toparlanma işaretlerinin ortaya çıkması, enflasyonun gerilemesi ve TCMB'nin politika faizinde indirimde devam etmesi, geleceğe dair olumlu beklentileri artırmış, yatırımcıların borsaya girişini desteklemiştir. Böylece BIST 100 Endeksi 2019 yılının Kasım ayında 106.903,7, Aralık ayında ise 114.425,0 ile yılın en yüksek seviyelerine yükselmiştir.

2018 yılında % 35,1 artan Borsa İstanbul toplam işlem hacmi, 2019 yılında % 6,0'lık sınırlı bir artışla 1.983.235 milyon TL'den 2.101.622 milyon TL'ye yükselmiştir. Aylar itibarıyla en yüksek işlem hacmi 277.584 milyon TL ile Aralık ayında, en düşük işlem hacmi ise 117.469 milyon TL ile Haziran ayında gerçekleşmiştir.

2019 yılında Borsa İstanbul'da toplam işlem hacminde reel artışın en yüksek oranda gerçekleştiği ay % 53,8 ile Ocak ayı olmuş, onu % 51,3 ile Eylül ve % 45,8 ile Temmuz ayı takip etmiştir. Toplam işlem hacminin reel olarak en yüksek oranda düşüş gösterdiği aylar ise % 29,4 ile Nisan, % 25,9 ile Ağustos ve % 19,4 ile Şubat olmuştur.

2019 yılında Borsa İstanbul'da hisse senedi portföyü bulunan yerli yatırımcı sayısı 2018 yılına göre % 2,1 artarak 1.193.731'e yükselirken, yabancı yatırımcı sayısı % 0,2 azalarak 9.707'ye düşmüştür. Böylece 2019 yılında Borsa İstanbul'da yatırım yapan toplam yatırımcı sayısı % 2,1 artarak 1.203.438 olmuştur. 2019 yılında yatırımcı sayısındaki artışa paralel olarak portföy değerleri de artmıştır. Yerli yatırımcıların Borsa İstanbul'daki portföy değeri % 67,2 artarak 185.780 milyon TL, yabancı yatırımcıların portföy değeri % 42,2 artarak 290.400 milyon TL, toplam portföy değeri de % 51,0 artarak 476.180 milyon TL olmuştur.

Tablo 75. Borsa İstanbul (BİST) Endeksi ve İşlem Hacmi

Yıllar	Aylar	İşlem Hacmi (Bin TL)	BİST 100 Endeksi (Ocak 1986=1)	Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100)		İşlem Hacmi	
				Endeks	Değişim (%)	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%)
2017	Ocak	111.190.544	86.295,7	299,7	2,5	51,7	48,1
	Şubat	99.686.405	87.478,3	302,2	0,8	-10,3	-11,1
	Mart	104.396.518	88.947,4	305,2	1,0	4,7	3,7
	Nisan	94.089.820	94.655,3	309,2	1,3	-9,9	-11,0
	Mayıs	126.121.755	97.541,6	310,6	0,4	34,0	33,4
	Haziran	102.567.546	100.440,4	309,8	-0,3	-18,7	-18,5
	Temmuz	119.891.963	107.531,4	310,2	0,1	16,9	16,7
	Ağustos	136.944.325	110.010,5	311,9	0,5	14,2	13,6
	Eylül	117.490.220	102.907,7	313,9	0,7	-14,2	-14,8
	Ekim	140.841.308	110.142,6	320,4	2,1	19,9	17,4
	Kasım	177.209.467	103.984,4	325,2	1,5	25,8	24,0
	Aralık	137.571.310	115.333,0	327,4	0,7	-22,4	-22,9
2018	Ocak	183.141.633	119.528,8	330,8	1,0	33,1	31,8
	Şubat	149.255.853	118.950,8	333,2	0,7	-18,5	-19,1
	Mart	165.473.570	114.930,2	336,5	1,0	10,9	9,8
	Nisan	160.230.938	104.282,8	342,8	1,9	-3,2	-4,9
	Mayıs	161.880.635	100.652,3	348,3	1,6	1,0	-0,6
	Haziran	144.699.242	96.520,1	357,4	2,6	-10,6	-12,9
	Temmuz	211.029.787	96.952,2	359,4	0,6	45,8	45,0
	Ağustos	170.632.696	92.723,4	367,7	2,3	-19,1	-21,0
	Eylül	172.574.437	99.956,9	390,8	6,3	1,1	-4,9
	Ekim	185.563.843	90.200,7	401,3	2,7	7,5	4,7
	Kasım	166.683.813	95.416,0	395,5	-1,4	-10,2	-8,9
	Aralık	112.068.113	91.270,5	393,9	-0,4	-32,8	-32,5
2019	Ocak	174.140.079	104.074,2	398,1	1,1	55,4	53,8
	Şubat	140.587.949	104.529,9	398,7	0,2	-19,3	-19,4
	Mart	189.936.177	93.784,2	402,8	1,0	35,1	33,7
	Nisan	136.406.658	95.415,6	409,6	1,7	-28,2	-29,4
	Mayıs	136.721.675	90.589,7	413,5	0,9	0,2	-0,7
	Haziran	117.468.640	96.485,3	413,6	0,0	-14,1	-14,1
	Temmuz	173.650.422	102.082,5	419,2	1,4	47,8	45,8
	Ağustos	129.866.426	96.718,5	422,8	0,9	-25,2	-25,9
	Eylül	198.374.137	105.033,0	427,0	1,0	52,8	51,3
	Ekim	195.099.157	98.468,5	435,6	2,0	-1,7	-3,6
	Kasım	231.786.161	106.903,7	437,3	0,4	18,8	18,4
	Aralık	277.584.460	114.425,0	440,5	0,7	19,8	18,9

Kaynak: BİST, SPK, TÜİK.

Borsa İstanbul'da yatırım yapan toplam yatırımcı sayısı içinde geçen yılda olduğu gibi yerli yatırımcıların payı % 99,2, yabancı yatırımcıların payı % 0,8 ile aynı kalmıştır. Portföy değerine göre ise yerli yatırımcıların payı % 35,2'den % 39,0'a yükselirken, yabancı yatırımcıların payı % 64,8'den % 61,0'a gerilemiştir (Tablo 76).

Tablo 76. Borsa İstanbul'da Yatırım Yapan Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri

Yatırımcı Uyuşu	Yatırımcı Sayısı			Değişim (%)		Portföy Değeri (Milyon TL)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Yerli	1.081.334	1.169.188	1.193.731	8,1	2,1	122.614	111.117	185.780	-9,4	67,2
Yabancı	9.569	9.731	9.707	1,7	-0,2	232.261	204.225	290.400	-12,1	42,2
Toplam	1.090.903	1.178.919	1.203.438	8,1	2,1	354.875	315.342	476.180	-11,1	51,0

Kaynak: MKK.

2019 yılında Borsa İstanbul'da yatırım yapan yabancı yatırımcılar içinde portföy değerine göre ilk onda yer alan ülkeler arasında 1.168 yatırımcı ve 75.338 milyon TL'lik portföy ile ABD ilk sırada yer alırken, ikinci sırada 5 yatırımcı ve 58.664 milyon TL'lik portföy ile Katar, üçüncü sırada 369 yatırımcı ve 39.767 milyon TL'lik portföy ile İngiltere bulunmaktadır. 2019 yılında ülkemizdeki yabancı yatırımcılar içinde ilk 10'da yer alan ülkeler, 243.528 milyon TL'lik portföy değeri ile 290.400 milyon TL'lik toplam yabancı yatırımcı portföy değerinin % 83,9'unu oluşturmaktadır (Tablo 77).

Tablo 77. Borsa İstanbul'da Yabancı Yatırımcılarda İlk On Ülke ⁽¹⁾

Ülkeler	Yatırımcı Sayısı	Pay (%)	Portföy Değeri (Milyon TL)	(2019 Yılı)
				Pay (%)
Amerika Birleşik Devletleri	1.168	12,0	75.338	25,9
Katar	5	0,1	58.664	20,2
İngiltere	369	3,8	39.767	13,7
Birleşik Arap Emirlikleri	21	0,2	20.874	7,2
Lüksemburg	245	2,5	14.304	4,9
İrlanda	150	1,5	10.637	3,7
Hollanda	121	1,2	7.093	2,4
Cayman Adaları	107	1,1	6.358	2,2
Singapur	7	0,1	5.736	2,0
İspanya	6	0,1	4.757	1,6
10 ülke toplamı	2.199	22,7	243.528	83,9
Toplam yabancı yatırımcı	9.707	100,0	290.400	100,0

Kaynak: MKK.

(1): Portföy değerine göre BİST'de yatırım yapan yabancı yatırımcılarda ilk on ülke alınmıştır.

1.4.4 Kamu Maliyesi

Orta Vadeli Mali Planda (2019-2021) maliye politikasının temel amacı; merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki mal ve hizmet, sermaye, cari transfer ve faiz giderlerinin azaltılması ve gelirlerin artırılması olarak açıklanmıştır. Maliye politikasının, para politikasıyla eşgüdümlü olarak enflasyon başta olmak üzere cari açık ve büyümeye ilişkin hedeflerle uyumlu olarak yürütülmesi hedeflenmiştir. Kamu kontrolündeki yönetilen/yönlendirilen, fiyat, ücret ve vergi ayarlamalarının büyük ölçüde enflasyondaki düşüşü destekleyecek şekilde belirlenmesi öngörülmüştür. Maliye politikasının öngörülebilirliğinin güçlendirilmesine devam edileceğine vurgu yapılmıştır.

2019 yılı maliye politikasına ilişkin tahminler önceki yıllarda olduğu gibi fiyat istikrarı ve makroekonomik dengelenmeye odaklı para politikasıyla uyumlu olacak şekilde oluşturulmuştur. 2019 yılında kamu kesimi genel dengesinin GSYH'ya oranının 2019 yılında % 1,6 açık vermesi öngörülerek, maliye politikası bu çerçevede uygulanmaya çalışılmıştır. Mali teşvik ve tedbirlerle birlikte kamu harcamaları kanalıyla iktisadi faaliyetteki toparlanma desteklenmiştir.

2018 yılında % 20,5 artan genel devlet gelirlerinin, 2019 yılında % 14,9 artışla 1.423.112 milyon TL düzeyince gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Tablo 78).

Tablo 78. Genel Devlet Gelirleri ⁽¹⁾

Gelirler	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)							
	2017	2018	2019 ⁽²⁾	Değişim (%)		Pay (%)		
				2018	2019	2017	2018	2019
Vergiler	549.775	632.707	681.077	15,1	7,6	53,5	51,1	47,9
Vasıtasız	164.314	218.952	243.692	33,3	11,3	16,0	17,7	17,1
Vasıtalı	367.247	391.280	412.257	6,5	5,4	35,7	31,6	29,0
Servet	18.213	22.474	25.127	23,4	11,8	1,8	1,8	1,8
Vergi dışı normal gelirler	47.823	83.894	75.799	75,4	-9,6	4,7	6,8	5,3
Faktör gelirleri	144.839	177.014	264.929	22,2	49,7	14,1	14,3	18,6
Sosyal fonlar	280.738	338.694	395.307	20,6	16,7	27,3	27,3	27,8
Toplam	1.023.175	1.232.310	1.417.112	20,4	15,0	99,5	99,5	99,6
Özelleştirme gelirleri	4.995	6.198	6.000	24,1	-3,2	0,5	0,5	0,4
Toplam gelir	1.028.170	1.238.508	1.423.112	20,5	14,9	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SBB.

(1): Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır.

(2): Gerçekleşme tahmini.

Ekonomik aktivitedeki yavaş seyrin 2019 yılında da devam etmesi nedeniyle genel devlet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan vergi gelirleri artış hızının 7,5 puanlık düşüşle % 7,6 gerileyeceği ve 681.077 milyon TL vergi geliri elde edileceği öngörülmektedir. 2018 yılında oldukça yüksek oranda artış gösteren vergi dışı normal gelirlerin 2019 yılında % 9,6 azalışla 75.799 milyon TL'ye gerilemesi, faktör gelirlerinin % 49,7 artışla 264.929 milyon TL'ye, sosyal fonların % 16,7 artışla 395.307 milyon TL'ye yükselmesi beklenmektedir. 2018 yılında % 24,1 artan özelleştirme gelirlerinin 2019 yılında % 3,2 azalarak 6.000 milyon TL olacağı tahmin edilmektedir.

Genel devlet gelirleri içinde gelir bileşenlerinin payının vergilerde % 47,9, vergi dışı normal gelirlerde % 5,3, faktör gelirlerinde % 18,6, sosyal fonlarda % 27,8 ve özelleştirme gelirlerinde % 0,4 olması beklenmektedir.

2018 yılında % 22,3 artan genel devlet harcamalarının, 2019 yılında % 17,0 artarak 1.552.398 milyon TL'ye yükselmesi beklenmektedir. Cari harcamaların % 19,6 artışla 710.812 milyon TL'ye yükselirken, yatırım harcamalarının alt kalemlerinden sabit sermaye yatırımlarının % 20,0 azalışla 112.833 milyon TL'ye gerileyeceği, kamu stoklarının ise 433 milyon TL açık vereceği tahmin edilmektedir. Böylece 2018 yılında % 23,1 artan genel devlet yatırım harcamaları, 2019 yılında % 20,0 azalışla 113.266 milyon TL olacaktır. 2018 yılında % 20,5 artan genel devlet transfer harcamalarının, 2019 yılında % 23,2 artışla 728.320 milyon TL'ye yükselmesi beklenmektedir. Transfer harcamalarının çok büyük bir kısmını oluşturan cari transferler % 24,3 artışla 701.200 milyon TL'ye, sermaye transferleri % 0,9 artışla 27.120 milyon TL'ye yükselecektir. Bu dönemde faiz dışı harcamaların da % 15,5 artışla 1.441.482 milyon TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Tablo 79).

Tablo 79. Genel Devlet Harcamaları ⁽¹⁾

Harcamalar	2017	2018	2019 ⁽²⁾	Değişim (%)		Pay (%)		
				2018	2019	2017	2018	2019
Cari harcamalar	480.106	594.501	710.812	23,8	19,6	44,2	44,8	45,8
Yatırım harcamaları	115.056	141.616	113.266	23,1	-20,0	10,6	10,7	7,3
Sabit sermaye	114.719	141.019	112.833	22,9	-20,0	10,6	10,6	7,3
Stok değişmesi	336	597	433	77,7	-27,5	0,0	0,0	0,0
Transfer harcamaları	490.331	591.053	728.320	20,5	23,2	45,2	44,5	46,9
Cari transferler	466.408	564.175	701.200	21,0	24,3	43,0	42,5	45,2
Sermaye transferleri	23.923	26.878	27.120	12,4	0,9	2,2	2,0	1,7
Faiz dışı harcamalar	1.025.208	1.247.886	1.441.482	21,7	15,5	94,4	94,0	92,9
Toplam harcama	1.085.493	1.327.170	1.552.398	22,3	17,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SBB.

(1): Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır.

(2): Gerçekleşme tahmini.

2019 yılında genel devlet harcamaları içinde cari harcamaların payı % 45,8, yatırım harcamalarının payı % 7,3 ve transfer harcamalarının payı % 46,9 olacaktır.

1.4.4.1 Merkezi Yönetim Bütçesi

2019 yılında merkezi yönetim bütçesinde kaynakların maliye politikası öncelikleri doğrultusunda tahsisi, etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanması amaçlanmıştır. Ekonomideki dengelenmenin ve bütçe disiplininin sağlanması, orta vadede sürdürülebilir büyüme ve adaletli paylaşımaya yönelik ekonomik değişimin gerçekleştirilmesi, büyüme potansiyelinin ve istihdamın artırılması, mali disiplinin sürdürülmesi, kamu dengelerinin iyileştirilmesi, maliye politikasının sürdürülebilirliğinin gözetilmesi ve kamu maliyesi alanında elde edilen kazanımların gelecek dönemde de korunması amaçlanmıştır ³.

³ Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019 Yılı Bütçe Gerekçesi.

2019 yılı merkezi yönetim bütçesinde merkezi yönetim bütçe giderlerinin 960.976 milyon TL, bütçe gelirlerinin 880.359 milyon TL olması hedeflenmiştir. Bu hedeflere göre bütçe dengesinin 80.616 milyon TL açık, faiz dışı dengenin ise 36.701 milyon TL fazla vermesi öngörülmüştür. Bütçe açığının GSYH'ye oranının % 1,8 olması hedeflenmiştir.

Yurtiçi talepteki zayıf görünüme bağlı olarak vergi gelirleri düşük bir seyir izlerken, vergi dışı gelirler TCMB'nin kar transferi ve ihtiyat akçesi aktarımıyla olumlu bir seyir izlemiş ve bütçe açığının artışıını sınırlandırmıştır.

2019 yılı sonunda bütçe giderleri hedefin 38.513 milyon TL üzerinde, bütçe gelirleri 4.563 milyon TL gerisinde gerçekleşmiştir. Bütçe açığı 123.693 milyon TL ile hedeflenen değerin 43.077 milyon TL üzerinde gerçekleşirken, 36.701 milyon TL fazla vermesi hedeflenen faiz dışı denge 23.754 milyon TL açık vermiştir. Personel giderleri ve cari transferlerdeki artışın devam etmesi bütçe gerçekleştirmelerini olumsuz etkilerken, faiz oranlarında gerilemenin etkisiyle faiz harcamalarının hedeflenen değerin altında gerçekleşmesi, vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerdeki artış olumlu yönde etkilemiştir.

2019 yılı sonunda bütçe gelirleri bir önceki yıla göre % 15,5 artarak 757.996 milyon TL'den 875.796 milyon TL'ye, bütçe giderleri de % 20,3 artarak 830.809 milyon TL'den 999.489 milyon TL'ye yükselmiştir. Bütçe gelirlerine kıyasla daha yüksek artış gösteren bütçe harcamalarının etkisiyle bütçe açığı % 69,9 artarak 72.813 milyon TL'den 123.693 milyon TL'ye yükselmiştir. 2018 yılında 1.148 milyon TL fazla veren faiz dışı denge 2019 yılında 23.754 milyon TL açık vermiştir. Bütçe gelirlerinin giderleri karşılama oranı % 87,6 olmuştur (Tablo 80, Grafik 39).

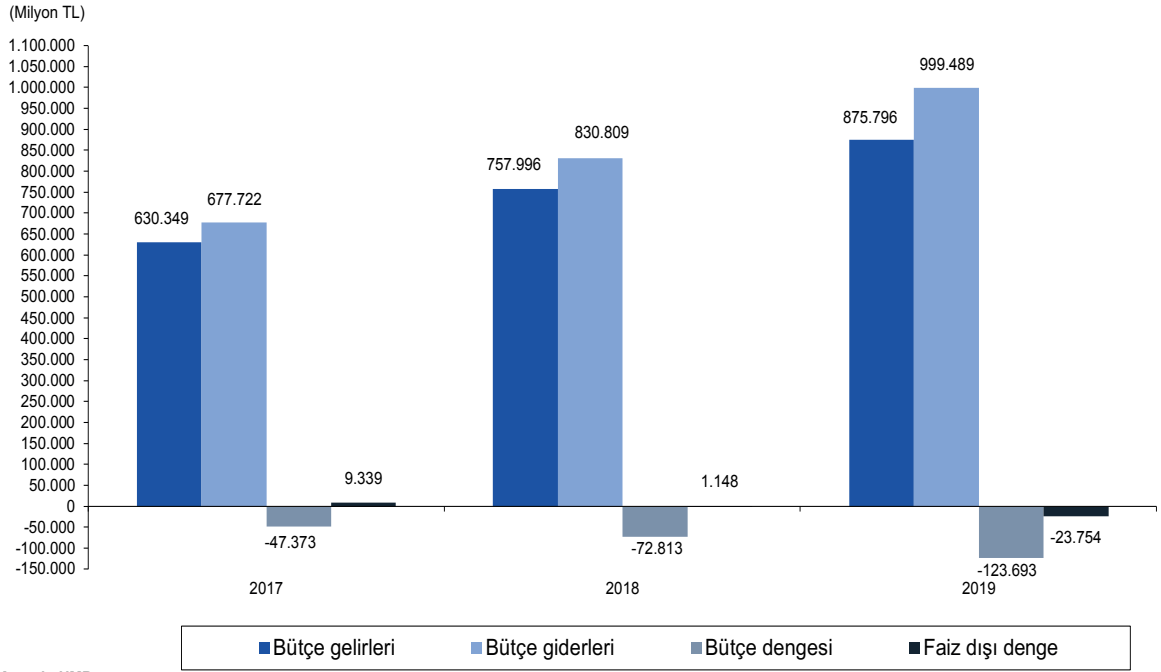
Tablo 80. Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmesi

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Bileşenler	2017	2018	2019	Değişim (%)		GSYH'ye Oranı		
				2018	2019	2017	2018	2019
Bütçe giderleri	677.722	830.809	999.489	22,6	20,3	21,8	22,3	23,4
Faiz hariç giderler	621.011	756.848	899.550	21,9	18,9	20,0	20,3	21,0
Faiz harcamaları	56.712	73.961	99.940	30,4	35,1	1,8	2,0	2,3
Bütçe gelirleri	630.349	757.996	875.796	20,3	15,5	20,3	20,4	20,5
Bütçe dengesi	-47.373	-72.813	-123.693	53,7	69,9	-1,5	-2,0	-2,9
Faiz dışı denge	9.339	1.148	-23.754	-87,7	-2.168,7	0,3	0,0	-0,6

Kaynak: HMB, TÜİK.

Grafik 39. Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmesi

2019 yılı merkezi yönetim bütçe gelirlerinin cari fiyatlarla GSYH'ye oranı % 20,4'ten % 20,5'e, merkezi yönetim bütçe giderlerinin GSYH'ye oranı % 22,3'ten % 23,4'e yükselmiştir. Merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranı % 2,0'dan % 2,9'a yükselirken, faiz dışı merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranı ise % 0,6 olmuştur.

1.4.4.1.1 Gelirler

2019-2021 dönemi Orta Vadeli Mali Plan'da izlenecek kamu gelir politikalarının 2019 yılında gerekli mali alanın temini suretiyle makroekonomik dengelenme sürecini destekleyecek şekilde uygulanacağı belirtilmiştir. Gelir politikaların vergi adaletini pekiştirme, vergi tabanını genişletme, vergiye gönüllü uyumu artırma, kayıtlı ekonomiye geçişi hızlandırma ile analiz ve denetim kapasitesini güçlendirme amaçlarına uygun olarak istikrar ve öngörülebilirlik temelinde yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

Bu doğrultuda uygulanan gelir politikaları sonucu 2019 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinde beklenen artış sağlanamazken, hedeflenen değer gerisinde kalmıştır. Bütçe gelir gerçekleştirmeleri üzerinde yurtiçi talebin düşük seyrine bağlı olarak vergi gelirlerindeki sınırlı artış, vergisel teşvikler ile cari açık kaynaklı dış finansman ihtiyacının sınırlandırılmasına yönelik politikalar olumsuz etki yaparken, imar barışından elde edilen tahsilat ile TCMB kâr transferi ve ihtiyat akçesinin aktarımıyla vergi dışı gelirlerdeki artış olumlu etki yapmıştır.

2018 yılında % 20,3 artan merkezi yönetim bütçe gelirleri, 2019 yılında % 15,5'lik artışla 875.796 milyon TL'ye yükselirken, hedeflenen değer 4.563 milyon TL altında gerçekleşmiştir (Tablo 81).

Merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde en büyük paya sahip olan vergi gelirleri % 8,3 artarak 673.315 milyon TL olmuştur. Böylece vergi gelirleri 756.495 milyon TL olarak hedeflenen değerin 83.180 milyon TL gerisinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında vergi gelirlerinin toplam merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde % 82,0 olan payı 2019 yılında % 76,9'a gerilemiştir.

Gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler 2019 yılında bir önceki yıla göre % 11,0 artışla 241.522 milyon TL'ye yükselirken toplam gelirler içindeki payı % 27,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu vergilerin 162.695 milyon TL'sini gelir vergisi, 78.828 milyon TL'sini kurumlar vergisi oluşturmuştur. 2018 yılına göre gelir vergisi tahsilatı % 17,1 artarken, kurumlar vergisi tahsilatındaki artış % 0,2 ile sınırlı düzeyde kalmıştır. Gelir vergisi kalemleri içinde % 17,6 ile gelir vergisi tevkifatı ve % 11,9 ile beyana dayanan gelir vergisi en yüksek artış gösteren kalemler olurken, kurumlar vergisindeki artışın sınırlı kalmasında, kurumlar vergisi tevkifatı ve beyana dayanan kurumlar vergisindeki yüksek oranlı azalışlar etkili olmuştur. Toplam merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde gelir vergisinin payı % 18,6, kurumlar vergisinin payı % 9,0 olmuştur.

Tablo 81. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri

Bileşenler	(Milyon TL)									
				Değişim (%)		Pay (%)				
	2017	2018	2019	2018	2019	2017	2018	2019		
A- Genel bütçe gelirleri	607.215	729.063	848.386	20,1	16,4	96,3	96,2	96,9		
1- Vergi gelirleri	536.048	621.536	673.315	15,9	8,3	85,0	82,0	76,9		
Gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler	165.304	217.666	241.522	31,7	11,0	26,2	28,7	27,6		
Gelir vergisi	112.399	138.992	162.695	23,7	17,1	17,8	18,3	18,6		
Beyana dayanan gelir vergisi	5.038	7.115	7.962	41,2	11,9	0,8	0,9	0,9		
Basit usulde gelir vergisi	226	206	201	-8,9	-2,4	0,0	0,0	0,0		
Gelir vergisi tevkifatı	104.845	129.103	151.781	23,1	17,6	16,6	17,0	17,3		
Gelir geçici vergisi	2.289	2.569	2.751	12,2	7,1	0,4	0,3	0,3		
Kurumlar vergisi	52.905	78.673	78.828	48,7	0,2	8,4	10,4	9,0		
Beyana dayanan kurumlar vergisi	2.280	4.238	3.210	85,9	-24,3	0,4	0,6	0,4		
Kurumlar vergisi tevkifatı	239	259	159	8,5	-38,7	0,0	0,0	0,0		
Geçici kurumlar vergisi	50.387	74.176	75.458	47,2	1,7	8,0	9,8	8,6		
Mülkiyet üzerinden alınan vergiler	11.542	13.766	15.605	19,3	13,4	1,8	1,8	1,8		
Veraset ve intikal vergisi	718	921	1.103	28,4	19,7	0,1	0,1	0,1		
Motorlu taşıtlar vergisi	10.825	12.844	14.502	18,7	12,9	1,7	1,7	1,7		
Dahilde alınan mal ve hizmet vergileri	211.989	213.038	230.939	0,5	8,4	33,6	28,1	26,4		
Dahilde alınan katma değer vergisi	55.583	56.354	55.449	1,4	-1,6	8,8	7,4	6,3		
Özel tüketim vergisi	138.328	133.906	147.129	-3,2	9,9	21,9	17,7	16,8		
Banka ve sigorta muameleleri vergisi	13.269	18.184	22.669	37,0	24,7	2,1	2,4	2,6		
Şans oyunları vergisi	993	1.155	1.681	16,3	45,5	0,2	2,4	0,2		
Özel iletişim vergisi	3.817	3.440	4.014	-9,9	16,7	0,6	0,2	0,5		
Dahilde alınan diğer mal ve hizmet vergileri	-1	-2	-3	172,5	50,0	0,0	0,5	0,0		
Uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler	112.404	138.221	142.266	23,0	2,9	17,8	0,5	16,2		
Gümrük vergileri	12.259	15.276	16.771	24,6	9,8	1,9	18,2	1,9		
İthalde alınan katma değer vergisi	99.638	122.262	124.867	22,7	2,1	15,8	2,0	14,3		
Diğer dış ticaret gelirleri	507	683	627	34,7	-8,2	0,1	16,1	0,1		
Damga vergisi	15.594	16.961	18.850	8,8	11,1	2,5	0,1	2,2		
Harçlar	19.213	21.689	24.128	12,9	11,2	3,0	2,2	2,8		
Başka yerde sınıflandırılmayan diğer vergiler	1	197	5	19.551,8	-97,5	0,0	2,9	0,0		
2- Vergi dışı diğer gelirler	71.167	107.527	175.071	51,1	62,8	11,3	14,2	20,0		
B- Özel bütçeli idarelerin gelirleri	18.932	23.761	20.748	25,5	-12,7	3,0	3,1	2,4		
C- Düzenleyici ve denetleyici kurumların gelirleri	4.202	5.173	6.663	23,1	28,8	0,7	0,7	0,8		
Toplam	630.349	757.996	875.796	20,3	15,5	100,0	100,0	100,0		

Kaynak:HMB.

Mülkiyet üzerinden alınan vergiler, 2018 yılına göre % 13,4 artarak 15.605 milyon TL olmuştur. Dahilde alınan mal ve hizmet vergileri % 8,4 artarak 230.939 milyon TL'ye yükselirken, merkezi yönetim toplam bütçe gelirleri içindeki payı % 28,1'den % 26,4'e gerilemiştir. 2019 yılında dahilde alınan katma değer vergisi % 1,6 azalarak 55.449 milyon TL'ye gerilerken, özel tüketim vergisi % 9,9 artarak 147.129 milyon TL'ye yükselmiştir.

Vergi gelirleri içinde gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler, mülkiyet üzerinden alınan vergiler ve başka yerde sınıflandırılmayan diğer vergiler toplamından oluşan dolaysız vergiler % 11,0'lık artışla 257.132 milyon TL'ye yükselirken, dahilde alınan mal ve hizmet vergileri, uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler, damga vergisi ve harçlardan oluşan dolaylı vergiler % 6,7'lik artışla 416.183 milyon TL'ye yükselmiştir. Toplam vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin payı % 38,2, dolaylı vergilerin payı % 61,8 olmuştur.

Vergi dışı gelirler 2019 yılında % 62,8 artışla merkezi yönetim bütçe gelirlerindeki artışı destekleyen en önemli kalemlerden biri olmuştur. Vergi dışı gelirler 175.071 milyon TL olarak gerçekleşirken, toplam merkezi yönetim bütçe gelirleri içindeki payı % 20,0'a yükselmiştir.

Özel bütçeli idarelerin gelirleri % 12,7 azalarak 20.748 milyon TL'ye gerilemiş, düzenleyici ve denetleyici kurumların gelirleri % 28,8 artarak 6.663 milyon TL'ye yükselmiştir.

Toplam vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı olarak tanımlanan vergi yükü, 2019 yılında 1,0 puanlık azalış ile % 16,7'den % 15,7'ye düşmüştür (Tablo 82, Grafik 40).

Tablo 82. Vergi Yükü ve Vergi Esnekliği Katsayıları

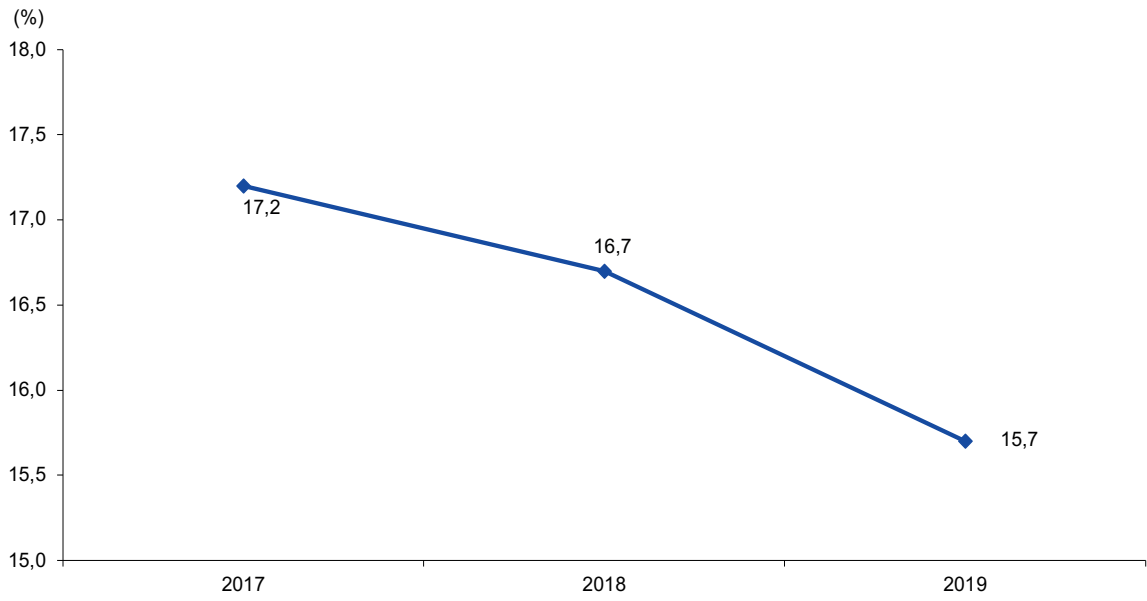
	(%)		
Gösterge	2017	2018	2019
Toplam vergi yükü	17,2	16,7	15,7
Toplam vergi esnekliği	0,9	0,8	0,6
Gelir+kurumlar vergisi esnekliği	1,0	1,6	0,7

Kaynak: HMB, TÜİK.

Vergi gelirlerinin GSYH'deki değişmelere karşı duyarlılığını gösteren vergi esnekliği katsayısı 2019 yılında 0,2 puanlık düşüşle % 0,6'ya gerilemiştir. 2018 yılında % 1,6 olan gelir ve kurumlar vergisi esnekliği, 2019 yılında 0,9 puan azalarak % 0,7'ye düşmüştür (Grafik 41).

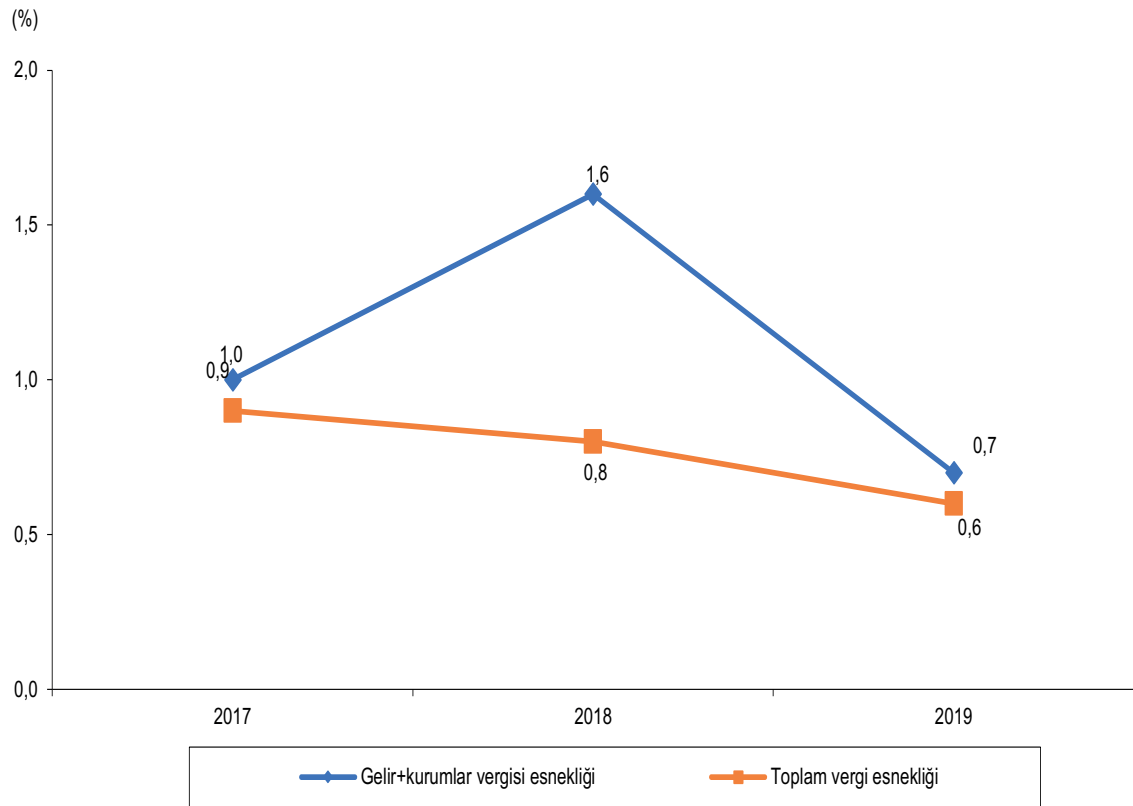

Grafik 40. Vergi Yüğü

Kaynak: HMB, TÜİK.

Grafik 41. Vergi Esnekliğı Katsayıları

Kaynak: HMB, TÜİK.

1.4.4.1.2 Giderler

2019 yılında kamu gider politikasının temel hedef ve öncelikleri fiyat istikrarının ve finansal istikrarın yeniden tesis edilmesi, ekonomide dengelenmenin ve bütçe disiplininin sağlanması olarak belirlenmiştir. 2019 yılı bütçesinin tasarruf bütçesi olması ve başta yatırım giderleri olmak üzere tüm gider kalemlerinden kesintiler yapılması öngörülmüştür.

2019 yılında bütçe giderleri bir önceki yıla göre % 20,3 artarak 830.809 milyon TL'den 999.489 milyon TL'ye yükselirken, bütçe hedefinin de 38.513 milyon TL üzerinde gerçekleşmiştir (Tablo 83).

Tablo 83. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri

Bileşenler	(Milyon TL)							
	2017	2018	2019	Değişim (%)		Pay (%)		
				2018	2019	2017	2018	2019
A-Faiz hariç giderler	621.011	756.848	899.550	21,9	18,9	91,6	91,1	90,0
Personel giderleri	162.138	200.903	249.877	23,9	24,4	23,9	24,2	25,0
SGK'ya devlet primi giderleri	27.267	34.379	43.037	26,1	25,2	4,0	4,1	4,3
Mal ve hizmet alım giderleri	63.470	71.946	84.134	13,4	16,9	9,4	8,7	8,4
Savunma ve güvenlik	18.228	23.442	28.459	28,6	21,4	2,7	2,8	2,8
Sağlık giderleri	344	507	563	47,4	11,0	0,1	0,1	0,1
Borçlanma genel giderleri	370	419	535	13,3	27,8	0,1	0,1	0,1
Diğer mal ve hizmet alım giderleri	44.528	47.578	54.577	6,8	14,7	6,6	5,7	5,5
Cari transferler	270.962	322.879	400.271	19,2	24,0	40,0	38,9	40,0
Görev zararları	7.371	7.407	8.013	0,5	8,2	1,1	0,9	0,8
Hazine yardımları	143.525	161.035	219.546	12,2	36,3	21,2	19,4	22,0
Kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transferler	3.401	3.475	5.934	2,2	70,8	0,5	0,4	0,6
Hanehalkına yapılan transferler	6.251	7.257	6.639	16,1	-8,5	0,9	0,9	0,7
Tarımsal destekleme ödemeleri	12.722	14.552	16.965	14,4	16,6	1,9	1,8	1,7
Hanehalkına yapılan diğer transferler	10.175	16.242	18.592	59,6	14,5	1,5	2,0	1,9
Sosyal amaçlı transferler	12.226	13.784	19.889	12,7	44,3	1,8	1,7	2,0
Yurt dışına yapılan transferler	2.619	3.261	4.087	24,5	25,3	0,4	0,4	0,4
Gelirden ayrılan paylar	72.673	95.866	100.606	31,9	4,9	10,7	11,5	10,1
Sermaye giderleri	70.541	88.324	80.476	25,2	-8,9	10,4	10,6	8,1
Sermaye transferleri	13.341	16.746	16.316	25,5	-2,6	2,0	2,0	1,6
Borç verme	13.291	21.672	25.438	63,1	17,4	2,0	2,6	2,5
B-Faiz giderleri	56.712	73.961	99.940	30,4	35,1	8,4	8,9	10,0
Toplam	677.722	830.809	999.489	22,6	20,3	100,0	100,0	100,0

Kaynak: HMB.

Başta faiz giderleri olmak üzere, cari transferler, personel giderleri ve SGK devlet primi giderlerindeki artışın desteklediği faiz hariç giderlerdeki artış bütçe gider kalemindeki artışın en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Bir önceki yıla göre kamu yatırımlarındaki daralmaya paralel olarak sermaye giderleri ve sermaye transferlerindeki azalma bütçe giderlerindeki artışı sınırlandırmıştır.

Faiz dışı harcamalar % 18,9 artarak 899.550 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu gelişmede personel giderleri, mal ve hizmet alım giderleri, cari transferlerdeki artışların daha etkili olduğu değerlendirilmektedir.

2019 yılında personel giderleri % 24,4 artışla 249.877 milyon TL'ye, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri % 25,2 artışla 43.037 milyon TL'ye, mal ve hizmet alım giderleri % 16,9 artışla 84.134 milyon TL'ye, cari transferler % 24,0 artışla 400.271 milyon TL'ye, borç verme % 17,4 artışla 25.438 milyon TL'ye yükselirken, sermaye giderleri % 8,9 azalışla 80.476 milyon TL'ye, sermaye transferleri % 2,6 azalışla 16.316 milyon TL'ye gerilemiştir.

Merkezi yönetim bütçe giderlerinin önemli bir kısmını oluşturan cari transferlerin 2019 yılında toplam bütçe giderleri içindeki payı % 40,0'a yükselirken, personel giderlerinin payı % 25,0, SGK'ye devlet primi giderlerinin payı % 4,3, mal ve hizmet alım giderlerinin payı % 8,4, sermaye giderlerinin payı % 8,1, sermaye transferlerinin payı % 1,6 ve borç vermenin payı % 2,5 olmuştur.

Yüksek artış eğiliminde olan faiz harcamaları 2019 yılında % 35,1'lik artışla 73.961 milyon TL'den 99.940 milyon TL'ye yükselmiştir. Faiz giderlerinin merkezi yönetim bütçe giderleri içindeki payı 1,1 puanlık artışla % 10,0 olmuştur.

1.4.4.2 Fonlar

2019 yılında fon dengesi kapsamında, bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonu olmak üzere 4 fon takip edilmiştir.

2019 yılında kamu kesimi genel dengesinde yer alan fonların gelirlerinin % 13,2 artışla 27.548 milyon TL, giderlerinin % 3,3 artışla 30.086 milyon TL olarak gerçekleşmesi, böylece fon dengesinin 2.538 milyon TL açık vermesi beklenmektedir (Tablo 84).

Tablo 84. Fon Dengesi ⁽¹⁾

Bileşenler	2017	2018	2019 ⁽²⁾	Değişim (%)	
				2018	2019
A. Fon Gelirleri	13.368	24.340	27.548	82,1	13,2
Vergi gelirleri	10.575	18.975	21.113	79,4	11,3
Vergi dışı normal gelirler	1.800	2.360	2.920	31,1	23,7
Faktör gelirleri (Net)	993	596	689	-40,0	15,6
Cari transferler (Net)	0	0	0	-	-
Sermaye transferleri (Net)	0	2.408	2.826	-	17,4
B. Fon Giderleri	22.148	29.116	30.086	31,5	3,3
Cari giderler	12.085	22.916	21.345	89,6	-6,9
Faktör Giderleri (Net)	0	0	0	-	-
Sabit sermaye yatırımları	0	0	0	-	-
Cari transferler (Net)	5.755	6.200	8.741	7,7	41,0
Sermaye transferleri (Net)	4.308	0	0	-	-
C. Gelir-gider farkı	-8.780	-4.777	-2.538	-45,6	-46,9
D. Finansman	8.780	4.777	2.538	-45,6	-46,9
Dış borç kullanımı	0	0	0	-	-
Dış borç ödemesi	0	0	0	-	-
İç borç-alacak ilişkisi (Net)	-39	-150	3	284,6	-102,0
Kasa-banka değişimi	8.819	4.927	2.536	-44,1	-48,5

Kaynak: SBB.

(1): İşsizlik Sigortası Fonu hariçtir.

(2): Gerçekleşme tahmini.

1.4.4.3 Kamu İktisadi Teşebbüsleri

2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer aldığı şekliyle, 2019 yılı Ekim ayı itibarıyla 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında faaliyet gösteren 18 Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) ve özelleştirme kapsamında bulunan ve % 50'den fazla kamu payı olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş., TÜRKŞEKER A.Ş. ve Sümer Holding A.Ş. KİT dengesi kapsamında izlenmektedir. 2019 yılında işletmeci KİT gelirlerinin % 8,3'lük artışla 200.060 milyon TL'ye, giderlerinin de % 10,6'lık artışla 207.485 milyon TL'ye yükselmesi beklenmektedir (Tablo 85).

Tablo 85. İşletmeci KİT Finansman Dengesi

Bileşenler	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	
				Değişim (%)	
				2018	2019
A. Toplam gelirler	139.204	184.712	200.060	32,7	8,3
I. İşletme gelirleri	119.647	160.509	170.292	34,2	6,1
1. Mal ve hizmet satış hasılatı	100.969	122.968	150.739	21,8	22,6
2. Diğer gelirler	18.678	37.541	19.553	101,0	-47,9
II. Kurum bünyesinde kalan fonlar	7.760	9.018	8.990	16,2	-0,3
1. Amortismanlar	4.932	5.637	6.276	14,3	11,3
2. Karşılıklar	2.828	3.382	2.714	19,6	-19,8
III. Bütçe ve fonlar	11.797	15.184	20.778	28,7	36,8
IV. Diğer gelirler	0	0	0	-	-
B. Toplam giderler	136.880	187.670	207.485	37,1	10,6
I. İşletme giderleri	114.340	156.419	173.875	36,8	11,2
1. Mal ve hizmet satış maliyeti	93.934	122.237	142.167	30,1	16,3
2. Diğer giderler	20.405	34.183	31.618	67,5	-7,5
II. Yatırım harcamaları	13.442	19.449	21.802	44,7	12,1
III. Stok artışı	-305	3.571	3.172	-1.270,8	-11,2
IV. Sabit kıymet artışı	2.654	608	258	-77,1	-57,6
V. Dolaysız vergiler	3.130	3.851	4.030	23,0	4,6
VI. Temettü ödemeleri	2.199	3.249	2.727	47,7	-16,1
VII. Diğer giderler	1.420	523	1.711	-63,2	227,2
C. Gelir-gider farkı	2.324	-2.958	-7.425	-227,3	151,0
D. Finansman	-2.324	2.958	7.425	-227,3	151,0
I. Kasa banka değişimi	1.346	582	131	-56,8	-77,5
II. İç borçlanma (net)	-3.227	-1.207	5.954	-62,6	-593,3
III. Dış borçlanma (net)	-444	3.584	340	-907,2	-90,5

Kaynak: SBB.

(1): Gerçekleşme tahmini.

1.4.4.4 Kamu Finansman Açığı

2018 yılında 91.845 milyon TL açık veren kamu kesimi dengesinin, 2019 yılında da 137.354 milyon TL açık vereceği, 2018 yılında 17.884 milyon TL açık veren bütçe faiz ödemeleri hariç kamu kesimi finansman dengesinin, 2019 yılında 37.414 milyon TL açık vereceği tahmin edilmektedir (Tablo 86).

2019 yılında kamu kesimi açığı içinde en yüksek paya sahip olan merkezi yönetim bütçe açığı bir önceki yıla göre % 69,9 artışla 123.693 milyon TL'ye yükselmiştir. İşletmeci KİT'lerin 7.425 milyon TL, mahalli idarelerin 2.663 milyon TL, döner sermayeli kuruluşların 1.078 milyon TL ve fonların 2.538 milyon TL açık vermesi, İşsizlik Sigortası Fonunun 1.995 milyon TL fazla vermesi beklenmektedir.

2019 yılında merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranı % 2,0'dan % 2,9'a, bütçe faiz ödemelerinin GSYH'ye oranı % 2,0'dan % 2,3'e yükselmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ye oranının bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak % 3,2 seviyesinde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Tablo 86. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

Bileşenler				(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	GSYH'ye Oranı		
	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2017	2018	2019
Merkezi yönetim bütçesi	47.373	72.813	123.693	1,5	2,0	2,9
KİT	-1.155	3.181	9.377	0,0	0,1	0,2
İşletmeci	-2.324	2.958	7.425	-0,1	0,1	0,2
Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar	1.169	223	1.953	0,0	0,0	0,0
Mahalli idareler	15.963	21.795	2.663	0,5	0,6	0,1
Döner sermaye	-70	1.554	1.078	0,0	0,0	0,0
Sosyal güvenlik kuruluşları	-1.611	-1.352	0	-0,1	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	-13.518	-10.923	-1.995	-0,4	-0,3	0,0
Fonlar	8.780	4.777	2.538	0,3	0,1	0,1
Borçlanma gereği	55.762	91.845	137.354	1,8	2,5	3,2
Bütçe faiz ödemeleri	56.712	73.961	99.940	1,8	2,0	2,3
Faiz dışı borçlanma gereği	-950	17.884	37.414	0,0	0,5	0,9

Kaynak: SBB, HMB.

Not: (-) işareti fazlayı göstermektedir.

(1): Gerçekleşme tahmini.

1.4.4.5 Özelleştirme

Özelleştirme İdaresi tarafından 1984 yılından buyana sürdürülen özelleştirme çalışmaları, son yıllarda özelleştirme kapsamındaki kuruluşların büyük bölümünde özelleştirme çalışmalarının tamamlanmasıyla birlikte oldukça yavaşlamıştır.

2018 yılında 1.359 milyon dolar olan özelleştirme işlemi tutarı, 2019 yılında 51 milyon dolara gerilemiştir. 2019 yılındaki özelleştirme tutarının 33 milyon dolarını özelleştirme programındaki kuruluşlara ait tesis ile özelleştirme programına alınan tesislerin satışları, 17 milyon dolarını özelleştirme programındaki kuruluşlara ait varlıklar ile özelleştirme programına alınan varlıkların satışları, 153 bin dolarını da özelleştirme programındaki kuruluşlarda bulunan kamu hisseleri ile programdaki kuruluşlara ait olan veya ayrıca özelleştirme programına alınan tesis ve varlıkların kamu kuruluşlarına bedelli devirleri oluşturmuştur. 1986 yılından bu yana toplam 70.295 milyon dolar tutarında özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiştir (Tablo 87).

Tablo 87. Özelleştirme İşlemleri

İşlemler					(Bin Dolar)
	1986-2016	2017	2018	2019	Birikimli Toplam 1986-2019
Özelleştirme programındaki kuruluşlar ile bunların bağlı ortaklık ve iştiraklerinde bulunan kamu hisselerinin blok satışı	35.086.548	141.486	4.534	0	35.232.568
Özelleştirme programındaki kuruluşlarda bulunan kamu hisselerinin halka arzı	9.572.900	0	0	0	9.572.900
Özelleştirme programındaki kuruluşlar ile bunların iştiraklerinde bulunan kamu hisselerinin Borsa'da satışı	1.288.019	6.378	0	0	1.294.397
Özelleştirme programındaki kuruluşlara ait tesis ile özelleştirme programına alınan tesislerin satışı	15.965.125	414.732	1.114.496	33.203	17.527.556
Özelleştirme programındaki kuruluşlara ait varlıklar ile özelleştirme programına alınan varlıkların satışı	5.035.206	93.244	95.577	17.179	5.241.206
Özelleştirme programındaki kuruluşlarda bulunan kamu hisseleri ile programdaki kuruluşlara ait olan veya ayrıca özelleştirme programına alınan tesis ve varlıkların kamu kuruluşlarına bedelli devri	1.186.853	95.025	143.962	153	1.425.993
Toplam	68.134.651	750.865	1.358.569	50.535	70.294.620

Kaynak: TCMB.

1986-2019 yıllarını kapsayan birikimli sonuçlara göre toplam özelleştirme gelirlerinin % 50,1'i blok satıştan, % 24,9'u tesislerin satışından, % 7,5'i varlıkların satışından, % 13,6'sı halka arzdan, % 2,0'ı bedelli devirlerden ve % 1,8'i BİST'te satıştan elde edilmiştir.

1.4.4.6 Merkezi Yönetim Borç Stoku

2019 yılında yurt içi ve yurt dışındaki ekonomik koşullar ve piyasa gelişmeleri değerlendirilerek borç yönetiminin orta ve uzun vadeli hedefleri doğrultusunda para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verebilir bir borçlanma politikası izlenmesi amaçlanmıştır. Finansman ihtiyaçlarının, iç ve dış piyasa koşulları ve maliyet unsurları gözönüne alınarak makul bir risk düzeyi çerçevesinde orta ve uzun vadede mümkün olan en uygun maliyetle karşılanması ilkesi, borç yönetimi uygulamalarında temel alınmaya devam edilmiştir.

Borçlanma politikaları merkezi yönetim bütçe açığının finansmanına yönelik olarak orta vadeli stratejik ölçütler çerçevesinde yürütülmekte, öngörülebilirlik, şeffaflık ve hesap verebilirliğin artırılması ilkeleri çerçevesinde, maliyetlerin en uygun seviyeye indirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda piyasa koşulları da dikkate alınarak, risk analizine dayanan borçlanma stratejileri geliştirilmekte, uygun vade ve borçlanma araçları belirlenmektedir.⁴

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından açıklanan 2019 yılı Finansman Programında; borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılması, piyasa çeşitliliğinin sağlanması amacıyla uluslararası piyasalarda ABD dolarının yanında diğer döviz cinslerinden de ihraç yapılması, faiz giderlerinin optimal şekilde yönetilmesini teminen uygun enstrüman ve vade bileşimi dikkate alınarak gelecek 12 ayda faizi yenilenecek senetler ile vadesine 12 aydan az kalmış senetlerin payının belirli bir seviyede tutulması, nakit ve borç yönetiminde oluşabilecek likidite riskine karşı güçlü nakit rezervi tutulması amaçlanmıştır.

⁴ Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019 Yılı Bütçe Gerekçesi.

2019 yılında mali disiplin gözetilerek ekonomik programlar, para ve maliye politikaları ile uyumlu borç yönetimi politika uygulamalarına devam edilmiştir.

2019 yılı finansal açıdan zor bir yıl olmuş, Hazine ve Maliye Bakanlığı açığı finanse edebilmek için borçlanmak zorunda kalmıştır. Merkezi yönetim toplam borç stokundaki artış eğilimi 2019 yılında da devam etmiştir. Merkezi yönetim dış borç stokunun artış eğilimi güçlü bir şekilde yavaşlarken, iç borç stoku yüksek oranlı artış göstermiştir. Kamu finansman ihtiyacı ağırlıklı olarak iç borçlanma yoluyla karşılanırken, iç borçlanmanın toplam borç stoku içindeki payı artmıştır.

2018 yılında 1.067.115 milyon TL olan merkezi yönetim toplam borç stoku, 2019 yılında % 24,5 artarak 1.328.752 milyon TL'ye yükselmiştir. 2018 yılında % 9,5 artan merkezi yönetim iç borç stoku 2019 yılında % 28,8 artışla 755.052 milyon TL'ye yükselmiştir. Dış borç stoku da 2018 yılındaki % 41,0'lık yüksek artışın ardından 2019 yılında % 19,3 artışla 573.700 milyon TL olmuştur.

2018 yılında % 12,7 azalan dolar cinsinden merkezi yönetim toplam borç stoku, 2019 yılında % 10,3 artarak 223.272 milyon dolara yükselmiştir. 2018 yılında % 21,5 azalan dolar cinsinden iç borç stoku 2019 yılında % 14,1 artarak 126.880 milyon dolara yükselirken, dış borç stoku artış hızı da % 1,1'den % 5,6'ya yükselmiş ve 96.392 milyon dolarlık dış borçlanma yapılmıştır (Tablo 88, Grafik 42).

2019 yılında merkezi yönetim borç stoku içinde iç borç stokunun payı 2018 yılına göre 1,9 puanlık artışla % 56,8'e yükselirken, dış borç stokunun payı 1,9 puanlık düşüşle % 43,2'ye gerilemiştir.

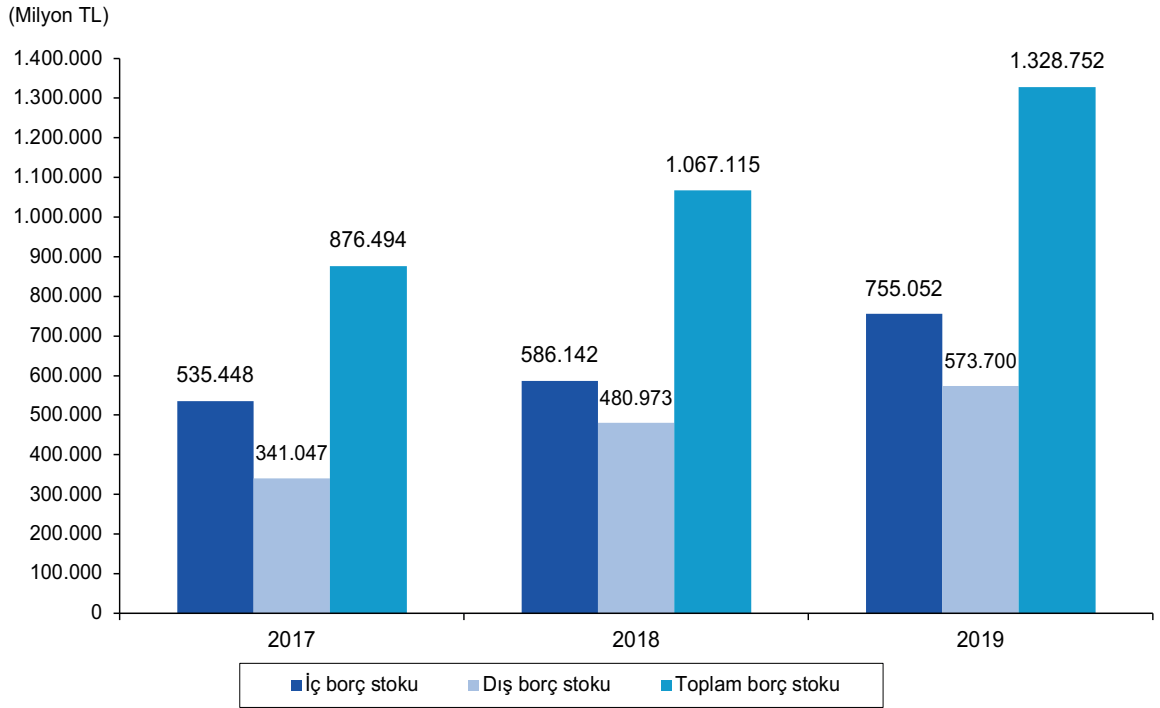
Tablo 88. Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku

Bileşenler	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	Değişim (%)	
				2018	2019
(Milyon TL)					
İç borç stoku	535.448	586.142	755.052	9,5	28,8
Dış borç stoku	341.047	480.973	573.700	41,0	19,3
Toplam borç stoku	876.494	1.067.115	1.328.752	21,7	24,5
(Milyon \$)					
İç borç stoku	141.702	111.214	126.880	-21,5	14,1
Dış borç stoku	90.241	91.245	96.392	1,1	5,6
Toplam borç stoku	231.943	202.459	223.272	-12,7	10,3
Pay (%)					
İç borç stoku	61,1	54,9	56,8		
Dış borç stoku	38,9	45,1	43,2		
Toplam borç stoku	100,0	100,0	100,0		
GSYH'ye Oranı					
İç borç stoku	17,2	15,7	17,6		
Dış borç stoku	11,0	12,9	13,4		
Toplam borç stoku	28,2	28,7	31,0		

Kaynak: HMB.

(1): Geçici.

Grafik 42. Merkezi Yönetim Borç Stoku

Kaynak: HMB.

2019 yılında iç borç stokunun GSYH'ye oranı 1,9 puan artarak % 17,6'ya, dış borç stokunun GSYH'ye oranı 0,5 puan artarak % 13,4'e, merkezi yönetim toplam borç stokunun GSYH'ye oranı 2,3 puan artarak % 31,0'a yükselmiştir.

2019 yılında toplam 157.166 milyon TL tutarında iç borç ödemesi yapılmıştır. Bunun % 55,1'i olan 86.612 milyon TL'lik kısmını anapara, % 44,9'u olan 70.554 milyon TL'lik kısmını ise faiz ödemeleri oluşturmuştur. 2019 yılında 125.228 milyon TL'lik net iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. 2018 yılına göre net borçlanma % 148,0, toplam ödeme % 28,0 artmıştır (Tablo 89).

Tablo 89. Merkezi Yönetim İç Borç Stoku

(Milyon TL)

Yıllar	Ödemeler			Borçlanma			Net Borç Stoku	Değişim (%)
	Anapara	Faiz	Toplam	Satış	Ödeme	Net Borçlanma		
2017	60.443	39.310	99.753	127.248	60.443	66.805	535.448	14,3
2018	73.558	49.202	122.760	124.047	73.559	50.488	586.142	9,5
2019 ⁽¹⁾	86.612	70.554	157.166	211.839	86.611	125.228	755.052	28,8

Kaynak: HMB.

(1): Geçici.

2018 yılında % 17,5 olan iç borçlanmanın ağırlıklı ortalama maliyeti, 2019 yılında % 18,3 seviyesine yükselmiştir. İç borç stokunun vade yapısındaki bozulma belirginleşmiş ve 2018 yılında 59,3 ay olan iç borçlanmanın ortalama vadesi, 2019 yılında 30,1 aya gerilemiştir (Tablo 90).

Tablo 90. İç Borçlanmanın Ortalama Vadesi ve Maliyeti

Bileşenler	2017	2018	2019 ⁽¹⁾
Birikimli Vade (Ay) ⁽²⁾	71,2	59,3	30,1
Bileşik Faiz (%) ⁽³⁾	11,4	17,5	18,3

Kaynak: HMB.

(1): Geçici.

(2): Nakit iç borçlanmayı içermektedir.

(3): TL cinsi sabit getirili iç borçlanmanın ağırlıklı ortalama maliyetidir.

2019 yılında 1.328.752 milyon TL olan toplam merkezi yönetim borç stokunun 668.539 milyon TL'lik kısmını Türk lirası cinsinden borç senetleri, 660.214 milyon TL'lik kısmını döviz cinsinden borç senetleri oluşturmuştur. Toplam merkezi yönetim borç stoku içinde Türk lirası cinsinden borç senetlerinin payı % 50,3, döviz cinsinden borç senetlerinin payı % 49,7 olmuştur (Tablo 91).

Toplam borç stokunun % 74,0'ını sabit faizli, % 13,1'ini değişken faizli ve % 13,0'ını TÜFE'ye endeksli senetler oluşturmuştur. Toplam borç stoku içinde Türk lirasına endeksli sabit faizli senetlerin payı % 30,3, değişken faizli senetlerin payı % 7,1 ve TÜFE'ye endeksli senetlerin payı % 13,0 olurken, dövize endeksli sabit faizli senetlerin payı % 43,7, değişken faizli senetlerin payı % 6,0 olmuştur.

Tablo 91. Merkezi Yönetim Borç Stoku Döviz/Faiz Yapısı⁽¹⁾

Bileşenler	Stok Değeri (Milyon TL)			Pay (%)		
	2017	2018	2019 ⁽²⁾	2017	2018	2019
Sabit	646.731	803.786	982.897	73,8	75,3	74,0
Değişken	110.200	127.952	173.530	12,6	12,0	13,1
TÜFE'ye endeksli	119.564	135.377	172.325	13,6	12,7	13,0
Toplam borç stoku	876.495	1.067.115	1.328.752	100,0	100,0	100,0
Sabit	348.401	370.567	402.293	39,7	34,7	30,3
Değişken	67.094	74.333	93.921	7,7	7,0	7,1
TÜFE'ye endeksli	119.564	135.377	172.325	13,6	12,7	13,0
Türk Lirası cinsinden	535.059	580.277	668.539	61,0	54,4	50,3
Sabit	298.329	433.219	580.605	34,0	40,6	43,7
Değişken	43.106	53.619	79.609	4,9	5,0	6,0
Döviz	341.435	486.838	660.214	39,0	45,6	49,7
Sabit	348.401	375.213	464.244	39,7	35,2	34,9
Değişken	67.482	75.552	118.483	7,7	7,1	8,9
TÜFE'ye endeksli	119.564	135.377	172.325	13,6	12,7	13,0
İç borç stoku	535.447	586.142	755.052	61,1	54,9	56,8
Sabit	298.329	428.573	518.653	34,0	40,2	39,0
Değişken	42.717	52.400	55.047	4,9	4,9	4,1
Dış borç stoku	341.046	480.973	573.700	38,9	45,1	43,2

Kaynak: HMB.

(1): İç ve dış borç stoku ana para yükümlülüklerinden oluşmaktadır.

(2): Geçici.

2019 yılında bir önceki yıla göre iç borç stokunun elinde bulunduranlara göre dağılımında; bankacılık kesiminin payı % 53,6'dan % 58,0'a ve TCMB'nin payı % 2,1'den % 2,2'ye yükselirken, banka dışı kesimin payı % 30,2'den % 29,7'ye gerilemiştir. Toplam iç borç stoku içinde bankacılık kesimi altında yer alan kamu bankalarının payı % 25,6, özel bankaların payı % 18,8, yabancı bankaların payı % 8,5, kalkınma ve yatırım bankalarının payı % 1,7 ve katılım bankalarının payı % 3,5 olmuştur.

Toplam borç stoku içinde banka dışı kesimde yer alan gerçek kişilerin payı % 0,4, tüzel kişilerin payı % 21,7 ve menkul kıymet yatırım fonlarının payı % 7,6 olmuştur. Böylece iç borç stoku içinde yerli yatırımcıların payı % 86,0'dan % 89,9'a yükselirken, yabancı yatırımcıların payı % 14,0'dan % 10,1'e gerilemiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda 2019 yılı sonunda borçlanma için belirlenmiş stratejik ölçüt ve göstergelerden sapma olduğu görülmektedir (Tablo 92).

Tablo 92. İç Borç Stokunun Elinde Bulunduranlara Göre Dağılımı ⁽¹⁾

Bileşenler	Stok Değeri (Milyon TL)			Pay (%)		
	2017	2018	2019 ⁽³⁾	2017	2018	2019
Bankacılık kesimi	270.359	339.488	507.109	47,1	53,6	58,0
Kamu bankaları	101.631	141.093	223.278	17,7	22,3	25,6
Özel bankalar	102.240	120.676	163.842	17,8	19,1	18,8
Yabancı bankalar	55.884	61.480	74.561	9,7	9,7	8,5
Kalkınma ve yatırım bankaları	4.326	7.202	14.487	0,8	1,1	1,7
Katılım bankaları	6.279	9.037	30.940	1,1	1,4	3,5
Banka dışı kesim	178.003	191.342	259.743	31,0	30,2	29,7
Gerçek kişiler	1.300	3.498	3.655	0,2	0,6	0,4
Tüzel kişiler	143.247	153.603	189.785	24,9	24,3	21,7
Menkul kıymet yatırım fonları	33.456	34.241	66.303	5,8	5,4	7,6
TCMB ⁽²⁾	14.481	13.603	18.873	2,5	2,1	2,2
Yurt içi yerleşikler toplamı	462.843	544.433	785.725	80,6	86,0	89,9
Yurt dışı yerleşikler	111.307	88.920	87.895	19,4	14,0	10,1
Toplam	574.150	633.353	873.620	100,0	100,0	100,0

Kaynak: HMB.

(1): Stok verileri Resmi Gazete fiyatlariyla değerlendirilmiştir. Repo vb. teminat işlemlerinde kullanılan DİBS'ler, teminatı veren tarafın bulunduğu alt sektörün verisi içerisinde gösterilmektedir.

(2): Açık piyasa işlemlerinden kaynaklanan tutarları kapsamaktadır.

(3): Geçici.

1.4.5 Altın Fiyatları

2019 yılında küresel ekonomik belirsizlikler, merkez bankalarının faiz indirimi beklentileri, ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşları yatırımcıların güvenli olduğunu düşündüğü altına yönelimini desteklemiştir.

2018 yılı ortalaması 1.270 Amerikan doları olan altının ons fiyatı, 2019 yılında 1.393 Amerikan dolarına yükselmiştir. İç piyasalarda Cumhuriyet altını ve külçe altın fiyatlarında artış devam etmiş ve her ikisi de nominal olarak % 29,5, reel olarak % 12,4 değer kazanmıştır (Tablo 93).

Tablo 93. Altın Fiyatları

Yıllar	Aylar	Cumhuriyet Altını ⁽¹⁾ (TL/Adet)	Külçe Altın ⁽¹⁾ (TL/Gr)	1 Ons Altın ⁽²⁾ (ABD \$/Ons)	TÜFE (2003=100)		Cumhuriyet Altını		Külçe Altın	
					Endeks Değeri	Değişim (%)	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%)	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%)
2017	Ocak	957	145	1.188	299,7	2,5	9,4	6,8	10,4	7,7
	Şubat	975	146	1.235	302,2	0,8	1,9	1,1	0,8	0,0
	Mart	975	146	1.230	305,2	1,0	0,0	-1,1	-0,1	-1,1
	Nisan	998	150	1.274	309,2	1,3	2,4	1,1	3,1	1,7
	Mayıs	962	143	1.244	310,6	0,4	-3,7	-4,1	-4,4	-4,8
	Haziran	959	143	1.259	309,8	-0,3	-0,3	-0,1	-0,3	0,0
	Temmuz	953	142	1.240	310,2	0,1	-0,6	-0,8	-0,5	-0,7
	Ağustos	969	145	1.281	311,9	0,5	1,7	1,2	2,1	1,6
	Eylül	980	147	1.312	313,9	0,7	1,1	0,5	1,5	0,8
	Ekim	1.008	152	1.277	320,4	2,1	2,9	0,8	2,9	0,8
	Kasım	1.067	160	1.282	325,2	1,5	5,8	4,2	5,7	4,2
Aralık	1.092	158	1.271	327,4	0,7	2,4	1,7	-1,2	-1,9	
Yıllık	991	148	1.258	312,1	11,1	22,8	10,5	21,9	9,6	
2018	Ocak	1.115	162	1.333	330,8	1,0	2,1	1,1	2,3	1,2
	Şubat	1.119	163	1.331	333,2	0,7	0,4	-0,3	0,4	-0,4
	Mart	1.141	166	1.325	336,5	1,0	2,0	1,0	2,2	1,2
	Nisan	1.197	175	1.333	342,8	1,9	4,9	3,0	5,1	3,1
	Mayıs	1.281	187	1.306	348,3	1,6	7,0	5,3	7,2	5,5
	Haziran	1.304	191	1.279	357,4	2,6	1,8	-0,8	1,8	-0,8
	Temmuz	1.306	192	1.237	359,4	0,6	0,2	-0,4	0,6	0,0
	Ağustos	1.600	234	1.203	367,7	2,3	22,5	19,8	21,9	19,1
	Eylül	1.674	242	1.197	390,8	6,3	4,6	-1,6	3,7	-2,5
	Ekim	1.600	231	1.221	401,3	2,7	-4,4	-6,9	-4,5	-7,0
	Kasım	1.478	213	1.221	395,5	-1,4	-7,6	-6,2	-7,9	-6,6
Aralık	1.502	217	1.254	393,9	-0,4	1,6	2,0	1,7	2,1	
Yıllık	1.360	198	1.270	363,1	16,3	37,2	17,9	33,4	14,7	
2019	Ocak	1.562	225	1.287	398,1	1,1	3,9	2,8	4,1	3,0
	Şubat	1.559	225	1.320	398,7	0,2	-0,1	-0,3	-0,2	-0,3
	Mart	1.605	232	1.304	402,8	1,0	2,9	1,9	3,1	2,0
	Nisan	1.655	239	1.286	409,6	1,7	3,1	1,4	3,2	1,5
	Mayıs	1.730	251	1.282	413,5	0,9	4,6	3,6	4,8	3,8
	Haziran	1.787	260	1.386	413,6	0,0	3,3	3,2	3,5	3,4
	Temmuz	1.781	259	1.414	419,2	1,4	-0,3	-1,6	-0,1	-1,4
	Ağustos	1.839	268	1.490	422,8	0,9	3,3	2,4	3,2	2,3
	Eylül	1.899	277	1.505	427,0	1,0	3,2	2,2	3,6	2,5
	Ekim	1.918	280	1.495	435,6	2,0	1,0	-1,0	1,1	-0,9
	Kasım	1.880	274	1.473	437,3	0,4	-2,0	-2,4	-2,1	-2,4
Aralık	1.916	280	1.479	440,5	0,7	1,9	1,2	2,0	1,2	
Yıllık	1.761	256	1.393	418,2	15,2	29,5	12,4	29,5	12,4	

Kaynak: TCMB.

(1): Satış fiyatıdır.

(2): Londra satış fiyatıdır.

1.4.6 Döviz Kurları

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 2001 ekonomik krizinin ardından yürürlüğe koyduğu, piyasadaki arz ve talep koşullarına göre belirlenen dalgalı döviz kuru politikasını 2019 yılında da uygulamaya devam etmiştir.

Dalgalı kur rejiminde döviz arz ve talebini, uygulanan para ve maliye politikaları, ekonomik altyapı, uluslararası gelişmeler ve beklentiler belirlemektedir.

Döviz kurunun bir politika aracı olarak kullanılmadığı dalgalı kur rejiminde TCMB, nominal veya reel herhangi bir kur hedefi belirlemezken, finansal istikrara yönelik riskleri azaltmak amacıyla, Türk lirasının aşırı değerlenmesi veya değer kaybetmesine karşı tedbirler almaktadır. Döviz piyasasının etkin bir biçimde işleyebilmesi için döviz kurlarındaki gelişmeler ve risk faktörlerini takip ederek elindeki araçlarla gerekli önlemleri almaktadır. Kur riski iktisadi birimlerce yönetilmektedir.

1 Kasım 2018 tarihinde bankaların Türk lirası ve döviz likidite yönetimindeki etkinliğinin artırılması amacıyla döviz karşılığı Türk lirası swap piyasası işlemlerine başlayan TCMB, 2019 yılında sistemin fonlama ihtiyacının önemli bir kısmını TCMB ve BIST bünyesinde gerçekleştirilen döviz karşılığı TL swap işlemlerinden sağlamıştır.

Yılın ilk üç ayında Türk lirası Depoları Karşılığı Döviz Depoları İhalelerine devam edilmiş, Mart ayında yurtdışı piyasalarda yaşanan gelişmeler bankaların TCMB'den talep ettiği Türk lirası fonlama miktarının artmasına neden olmuş ve Türk lirası Depoları Karşılığı Döviz Depoları İhalelerine ihtiyaç kalmadığı değerlendirilerek ara verilmiştir.⁵

Ağustos 2019 tarihinden itibaren bankaların likidite yönetimine katkıda bulunmak amacıyla kotasyon yöntemiyle gerçekleştirilen 1 hafta vadeli döviz karşılığı Türk lirası swap işlemlerinin geleneksel çoklu fiyat (ihale) yöntemiyle 1,3 ve 6 ay vadeli olarak da gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca bankaların likidite yönetimindeki etkinliğinin artırılması ve altın cinsi tasarrufların finansal sisteme dahil edilmesine katkı sağlamak amacıyla Mayıs ayında alım yönlü Türk lirası Karşılığı Altın Swap Piyasası, Ekim ayında ise alım ve satım yönlü Döviz Karşılığı Altın Swap Piyasası açılmıştır.

TCMB 31 Ağustos 2018 tarihinde başladığı BIST nezdinde faaliyet gösteren Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasasında TL uzlaşmalı vadeli döviz işlemlerine 2019 yılında da devam etmiştir. 2019 yılında döviz piyasalarında ihaleler veya doğrudan satış yöntemiyle döviz satışı gerçekleştirilmezken enerji ithalatçısı kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) 6.456 milyon dolarlık döviz talebi TCMB tarafından karşılanmıştır. İhracatçılar ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerde bulunan firmalara TL olarak kullandırılan ihracat reeskont kredileri TCMB döviz rezervlerine en fazla katkıyı sağlayan araç olmuştur. 2019 yılı sonu itibarıyla ihracat reeskont kredisi kullanımı 22.693 milyon dolar olmuştur. Yeni pazarlara yönelik ihracat ile yüksek teknolojili ürün ihracatına daha uzun vadeli reeskont kredisi kullanma imkanı sunulması yoluyla ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesini ve katma değeri yüksek ürünlerin ihracatını teşvik etmektedir. Böylece 2019 yılında TCMB tarafından 16.237 milyon dolar net döviz alımı yapılmıştır (Tablo 94).

⁵ TCMB, 2020 Yılı Para ve Kur Politikası.

Tablo 94. TCMB Tarafından Yapılan Döviz Alım-Satım Tutarları

(Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat Reeskont Kredileri	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Enerji İthalatçısı KİT'lere Döviz Satışları	Toplam Net Döviz Alımları
2017	12.491	0	0	0	0	7.851	4.640
2018	14.903	0	0	0	0	7.699	7.204
2019	22.693	0	0	0	0	6.456	16.237

Kaynak: TCMB.

TCMB'nin bankalara sağladığı imkanlar arasında yer alan ROM uygulamasında yapılan değişiklikler ve enerji ithalatçısı KİT'lere gerçekleştirilen döviz satımları rezervleri azaltıcı, reeskont kredisi geri ödemeleri, yabancı para zorunlu karşılık oranlarındaki artışlar ile bankaların TCMB swap imkanlarının kullanımı ise artırıcı yönde etkilemiştir.

2019 yılı kurlarda çok büyük dalgalanmaların yaşanmadığı nispeten sakin bir yıl olurken, Türk lirasının diğer ülke paraları karşısındaki değer kaybı önceki yıllara oranla daha sınırlı kalmıştır. Döviz kurlarındaki gelişmelerde Türkiye ekonomisinde yaşanan resesyon, cari açığın kapanması ile döviz talebinde oluşan küçülme, faiz oranlarındaki iyileşmenin yanı sıra, küresel piyasalardaki ekonomik ve jeopolitik gelişmeler ile ticaret savaşları ve getirilen tarifeler etkili olmuştur.

2019 yılında bir önceki yıla göre diğer ulusal paraların değer artış oranlarında yüksek düşüşler kaydedilmiştir. 2019 yılı sonunda yıllık ortalama değerlere göre nominal olarak Türk lirası karşısında Amerikan doları % 17,5 değer kazanarak 5,66947 TL'ye, Euro % 11,8 değer kazanarak 6,34689 TL'ye, İngiliz sterlini % 12,8 değer kazanarak 7,22365 TL'ye, Japon yeni % 19,3 değer kazanarak 5,18895 TL'ye yükselmiştir (Tablo 95).

Tablo 95. Yıllar İtibarıyla Döviz Kurları

(Döviz Alış Kuru, Yıllık Ortalama)

Yıllar	ABD Doları	Değişim (%)	Euro	Değişim (%)	İngiliz Sterlini	Değişim (%)	100 Japon Yeni	Değişim (%)
2017	3,64494	20,8	4,11388	23,3	4,68748	15,0	3,24099	16,9
2018	4,82597	32,4	5,67717	38,0	6,40203	36,6	4,35021	34,2
2019	5,66947	17,5	6,34689	11,8	7,22365	12,8	5,18895	19,3

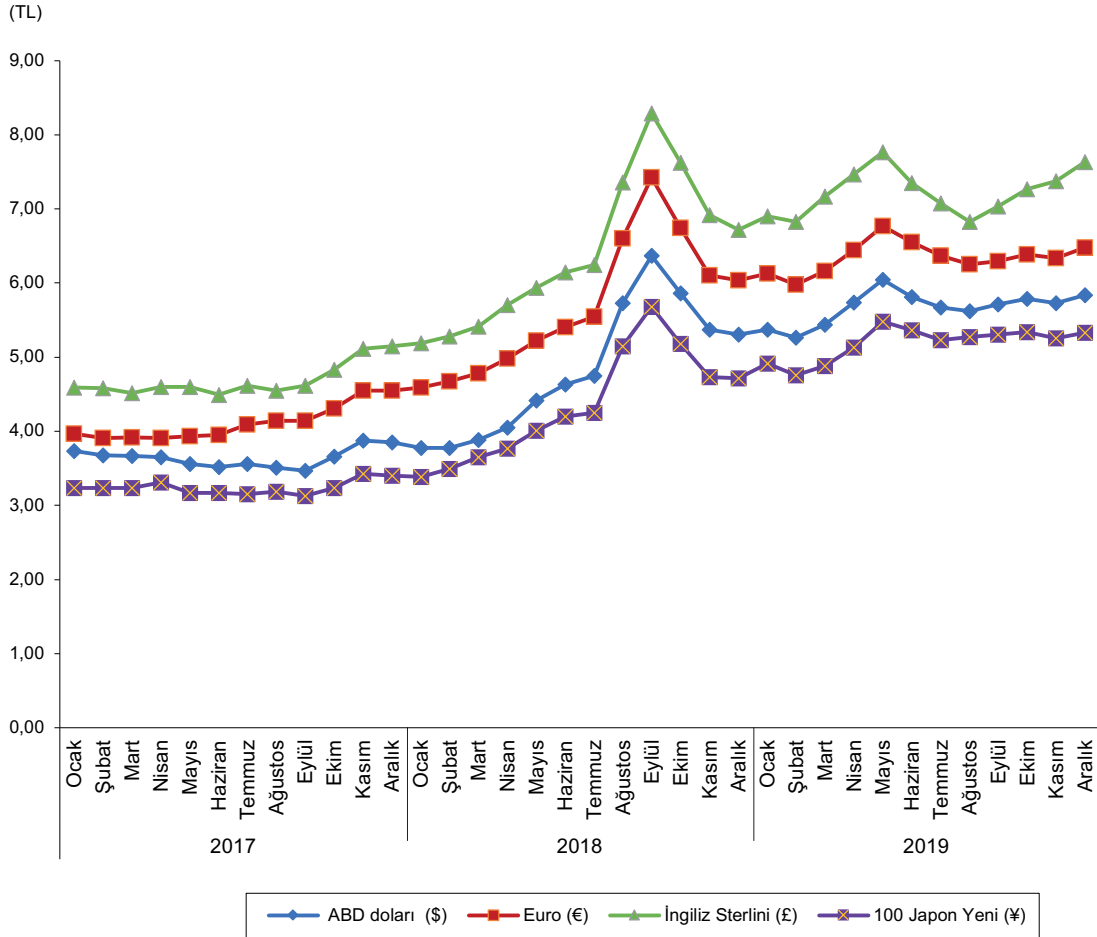
Kaynak: TCMB.

Aylık ortalama kurlara göre 2018 yılı Aralık ayında 5,30612 TL seviyesinde olan Amerikan doları 2019 yılına 5,36939 TL seviyesinde başlamış ve yıl boyunca % -3,9-5,5 bandında değişim oranları ile dalgalı bir seyir izlemiştir. Mayıs ayında 6,04945 TL ile yılın en yüksek seviyesine çıkan dolar kuru, Aralık ayında 5,83763 TL ile yılı tamamlamıştır. Böylece 2019 yılı sonunda ortalama dolar kuru bir önceki yıla göre % 17,5 artışla 5,66947 TL olmuştur.

2019 yılına 6,13243 TL düzeyinde başlayan Euro'da yıl içinde -3,1-5,0 bandında değişen iniş ve çıkışlar kaydedilmiştir. Euro en yüksek değerini 6,76732 TL ile Amerikan doları gibi Mayıs ayında alırken, en düşük değerini 5,97510 TL ile Şubat ayında almıştır. 2019 yılı sonunda ortalama Euro değeri bir önceki yıla göre % 11,8'lik artışla 6,34689 TL olmuştur.

Reel olarak tüketici fiyat endeksine göre Türk lirası karşısında 2019 yılında Amerikan doları % 2,0 değer kazanırken, Euro % 2,9 değer kaybetmiştir. 2019 yılında aylık reel değişimlere bakıldığında, Amerikan doları en büyük değer kaybını % 4,0 ile Haziran ayında ve en yüksek değer artışını da % 4,5 ile Mayıs ayında yaşamıştır. Euro'nun ise en yüksek değer kaybını % 4,2 ile Temmuz ayında, en yüksek değer artışını da % 4,0 ile Mayıs ayında yaşadığı görülmektedir (Tablo 96, Grafik 43).

Grafik 43. Döviz Kurları

Kaynak: TCMB.

Tablo 96. Döviz Kurları

(Döviz Alış Kuru, Aylık Ortalama)

Yıllar	Aylar	ABD Doları (\$)	Euro (€)	Endeks Değeri	Değişim (%)	Nominal Değişim (%)		Reel Değişim (%)	
						\$	€	\$	€
2017	Ocak	3,73489	3,96549	299,7	2,5	7,0	7,7	4,5	5,1
	Şubat	3,67236	3,91099	302,2	0,8	-1,7	-1,4	-2,5	-2,2
	Mart	3,66594	3,91577	305,2	1,0	-0,2	0,1	-1,2	-0,9
	Nisan	3,65384	3,91010	309,2	1,3	-0,3	-0,1	-1,6	-1,4
	Mayıs	3,56386	3,93239	310,6	0,4	-2,5	0,6	-2,9	0,1
	Haziran	3,51899	3,94866	309,8	-0,3	-1,3	0,4	-1,0	0,7
	Temmuz	3,55987	4,09142	310,2	0,1	1,2	3,6	1,0	3,5
	Ağustos	3,51248	4,14362	311,9	0,5	-1,3	1,3	-1,8	0,8
	Eylül	3,46805	4,13769	313,9	0,7	-1,3	-0,1	-1,9	-0,8
	Ekim	3,66226	4,30829	320,4	2,1	5,6	4,1	3,5	2,0
	Kasım	3,87905	4,54963	325,2	1,5	5,9	5,6	4,4	4,0
	Aralık	3,84770	4,55252	327,4	0,7	-0,8	0,1	-1,5	-0,6
Yıllık	3,64494	4,11388	312,1	11,1	20,8	23,3	8,6	10,9	
2018	Ocak	3,77233	4,59128	330,8	1,0	-2,0	0,9	-2,9	-0,2
	Şubat	3,77802	4,67317	333,2	0,7	0,2	1,8	-0,6	1,0
	Mart	3,88088	4,78546	336,5	1,0	2,7	2,4	1,7	1,4
	Nisan	4,05403	4,98381	342,8	1,9	4,5	4,1	2,5	2,2
	Mayıs	4,41415	5,22230	348,3	1,6	8,9	4,8	7,1	3,1
	Haziran	4,62822	5,40696	357,4	2,6	4,8	3,5	2,2	0,9
	Temmuz	4,74801	5,54531	359,4	0,6	2,6	2,6	2,0	2,0
	Ağustos	5,73019	6,60658	367,7	2,3	20,7	19,1	18,0	16,5
	Eylül	6,36687	7,42468	390,8	6,3	11,1	12,4	4,5	5,7
	Ekim	5,85937	6,74170	401,3	2,7	-8,0	-9,2	-10,4	-11,6
	Kasım	5,37349	6,10608	395,5	-1,4	-8,3	-9,4	-6,9	-8,1
	Aralık	5,30612	6,03868	393,9	-0,4	-1,3	-1,1	-0,9	-0,7
Yıllık	4,82597	5,67717	363,1	16,3	32,4	38,0	13,8	18,6	
2019	Ocak	5,36939	6,13243	398,1	1,1	1,2	1,6	0,1	0,5
	Şubat	5,26206	5,97510	398,7	0,2	-2,0	-2,6	-2,2	-2,7
	Mart	5,44194	6,15798	402,8	1,0	3,4	3,1	2,4	2,0
	Nisan	5,73577	6,44753	409,6	1,7	5,4	4,7	3,6	3,0
	Mayıs	6,04945	6,76732	413,5	0,9	5,5	5,0	4,5	4,0
	Haziran	5,81194	6,55689	413,6	0,0	-3,9	-3,1	-4,0	-3,1
	Temmuz	5,67218	6,36913	419,2	1,4	-2,4	-2,9	-3,7	-4,2
	Ağustos	5,62479	6,25603	422,8	0,9	-0,8	-1,8	-1,7	-2,6
	Eylül	5,71280	6,29360	427,0	1,0	1,6	0,6	0,6	-0,4
	Ekim	5,78454	6,38591	435,6	2,0	1,3	1,5	-0,7	-0,5
	Kasım	5,73123	6,33985	437,3	0,4	-0,9	-0,7	-1,3	-1,1
	Aralık	5,83763	6,48089	440,5	0,7	1,9	2,2	1,1	1,5
Yıllık	5,66947	6,34689	418,2	15,2	17,5	11,8	2,0	-2,9	

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Ülkelerin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü gösteren en önemli göstergelerden biri reel efektif döviz kurudur. 2019 yılında ortalama değerlere göre TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru % 2,6 değer kaybederek 75,23'e gerilerken, Yİ-ÜFE bazlı reel efektif döviz kuru % 2,3 değer kazanarak 81,79'a yükselmiştir (Tablo 97, Grafik 44).

Tablo 97. Reel Efektif Döviz Kuru

(2003=100)

Yıllar	Aylar	TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru ⁽¹⁾	TÜFE Gelişmekte Olan Ülkeler Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru ⁽¹⁾	TÜFE Gelişmiş Ülkeler Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru ⁽²⁾	Yİ-ÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru ⁽³⁾
2017	Ocak	88,95	73,73	99,83	86,79
	Şubat	90,29	74,72	101,49	88,33
	Mart	90,87	74,88	102,53	89,30
	Nisan	91,71	75,39	103,69	89,99
	Mayıs	92,98	77,12	104,31	91,50
	Haziran	92,89	77,30	103,89	91,91
	Temmuz	90,68	76,01	100,78	90,09
	Ağustos	90,86	76,60	100,47	89,87
	Eylül	91,67	77,44	101,17	89,79
	Ekim	89,38	75,23	98,96	87,09
	Kasım	85,58	72,02	94,76	83,47
	Aralık	86,33	72,98	95,21	84,26
	Yıllık	90,18	75,29	100,59	88,53
2018	Ocak	87,03	74,11	95,35	84,17
	Şubat	86,41	73,64	94,61	85,12
	Mart	85,06	72,50	93,12	84,30
	Nisan	83,23	70,99	91,07	82,89
	Mayıs	79,35	67,06	87,53	80,63
	Haziran	78,14	65,78	86,50	79,53
	Temmuz	76,99	65,13	84,86	79,28
	Ağustos	65,80	55,57	72,64	70,72
	Eylül	62,49	53,07	68,65	70,04
	Ekim	70,04	59,10	77,37	77,09
	Kasım	75,76	63,58	84,10	82,86
	Aralık	76,37	63,99	84,90	82,74
	Yıllık	77,22	65,38	85,06	79,95
2019	Ocak	75,79	63,50	84,26	81,72
	Şubat	77,35	64,45	86,40	83,31
	Mart	75,33	62,51	84,46	81,55
	Nisan	72,74	60,19	81,76	79,81
	Mayıs	69,94	57,78	78,72	78,25
	Haziran	72,33	59,86	81,29	81,49
	Temmuz	75,00	61,76	84,67	82,67
	Ağustos	76,94	63,29	86,94	84,15
	Eylül	76,83	63,05	87,01	83,62
	Ekim	76,96	63,04	87,29	82,58
	Kasım	77,42	63,30	87,96	82,78
	Aralık	76,09	62,15	86,54	79,59
	Yıllık	75,23	62,07	84,78	81,79

Kaynak: TCMB.

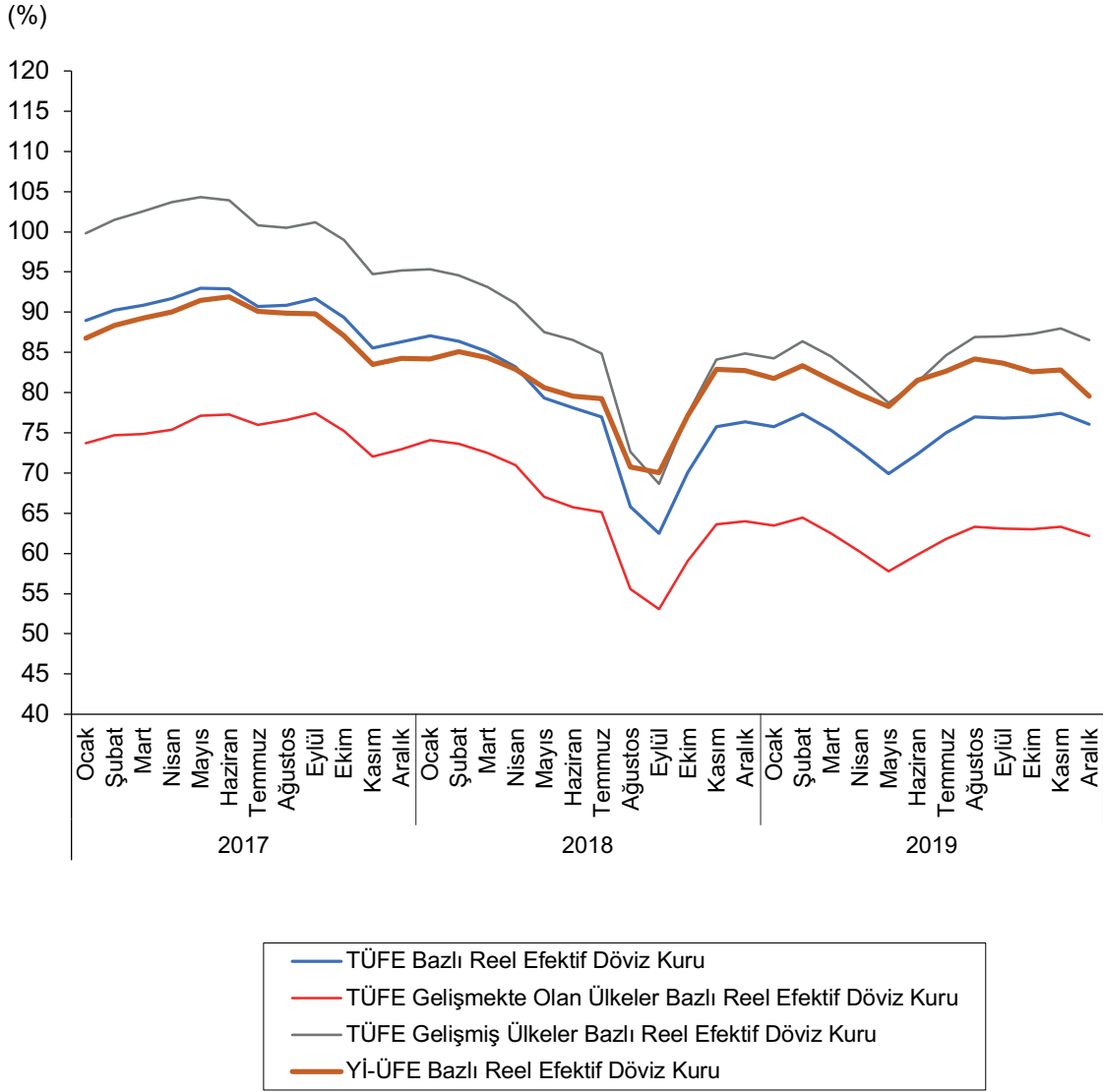
(1): 2018 Aralık-2019 Aralık dönemi verileri geçicidir.

(2): 2019 Aralık verisi geçicidir.

(3): 2019 Ağustos-Aralık dönemi verileri geçicidir.

Grafik 44. Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri (2003=100)

Kaynak: TÜİK.

1.5 Dış Ekonomik Gelişmeler

1.5.1 Dış Ticaret Göstergeleri

Dış talep koşullarındaki daralma ve özellikle en önemli ticaret ortaklarımız AB ülkeleri ile ABD ve Rusya Federasyonu ekonomilerindeki toparlanmanın sağlanamamasının olumsuz etkilerine karşın, Türk lirasındaki birikimli değer kaybının destekleyici etkisi, ihracata yönelik teşvikler ve ihracat pazarlarında çeşitlendirmeye gidilmesi ülkemizin ihracat artışını 2019 yılında düşük oranda sürdürmesini sağlamıştır. İthalat ise ekonomik aktivitenin yavaşlaması ve yurt içi talebin daralmasına bağlı olarak artan hızda gerilemeye devam etmiştir. 2018 yılında % 7,7 artan ihracat 2019 yılında % 2,1 artış gösterirken, ithalattaki küçülme % 3,2'den % 9,0'a yükselmiştir (Tablo 98, Grafik 45).

Böylece ihracat 177.169 milyon dolardan 180.871 milyon dolara yükselirken, ithalat 231.152 milyon dolardan 210.347 milyon dolara gerilemiştir. İhracatta kaydedilen sınırlı artışa karşın ithalattaki yüksek oranlı azalmanın etkisiyle dış ticaret açığındaki küçülme % 27,3'ten % 45,4'e yükselirken, 2018 yılında % 1,3 artan dış ticaret hacmi 2019 yılında % 4,2 küçülmüştür. Dış ticaret açığı 53.984 milyon dolardan 29.476 milyon dolara, dış ticaret hacmi de 408.321 milyon dolardan 391.218 milyon dolara gerilemiştir.

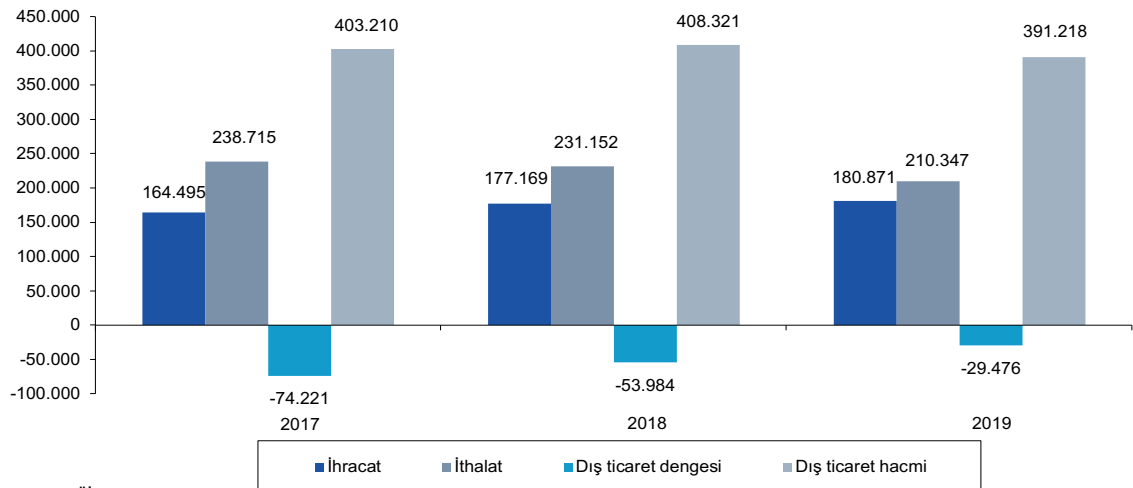
Tablo 98. Dış Ticaret Göstergeleri

Göstergeler	Değer			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
İhracat	164.495	177.169	180.871	7,7	2,1
İthalat	238.715	231.152	210.347	-3,2	-9,0
Dış ticaret hacmi	403.210	408.321	391.218	1,3	-4,2
Dış ticaret dengesi	-74.221	-53.984	-29.476	-27,3	-45,4
İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)	68,9	76,6	86,0	-	-

Kaynak: TÜİK.

Grafik 45. Dış Ticaret Göstergeleri

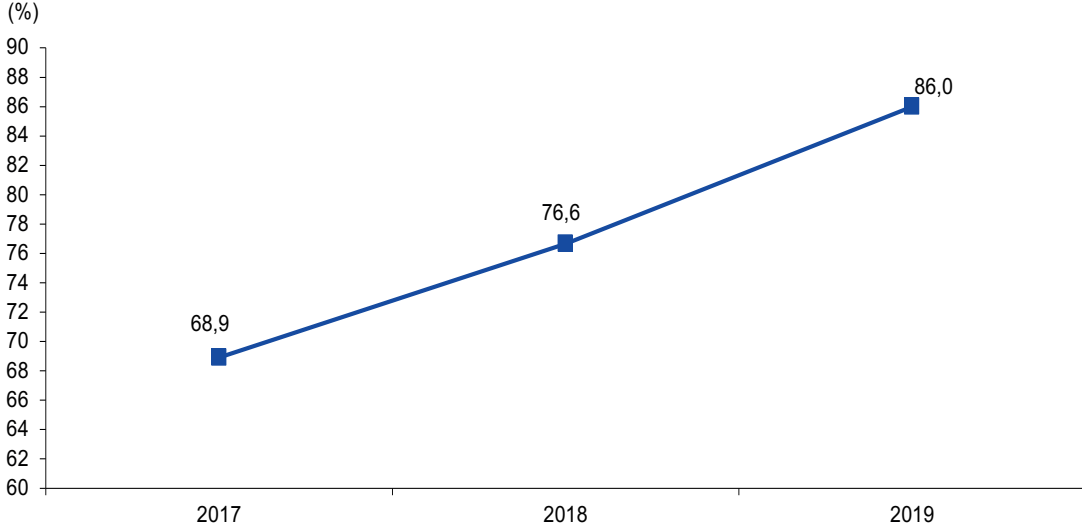
(Milyon Dolar)

Kaynak: TÜİK.

İthalatta azalış ihracatta ise artış olması nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2019 yılında 9,4 puan artarak % 76,6'dan % 86,0'a yükselmiştir (Grafik 46).

Grafik 46. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak: TÜİK.

1.5.1.1 İhracat

2018 yılında % 7,7 artan ihracat 2019 yılında yavaşlayarak % 2,1 artmıştır. İhracatımızın önemli bir kısmını gerçekleştirdiğimiz Avrupa Birliği ülkelerinin ticaret talebinin düşük seyrine karşın, Türk lirasının değer kaybetmesinin getirdiği rekabet avantajı, iç talepte yaşanan daralma karşısında firmaların dış piyasalara ve yeni pazarlara yönelmesi ihracattaki sınırlı artışı desteklemiştir. 2019 yılı sonunda ihracat 177.169 milyon dolardan 180.871 milyon dolara yükselmiş ve 2018 yılında da olduğu gibi ekonomik büyümeye pozitif katkı yapmıştır. 2019 yılında tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü ihracatı % 4,3 azalışla 5.597 milyon dolara, madencilik ve taşocakçılığı sektörü ihracatı % 5,7 azalışla 3.200 milyon dolara gerilerken, imalat sektörü ihracatı % 2,5 artışla 171.248 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 99).

Tablo 99. Sektörlere Göre İhracat

Sektörler	(Milyon Dolar)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	5.579	5.847	5.597	3,4	3,3	3,1	4,8	-4,3
Madencilik ve taşocakçılığı	3.498	3.394	3.200	2,1	1,9	1,8	-3,0	-5,7
İmalat	154.698	167.064	171.248	94,0	94,3	94,7	8,0	2,5
Diğer	719	864	825	0,4	0,5	0,5	20,2	-4,5
Toplam	164.495	177.169	180.871	100,0	100,0	100,0	7,7	2,1

Kaynak: TÜİK.

Toplam ihracat içinde imalat sektörü % 94,7 ile en yüksek payı alırken tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü % 3,1, madencilik ve taşocakçılığı sektörü % 1,8 pay almıştır.

2019 yılında geniş ekonomik grup sınıflamasına göre bir önceki yıla göre sermaye (yatırım) malları ihracatı % 2,9 artışla 21.609 milyon dolara, ara malları ihracatı % 1,3 artışla 85.391 milyon dolara, tüketim malları ihracatı % 2,4 artışla 72.767 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 100).

Tablo 100. Geniş Ekonomik Gruplar Sınıflamasına Göre İhracat

Geniş Ekonomik Grup Sınıflaması	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Sermaye (yatırım) malları	19.266	20.991	21.609	11,7	11,8	11,9	9,0	2,9
Ara (hammadde) malları	76.491	84.289	85.391	46,5	47,6	47,2	10,2	1,3
Tüketim malları	67.939	71.027	72.767	41,3	40,1	40,2	4,5	2,4
Diğerleri	799	861	1.104	0,5	0,5	0,6	7,8	28,1
Toplam	164.495	177.169	180.871	100,0	100,0	100,0	7,7	2,1

Kaynak: TÜİK.

Toplam ihracat içinde ana mal gruplarının payları bir önceki yıl ile kıyaslandığında ara (hammadde) mallarının payında küçülme, sermaye (yatırım) malları ve tüketim mallarının payında ise artış olduğu görülmektedir. 2019 yılında ihracatın % 11,9'unu sermaye (yatırım) malları, % 47,2'sini ara (hammadde) malları ve % 40,2'sini tüketim malları ihracatı oluşturmuştur.

2019 yılı ihracatında ilk onda yer alan fasıllar içinde motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı ihracatı 26.902 milyon dolar ile yine ilk sırada yer almıştır. Bu grubun toplam ihracat içindeki payı bir önceki yıla göre 0,6 puan azalış göstererek % 14,9'a düşmüştür. Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları ihracatı 17.764 milyon dolarlık değer ve % 9,8'lik pay ile ikinci sırada, demir ve çelik ihracatı 10.020 milyon dolarlık değer ve % 5,5'lik pay ile üçüncü sırada yer almıştır (Tablo 101).

Tablo 101. İhracatta İlk On Fasıl

Fasıllar ⁽¹⁾	(Milyon Dolar)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	24.599	27.511	26.902	15,0	15,5	14,9	11,8	-2,2
Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	14.866	17.080	17.764	9,0	9,6	9,8	14,9	4,0
Demir ve çelik	8.164	11.479	10.020	5,0	6,5	5,5	40,6	-12,7
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	9.144	9.758	9.750	5,6	5,5	5,4	6,7	-0,1
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8.951	9.178	9.207	5,4	5,2	5,1	2,5	0,3
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	4.799	5.810	8.449	2,9	3,3	4,7	21,1	45,4
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	10.884	7.175	7.333	6,6	4,0	4,1	-34,1	2,2
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	6.398	6.723	6.874	3,9	3,8	3,8	5,1	2,2
Plastikler ve mamulleri	5.838	6.635	6.805	3,5	3,7	3,8	13,7	2,6
Demir veya çelikten eşya	5.752	6.742	6.690	3,5	3,8	3,7	17,2	-0,8
Toplam ihracat	164.495	177.169	180.871	100,0	100,0	100,0	7,7	2,1

Kaynak: TÜİK.

(1): 2019 yılı ihracat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan fasıllardır.

Bu fasıllar içinde 2019 yılında en yüksek ihracat artışı % 45,4 ile mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar ihracatında olurken, en yüksek azalış gösteren sektör % 12,7 ile demir ve çelik olmuştur.

1.5.1.2 İthalat

İthalat 2018 yılındaki % 3,2'lik azalışın ardından 2019 yılında da % 9,0 azalış göstermiştir. İç talepteki daralmanın getirdiği üretim ve tüketim talebindeki azalış ile Türk lirasındaki değer kaybı ithalattaki düşüşü desteklemeye devam etmiştir. 2019 yılı sonunda ithalat 231.152 milyon dolardan 210.347 milyon dolara gerilemiştir (Tablo 102).

Tablo 102. Sektörlere Göre İthalat

Sektörler	(Milyon Dolar)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	9.374	9.498	9.836	3,9	4,1	4,7	1,3	3,6
Madencilik ve taşocakçılığı	26.225	28.979	31.696	11,0	12,5	15,1	10,5	9,4
İmalat	195.866	184.463	162.144	82,1	79,8	77,1	-5,8	-12,1
Diğer	7.250	8.213	6.671	3,0	3,6	3,2	13,3	-18,8
Toplam	238.715	231.152	210.347	100,0	100,0	100,0	-3,2	-9,0

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında sektörler itibarıyla bir önceki yıla göre madencilik ve taşocakçılığı sektörü ithalatı % 9,4 artışla 31.696 milyon dolara, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü ithalatı % 3,6 artışla 9.836 milyon dolara yükselmiştir. İmalat sektörü ithalatı % 12,1 azalışla 162.144 milyon dolara gerilemiştir.

Toplam ithalat içinde sektörlerin payları kıyaslandığında, imalat sanayi sektörünün payının % 77,1, madencilik ve taşocakçılığı sektörünün payının % 15,1, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün payının % 4,7 olduğu görülmektedir.

Geniş ekonomik grup sınıflamasına göre 2019 yılında sermaye (yatırım) malları ithalatı % 13,5 azalışla 26.067 milyon dolara, ara (hammadde) malları ithalatı % 7,0 azalışla 162.531 milyon dolara ve tüketim malları ithalatı % 16,6 azalışla 21.197 milyon dolara düşmüştür (Tablo 103).

Tablo 103. Geniş Ekonomik Gruplar Sınıflamasına Göre İthalat

Geniş Ekonomik Grup Sınıflaması	(Milyon Dolar)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Sermaye (yatırım) malları	33.431	30.140	26.067	14,0	13,0	12,4	-9,8	-13,5
Ara (hammadde) malları	173.744	174.803	162.531	72,8	75,6	77,3	0,6	-7,0
Tüketim malları	30.812	25.421	21.197	12,9	11,0	10,1	-17,5	-16,6
Diğer	728	788	551	0,3	0,3	0,3	8,3	-30,0
Toplam	238.715	231.152	210.347	100,0	100,0	100,0	-3,2	-9,0

Kaynak: TÜİK.

Toplam ithalatın % 77,3'ünü ara (hammadde) malları, % 12,4'ünü sermaye (yatırım) malları ve % 10,1'ini tüketim malları oluşturmuştur.

2019 yılında toplam ithalat içinde en yüksek paya sahip olan ilk 10 fasıl içinde 41.733 milyon dolar ile mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar ithalatı ilk sırayı almıştır. Bu grubun toplam ithalat içindeki payı bir önceki yıla göre 0,9 puan artış göstererek % 19,8'e yükselmiştir. Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları ithalatı 22.159 milyon dolarlık değer ve % 10,5'lik pay ile ikinci sırada, elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı ithalatı 15.450 milyon dolarlık değer ve % 7,3'lük pay ile üçüncü sırada yer almıştır (Tablo 104).

Tablo 104. İthalatta İlk On Fasıl

Fasıllar ⁽¹⁾	(Milyon Dolar)								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019	
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	37.655	43.613	41.733	15,8	18,9	19,8	15,8	-4,3	
Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	27.932	26.862	22.159	11,7	11,6	10,5	-3,8	-17,5	
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	20.605	17.283	15.450	8,6	7,5	7,3	-16,1	-10,6	
Demir ve çelik	16.969	18.594	15.050	7,1	8,0	7,2	9,6	-19,1	
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	17.452	12.568	13.367	7,3	5,4	6,4	-28,0	6,4	
Plastikler ve mamulleri	13.336	13.101	11.800	5,6	5,7	5,6	-1,8	-9,9	
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	17.914	14.386	10.008	7,5	6,2	4,8	-19,7	-30,4	
Organik kimyasal ürünler	5.786	6.552	5.965	2,4	2,8	2,8	13,2	-8,9	
Eczacılık ürünleri	4.520	4.480	4.911	1,9	1,9	2,3	-0,9	9,6	
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	5.133	4.807	4.505	2,2	2,1	2,1	-6,3	-6,3	
Toplam ithalat	238.715	231.152	210.347	100,0	100,0	100,0	-3,2	-9,0	

Kaynak: TÜİK.

(1): 2019 yılı ithalat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan fasıllardır.

Bu fasıllar içinde 2019 yılında % 9,6 ile eczacılık ürünleri ve % 6,4 ile kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar ithalatında artış olurken, diğer fasılların ithalatında düşüş görülmüştür. İthalatın en yüksek oranda azaldığı sektörler % 30,4 ile motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça ve aksesuarı, % 19,1 ile demir ve çelik ve % 17,5 ile kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları olmuştur.

1.5.1.3 İllere Göre Dış Ticaret

2019 yılında iller itibarıyla en yüksek ihracat değerine 89.293 milyon dolar ile önceki yıllarda olduğu gibi İstanbul sahip olmuştur. İstanbul'un ihracatı Türkiye toplam ihracatının % 49,4'ünü oluşturmuştur. İstanbul'u 12.257 milyon dolar ile toplam ihracatın % 6,8'ini gerçekleştiren İzmir ve 10.871 milyon dolar ile toplam ihracatın % 6,0'ını gerçekleştiren Bursa izlemiştir. 2019 yılı ihracat değerlerine göre yapılan sıralamada ilk 10'da yer alan iller içinde önceki yıla göre ihracatı en çok artan il % 8,5 ile Kocaeli, en çok azalan il ise % 7,2 ile Bursa olmuştur (Tablo 105).

Tablo 105. En Çok İhracat Yapan İlk On İl

İller ^{(1), (2)}	(Milyon Dolar)						Değişim (%)	
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
İstanbul	83.448	88.203	89.293	50,7	49,8	49,4	5,7	1,2
İzmir	10.934	12.265	12.257	6,6	6,9	6,8	12,2	-0,1
Bursa	11.066	11.717	10.871	6,7	6,6	6,0	5,9	-7,2
Kocaeli	8.135	9.036	9.805	4,9	5,1	5,4	11,1	8,5
Ankara	6.930	7.828	8.461	4,2	4,4	4,7	12,9	8,1
Gaziantep	6.990	7.209	7.784	4,2	4,1	4,3	3,1	8,0
Sakarya	5.364	5.736	5.346	3,3	3,2	3,0	6,9	-6,8
Mersin	2.683	2.814	3.047	1,6	1,6	1,7	4,9	8,3
Hatay	2.411	2.965	3.046	1,5	1,7	1,7	23,0	2,7
Denizli	2.742	3.064	2.866	1,7	1,7	1,6	11,7	-6,5
İlk on il toplamı	140.704	150.837	152.775	85,5	85,1	84,5	7,2	1,3
Toplam ihracat	164.495	177.169	180.871	100,0	100,0	100,0	7,7	2,1

Kaynak: TÜİK.

(1): 2019 yılı ihracat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan illerdir.

(2): İl verileri girişim merkezlerinin bulunduğu ile göre oluşturulmaktadır.

En yüksek ithalat değerine de 109.700 milyon dolar ile Türkiye toplam ithalatının % 52,2'sini gerçekleştiren İstanbul sahiptir. İstanbul'u 11.188 milyon dolar ile toplam ithalatın % 5,3'ünü gerçekleştiren Ankara ve 8.696 milyon dolar ile toplam ithalatın % 4,1'ini gerçekleştiren İzmir takip etmiştir. İlk 10'da yer alan iller içinde 2018 yılına göre % 12,6 ile Mersin ve % 3,7 ile Gaziantep'in ithalatında artış olurken, diğer illerden yapılan ithalatta düşüş görülmüştür. İthalatın en çok azaldığı iller % 40,6 ile Kocaeli, % 18,7 ile Manisa ve % 17,9 ile İzmir olmuştur (Tablo 106).

Tablo 106. En Çok İthalat Yapan İlk On İl

İller ^{(1), (2)}	(Milyon Dolar)						Değişim (%)	
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
İstanbul	135.792	125.176	109.700	56,9	54,2	52,2	-7,8	-12,4
Ankara	12.178	13.410	11.188	5,1	5,8	5,3	10,1	-16,6
İzmir	10.913	10.586	8.696	4,6	4,6	4,1	-3,0	-17,9
Kocaeli	22.007	14.509	8.618	9,2	6,3	4,1	-34,1	-40,6
Bursa	9.524	8.892	7.891	4,0	3,8	3,8	-6,6	-11,3
Gaziantep	5.069	4.874	5.053	2,1	2,1	2,4	-3,8	3,7
Hatay	4.254	4.142	3.730	1,8	1,8	1,8	-2,6	-10,0
Sakarya	3.186	3.245	3.031	1,3	1,4	1,4	1,9	-6,6
Mersin	2.716	2.294	2.583	1,1	1,0	1,2	-15,5	12,6
Manisa	3.080	2.751	2.237	1,3	1,2	1,1	-10,7	-18,7
İlk on il toplamı	208.718	189.879	162.726	87,4	82,1	77,4	-9,0	-14,3
Toplam ithalat	238.715	231.152	210.347	100,0	100,0	100,0	-3,2	-9,0

Kaynak: TÜİK.

(1): 2019 yılı ithalat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan illerdir.

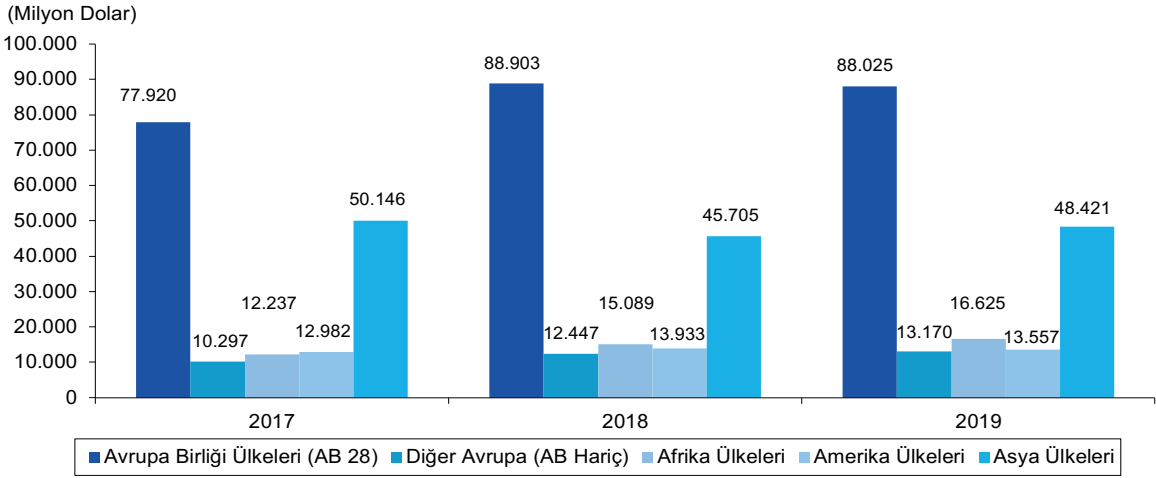
(2): İl verileri girişim merkezlerinin bulunduğu ile göre oluşturulmaktadır.

1.5.1.4 Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

Avrupa Birliği ülkelerindeki ekonomik durgunluk ihracatımızı olumsuz etkilemiş ve bu ülkelere yapılan ihracat 2019 yılında % 1,0 azalarak 88.025 milyon dolara gerilemiş, diğer ülkeler grubuna yapılan ihracat AB hariç Avrupa ülkeleri, Afrika ülkeleri ve Asya ülkelerine yapılan ihracattaki artışın olumlu etkisiyle % 5,2 artarak 92.846 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 107, Grafik 47).

Grafik 47. Belirli Ülke Gruplarına Göre İhracat

Kaynak: TÜİK.

Tablo 107. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri

(Milyon Dolar)

Ülke Grupları	İhracat							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
A- Avrupa Birliği Ülkeleri (AB 28)	77.920	88.903	88.025	47,4	50,2	48,7	14,1	-1,0
B- Diğer Ülkeler	86.575	88.266	92.846	52,6	49,8	51,3	2,0	5,2
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	10.297	12.447	13.170	6,3	7,0	7,3	20,9	5,8
2- Afrika Ülkeleri	12.237	15.089	16.625	7,4	8,5	9,2	23,3	10,2
Kuzey Afrika	7.918	9.915	10.830	4,8	5,6	6,0	25,2	9,2
Diğer Afrika	4.319	5.174	5.794	2,6	2,9	3,2	19,8	12,0
3- Amerika Ülkeleri	12.982	13.933	13.557	7,9	7,9	7,5	7,3	-2,7
Kuzey Amerika	10.359	10.411	9.958	6,3	5,9	5,5	0,5	-4,4
Orta Amerika ve Karayipler	1.273	1.649	1.767	0,8	0,9	1,0	29,5	7,2
Güney Amerika	1.350	1.873	1.833	0,8	1,1	1,0	38,8	-2,1
4- Asya Ülkeleri	50.146	45.705	48.421	30,5	25,8	26,8	-8,9	5,9
Yakın ve Orta Doğu	38.221	32.403	35.012	23,2	18,3	19,4	-15,2	8,1
Diğer Asya	11.925	13.302	13.409	7,2	7,5	7,4	11,6	0,8
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	674	825	782	0,4	0,5	0,4	22,4	-5,2
6- Diğer Ülke ve Bölgeler	239	267	290	0,1	0,2	0,2	11,6	8,8
Toplam	164.495	177.169	180.871	100,0	100,0	100,0	7,7	2,1

Tablo 107. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri (Devam)

(Milyon Dolar)

Ülke Grupları	İthalat							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
A- Avrupa Birliği Ülkeleri (AB 28)	88.778	84.689	73.551	37,2	36,6	35,0	-4,6	-13,2
B- Diğer Ülkeler	149.937	146.464	136.796	62,8	63,4	65,0	-2,3	-6,6
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	32.251	30.405	31.298	13,5	13,2	14,9	-5,7	2,9
2- Afrika Ülkeleri	7.182	7.137	5.821	3,0	3,1	2,8	-0,6	-18,4
Kuzey Afrika	4.203	4.686	4.010	1,8	2,0	1,9	11,5	-14,4
Diğer Afrika	2.979	2.452	1.811	1,2	1,1	0,9	-17,7	-26,1
3- Amerika Ülkeleri	21.915	23.986	19.996	9,2	10,4	9,5	9,5	-16,6
Kuzey Amerika	14.524	14.978	13.479	6,1	6,5	6,4	3,1	-10,0
Orta Amerika ve Karayipler	1.071	845	942	0,4	0,4	0,4	-21,1	11,5
Güney Amerika	6.319	8.162	5.574	2,6	3,5	2,7	29,2	-31,7
4- Asya Ülkeleri	78.086	72.799	63.429	32,7	31,5	30,2	-6,8	-12,9
Yakın ve Orta Doğu	20.466	18.924	16.089	8,6	8,2	7,6	-7,5	-15,0
Diğer Asya	57.620	53.875	47.340	24,1	23,3	22,5	-6,5	-12,1
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	2.278	1.116	1.084	1,0	0,5	0,5	-51,0	-2,9
6- Diğer Ülke ve Bölgeler	8.226	11.020	15.168	3,4	4,8	7,2	34,0	37,6
Toplam	238.715	231.152	210.347	100,0	100,0	100,0	-3,2	-9,0

Ülke Grupları	Dış Ticaret Hacmi							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
A- Avrupa Birliği Ülkeleri (AB 28)	166.698	173.592	161.576	41,3	42,5	41,3	4,1	-6,9
C- Diğer Ülkeler	236.512	234.729	229.642	58,7	57,5	58,7	-0,8	-2,2
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	42.548	42.853	44.468	10,6	10,5	11,4	0,7	3,8
2- Afrika Ülkeleri	19.419	22.226	22.446	4,8	5,4	5,7	14,5	1,0
Kuzey Afrika	12.122	14.601	14.840	3,0	3,6	3,8	20,4	1,6
Diğer Afrika	7.297	7.626	7.605	1,8	1,9	1,9	4,5	-0,3
3- Amerika Ülkeleri	34.896	37.919	33.553	8,7	9,3	8,6	8,7	-11,5
Kuzey Amerika	24.883	25.390	23.437	6,2	6,2	6,0	2,0	-7,7
Orta Amerika ve Karayipler	2.344	2.494	2.709	0,6	0,6	0,7	6,4	8,6
Güney Amerika	7.669	10.035	7.407	1,9	2,5	1,9	30,9	-26,2
4- Asya Ülkeleri	128.231	118.504	111.850	31,8	29,0	28,6	-7,6	-5,6
Yakın ve Orta Doğu	58.687	51.327	51.101	14,6	12,6	13,1	-12,5	-0,4
Diğer Asya	69.545	67.177	60.749	17,2	16,5	15,5	-3,4	-9,6
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	2.952	1.941	1.866	0,7	0,5	0,5	-34,2	-3,8
6- Diğer Ülke ve Bölgeler	8.465	11.287	15.459	2,1	2,8	4,0	33,3	37,0
Toplam	403.210	408.321	391.218	100,0	100,0	100,0	1,3	-4,2

Kaynak: TÜİK.

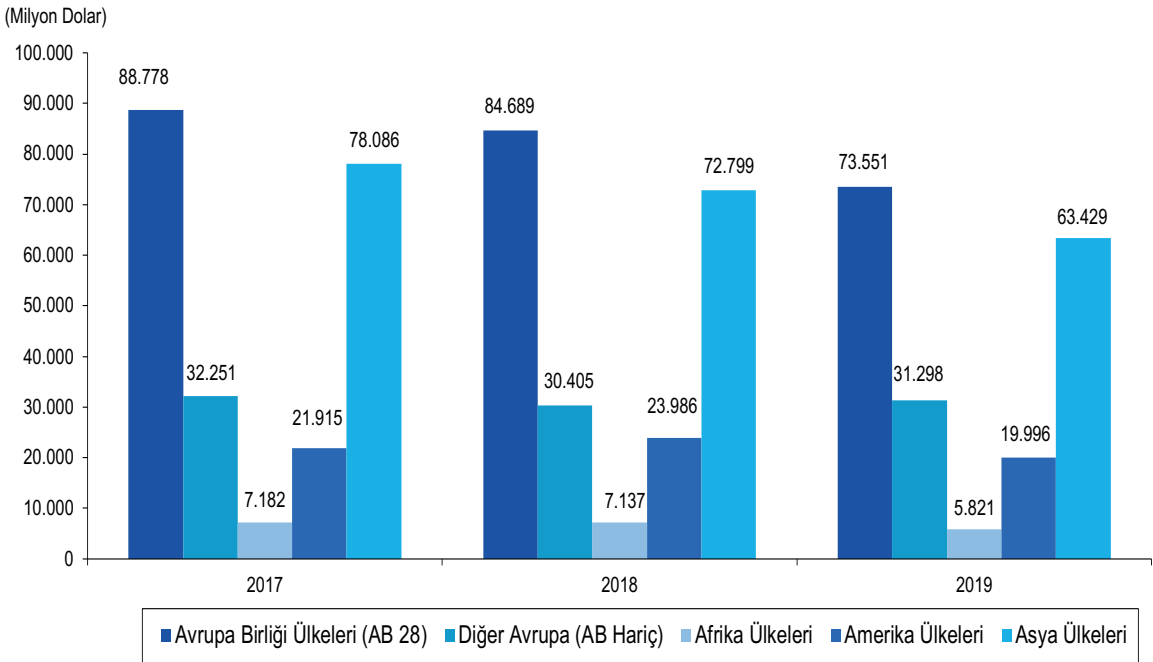
2019 yılında toplam ihracat içinde AB ülkelerine yapılan ihracatın payı azalırken, diğer ülkelere yapılan ihracatın payı artmıştır. Toplam ihracat içinde AB ülkelerine yapılan ihracatın payı % 48,7, diğer ülkeler grubuna yapılan ihracatın payı % 51,3 olmuştur.

2019 yılında diğer ülkeler grubuna yapılan ihracatın 13.170 milyon doları AB ülkeleri dışında kalan Avrupa ülkelerine, 16.625 milyon doları Afrika ülkelerine, 13.557 milyon doları Amerika ülkelerine, 48.421 milyon doları Asya ülkelerine, 782 milyon doları Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yapılan ihracattan oluşmuştur.

Toplam ihracat içinde AB dışındaki Avrupa ülkelerine yapılan ihracatın payı % 7,3, Afrika ülkelerine yapılan ihracatın payı % 9,2, Amerika ülkelerine yapılan ihracatın payı % 7,5, Asya ülkelerine yapılan ihracatın payı % 26,8, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yapılan ihracatın payı % 0,4 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2019 yılında AB ülkelerinden yapılan ithalat % 13,2 azalarak 73.551 milyon dolara, diğer ülkeler grubundan yapılan ithalat % 6,6 azalarak 136.796 milyon dolara gerilemiştir (Grafik 48).

Grafik 48. Belirli Ülke Gruplarına Göre İthalat

Kaynak: TÜİK.

Toplam ithalat içinde AB ülkelerinden yapılan ithalatın payı azalırken, diğer ülkelere yapılan ithalatın payı artmıştır. Toplam ithalat içinde AB ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 35,0, diğer ülkeler grubundan yapılan ithalatın payı % 65,0 olarak gerçekleşmiştir.

2019 yılında diğer ülkeler başlığı altında yer alan ülkelere yapılan 136.796 milyon dolarlık ithalatın 31.298 milyon doları AB haricindeki diğer Avrupa ülkelerinden, 5.821 milyon doları Afrika ülkelerinden, 19.996 milyon doları Amerika ülkelerinden, 63.429 milyon doları Asya ülkelerinden, 1.084 milyon doları Avustralya ve Yeni Zelanda'dan yapılmıştır.

Toplam ithalat içinde AB dışındaki Avrupa ülkelerinden yapılan ithalat % 14,9, Afrika ülkelerinden yapılan ithalat % 2,8, Amerika ülkelerinden yapılan ithalat % 9,5, Asya ülkelerinden yapılan ithalat % 30,2, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan yapılan ithalat % 0,5 paya sahiptir.

2018 yılında % 1,3 artan dış ticaret hacmi 2019 yılında % 4,2 azalarak 391.218 milyon dolar olmuştur. AB ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi % 6,9 azalarak 161.576 milyon dolara, diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelerle olan dış ticaret hacmi % 2,2 azalarak 229.642 milyon dolara gerilemiştir.

Diğer ülkeler grubu altında yer alan AB haricindeki diğer Avrupa ülkeleri ile olan dış ticaret % 3,8, Afrika ülkeleri ile olan dış ticaret % 1,0 artarken, Amerika ülkeleri ile olan dış ticaret % 11,5, Asya ülkeleri ile olan dış ticaret % 5,6, Avustralya ve Yeni Zelanda ile olan dış ticaret % 3,8 azalış göstermiştir.

Seçilmiş ülke grupları itibarıyla Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerine 98.053 milyon dolar, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ülkelerine 48.772 milyon dolar, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ülkelerine 20.450 milyon dolar, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine 9.560 milyon dolar, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ülkelerine 8.709 milyon dolar, Gelişen Sekiz Ülkeye (D-8) 8.465 milyon dolar, Türk Cumhuriyetlerine 5.108 milyon dolar, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkelerine 1.795 milyon dolar ihracat gerçekleştirilmiştir (Tablo 108).

2019 yılında seçilmiş ülke gruplarına ihracatta bir önceki yıla göre en yüksek artış % 15,6 ile Türk Cumhuriyetlerinde olurken, en yüksek düşüş % 23,0 ile EFTA ülkelerinde kaydedilmiştir.

Toplam ihracat içinde OECD ülkelerine yapılan ihracat % 54,2, İİT ülkelerine yapılan ihracat % 27,0, KEİ ülkelerine yapılan ihracat % 11,3, BDT ülkelerine yapılan ihracat % 5,3, EİT ülkelerine yapılan ihracat % 4,8, D-8 ülkelerine yapılan ihracat % 4,7, Türk Cumhuriyetlerine yapılan ihracat % 2,8 ve EFTA ülkelerine yapılan ihracat % 1,0 paya sahiptir.

2019 yılında en fazla ithalat 92.830 milyon dolar ile OECD ülkelerinden yapılırken, onu 33.883 milyon dolar ile KEİ ülkeleri, 26.779 milyon dolar ile BDT ülkeleri, 26.222 milyon dolar ile İİT ülkeleri, 9.683 milyon dolar ile D-8 ülkeleri, 7.514 milyon dolar ile EİT ülkeleri, 4.179 milyon dolar ile EFTA ülkeleri ve 3.377 milyon dolar ile Türk Cumhuriyetlerinden yapılan ithalat izlemiştir.

2019 yılında bir önceki yıla göre bu başlık altındaki ülke gruplarından yapılan ithalatta en yüksek azalış % 31,7 ile EİT ülkelerinde olurken, en yüksek artış % 13,5 ile EFTA ülkelerinde olmuştur.

2019 yılında seçilmiş ülke grupları dış ticaret hacminin % 48,8'i OECD ülkelerinden, % 19,2'si İİT, % 13,9'u KEİ ülkelerinden yapılmıştır.

Tablo 108. Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri

(Milyon Dolar)

Seçilmiş Ülke Grupları	İhracat							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	87.922	99.683	98.053	53,5	56,3	54,2	13,4	-1,6
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	1.690	2.332	1.795	1,0	1,3	1,0	38,0	-23,0
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	16.580	19.390	20.450	10,1	10,9	11,3	16,9	5,5
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	9.122	8.034	8.709	5,5	4,5	4,8	-11,9	8,4
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	7.205	8.502	9.560	4,4	4,8	5,3	18,0	12,4
Türk Cumhuriyetleri	4.540	4.418	5.108	2,8	2,5	2,8	-2,7	15,6
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	48.627	44.841	48.772	29,6	25,3	27,0	-7,8	8,8
D-8 Gelişen Sekiz Ülke ⁽¹⁾	8.012	7.995	8.465	4,9	4,5	4,7	-0,2	5,9
Genel Toplam	164.495	177.169	180.871	100,0	100,0	100,0	7,7	2,1
Seçilmiş Ülke Grupları	İthalat							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	114.638	106.135	92.830	48,0	45,9	44,1	-7,4	-12,5
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	7.802	3.683	4.179	3,3	1,6	2,0	-52,8	13,5
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	31.627	34.076	33.883	13,2	14,7	16,1	7,7	-0,6
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	11.562	10.999	7.514	4,8	4,8	3,6	-4,9	-31,7
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	23.597	26.289	26.779	9,9	11,4	12,7	11,4	1,9
Türk Cumhuriyetleri	3.359	3.323	3.377	1,4	1,4	1,6	-1,1	1,6
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	32.673	29.917	26.222	13,7	12,9	12,5	-8,4	-12,4
D-8 Gelişen Sekiz Ülke ⁽¹⁾	15.472	13.877	9.683	6,5	6,0	4,6	-10,3	-30,2
Genel Toplam	238.715	231.152	210.347	100,0	100,0	100,0	-3,2	-9,0
Seçilmiş Ülke Grupları	Dış Ticaret Hacmi							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	202.561	205.817	190.883	50,2	50,4	48,8	1,6	-7,3
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	9.491	6.015	5.974	2,4	1,5	1,5	-36,6	-0,7
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	48.207	53.466	54.334	12,0	13,1	13,9	10,9	1,6
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	20.684	19.033	16.223	5,1	4,7	4,1	-8,0	-14,8
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	30.802	34.791	36.339	7,6	8,5	9,3	12,9	4,5
Türk Cumhuriyetleri	7.899	7.741	8.485	2,0	1,9	2,2	-2,0	9,6
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	81.300	74.758	74.994	20,2	18,3	19,2	-8,0	0,3
D-8 Gelişen Sekiz Ülke ⁽¹⁾	23.484	21.872	18.148	5,8	5,4	4,6	-6,9	-17,0
Genel Toplam	403.210	408.321	391.218	100,0	100,0	100,0	1,3	-4,2

Kaynak: TÜİK.

(1): Türkiye, İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır, Nijerya.

En çok ihracat yapılan ilk on ülke içinde ilk sırada % 9,2'lik pay ve 16.624 milyon dolar ihracat değeri ile Almanya yer almıştır. Almanyayı % 6,2'lik pay ve 11.281 milyon dolar ile Birleşik Krallık, % 5,7'lik pay ve 10.224 milyon dolar ile Irak izlemiştir. Rusya Federasyonu ilk on ülke içinde % 2,3'lük pay ve 4.153 milyon dolar ihracat değeri ile son sırada yer almıştır. Bir önceki yıla göre ilk onda yer alan ülkeler içinde ihracatımızın en çok artış gösterdiği ülkeler % 13,7 ile Rusya Federasyonu, % 13,0 ile Hollanda ve % 11,0 ile İsrail olurken, en çok azalış gösterdiği ülkeler % 4,2 ile Almanya, % 2,9 ile İtalya ve % 1,7 ile Birleşik Krallık olmuştur. İlk onda yer alan ülkelere 2019 yılında toplam ihracatın % 48,3'ü gerçekleştirilmiştir (Tablo 109).

Tablo 109. En Çok İhracat Yapılan İlk On Ülke

Ülkeler ⁽¹⁾	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Almanya	16.356	17.353	16.624	9,9	9,8	9,2	6,1	-4,2
Birleşik Krallık	9.933	11.474	11.281	6,0	6,5	6,2	15,5	-1,7
Irak	10.110	9.437	10.224	6,1	5,3	5,7	-6,7	8,3
İtalya	8.788	10.047	9.754	5,3	5,7	5,4	14,3	-2,9
ABD	9.260	9.073	8.972	5,6	5,1	5,0	-2,0	-1,1
İspanya	6.585	8.121	8.141	4,0	4,6	4,5	23,3	0,2
Fransa	6.895	7.655	7.946	4,2	4,3	4,4	11,0	3,8
Hollanda	4.190	5.101	5.763	2,5	2,9	3,2	21,7	13,0
İsrail	3.505	4.023	4.464	2,1	2,3	2,5	14,8	11,0
Rusya Federasyonu	2.870	3.653	4.153	1,7	2,1	2,3	27,3	13,7
İlk on ülke toplamı	78.491	85.937	87.324	47,7	48,5	48,3	9,5	1,6
Toplam ihracat	164.495	177.169	180.871	100,0	100,0	100,0	7,7	2,1

Kaynak: TÜİK.

(1): 2019 yılı ihracat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan ülkelerdir.

En fazla ithalat yapılan ilk on ülke içinde ilk sırayı 23.117 milyon dolar ve % 11,0'lık pay ile Rusya Federasyonu almıştır. Rusya Federasyonu'nu 19.279 milyon dolar ve % 9,2'lik pay ile Almanya, 19.128 milyon dolar ve % 9,1'lik pay ile Çin izlemiştir. İspanya ilk on ülke içinde 4.447 milyon dolar ithalat ve % 2,1 pay ile son sırada yer almıştır. Bir önceki yıla göre ilk onda yer alan ülkeler içinde Rusya Federasyonu'ndan yapılan ithalat % 1,8 artarken, diğer ülkelerden yapılan ithalatta düşüş kaydedilmiştir. En yüksek düşüş % 26,2 ile Birleşik Krallık, % 21,8 ile İspanya ve % 13,7 ile Fransa'dan yapılan ithalatta gerçekleşmiştir. 2019 yılında ithalatta ilk onda yer alan ülkelerin toplam ithalat içindeki payı % 53,2 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 110).

Tablo 110. En Çok İthalat Yapılan İlk On Ülke

Ülkeler ⁽¹⁾	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Rusya Federasyonu	20.097	22.711	23.117	8,4	9,8	11,0	13,0	1,8
Almanya	22.281	21.535	19.279	9,3	9,3	9,2	-3,3	-10,5
Çin	23.754	21.506	19.128	10,0	9,3	9,1	-9,5	-11,1
ABD	12.289	12.996	11.847	5,1	5,6	5,6	5,8	-8,8
İtalya	12.120	10.792	9.349	5,1	4,7	4,4	-11,0	-13,4
Fransa	8.425	7.837	6.760	3,5	3,4	3,2	-7,0	-13,7
Hindistan	6.116	7.525	6.635	2,6	3,3	3,2	23,0	-11,8
Güney Kore	6.823	6.638	5.777	2,9	2,9	2,7	-2,7	-13,0
Birleşik Krallık	6.806	7.637	5.638	2,9	3,3	2,7	12,2	-26,2
İspanya	6.532	5.683	4.447	2,7	2,5	2,1	-13,0	-21,8
İlk on ülke toplamı	125.242	124.860	111.978	52,5	54,0	53,2	-0,3	-10,3
Toplam ithalat	238.715	231.152	210.347	100,0	100,0	100,0	-3,2	-9,0

Kaynak: TÜİK.

(1): 2019 yılı ithalat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan ülkelerdir.

1.5.1.5 Komşu Ülkelerle Dış Ticaret

Komşu ülkelere yapılan ihracat 2019 yılında % 3,2 artarak 22.975 milyon dolar olmuştur. Toplam ihracat içinde komşu ülkelerin payı bir önceki yıla göre 0,1 puan artışla % 12,7'ye yükselmiştir.

Komşu ülkeler içinde en fazla ihracat yapılan ülke 10.224 milyon dolar ile Irak olurken, onu 2.738 milyon dolar ile İran ve 2.669 milyon dolar ile Bulgaristan izlemiştir. 2019 yılında bir önceki yıla göre Irak'a yapılan ihracat % 8,3 artarken, İran'a yapılan ihracat % 1,0, Bulgaristan'a yapılan ihracat % 5,3 azalmıştır. En yüksek oranlı artış % 9,7 ile Gürcistan'a yapılan ihracatta kaydedilmiştir (Tablo 111).

Komşu ülkelerden yapılan ithalat 2019 yılında % 22,1 azalarak 10.950 milyona gerilemiştir. Komşu ülkelerin toplam ithalat içindeki payı bir önceki yıla 0,9 puan azalarak % 5,2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Komşu ülkeler içinde en fazla ithalat yapılan ülke 3.608 milyon dolar ile İran olurken, onu 2.678 milyon dolar ile Irak ve 2.385 milyon dolar ile Bulgaristan takip etmiştir. 2019 yılında bir önceki yıla göre İran'dan yapılan ithalat % 48,8, Bulgaristan'dan yapılan ithalat % 6,3 azalırken, Irak'tan yapılan ithalat % 64,2 artmıştır.

Tablo 111. Sınır Komşularımızla Dış Ticaret

(Milyon Dolar)

Komşu Ülkeler	İhracat								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019	
Azerbaycan- Nahçıvan	1.477	1.702	1.789	0,9	1,0	1,0	15,2	5,1	
Bulgaristan	2.920	2.817	2.669	1,8	1,6	1,5	-3,5	-5,3	
Ermenistan	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Gürcistan	1.338	1.439	1.578	0,8	0,8	0,9	7,5	9,7	
Irak	10.110	9.437	10.224	6,1	5,3	5,7	-6,7	8,3	
İran	3.861	2.766	2.738	2,3	1,6	1,5	-28,4	-1,0	
Suriye	1.776	1.788	1.731	1,1	1,0	1,0	0,7	-3,2	
Yunanistan	1.724	2.323	2.246	1,0	1,3	1,2	34,7	-3,3	
Komşu ülkeler toplamı	23.206	22.272	22.975	14,1	12,6	12,7	-4,0	3,2	
Genel toplam	164.495	177.169	180.871	100,0	100,0	100,0	7,7	2,1	
Komşu Ülkeler	İthalat								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019	
Azerbaycan- Nahçıvan	384	408	411	0,2	0,2	0,2	6,3	0,7	
Bulgaristan	2.791	2.546	2.385	1,2	1,1	1,1	-8,8	-6,3	
Ermenistan	2	2	3	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	
Gürcistan	220	259	272	0,1	0,1	0,1	17,7	5,0	
Irak	1.609	1.631	2.678	0,7	0,7	1,3	1,4	64,2	
İran	7.608	7.041	3.608	3,2	3,0	1,7	-7,5	-48,8	
Suriye	114	104	118	0,0	0,0	0,1	-8,8	13,5	
Yunanistan	1.864	2.059	1.475	0,8	0,9	0,7	10,5	-28,4	
Komşu ülkeler toplamı	14.592	14.050	10.950	6,1	6,1	5,2	-3,7	-22,1	
Genel toplam	238.715	231.152	210.347	100,0	100,0	100,0	-3,2	-9,0	
Komşu Ülkeler	Dış Ticaret Hacmi								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019	
Azerbaycan- Nahçıvan	1.861	2.110	2.200	0,5	0,5	0,6	13,4	4,3	
Bulgaristan	5.711	5.363	5.054	1,4	1,3	1,3	-6,1	-5,8	
Ermenistan	2	2	3	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	
Gürcistan	1.558	1.698	1.850	0,4	0,4	0,5	9,0	9,0	
Irak	11.719	11.068	12.902	2,9	2,7	3,3	-5,6	16,6	
İran	11.469	9.807	6.346	2,8	2,4	1,6	-14,5	-35,3	
Suriye	1.890	1.892	1.849	0,5	0,5	0,5	0,1	-2,3	
Yunanistan	3.588	4.382	3.721	0,9	1,1	1,0	22,1	-15,1	
Komşu ülkeler toplamı	37.798	36.322	33.925	9,4	8,9	8,7	-3,9	-6,6	
Genel toplam	403.210	408.321	391.218	100,0	100,0	100,0	1,3	-4,2	

Kaynak: TÜİK.

Ülkemizin komşu ülkelerle olan dış ticaret hacmi 2019 yılında % 6,6 azalarak 36.322 milyon dolardan 33.925 milyon dolara düşmüştür. Komşu ülkelerle yapılan dış ticaret hacminin, toplam dış ticaret hacmi içindeki payı 2018 yılına göre 0,2 puan azalarak % 8,7'ye gerilemiştir.

1.5.2 Ödemeler Dengesi

2018 yılında uygulamaya konulan bir dizi tedbir ve ekonomideki dengelenme süreci çerçevesinde göreceli iyileşmeyle 20.745 milyon dolar açık veren cari işlemler dengesi, 2019 yılında 8.022 milyon dolar fazla vermiştir. Bu aynı zamanda 2001 yılında gerçekleşen fazladan sonraki ilk cari işlemler fazlası olmuştur. Ekonomik aktivitedeki yavaşlamanın ithalatta gerçekleştirdiği gerilemeyle birlikte dış ticaret açığında meydana gelen önemli orandaki küçülme, taşımacılık ve seyahat gelirlerindeki artış ve petrol fiyatlarının geçen yıla oranla düşük seyretmesi cari işlemler dengesinin fazla vermesinde etkili olmuştur. Doğrudan yatırımların zayıf seyri ve portföy yatırımlarında çıkışların sürmesi cari işlemler dengesi olumsuz etkilemiştir (Tablo 112, Grafik 49).

Tablo 112. Ödemeler Dengesi

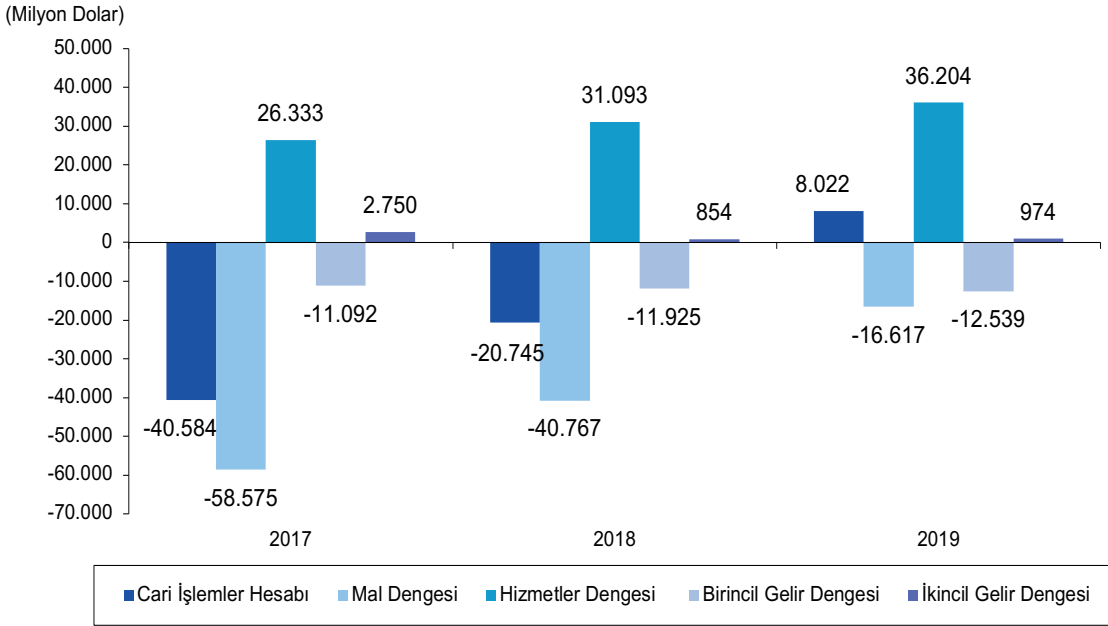
Bileşenler	(Milyon Dolar)				
	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	Değişim (%)	
				2018	2019
Cari İşlemler Hesabı	-40.584	-20.745	8.022	-48,9	-138,7
İhracat	169.214	178.909	182.312	5,7	1,9
İthalat	227.789	219.676	198.929	-3,6	-9,4
Mal Dengesi	-58.575	-40.767	-16.617	-30,4	-59,2
Hizmet Gelirleri	53.481	59.023	64.834	10,4	9,8
Seyahat Gelirleri	22.478	25.220	29.829	12,2	18,3
Diğer Gelirler	31.003	33.803	35.005	9,0	3,6
Hizmet Giderleri	27.148	27.930	28.630	2,9	2,5
Seyahat Giderleri	4.823	4.595	4.110	-4,7	-10,6
Diğer Giderler	22.325	23.335	24.520	4,5	5,1
Mal ve Hizmet Dengesi	-32.242	-9.674	19.587	-70,0	-302,5
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	4.959	6.132	6.331	23,7	3,2
Faiz Gelirleri	2.355	2.743	3.108	16,5	13,3
Diğer Gelirler	2.604	3.389	3.223	30,1	-4,9
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	16.051	18.057	18.870	12,5	4,5
Faiz Giderleri	6.293	7.719	8.113	22,7	5,1
Diğer Giderler	9.758	10.338	10.757	5,9	4,1
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-43.334	-21.599	7.048	-50,2	-132,6
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	2.750	854	974	-68,9	14,1
İşçi Gelirleri	413	379	184	-8,2	-51,5
Diğer Transferler	2.337	475	790	-79,7	66,3
Sermaye Hesabı	15	62	34	313,3	-45,2
Finans Hesabı	-38.630	-526	-4.474	-98,6	750,6
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	2.701	3.649	2.879	35,1	-21,1
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	11.099	13.023	8.419	17,3	-35,4
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	-394	3.147	4.654	-898,7	47,9
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	23.669	32	3.408	-99,9	10.550,0
Hisse Senetleri	2.971	-1.131	406	-138,1	-135,9
Borç Senetleri	20.698	1.163	3.002	-94,4	158,1
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	8.443	10.380	10.083	22,9	-2,9
Merkez Bankası	0	0	0	-	-
Genel Hükümet	-322	110	110	-134,2	0,0
Bankalar	6.662	7.311	6.036	9,7	-17,4
Diğer Sektörler	2.103	2.959	3.937	40,7	33,1
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	14.612	4.647	10.263	-68,2	120,9
Merkez Bankası	550	4.366	2.542	693,8	-41,8
Genel Hükümet	-1.367	-822	-976	-39,9	18,7
Bankalar	4.092	-12.571	-1.504	-407,2	-88,0
Diğer Sektörler	11.337	13.674	10.201	20,6	-25,4
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	-1.939	-20.157	12.530	939,6	-162,2
Net Hata ve Noksan	-6.268	9.780	-6.206	-256,0	-163,5
Genel Denge	8.207	10.377	-6.324	26,4	-160,9
Rezerv Varlıklar	-8.207	-10.377	6.324	26,4	-160,9
Resmi Rezervler	-8.207	-10.377	6.324	26,4	-160,9
Uluslararası Para Fonu Kredileri	0	0	0	-	-
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	-	-

Kaynak: TCMB.

(1): Geçici.

Grafik 49. Ödemeler Dengesi

Kaynak: TCMB.

Ödemeler dengesinde gösterildiği şekilde 2019 yılında ihracat % 1,9 artarken, ithalat % 9,4 azalış göstermiştir. Böylece mal dengesi açığı % 59,2 azalış ile 16.617 milyon dolara gerilemiştir.

2018 yılında turizm sektöründe yaşanan iyileşmenin 2019 yılında da devam etmesi, seyahat gelirlerini artırmıştır. Seyahat gelirleri % 18,3 artarak 29.829 milyon dolara yükselirken, seyahat giderleri % 10,6 azalarak 4.110 milyon dolara gerilemiştir. Böylece net seyahat gelirleri % 24,7 artarak 25.719 milyon dolar olmuştur. Taşımacılık kaleminden kaynaklanan net gelirler % 6,8 artarak 16.675 milyon dolara yükselirken, inşaat kaleminden kaynaklanan net gelirler % 5,4 azalarak 349 milyon dolara gerilemiştir. 2019 yılında net hizmet gelirleri 2018 yılına göre % 16,4 artarak 36.204 milyon dolar olmuştur.

Ücret ödemeleri ve yatırım geliri kalemlerinden oluşan birincil gelir dengesindeki net çıkış 2018 yılında da devam ederek % 5,1'lik artışla 12.539 milyon dolar olmuştur. Bu gelişmede ücret ödemeleri net çıkışlarındaki % 11,1 ve yatırım geliri çıkışlarındaki % 4,5'lik artışlardan kaynaklanmıştır.

Genel Hükümet ve diğer sektörlerin cari transferlerinden oluşan ikincil gelir dengesinden kaynaklanan net girişler % 14,1 artarak 974 milyon dolar olmuştur.

2019 yılında doğrudan yatırımlardan kaynaklanan net girişler bir önceki yıla göre 3.834 milyon dolar azalarak 5.540 milyon dolara düşmüştür.

Portföy yatırımlarında 1.246 milyon dolarlık net giriş, diğer yatırımlarda 180 milyon dolarlık net çıkış gerçekleşmiştir.

2018 yılında 10.377 milyon dolar azalan resmi rezervler, 2019 yılında 6.324 milyon dolar artış göstermiştir.

Cari işlemler ile net hata ve noksan kalemleri toplamı olarak tanımlanan dış finansman ihtiyacı, 2019 yılında 1.816 milyon dolar fazla vermiştir.

1.5.3 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar

Küresel kriz sonrası dünya genelinde ekonomik aktivitedeki durgunluktan çıkılamaması, özellikle Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgedeki jeopolitik olumsuzluklar, ülkeler arasındaki siyasi ve ticari gerginlikler, yatırımcıların risk algısını 2019 yılında da olumsuz etkilemiştir. Net uluslararası doğrudan yatırım girişleri 2019 yılında geçen yıla göre % 16,8 azalarak 5.242 milyon dolara gerilemiştir (Tablo 113).

Tablo 113. Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Fiili Girişler)

(Milyon Dolar)

Yıllar	Uluslararası Doğrudan Sermaye					Gayrimenkul (Net)	Toplam Yatırım (Net Yükümlülük Oluşumu)
	Sermaye			Diğer Sermaye (Net) ⁽¹⁾	Toplam (Net)		
	Yatırım	Tasfiye	Net				
2017	7.401	1.869	5.532	924	6.456	4.643	11.099
2018	6.774	470	6.304	804	7.108	5.915	13.023
2019	5.611	369	5.242	-1.663	3.579	4.840	8.419
Değişim (%)							
2017	-1,7	201,0	-19,9	-70,5	-35,7	19,4	-20,3
2018	-8,5	-74,9	14,0	-13,0	10,1	27,4	17,3
2019	-17,2	-21,5	-16,8	-306,8	-49,6	-18,2	-35,4

Kaynak: TCMB.

(1): Uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları kredi değeridir.

(2): Geçici.

2019 yılında Türkiye'ye yönelik olarak 5.611 milyon dolar tutarında doğrudan sermaye girişi olurken, 369 milyon dolarlık sermaye çıkışı olmuştur. Böylece 5.242 milyon dolarlık net sermaye girişi ve 4.840 milyon dolarlık net gayrimenkul satışına karşılık uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarıyla olan 1.663 milyon dolarlık net diğer sermaye çıkışı sonucunda toplam net yatırım tutarı % 35,4 azalarak 8.419 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

2018 yılında net toplam yatırım girişleri içinde uluslararası doğrudan sermayenin % 54,6 olan payı 2019 yılında % 42,5'e gerilerken, net gayrimenkul satışlarının % 45,4 olan payı % 57,5'e yükselmiştir.

2019 yılında uluslararası doğrudan yatırım girişleri içinde en yüksek payı hizmetler sektörü almıştır. Hizmetler sektörüne yönelik yatırım girişleri içinde en büyük payı ise toptan ve perakende ticaret faaliyetleri kalemi alırken, sanayi sektöründeki yatırım girişinin büyük bölümü de imalat sanayi sektöründen kaynaklanmıştır. Tarım sektörü 2019 yılında da yabancı yatırımcıların en az ilgi gösterdiği sektör olmuştur. Uluslararası doğrudan yatırım sermaye girişinin % 0,4'ü olan 23 milyon doları tarım sektöründe, % 39,1'i olan 2.195 milyon doları sanayi sektöründe ve % 60,5'i olan 3.393 milyon doları da hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir (Tablo 114, Grafik 50).

Tablo 114. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Sektörel Dağılımı

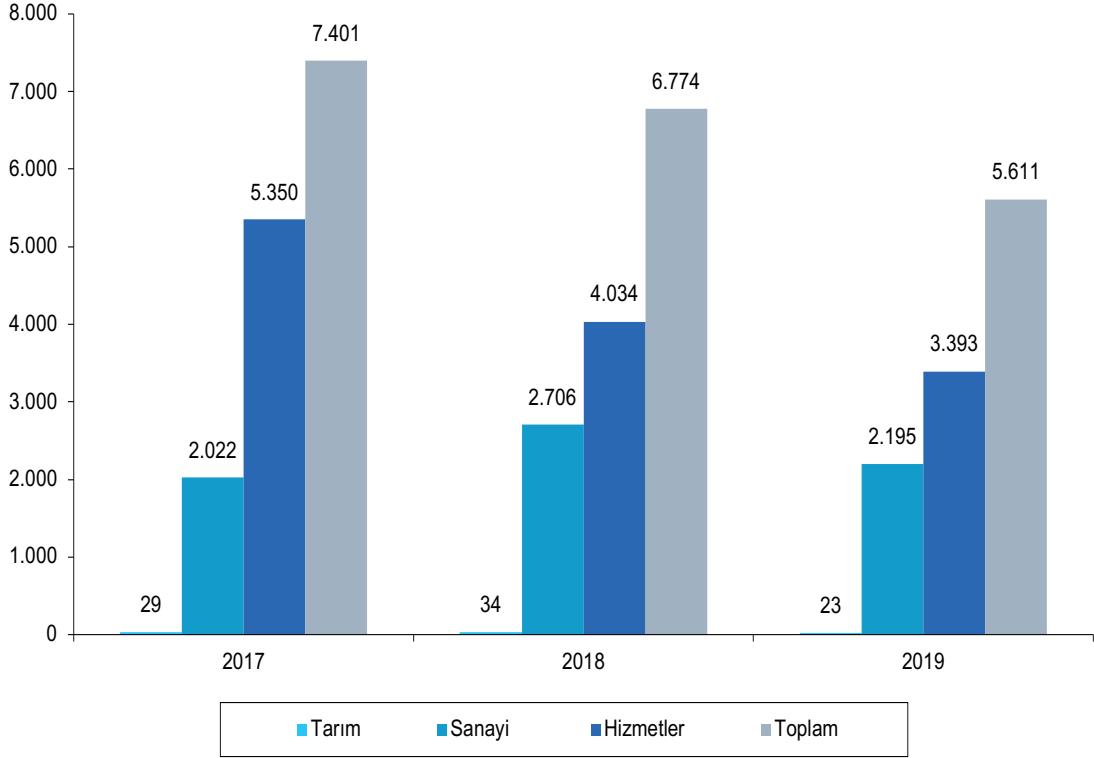
Sektörler	(Milyon Dolar)								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2017	2018	2019	2018	2019	
Tarım Sektörü	29	34	23	0,4	0,5	0,4	17,2	-32,4	
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	29	34	23	0,4	0,5	0,4	17,2	-32,4	
Sınai Sektörler	2.022	2.706	2.195	27,3	39,9	39,1	33,8	-18,9	
Madencilik ve taşocakçılığı	448	81	91	6,1	1,2	1,6	-81,9	12,3	
İmalat sanayi	1.202	1.934	2.004	16,2	28,6	35,7	60,9	3,6	
Gıda, içecek ve tütün ürünleri imalatı	198	456	247	2,7	6,7	4,4	130,3	-45,8	
Tekstil ve giyim eşyası imalatı	66	63	28	0,9	0,9	0,5	-4,5	-55,6	
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-	
Ağaç ve ağaç ürünleri imalatı	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-	
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı ve kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	93	107	28	1,3	1,6	0,5	15,1	-73,8	
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	0	165	421	0,0	2,4	7,5	-	155,2	
Kimyasalların, kimyasal ürünlerin ve temel eczacılık ürünleri ile malzemelerinin imalatı	142	324	591	1,9	4,8	10,5	128,2	82,4	
Kauçuk ve plastik ürünleri imalatı	253	28	75	3,4	0,4	1,3	-88,9	167,9	
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	64	272	41	0,9	4,0	0,7	325,0	-84,9	
Ana metal sanayi ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine teçhizat hariç)	126	88	96	1,7	1,3	1,7	-30,2	9,1	
Makine ve teçhizat (başka yerde sınıflandırılmamış) imalatı	35	22	28	0,5	0,3	0,5	-37,1	27,3	
Bilgisayarların, elektrik-elektronik ve optik ürünlerin imalatı	157	156	223	2,1	2,3	4,0	-0,6	42,9	
Ulaşım araçları imalatı	38	176	176	0,5	2,6	3,1	363,2	0,0	
Mobilya imalatı ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalat sanayii	30	77	50	0,4	1,1	0,9	156,7	-35,1	
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretim ve dağıtım	371	687	99	5,0	10,1	1,8	85,2	-85,6	
Hizmetler Sektörü	5.350	4.034	3.393	72,3	59,6	60,5	-24,6	-15,9	
İnşaat	626	215	451	8,5	3,2	8,0	-65,7	109,8	
Toptan ve perakende ticaret	1.077	1.125	870	14,6	16,6	15,5	4,5	-22,7	
Ulaştırma ve depolama	1.333	629	305	18,0	9,3	5,4	-52,8	-51,5	
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	82	271	83	1,1	4,0	1,5	230,5	-69,4	
Bilgi ve iletişim	565	208	281	7,6	3,1	5,0	-63,2	35,1	
Finans ve sigorta faaliyetleri	1.464	1.229	863	19,8	18,1	15,4	-16,1	-29,8	
Gayrimenkul faaliyetleri	21	60	241	0,3	0,9	4,3	185,7	301,7	
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	52	60	73	0,7	0,9	1,3	15,4	21,7	
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	27	19	70	0,4	0,3	1,2	-29,6	268,4	
Eğitim	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-	
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	65	103	98	0,9	1,5	1,7	58,5	-4,9	
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor faaliyetleri	9	20	2	0,1	0,3	0,0	122,2	-90,0	
Diğer hizmet faaliyetleri	29	93	56	0,4	1,4	1,0	220,7	-39,8	
Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri; hanehalkları tarafından kendi kullarımlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış mal ve hizmet üretim faaliyetleri	0	1	0	0,0	0,0	0,0	-	-	
Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	0	1	0	0,0	0,0	0,0	-	-	
Toplam	7.401	6.774	5.611	100,0	100,0	100,0	-8,5	-17,2	

Kaynak: TCMB.

(1): Geçici.

Grafik 50. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Sektörel Dağılımı

(Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB.

Alt sektörler itibarıyla imalat sanayi 2.004 milyon dolar, toptan ve perakende ticaret 870 milyon dolar, finans ve sigorta faaliyetleri 863 milyon dolar, inşaat sektörü 451 milyon dolar ile yabancı sermaye girişlerinin en yoğun olduğu faaliyetler olmuştur.

2019 yılında gerçekleşen doğrudan uluslararası sermaye girişlerinin % 58,9'u olan 3.305 milyon dolarlık kısmı Avrupa ülkeleri, % 32,2'si olan 1.808 milyon dolarlık kısmı Asya ülkeleri, % 8,3'ü olan 464 milyon dolarlık kısmı Amerika ülkeleri, % 0,6'sı olan 31 milyon dolarlık kısmı da Afrika ülkeleri kaynaklı sermayeden oluşmaktadır.

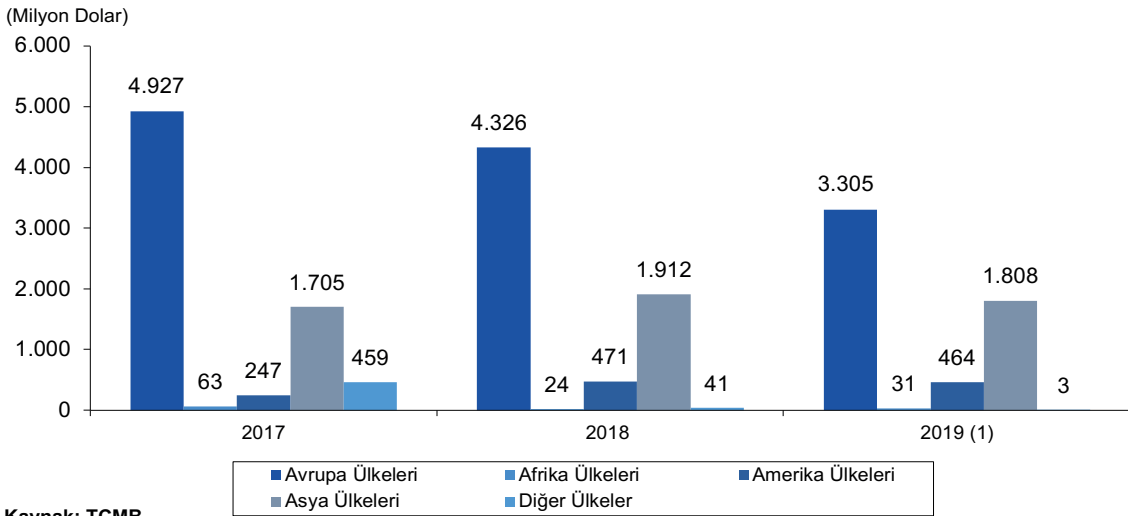
Ekonomik durgunluğun önemini koruduğu AB ülkelerinden uluslararası doğrudan sermaye girişi azalmaya devam etmiş ve 2019 yılında % 23,6 düşmüştür. AB ülkeleri içinde yer alan İngiltere ve Almanya'dan sermaye girişleri yüksek oranda artarken, bunların dışında kalan AB ülkelerinden olan sermaye girişleri azalmıştır. Afrika ülkelerinden olan sermaye girişleri % 29,2 artarken, Amerika ülkelerinden olan sermaye girişleri % 1,5, Asya ülkelerinden olan sermaye girişleri % 5,4 azalış göstermiştir (Tablo 115, Grafik 51).

Tablo 115. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke Grupları	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019 (1)	2017	2018	2019	2018	2019
Avrupa Ülkeleri	4.927	4.326	3.305	66,6	63,9	58,9	-12,2	-23,6
AB Ülkeleri	4.810	3.925	2.986	65,0	57,9	53,2	-18,4	-23,9
Almanya	312	298	437	4,2	4,4	7,8	-4,5	46,6
Avusturya	320	465	64	4,3	6,9	1,1	45,3	-86,2
Belçika	223	212	71	3,0	3,1	1,3	-4,9	-66,5
Fransa	107	313	176	1,4	4,6	3,1	192,5	-43,8
Hollanda	1.727	855	844	23,3	12,6	15,0	-50,5	-1,3
İngiltere	328	445	825	4,4	6,6	14,7	35,7	85,4
İspanya	1.460	224	220	19,7	3,3	3,9	-84,7	-1,8
İtalya	128	523	113	1,7	7,7	2,0	308,6	-78,4
Lüksemburg	96	350	157	1,3	5,2	2,8	264,6	-55,1
Diğer AB Ülkeleri	109	240	79	1,5	3,5	1,4	120,2	-67,1
EFTA Ülkeleri	112	391	294	1,5	5,8	5,2	249,1	-24,8
Diğer Avrupa Ülkeleri	5	10	25	0,1	0,1	0,4	100,0	150,0
Afrika Ülkeleri	63	24	31	0,9	0,4	0,6	-61,9	29,2
Amerika Ülkeleri	247	471	464	3,3	7,0	8,3	90,7	-1,5
ABD	180	435	342	2,4	6,4	6,1	141,7	-21,4
Kanada	38	0	5	0,5	0,0	0,1	-100,0	-
Asya Ülkeleri	1.705	1.912	1.808	23,0	28,2	32,2	12,1	-5,4
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	1.260	1.057	1.314	17,0	15,6	23,4	-16,1	24,3
Körfez Ülkeleri	252	532	674	3,4	7,9	12,0	111,1	26,7
Diğer Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	1.007	516	637	13,6	7,6	11,4	-48,8	23,4
Diğer Asya Ülkeleri	445	855	494	6,0	12,6	8,8	92,1	-42,2
Çin	115	43	26	1,6	0,6	0,5	-62,6	-39,5
Diğer Ülkeler	459	41	3	6,2	0,6	0,1	-91,1	-92,7
Toplam	7.401	6.774	5.611	100,0	100,0	100,0	-8,5	-17,2

Kaynak: TCMB.

(1): Geçici.

Grafik 51. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı

1.5.4 Dış Borçlar

2018 yılında % 2,4 azalan brüt dış borç stokunda 2019 yılında da % 1,5 azalış olmuştur. Böylece 2018 yılında 443.730 milyon dolar olan brüt dış borç stoku, 2019 yılında 436.921 milyon dolara gerilemiştir.

2018 yılında % 2,2 azalarak 117.674 milyon dolara gerileyen kısa vadeli borçlar, 2019 yılında % 5,0 artarak 123.594 milyon dolara yükselmiştir. Uzun vadeli borçlar ise azalış eğilimini sürdürmüş, 2019 yılında da % 3,9 azalarak 313.327 milyon dolar olmuştur. Bu değişimlere bağlı olarak 2019 yılında dış borç stokunun vade yapısı da değişmiştir. Brüt borç stoku içinde kısa vadeli borçların payı % 26,5'ten % 28,3'e yükselirken, uzun vadeli borçların payı % 73,5'ten % 71,7'ye gerilemiştir (Tablo 116, Grafik 52).

Tablo 116. Brüt Dış Borç Stoku

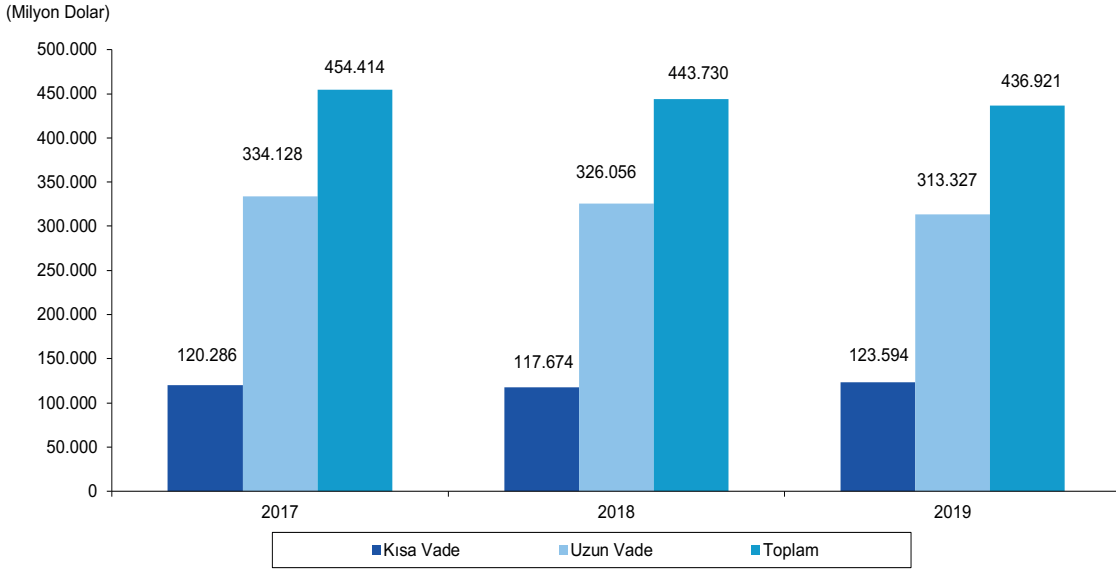
Göstergeler	(Milyon Dolar)		
	2017	2018	2019
Dış borç stoku	454.414	443.730	436.921
Değişim (%)	11,2	-2,4	-1,5
Kısa vade	120.286	117.674	123.594
Değişim (%)	18,8	-2,2	5,0
Borç stoku içindeki payı (%)	26,5	26,5	28,3
Uzun vade	334.128	326.056	313.327
Değişim (%)	8,7	-2,4	-3,9
Borç stoku içindeki payı (%)	73,5	73,5	71,7
Borçlulara Göre			
Kısa vade	120.286	117.674	123.594
Kamu	22.111	22.483	21.781
TCMB	1.753	5.914	8.413
Özel	96.422	89.277	93.400
Uzun vade	334.128	326.056	313.327
Kamu	114.062	117.372	132.976
TCMB	8	8	8
Özel	220.058	208.676	180.343
Kamu toplam	136.173	139.855	154.757
Değişim (%)	10,4	2,7	10,7
Borç stoku içindeki payı (%)	30,0	31,5	35,4
TCMB toplam	1.761	5.922	8.421
Değişim (%)	58,6	236,3	42,2
Borç stoku içindeki payı (%)	0,4	1,3	1,9
Özel toplam	316.480	297.953	273.743
Değişim (%)	11,3	-5,9	-8,1
Borç stoku içindeki payı (%)	69,6	67,1	62,7

Kaynak: HMB.

Kamu sektörünün 2019 yılında dış borcu önemli oranda artarken, özel sektörün dış borcunun azaldığı görülmektedir. Kamu sektörünün dış borcu % 10,7 artarak 154.757 milyon dolara yükselirken, özel sektörün dış borcu % 8,1 azalarak 273.743 milyon dolara gerilemiştir. TCMB'nin dış borcu da % 42,2 ile hızlı bir artış göstererek 8.421 milyon dolara yükselmiştir.

2019 yılında kamu kesimi dış borcunun 132.976 milyon dolarlık kısmı uzun vadeli, 21.781 milyon dolarlık kısmı kısa vadeli borçlardan oluşurken, özel sektör dış borcunun 180.343 milyon dolarlık kısmı uzun vadeli ve 93.400 milyon dolarlık kısmı kısa vadeli borçlardan oluşmuştur.

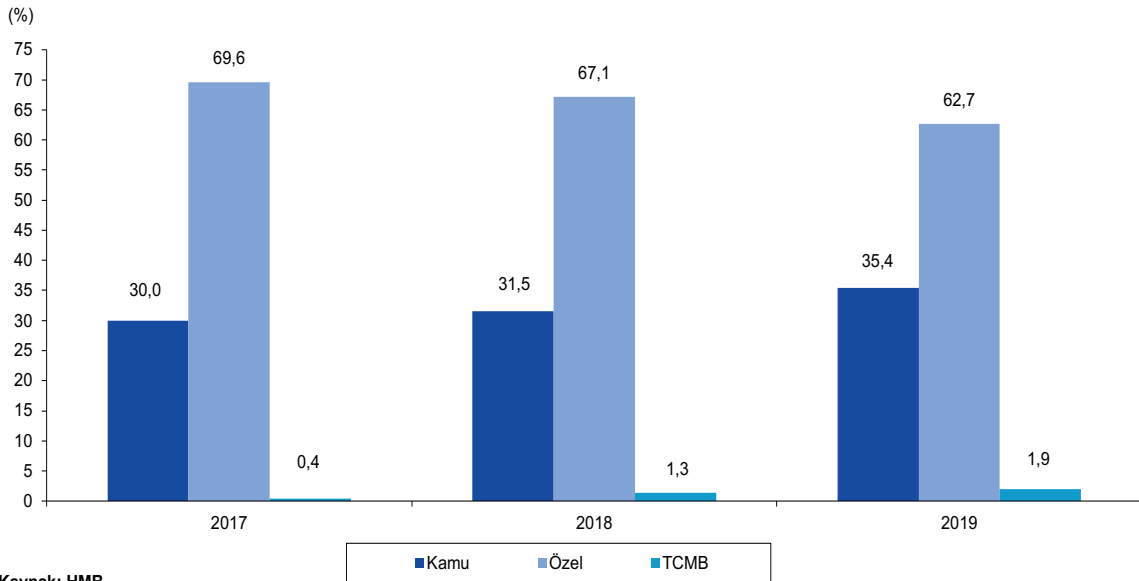
Grafik 52. Dış Borç Stoku

Kaynak: HMB.

Toplam dış borç stoku içinde kamu sektörünün payı % 31,5'ten % 35,4'e ve TCMB'nin payı % 1,3'ten % 1,9'a yükselirken, özel sektörün payı % 67,1'den % 62,7'ye gerilemiştir (Grafik 53).

Grafik 53. Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı

Kaynak: HMB.

Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borcu

Özel sektörün yurtdışından sağladığı toplam kredi borcu 2019 yılı sonu itibarıyla 2018 yılı sonuna göre % 10,2 azalarak 201.046 milyon dolara gerilemiştir. 2019 yılında özel sektörün yurtdışından sağladığı kısa ve uzun vadeli kredi borçları azalış göstermiştir. 2018 yılında toplam borcun % 6,8'ini kısa vadeli kredi borçları oluştururken, 2019 yılında bu oran % 4,7'ye gerilemiştir. 2018 yılında toplam borcun % 93,2'sini uzun vadeli kredi borçları oluştururken, 2019 yılında ise bu oran % 95,3'e yükselmiştir (Tablo 117).

Tablo 117. Özel Sektörün Yurtdışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borçları

	Değer (Milyon Dolar)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Borçluya Göre	Kısa Vadeli ⁽¹⁾							
Finansal	15.325	11.393	7.459	82,5	74,3	78,5	-25,7	-34,5
Bankalar ⁽¹⁾	12.726	9.481	6.214	68,5	61,8	65,4	-25,5	-34,5
Bankacılık dışı finansal kuruluşlar	2.599	1.912	1.245	14,0	12,5	13,1	-26,4	-34,9
Finansal olmayan	3.249	3.937	2.038	17,5	25,7	21,5	21,2	-48,2
Krediler	3.123	3.315	1.748	16,8	21,6	18,4	6,1	-47,3
Yabancı sermaye sayılan krediler	114	623	290	0,6	4,1	3,1	444,4	-53,4
Tahvil	11	0	0	0,1	0,0	0,0	-	-
Toplam	18.575	15.330	9.497	100,0	100,0	100,0	-17,5	-38,1
	Uzun Vadeli							
Finansal	114.313	102.678	88.395	51,9	49,2	46,1	-10,2	-13,9
Bankalar	95.850	84.895	74.991	43,6	40,7	39,2	-11,4	-11,7
Bankacılık dışı finansal kuruluşlar	18.463	17.783	13.404	8,4	8,5	7,0	-3,7	-24,6
Finansal olmayan	105.745	105.997	103.153	48,1	50,8	53,9	0,2	-2,7
Krediler	84.786	86.750	83.934	38,5	41,6	43,8	2,3	-3,2
Yabancı sermaye sayılan krediler	13.564	12.327	11.160	6,2	5,9	5,8	-9,1	-9,5
Ticari krediler	428	453	535	0,2	0,2	0,3	5,9	18,1
Tahvil	6.968	6.468	7.524	3,2	3,1	3,9	-7,2	16,3
Toplam	220.058	208.676	191.548	100,0	100,0	100,0	-5,2	-8,2
	Toplam							
Kısa Vadeli	18.575	15.330	9.497	7,8	6,8	4,7	-17,5	-38,1
Uzun Vadeli	220.058	208.676	191.548	92,2	93,2	95,3	-5,2	-8,2
Kısa Vadeli + Uzun Vadeli	238.632	224.006	201.046	100,0	100,0	100,0	-6,1	-10,2

Kaynak: TCMB.

(1): Ticari krediler dahil değildir.

2019 yılında özel sektörün yurt dışından sağladığı kısa vadeli kredi borcu, bir önceki yıla göre % 38,1 azalarak 9.497 milyon dolar olmuştur. Kısa vadeli özel sektör kredi borcunun % 78,5'i olan 7.459 milyon doları finansal kesime, % 21,5'i olan 2.038 milyon doları finansal olmayan özel sektöre aittir.

Finansal kesime ait kısa vadeli özel sektör borcunun 6.214 milyon doları bankalara, 1.245 milyon doları ise bankacılık dışı finansal kuruluşlara aittir. Finansal olmayan özel sektörün kısa vadeli kredi borcunun 1.748 milyon doları kredilerden, 290 milyon doları yabancı sermaye sayılan kredilerden oluşmaktadır.

Özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun vadeli kredi borcu 2019 yılı sonunda, bir önceki yıl sonuna göre % 8,2 azalarak 191.548 milyon dolar olmuştur. Toplam uzun vadeli kredi borcunun % 46,1'i olan 88.395 milyon doları finansal kesime, % 53,9'u olan 103.153 milyon doları finansal olmayan özel sektöre aittir.

Finansal kesime ait uzun vadeli özel sektör borcunun 74.991 milyon doları bankaların, 13.404 milyon doları ise bankacılık dışı finansal kuruluşların borçlarından oluşmaktadır. Finansal olmayan kesime ait uzun vadeli özel sektör borcunun 83.934 milyon doları kredilerden, 11.160 milyon doları yabancı sermaye sayılan kredilerden, 535 milyon doları ticari kredilerden ve 7.524 milyon doları da tahvillerden oluşmaktadır.

Finansal Olmayan Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borcunun Sektörel Dağılımı

2019 yılında sektörler bazında finansal olmayan özel sektörün yurt dışından sağladığı kısa vadeli kredi borcunun % 68,0'ı olan 1.385 milyon doları sanayi, % 27,5'i olan 560 milyon doları hizmetler ve % 4,5'i olan 92 milyon doları tarım sektörü tarafından kullanılmıştır (Tablo 118).

Finansal olmayan özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun vadeli kredi borcunun % 64,0'ı olan 66.044 milyon doları hizmetler, % 35,5'i olan 36.581 milyon doları sanayi ve % 0,5'i olan 528 milyon doları tarım sektörü tarafından kullanılmıştır.

Tablo 118. Finansal Olmayan Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borcunun Sektörel Dağılımı ⁽¹⁾

Sektörler	Kısa Vadeli ⁽²⁾						Uzun Vadeli					
	Değer (Milyon Dolar)			Pay (%)			Değer (Milyon Dolar)			Pay (%)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Tarım sektörü	142	47	92	4,4	1,2	4,5	564	543	528	0,5	0,5	0,5
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	142	47	92	4,4	1,2	4,5	564	543	528	0,5	0,5	0,5
Sanayi sektörü	1.865	2.754	1.385	57,4	69,9	68,0	43.735	39.748	36.581	41,4	37,5	35,5
Madencilik ve taşocakçılığı	347	88	168	10,7	2,2	8,2	1.285	1.453	1.111	1,2	1,4	1,1
İmalat	1.490	2.610	1.138	45,9	66,3	55,8	29.122	26.243	24.134	27,5	24,8	23,4
Gıda, içecek ve tütün ürünleri imalatı	119	262	225	3,7	6,6	11,0	5.136	4.044	3.690	4,9	3,8	3,6
Tekstil ve giyim eşyaları imalatı	58	78	56	1,8	2,0	2,8	3.044	2.845	2.490	2,9	2,7	2,4
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	2	0	0	0,1	0,0	0,0	31	22	20	0,0	0,0	0,0
Ağaç ve ağaç ürünleri imalatı	0	0	0	0,0	0,0	0,0	430	434	385	0,4	0,4	0,4
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı ve kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	4	13	3	0,1	0,3	0,1	569	604	493	0,5	0,6	0,5
Kök kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	669	1.231	330	20,6	31,3	16,2	5.645	4.909	4.650	5,3	4,6	4,5
Kimyasalların, kimyasal ürünlerin ve temel eczacılık ürünleri ile malzemelerinin imalatı	55	136	66	1,7	3,4	3,2	2.652	2.722	2.442	2,5	2,6	2,4
Kauçuk ve plastik ürünleri imalatı	7	7	10	0,2	0,2	0,5	723	756	780	0,7	0,7	0,8
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	21	36	34	0,6	0,9	1,7	1.476	1.405	1.327	1,4	1,3	1,3
Ana metal sanayi ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine teçhizat hariç)	107	99	70	3,3	2,5	3,5	2.691	2.743	2.443	2,5	2,6	2,4
Makina ve teçhizat (başka yerde sınıflandırılmamış) imalatı	3	2	1	0,1	0,1	0,0	413	418	146	0,4	0,4	0,1
Bilgisayarların, elektrik-elektronik ve optik ürünlerin imalatı	200	288	178	6,2	7,3	8,7	3.085	2.667	2.279	2,9	2,5	2,2
Ulaşım araçları imalatı	132	339	135	4,1	8,6	6,6	2.924	2.469	2.155	2,8	2,3	2,1
Mobilya imalatı ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalat sanayi	113	120	31	3,5	3,1	1,5	303	205	834	0,3	0,2	0,8
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	28	56	76	0,9	1,4	3,7	13.235	11.960	11.250	12,5	11,3	10,9
Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	0	0	3	0,0	0,0	0,2	93	91	86	0,1	0,1	0,1
Hizmetler sektörü	1.242	1.137	560	38,2	28,9	27,5	61.446	65.707	66.044	58,1	62,0	64,0
İnşaat	122	89	62	3,8	2,3	3,1	12.028	16.090	17.890	11,4	15,2	17,3
Toptan ve perakende ticaret	386	604	203	11,9	15,3	10,0	5.827	5.675	5.160	5,5	5,4	5,0
Ulaştırma ve depolama	80	13	10	2,4	0,3	0,5	20.001	21.356	21.961	18,9	20,1	21,3
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	9	12	9	0,3	0,3	0,4	2.199	1.712	1.392	2,1	1,6	1,3
Bilgi ve iletişim	121	153	112	3,7	3,9	5,5	9.739	9.162	8.362	9,2	8,6	8,1
Gayrimenkul faaliyetleri	21	15	13	0,6	0,4	0,6	5.324	5.753	5.507	5,0	5,4	5,3
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	256	163	33	7,9	4,1	1,6	645	338	716	0,6	0,3	0,7
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	68	75	49	2,1	1,9	2,4	2.046	2.050	1.565	1,9	1,9	1,5
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	0	0	0	0,0	0,0	0,0	1	0	0	0,0	0,0	0,0
Eğitim	0	0	0	0,0	0,0	0,0	214	152	130	0,2	0,1	0,1
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	32	4	3	1,0	0,1	0,2	2.840	2.883	2.823	2,7	2,7	2,7
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	0	0	0	0,0	0,0	0,0	335	300	240	0,3	0,3	0,2
Diğer hizmet faaliyetleri	147	7	66	4,5	0,2	3,3	246	234	297	0,2	0,2	0,3
Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri	0	0	0	0,0	0,0	0,0	2	1	1	0,0	0,0	0,0
Ulusal arası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0	0	0	0,0	0,0	0,0
Toplam	3.249	3.937	2.038	100,0	100,0	100,0	105.745	105.997	103.153	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TCMB.

(1): Özel sektörün yurtdışından sağladığı kredi borcunun sektörel dağılımı, NACE Rev 2'ye göre yayımlanmaktadır.

(2): Ticari krediler dahil değildir.

2. SOSYAL GÖSTERGELER

2.1 Nüfus ve Göç

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 2019 yılı sonu itibarıyla Türkiye nüfusu bir önceki yıla göre 1.151 bin kişi artarak 83.155 bin kişi olmuştur. Toplam nüfusun 41.721 binini erkekler, 41.434 binini kadınlar oluşturmuştur. Bir önceki yıl olduğu gibi erkek nüfusun oranı % 50,2, kadın nüfusun oranı % 49,8 olarak gerçekleşmiştir.

Yıllık nüfus artış hızı 2018 yılında % 14,7 iken, 2019 yılında % 13,9'a gerilemiştir. Nüfus yoğunluğu (bir kilometrekareye düşen insan sayısı) 2018 yılında 107 kişi iken 2019 yılında 108 kişi artarak 108 kişi olmuştur (Tablo 119, Grafik 54).

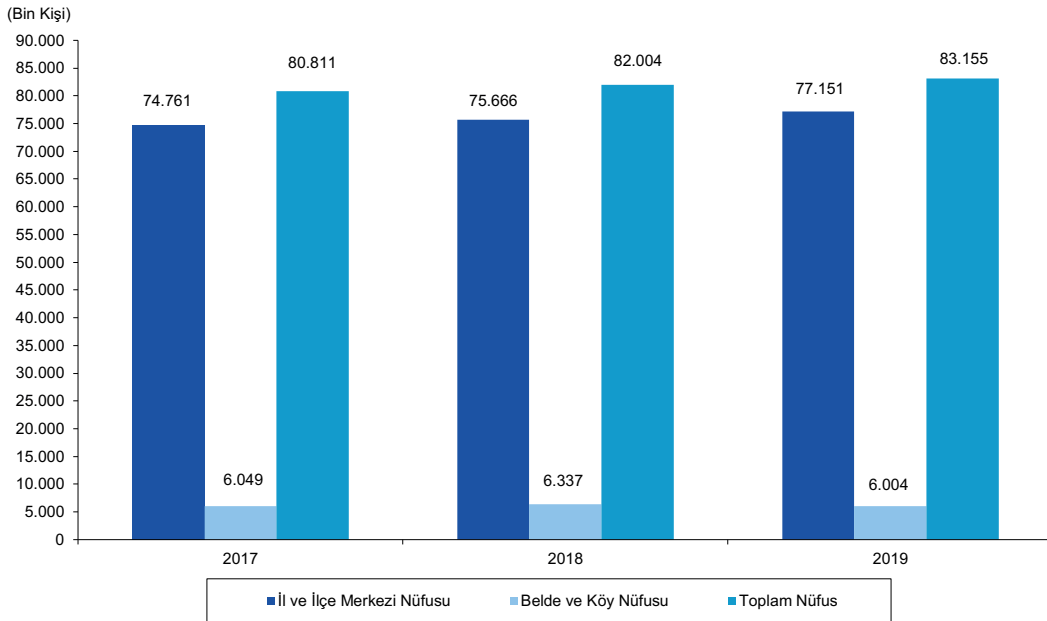
Nüfusun 77.151 bini il ve ilçe merkezlerinde, 6.004 bini belde ve köylerde yaşamaktadır. İl ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin oranı 2018 yılında % 92,3 iken, 2019 yılında % 92,8'e yükselmiştir. Belde ve köylerde ikamet edenlerin oranı ise 2018 yılında % 7,7 iken, 2019 yılında % 7,2'ye gerilemiştir.

Tablo 119. Temel Nüfus Göstergeleri

Yıllar	Toplam Nüfus (Bin Kişi)			İl ve İlçe Merkezi (Bin Kişi)			Belde ve Köyler (Bin Kişi)			Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Nüfus Yoğunluğu
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
2017	80.811	40.535	40.275	74.761	37.470	37.291	6.049	3.065	2.984	12,4	105
2018	82.004	41.140	40.864	75.666	37.912	37.754	6.337	3.228	3.110	14,7	107
2019	83.155	41.721	41.434	77.151	38.661	38.491	6.004	3.061	2.943	13,9	108

Kaynak: TÜİK.

Grafik 54. İl/ilçe Merkezi ve Belde/Köy Nüfusları

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında nüfusu en yüksek il 15.519 bin kişi ile İstanbul olmuştur. Türkiye nüfusunun % 18,7'sinin ikamet ettiği İstanbul'u, 5.639 bin kişi ile Ankara, 4.367 bin kişi ile İzmir, 3.056 bin kişi ile Bursa ve 2.512 bin kişi ile Antalya takip etmiştir. Nüfusu en az olan iller ise 85 bin kişi ile nüfusun % 0,1'inin yaşadığı Tunceli ve Bayburt olmuş, onları 97 bin kişi ile Ardahan, 142 bin kişi ile Kilis ve 165 bin kişi ile Gümüşhane izlemiştir (Tablo 120).

Tablo 120.2019 Yılında En Fazla ve En Az Nüfusa Sahip İlk 5 İlin Cinsiyete Göre Dağılımı

İller	Nüfus (Bin Kişi)			Toplam Nüfus içindeki Oranı (%)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
En Fazla Nüfusa Sahip İlk 5 İl						
İstanbul	15.519	7.790	7.729	18,7	18,7	18,7
Ankara	5.639	2.794	2.845	6,8	6,7	6,9
İzmir	4.367	2.174	2.193	5,3	5,2	5,3
Bursa	3.056	1.531	1.525	3,7	3,7	3,7
Antalya	2.512	1.265	1.247	3,0	3,0	3,0
En Az Nüfusa Sahip İlk 5 İl						
Tunceli	85	46	39	0,1	0,1	0,1
Bayburt	85	43	42	0,1	0,1	0,1
Ardahan	97	51	47	0,1	0,1	0,1
Kilis	142	76	70	0,2	0,2	0,2
Gümüşhane	165	83	81	0,2	0,2	0,2
Türkiye	83.155	41.721	41.434	100,0	50,2	49,8

Kaynak: TÜİK.

Toplam nüfus içinde çalışma çağı olarak tanımlanan 15-64 yaş grubundaki nüfusun oranı, 2018 ve 2019 yıllarında % 67,8 olmuştur. Çocuk yaş grubu olarak tanımlanan 0-14 yaş grubundaki nüfusun oranı 2018 yılında % 23,4 iken, 2019 yılında % 23,1'e gerilemiştir. 2018 yılında % 8,8 olan 65 ve daha yukarı yaştaki nüfusun oranı, 2019 yılında % 9,1'e yükselmiştir (Tablo 121).

Tablo 121 Nüfusun Yaş Grupları ve Bağımlılıklara Göre Dağılımı, Ortanca Yaş

Yıllar	Toplam Nüfus içindeki Oranı (%)			Bağımlılık Oranı (%)			Ortanca Yaş		
	0-14 Yaş	15-64 Yaş	65 + Yaş	Toplam Yaş Bağımlılık Oranı	Çocuk Bağımlılık Oranı	Yaşlı Bağımlılık Oranı	Toplam	Erkek	Kadın
2017	23,6	67,9	8,5	47,2	34,7	12,6	31,7	31,1	32,4
2018	23,4	67,8	8,8	47,4	34,5	12,9	32,0	31,4	32,7
2019	23,1	67,8	9,1	47,5	34,1	13,4	32,4	31,7	33,1

Kaynak: TÜİK.

2018 yılında % 47,4 olan çalışma çağındaki birey başına düşen çocuk ve yaşlı birey sayısını gösteren toplam yaş bağımlılık oranı, 2019 yılında % 47,5'e yükselmiştir. Ekonomik olarak aktif olan birey başına düşen çocuk sayısını ifade eden çocuk bağımlılık oranı, 2018 yılında % 34,5 iken, 2019 yılında % 34,1'e gerilemiştir. Çalışan birey başına düşen yaşlı birey sayısını ölçen yaşlı bağımlılık oranı ise 2018 yılında % 12,9 iken, 2019 yılında % 13,4'e yükselmiştir. 2019 yılında çalışma çağındaki 100 kişi, 34,1 çocuğa ve 13,4 yaşlıya bakmaktadır.

Yeni doğan bebekten en yaşlıya kadar kişilerin yaşlarının küçükten büyüğe sıralandığında ortada kalan kişinin yaşını ifade eden ortanca yaş 2019 yılında 32,0'dan 32,4'e yükselmiştir. 2018 yılında erkeklerde 31,4 olan ortanca yaş, 2019 yılında 31,7'ye ulaşmıştır. Kadınlarda da 2018 yılında 32,7 olan ortanca yaş, 2019 yılında 33,1'e çıkmıştır.

Ortanca yaş değerine göre, 2019 yılında erkek nüfus 3 ay, kadın nüfus 4 ay yaşlanırken, toplam nüfus 4 ay yaşlanmıştır. Nüfusun yaşlanmasının en anlaşılır işareti olan ortanca yaşın yükselmesi yaşlı nüfusun genç nüfusa göre daha hızlı arttığını göstermektedir.

Özetle Türkiye'de doğurganlık ve ölüm hızlarındaki azalmaya bağlı olarak yaşlı nüfusun arttığı, ortanca yaşın yükseldiği ve bunlara bağlı olarak yaşlı bağımlılığının arttığı görülmektedir.

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e göre 2019 yılında toplam nüfusta 15.519 bin kişi ile İstanbul bölgesi birinci, 10.628 bin kişi ile Akdeniz bölgesi ikinci, 10.618 bin kişi ile Ege bölgesi üçüncü sırada yer almıştır. Erkek nüfusa göre 7.790 bin kişi ile İstanbul bölgesi birinci, 5.336 bin kişi ile Akdeniz bölgesi ikinci, 5.302 bin kişi ile Ege bölgesi üçüncü sırada yer alırken, kadın nüfusa göre İstanbul bölgesi 7.729 bin kişi ile birinci, Ege bölgesi 5.316 bin kişi ile ikinci, Akdeniz bölgesi 5.291 bin kişi ile üçüncü sırada yer almıştır. Kuzeydoğu Anadolu bölgesi toplam nüfusa göre 2.200 bin kişi, erkek nüfusa göre 1.120 bin kişi ve kadın nüfusa göre 1.080 bin kişi ile son sırada yer almıştır (Tablo 122).

Tablo 122. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre Nüfusa Yönelik Seçilmiş Göstergeler

Yıllar	Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	Nüfus (Bin Kişi)			Cinsiyet Oranı	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Nüfus Yoğunluğu	Toplam Yaş Bağımlılık Oranı	Çocuk Bağımlılık Oranı (0-14 Yaş)	Yaşlı Bağımlılık Oranı (65+Yaş)
			Toplam	Erkek	Kadın						
2017	TR1	İstanbul	15.029	7.529	7.500	100,4	15,1	2.892	40,3	31,0	9,2
	TR2	Batı Marmara	3.504	1.776	1.727	102,8	17,7	82	42,9	25,4	17,5
	TR3	Ege	10.384	5.189	5.195	99,9	11,5	116	43,8	28,0	15,8
	TR4	Doğu Marmara	7.825	3.930	3.894	100,9	18,1	161	43,6	30,8	12,8
	TR5	Batı Anadolu	7.872	3.908	3.964	98,6	15,2	109	43,8	31,8	12,1
	TR6	Akdeniz	10.304	5.177	5.127	101,0	11,8	116	48,9	36,9	12,0
	TR7	Orta Anadolu	3.977	1.987	1.991	99,8	7,4	44	49,3	34,5	14,8
	TR8	Batı Karadeniz	4.574	2.269	2.305	98,4	5,0	62	47,5	28,3	19,2
	TR9	Doğu Karadeniz	2.633	1.312	1.322	99,2	-4,6	75	46,8	27,9	18,9
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	2.188	1.117	1.071	104,2	-6,0	31	56,1	44,2	11,9
	TRB	Ortadoğu Anadolu	3.855	1.962	1.893	103,7	7,1	50	55,9	46,1	9,8
	TRC	Güneydoğu Anadolu	8.665	4.379	4.287	102,2	18,2	115	66,2	58,3	7,9
	TR	Türkiye	80.811	40.535	40.275	100,6	12,4	105	47,3	34,7	12,6
2018	TR1	İstanbul	15.068	7.542	7.525	100,2	2,6	2.900	40,4	31,1	9,4
	TR2	Batı Marmara	3.570	1.808	1.761	102,7	18,7	83	43,7	25,5	18,2
	TR3	Ege	10.514	5.252	5.262	99,8	12,5	118	44,3	28,0	16,3
	TR4	Doğu Marmara	7.968	3.998	3.970	100,7	18,2	163	44,0	31,0	13,1
	TR5	Batı Anadolu	7.962	3.949	4.012	98,4	11,3	110	44,2	31,8	12,4
	TR6	Akdeniz	10.461	5.249	5.212	100,7	15,2	118	49,1	36,7	12,4
	TR7	Orta Anadolu	4.065	2.031	2.034	99,9	21,8	45	49,4	34,0	15,4
	TR8	Batı Karadeniz	4.689	2.335	2.354	99,2	24,7	64	47,4	27,8	19,6
	TR9	Doğu Karadeniz	2.719	1.356	1.363	99,5	32,0	77	46,5	27,1	19,4
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	2.211	1.129	1.082	104,4	10,4	31	55,2	43,0	12,3
	TRB	Ortadoğu Anadolu	3.930	2.008	1.922	104,5	19,2	51	54,9	44,8	10,0
	TRC	Güneydoğu Anadolu	8.848	4.481	4.367	102,6	20,9	118	65,6	57,6	8,1
	TR	Türkiye	82.004	41.140	40.864	100,7	14,7	107	47,4	34,5	12,9
2019	TR1	İstanbul	15.519	7.790	7.729	100,8	29,5	2.987	40,1	30,4	9,7
	TR2	Batı Marmara	3.602	1.824	1.778	102,5	9,0	84	44,2	25,5	18,8
	TR3	Ege	10.618	5.302	5.316	99,8	9,9	119	44,7	27,7	16,9
	TR4	Doğu Marmara	8.125	4.080	4.045	100,9	19,5	167	44,4	30,8	13,6
	TR5	Batı Anadolu	8.125	4.029	4.095	98,4	20,3	112	44,3	31,5	12,9
	TR6	Akdeniz	10.628	5.336	5.291	100,9	15,8	120	49,2	36,2	13,0
	TR7	Orta Anadolu	4.076	2.037	2.038	100,0	2,7	45	49,4	33,5	15,9
	TR8	Batı Karadeniz	4.666	2.323	2.344	99,1	-4,8	64	48,0	27,5	20,5
	TR9	Doğu Karadeniz	2.690	1.342	1.348	99,5	-10,7	76	47,4	27,1	20,3
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	2.200	1.120	1.080	103,8	-5,0	31	55,1	42,5	12,6
	TRB	Ortadoğu Anadolu	3.930	1.997	1.933	103,3	0,2	51	55,0	44,5	10,5
	TRC	Güneydoğu Anadolu	8.976	4.540	4.436	102,3	14,3	119	65,1	56,8	8,3
	TR	Türkiye	83.155	41.721	41.434	100,7	13,9	108	47,5	34,1	13,4

Kaynak: TÜİK.

(1): Bölge içindeki illerin birbirleri arasındaki göç kapsamamıştır.

Türkiye genelinde 2018 yılında 100,7 olan cinsiyet oranı, 2019 yılında değişim göstermeyerek 100,7 ile aynı oranda kalmıştır. Her 100 kadın için erkek sayısı olan cinsiyet oranının en yüksek olduğu bölgeler; 103,8 ile Kuzeydoğu Anadolu, 103,3 ile Ortadoğu Anadolu ve 102,5 ile Batı Marmara bölgeleridir. Cinsiyet oranının en düşük olduğu bölge ise 98,4 ile Batı Anadolu bölgesidir. Cinsiyet oranı 2019 yılında bir önceki yıla göre Batı Marmara, Batı Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde azalmış, İstanbul, Doğu Marmara, Akdeniz ve Orta Anadolu bölgelerinde artmış, Ege, Batı Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde aynı kalmıştır.

Nüfus artış hızı 2019 yılında bir önceki yıla göre İstanbul, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde artarken diğer bölgelerde küçülmüştür. Yıllık nüfus en yüksek % 29,5 ile İstanbul bölgesinde artarken, % 10,7 ile Doğu Karadeniz bölgesinde azalmıştır.

Nüfus yoğunluğu en fazla olan İstanbul bölgesinin 2018 yılında 2.900 olan nüfus yoğunluğu, 2019 yılında 87 kişi artarak 2.987'ye yükselmiştir. İstanbul bölgesini km²'ye düşen 167 kişi ile Doğu Marmara, 120 kişi ile Akdeniz ve 119 kişi ile Ege bölgeleri izlemiştir. Nüfus yoğunluğunun en düşük seviyede olduğu bölge ise 31 kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir.

“15-64” yaş grubundaki her yüz kişi için “0-14” ve “65 ve daha yukarı yaş” gruplarındaki kişi sayısı olan toplam yaş bağımlılık oranı 2019 yılında bir önceki yıla göre 0,1 puan artarak % 47,5 olmuştur. İBBS Düzey-1'e göre toplam yaş bağımlılık oranı en yüksek değerini % 65,1 ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde, en düşük değerini ise % 40,1 ile İstanbul bölgesinde almıştır. “15-64” yaş grubundaki her 100 kişi için “0-14” yaş grubundaki kişi sayısı olan çocuk bağımlılık oranı en yüksek değerini % 56,8 ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde alırken, en düşük değerini % 25,5 ile Batı Marmara bölgesinde almıştır. Yaşlı bağımlılık oranında en yüksek değer % 20,5 ile Batı Karadeniz bölgesinde, en düşük değer ise % 8,3 ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşmiştir.

İBBS Düzey-1 bazında 2019 yılında net göç alan bölgeler içinde İstanbul bölgesi 120 bin kişi, Batı Anadolu bölgesi 52 bin kişi ve Doğu Marmara bölgesi 50 bin kişi ile ilk üç sırada yer almıştır. Net göç hızı İstanbul bölgesinde % 7,8, Batı Anadolu bölgesinde % 6,4, Doğu Marmara bölgesinde % 6,1 olmuştur. Net göç veren bölgeler içinde Doğu Karadeniz bölgesi 57 bin, Güneydoğu Anadolu bölgesi 55 bin ve Batı Karadeniz bölgesi 46 bin kişi ile ilk üç sırada yer almıştır. Net göç hızı Doğu Karadeniz bölgesinde % -21,1, Güneydoğu Anadolu bölgesinde % -6,2 ve Batı Karadeniz bölgesinde % -9,9 olmuştur (Tablo 123).

Tablo 123. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre Göç İstatistikleri

Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	2017				2018				Net Göç Hızı (%)	2019			Net Göç Hızı (%)
		Göç ⁽¹⁾ (Bin Kişi)				Göç ⁽¹⁾ (Bin Kişi)					Göç ⁽¹⁾ (Bin Kişi)			
		Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç		Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç		
TR1	İstanbul	417	423	-6	-0,4	385	596	-210	-13,9	499	378	120	7,8	
TR2	Batı Marmara	139	104	35	10,1	152	111	40	11,4	126	113	13	3,7	
TR3	Ege	238	195	44	4,2	260	212	48	4,6	239	206	33	3,1	
TR4	Doğu Marmara	262	184	79	10,1	250	230	20	2,5	251	202	50	6,1	
TR5	Batı Anadolu	230	203	27	3,4	233	271	-37	-4,7	255	203	52	6,4	
TR6	Akdeniz	225	234	-9	-0,9	251	256	-5	-0,4	240	237	3	0,3	
TR7	Orta Anadolu	115	127	-12	-3,1	163	131	33	8,1	114	149	-35	-8,5	
TR8	Batı Karadeniz	168	177	-9	-2,0	252	183	69	14,9	169	216	-46	-9,9	
TR9	Doğu Karadeniz	106	139	-33	-12,6	194	112	82	30,5	96	153	-57	-21,1	
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	76	123	-47	-21,1	100	111	-11	-4,8	79	115	-35	-16,0	
TRB	Ortadoğu Anadolu	110	145	-35	-9,0	144	140	4	1,0	107	149	-42	-10,6	
TRC	Güneydoğu Anadolu	170	203	-32	-3,7	183	216	-33	-3,7	169	224	-55	-6,2	
TR	Türkiye	2.256	2.256	0	0,0	2.569	2.569	0	0,0	2.345	2.345	0	0,0	

Kaynak: TÜİK.

(1): Bölge içindeki illerin birbirleri arasındaki göç kapsamamıştır.

2.2 Eğitim

2.2.1 Okullaşma Oranları

İlkokulda net okullaşma oranı 2018/19 eğitim öğretim yılında 2017/18 yılına göre toplamda 0,38 puan artarak % 91,54'ten % 91,92'ye, erkek öğrencilerde 0,36 puan artarak % 91,42'den % 91,78'e, kız öğrencilerde 0,40 puan artarak % 91,68'den % 92,08'e yükselmiştir (Tablo 124).

Tablo 124. Eğitim Seviyelerine Göre Okullaşma Oranları^{(1), (2)}

Öğretim Yılı	Okullaşma Oranı	İlkokul			Ortaokul			Ortaöğretim			Yükseköğretim		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2016/17	Brüt	95,97	95,93	96,01	105,29	104,49	106,14	106,94	109,99	103,73	102,01	106,17	97,65
	Net	91,16	91,08	91,24	95,68	95,60	95,76	82,54	82,69	82,38	41,71	39,62	43,90
2017/18	Brüt	96,86	96,93	96,78	102,46	101,59	103,37	108,39	112,07	104,50	107,40	111,05	103,59
	Net	91,54	91,42	91,68	94,47	94,26	94,69	83,58	83,77	83,39	45,64	43,99	47,36
2018/19	Brüt	98,40	98,61	98,19	100,23	99,41	101,29	108,88	112,24	105,32	109,46	111,44	107,38
	Net	91,92	91,78	92,08	93,28	92,94	93,64	84,20	84,51	83,88	44,10	41,93	46,37

Kaynak: MEB.

(1): Okullaşma oranları Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Nüfus Sayımı sonuçlarına göre hesaplanmıştır.

(2): 2018/19 okullaşma oranları hesaplanırken, kullanılan nüfus ve öğrenci sayılarında Türkiye'de ikamet eden T.C. vatandaşları kapsamıştır. Türkiye'de ikamet eden yabancı uyruklu nüfus ve yabancı uyruklu öğrenci sayıları kapsam dışında tutularak, tamamlanmış olan en son takvim yılı sonu öğrenci rakamları ve tamamlanmış olan en son nüfus rakamları (31 Aralık 2018) kullanılarak hesaplanmıştır.

Ortaokulda net okullaşma oranı 2018/19 eğitim öğretim yılında 2017/18 yılına göre toplamda 1,19 puan azalarak % 94,47'den % 93,28'e, erkek öğrencilerde 1,32 puan azalarak % 94,26'dan % 92,64'e, kız öğrencilerde 1,05 puan azalarak % 94,69'dan % 93,64'e gerilemiştir.

Ortaöğretimde net okullaşma oranı 2018/19 eğitim öğretim yılında 2017/18 yılına göre, toplamda 0,62 puan artarak % 83,58'den % 84,20'ye, erkek öğrencilerde 0,74 puan artarak % 83,77'den % 84,51'e, kız öğrencilerde 0,49 puan artarak % 83,39'dan % 83,88'e yükselmiştir.

Yükseköğretim net okullaşma oranı 2018/19 eğitim öğretim yılında 2017/18 yılına göre, toplamda 1,54 puan azalarak % 45,64'ten % 44,10'a, erkek öğrencilerde 2,06 puan azalarak % 43,99'dan % 41,93'e, kız öğrencilerde 0,99 puan azalarak % 47,36'dan % 46,37'ye inmiştir.

Yaş gruplarına göre 2018/19 eğitim öğretim yılında en yüksek toplam net okullaşma oranı % 98,64 ile 10-13 yaş grubundadır (Tablo 125).

Tablo 125. Yaş Gruplarına (Doğum Yıllarına) Göre Net Okullaşma Oranı (1), (2)

										(%)
Öğretim Yılı	Cinsiyet	3 Yaş	4 Yaş	5 Yaş	3-5 Yaş	4-5 Yaş	6-9 Yaş	10-13 Yaş	14-17 Yaş	
2016/17	Toplam	12,48	36,15	70,43	41,68	53,01	98,13	99,23	87,43	
	Erkek	12,48	36,13	70,81	41,81	53,20	98,08	99,33	87,85	
	Kadın	12,48	36,17	70,02	41,54	52,81	98,19	99,12	86,99	
2017/18	Toplam	12,37	38,11	75,14	44,02	56,62	98,35	98,62	87,64	
	Erkek	12,43	38,11	75,48	44,15	56,78	98,28	98,71	88,10	
	Kadın	12,31	38,11	74,79	43,89	56,46	98,42	98,53	87,15	
2018/19	Toplam	12,40	38,06	75,17	44,05	56,24	98,28	98,64	88,22	
	Erkek	14,42	38,02	75,54	44,18	56,41	98,21	98,71	88,88	
	Kadın	12,39	38,10	74,78	43,92	56,07	98,36	98,57	87,52	

Kaynak: MEB.

(1) : Yaş gruplarına (doğum yılları) göre net okullaşma oranları; öğrencinin ait olduğu eğitim kademesine (öğrenim türüne) bakılmaksızın, ilgili yaş grubunda bulunan toplam öğrencilerin, ilgili yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilmiştir.

(2): 2018/19 okullaşma oranları hesaplanırken, kullanılan nüfus ve öğrenci sayılarında Türkiye'de ikamet eden T.C. vatandaşları kapsanmıştır. Türkiye'de ikamet eden yabancı uyruklu nüfus ve yabancı uyruklu öğrenci sayıları kapsam dışında tutularak, tamamlanmış olan en son takvim yılı sonu öğrenci rakamları ve tamamlanmış olan en son nüfus rakamları (31 Aralık 2018) kullanılarak hesaplanmıştır.

2.2.2 Okul, Öğrenci, Öğretmen, Mezun Olan Öğrenci ve Derslik Sayısı

2018/19 eğitim öğretim yılında örgün eğitimde öğrenci sayısı 2017/18 yılına göre % 1,3 artarak 18.108.860 olurken, bunun 9.394.125'i erkek, 8.714.735'i kız öğrencilerden oluşmuştur. Öğrencilerin 15.088.592'si resmi okullarda, 1.440.577'si özel okullarda, 1.579.691'i de açık öğretimde eğitim görmektedir (Tablo 126).

Örgün eğitim kurumlarında görev yapan öğretmen sayısı 2018/19 eğitim öğretim yılında 2017/18 yılına göre % 2,2 azalarak 1.007.307 olmuştur. Bu öğretmenlerin 907.567'si resmi okullarda, 169.740'ı özel okullarda bulunmaktadır.

Tablo 126. Okul/Kurum, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayısı

Öğretim Yılı	Okul Türü	Okul/Kurum	Öğrenci Sayısı ⁽¹⁾			Öğretmen Sayısı ⁽²⁾	Derslik
			Toplam	Erkek	Kadın		
2016/17	Örgün Eğitim Toplamı	63.153	17.702.938	9.197.938	8.505.000	989.231	654.434
	Örgün Eğitim (Resmi)	53.098	14.731.376	7.557.567	7.173.809	868.289	554.405
	Örgün Eğitim (Özel)	10.053	1.217.755	661.121	556.634	120.962	100.029
	Örgün Eğitim (Açıköğretim)	2	1.753.807	979.250	774.557	-	-
2017/18	Örgün Eğitim Toplamı	65.568	17.885.248	9.231.077	8.654.171	1.030.130	686.800
	Örgün Eğitim (Resmi)	53.870	14.946.713	7.604.228	7.342.485	880.673	568.645
	Örgün Eğitim (Özel)	11.694	1.351.712	739.791	611.921	149.457	118.155
	Örgün Eğitim (Açıköğretim)	4	1.586.823	887.058	699.765	-	-
2018/19	Örgün Eğitim Toplamı	66.849	18.108.860	9.394.125	8.714.735	1.007.307	706.015
	Örgün Eğitim (Resmi)	54.036	15.088.592	7.727.273	7.361.319	907.567	571.351
	Örgün Eğitim (Özel)	12.809	1.440.577	787.958	652.619	169.740	134.664
	Örgün Eğitim (Açıköğretim)	4	1.579.691	878.894	700.797	-	-

Kaynak: MEB.

(1): Açıköğretim öğrenci sayıları, 1., 2. ve 3. dönem yeni kayıt yaptıran ve kayıt yenileyen aktif öğrencileri kapsar.

(2): Öğretmen sayıları, sadece MEB'e bağlı okullardaki öğretmenleri kapsamaktadır. Kadroları MEB'in diğer birimlerinde (il-ilçe MEM, ASO, vb.) bulunan öğretmenler, toplam öğretmen sayısına dahil edilmemiştir.

2018/19 eğitim öğretim yılında örgün eğitimdeki okul sayısı 2017/18 yılına göre % 2,0 artarak 66.849 olmuştur. Bu okulların 54.036'sı resmi, 12.809'u özel, 4'ü açık öğretim okuludur. Resmi ve özel okulların tamamındaki derslik sayısı % 2,8 artarak 706.015'e yükselmiştir.

2018/19 eğitim öğretim yılında 2017/18 yılına göre ilkökulda okul sayısı % 0,9 azalarak 24.739'a gerilerken, öğretmen sayısı % 1,2 artarak 300.732'ye, öğrenci sayısı % 3,2 artarak 5.267.378'e yükselmiştir. Ortaokulda okul sayısı % 1,0 artarak 18.935'e, öğretmen sayısı % 4,2 artarak 354.198'e, öğrenci sayısı % 0,7 artarak 5.627.075'e yükselmiştir (Tablo 127).

Tablo 127. Okul Türü ve Öğretim Yılına Göre Okul/Birim, Öğretmen, Öğrenci ve Mezun Olan Öğrenci Sayısı

Okul Türü	Öğretim Yılı	Okul /Birim ⁽³⁾	Öğretmen ⁽⁴⁾	Öğrenci ⁽¹⁾⁽²⁾	Mezun
İlkokul	2016/17	25.479	292.878	4.972.430	-
	2017/18	24.967	297.176	5.104.599	-
	2018/19	24.739	300.732	5.267.378	-
Ortaokul	2016/17	17.879	324.350	5.554.415	1.192.799
	2017/18	18.745	339.850	5.590.134	1.191.856
	2018/19	18.935	354.198	5.627.075	-
Genel ortaöğretim	2016/17	5.225	147.052	3.136.440	495.727
	2017/18	5.717	159.579	3.074.642	556.837
	2018/19	6.242	175.275	3.250.334	-
Mesleki ve teknik ortaöğretim	2016/17	5.851	185.988	2.713.530	505.261
	2017/18	6.066	188.390	2.614.785	495.658
	2018/19	6.264	195.959	2.399.260	-
Fakülte ve yüksekokul	2016/17	3.729	151.763	6.627.505	749.707
	2017/18	3.827	158.098	7.010.598	771.460
	2018/19	3.982	166.225	7.250.129	-

Kaynak: MEB.

(1): Açık ilköğretim ve açık lise öğrencilerini de kapsar.

(2): Önlisans ve lisans düzeyindeki öğrenci sayılarını kapsar.

(3): Faal olan okullar kapsamıştır.

(4): Toplam öğretmen, kadrolu ve sözleşmeli öğretmenleri kapsar.

Genel ortaöğretimde okul sayısı % 9,2 artarak 6.242'ye, öğretmen sayısı % 9,8 artarak 175.275'e, öğrenci sayısı % 5,7 artarak 3.250.334'e yükselmiştir. Mesleki ve teknik ortaöğretimde okul sayısı % 3,3 artarak 6.264'e, öğretmen sayısı % 4,0 artarak 195.959'a yükselirken, öğrenci sayısı % 8,2 azalarak 2.399.260'a düşmüştür.

2018/19 eğitim öğretim yılında fakülte ve yüksekokul sayısı % 4,1 artarak 3.982'ye, öğretmen sayısı % 5,1 artarak 166.225'e, öğrenci sayısı % 3,4 artarak 7.250.129'a yükselmiştir.

2.3 Sağlık

Sağlık İstatistikleri Yıllığı uluslararası standartlar kullanılarak hesaplanmaya başlamış olup geçmişe yönelik veriler bu standartlar doğrultusunda revize edilmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanan son istatistiklere göre 2018 yılında toplam hastane sayısı bir önceki yıla göre 16 adet artarak 1.534 olurken, yatak sayısı 6.050 adet artarak 231.913 olmuştur. Sıralamada diğer yıllarda olduğu gibi ilk sırada yer alan genel hastane sayısı bir önceki yıla göre 19 adet ve yatak sayısı 6.025 adet artmış, 2'inci sırada yer alan kadın doğum ve çocuk hastalıkları hastanesi sayısı 1 adet azalmış, yatak sayısı 98 adet artmış, göz hastalıkları hastanesi sayısı aynı kalmış yatak sayısı 287 adet azalmıştır. 2018 yılında ülkemizde bulunan 1.534 hastanenin 1.423'ü genel hastane, 25'i kadın doğum ve çocuk hastalıkları hastanesi, 25'i göz hastalıkları hastanesi, 19'u fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanesi, bunların dışında kalan 42'si diğer dallarda hizmet veren hastanelerdir (Tablo 128).

Tablo 128. Dallara Göre Hastane ve Yatak Sayıları ⁽¹⁾

Dallar	Hastane Sayısı			Yatak Sayısı		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Genel hastane	1.385	1.404	1.423	196.951	206.858	212.883
Kadın doğum ve çocuk hastalıkları hastanesi	31	26	25	5.549	4.728	4.826
Göz hastalıkları hastanesi	27	25	25	623	603	316
Fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanesi	20	18	19	2.943	2.477	2.904
Göğüs hastalıkları hastanesi	14	14	12	3.668	3.643	3.569
Psikiyatri hastanesi	12	11	11	4.352	4.019	3.887
Çocuk hastalıkları hastanesi	4	4	4	1.307	1.294	1.339
Kalp ve damar cerrahisi hastanesi	5	4	4	632	599	599
Kemik hastalıkları hastanesi	3	3	3	436	436	436
Meslek hastalıkları hastanesi	3	3	2	298	298	246
Onkoloji hastanesi	2	2	2	816	712	712
Ortopedi ve travmatoloji hastanesi	1	1	1	33	33	33
Lepra hastanesi	1	1	1	34	34	34
Lösemili çocuklar hastanesi	1	1	1	75	75	75
Spastik çocuklar hastanesi ve rahabilite merkezi	1	1	1	54	54	54
Toplam	1.510	1.518	1.534	217.771	225.863	231.913

Kaynak: SB.

(1): 2019 yılı verileri Raporun basım tarihi itibarıyla yayımlanmamıştır.

Toplam sağlık personeli sayısında her yıl artış görülmektedir. 2017 yılında % 5,7 artan sağlık personeli sayısı, 2018 yılında % 10,4 artarak 1.016.401 olmuştur. 2018 yılında uzman hekim sayısı bir önceki yıla göre % 2,4 artarak 82.894'e, asistan hekim sayısı % 7,3 artarak 26.181'e yükselirken, pratisyen hekim sayısı % 1,3 azalarak 44.053'e gerilemiştir. Böylece toplam hekim sayısı % 2,1 artarak 153.128'e ulaşmıştır. Diş hekimi sayısı % 9,8 artarak 30.615, eczacı sayısı % 12,3 artarak 32.032 olmuştur. Hemşire sayısı % 14,7 artarak 190.499, ebe sayısı % 4,9 artarak 56.351, diğer sağlık personeli sayısı % 14,2 artarak 177.409, diğer personel ve hizmet alımı kapsamında çalıştırılan sayısı % 10,9 artarak 376.367'ye yükselmiştir (Tablo 129, Grafik 55).

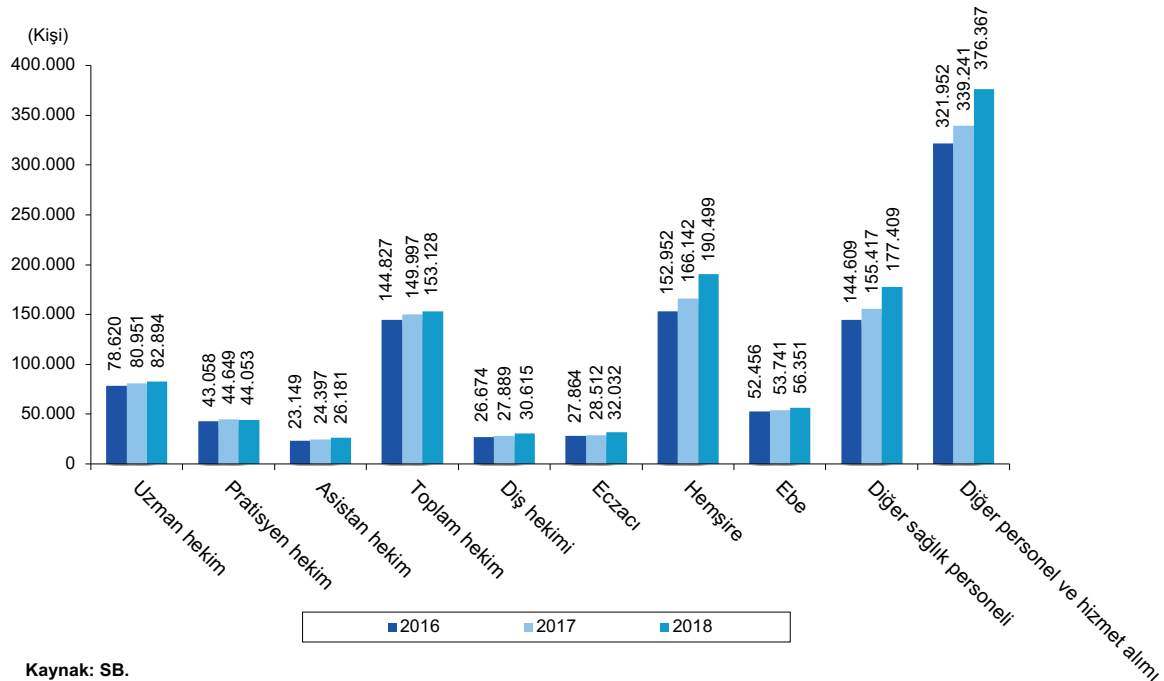
Tablo 129. Sağlık Personeli Sayıları (Tüm Sektörler) ⁽¹⁾

Sağlık Personeli	2016	2017	2018	Değişim (%)	
				2017	2018
Uzman hekim	78.620	80.951	82.894	3,0	2,4
Pratisyen hekim	43.058	44.649	44.053	3,7	-1,3
Asistan hekim	23.149	24.397	26.181	5,4	7,3
Toplam hekim	144.827	149.997	153.128	3,6	2,1
Diş hekimi	26.674	27.889	30.615	4,6	9,8
Eczacı	27.864	28.512	32.032	2,3	12,3
Hemşire	152.952	166.142	190.499	8,6	14,7
Ebe	52.456	53.741	56.351	2,4	4,9
Diğer sağlık personeli	144.609	155.417	177.409	7,5	14,2
Diğer personel ve hizmet alımı	321.952	339.241	376.367	5,4	10,9
Toplam personel sayısı	871.334	920.939	1.016.401	5,7	10,4

Kaynak: SB.

(1): 2019 yılı verileri Raporun basım tarihi itibarıyla yayımlanmamıştır.

Grafik 55. Sağlık Personeli Sayıları (Tüm Sektörler)

Kaynak: SB.

2.4 Çalışma Hayatı

2.4.1 İşgücü

2.4.1.1 Temel İşgücü Göstergeleri

Küresel ve iç piyasalardaki yavaşlama ile birlikte azalan talep, tasarrufların ve yatırımların düşük kalması, istihdam yaratan sektörlerdeki küçülme 2019 yılında işgücü piyasalarını olumsuz etkilemiştir. İstihdam göstergelerinin zayıf performansında; tarım sektörü istihdamındaki artan küçülmenin yanı sıra madencilik ve inşaat sektörü başta olmak üzere bütün alt sektörlerdeki istihdam daralmalarına bağlı olarak, sanayi sektörü istihdamındaki küçülme etkili olmuştur. Hizmetler sektörü istihdamındaki sınırlı artış istihdamdaki olumsuz gelişmeyi sınırlandırmıştır.

2015 yılında başlayan çift haneli işsizlik oranı, işsizlikle mücadele amacıyla yürütülen uygulamalara rağmen 2019 yılında büyümeye devam etmiştir. 2018 yılında % 11,0 olan işsizlik oranı 2019 yılında 2,7 puan artarak % 13,7'ye yükselmiştir. İşsizlik oranı erkeklerde 2,9 puan artışla % 12,4'e, kadınlarda 2,6 puan artışla % 16,5'e yükselmiştir. Böylece işsizlik oranı; 2019 Yılı Program hedefi % 12,1'in 1,6 puan ve 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Program ve Yeni Ekonomi Programı 2020-2022 (Orta Vadeli Programı) gerçekleşme tahmini % 12,9'un 0,8 puan üzerinde gerçekleşmiştir (Tablo 130).

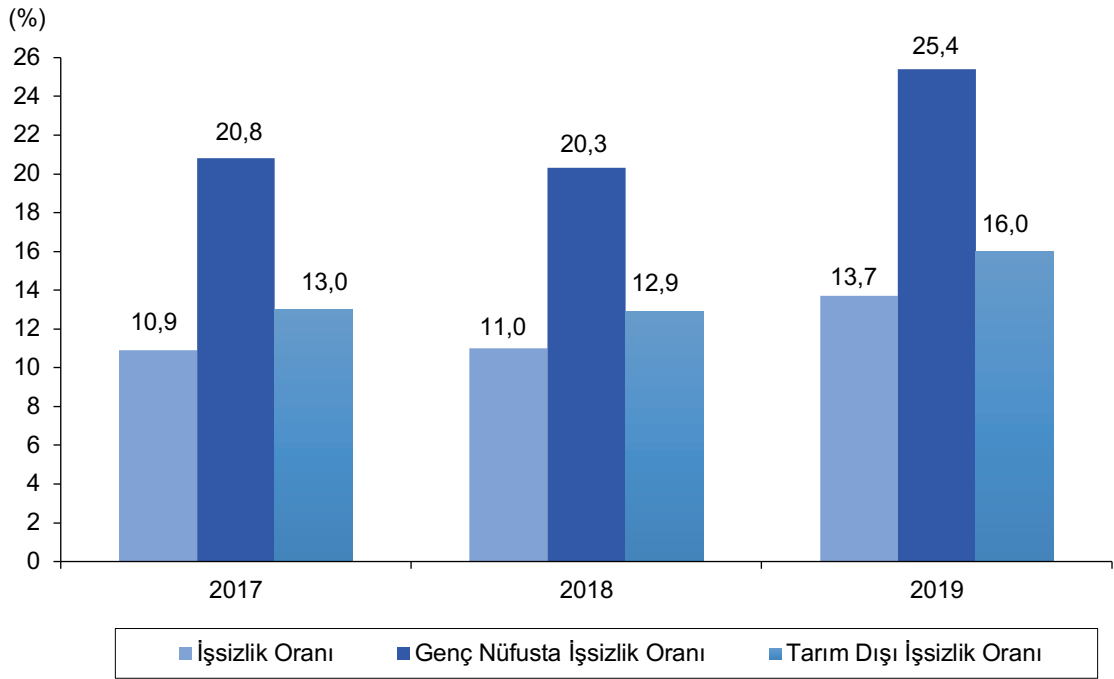
Tablo 130. Temel İşgücü Göstergeleri

Göstergeler				(15+ Yaş, Bin Kişi)	
	2017	2018	2019	2018	2019
	Toplam			Değişim (%)	
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	59.894	60.654	61.469	1,3	1,3
İşgücü	31.643	32.274	32.549	2,0	0,9
İstihdam edilenler	28.189	28.738	28.080	1,9	-2,3
İşsiz	3.454	3.537	4.469	2,4	26,4
İşgücüne dahil olmayan nüfus	28.251	28.380	28.920	0,5	1,9
				Fark (Puan)	
İşgücüne katılma oranı (%)	52,8	53,2	53,0	0,4	-0,2
İstihdam oranı (%)	47,1	47,4	45,7	0,3	-1,7
İşsizlik oranı (%)	10,9	11,0	13,7	0,1	2,7
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	13,0	12,9	16,0	-0,1	3,1
Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı (%)	20,8	20,3	25,4	-0,5	5,1
	Erkek			Değişim (%)	
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	29.649	30.007	30.372	1,2	1,2
İşgücü	21.484	21.801	21.863	1,5	0,3
İstihdam edilenler	19.460	19.720	19.156	1,3	-2,9
İşsiz	2.024	2.082	2.707	2,9	30,0
İşgücüne dahil olmayan nüfus	8.166	8.206	8.509	0,5	3,7
				Fark (Puan)	
İşgücüne katılma oranı (%)	72,5	72,7	72,0	0,2	-0,7
İstihdam oranı (%)	65,6	65,7	63,1	0,1	-2,6
İşsizlik oranı (%)	9,4	9,5	12,4	0,1	2,9
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	10,7	10,8	13,9	0,1	3,1
Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı (%)	17,8	17,6	22,5	-0,2	4,9
	Kadın			Değişim (%)	
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	30.244	30.647	31.097	1,3	1,5
İşgücü	10.159	10.473	10.686	3,1	2,0
İstihdam edilenler	8.729	9.018	8.924	3,3	-1,0
İşsiz	1.431	1.455	1.762	1,7	21,1
İşgücüne dahil olmayan nüfus	20.085	20.174	20.411	0,4	1,2
				Fark (Puan)	
İşgücüne katılma oranı (%)	33,6	34,2	34,4	0,6	0,2
İstihdam oranı (%)	28,9	29,4	28,7	0,5	-0,7
İşsizlik oranı (%)	14,1	13,9	16,5	-0,2	2,6
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	18,5	17,8	20,7	-0,7	2,9
Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı (%)	26,1	25,3	30,6	-0,8	5,3

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında tarım dışı işsizlik oranı bir önceki yıla göre 3,1 puan artışla % 16,0 seviyesinde gerçekleşirken; erkeklerde 3,1 puan artışla % 13,9'a, kadınlarda 2,9 puan artışla % 20,7'ye yükselmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önemli bir sorunu olan genç işsizlik oranı (15-24 yaş) 2019 yılında 5,1 puan artarak % 25,4'e yükselmiştir. Toplam işsizlik oranının oldukça üzerinde seyreden genç nüfusta işsizlik oranı; erkeklerde 4,9 puan artışla % 22,5, kadınlarda 5,3 puan artışla % 30,6 olmuştur (Grafik 56).

Grafik 56. İşsizlik Oranları

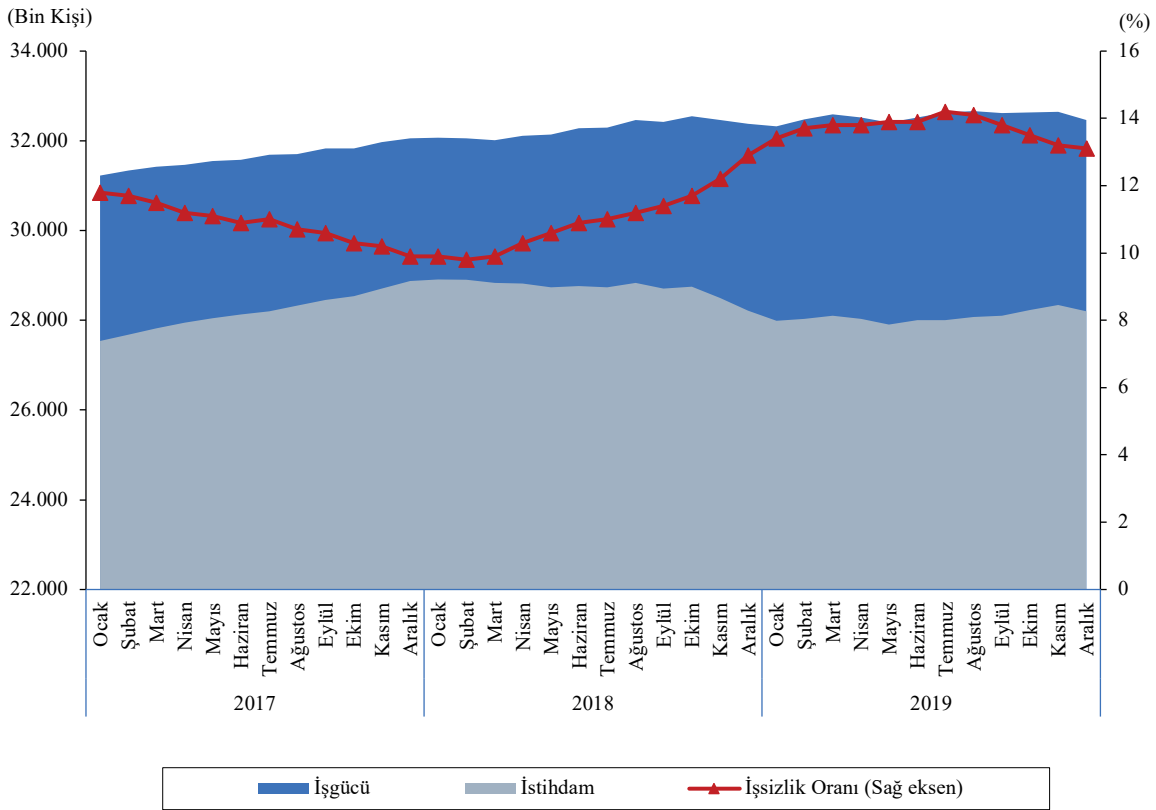
Kaynak: TÜİK.

2019 yılında işgücü 275 bin kişi artarak 32 milyon 549 bin kişiye yükselmiştir. İşgücünün 21 milyon 863 binini erkekler, 10 milyon 686 binini de kadınlar oluşturmuştur. 2019 yılında istihdam edilen 28 milyon 80 bin kişinin 19 milyon 156 binini erkekler, 8 milyon 924 binini kadınlar oluşturmuştur. İşsiz sayısı ise 932 bin kişi artarak 3 milyon 537 bin kişiden 4 milyon 469 bin kişiye yükselirken, işsiz erkek sayısı 2 milyon 707 bin kişi, işsiz kadın sayısı da 1 milyon 762 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında bir önceki yıla göre istihdam oranı 1,7 puanlık azalışla % 45,7'ye gerilemiştir. İstihdam oranı erkeklerde 2,6 puanlık azalışla % 63,1, kadınlarda 0,7 puan azalışla % 28,7 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Ekonominin potansiyeli açısından önemli bir gösterge olan 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun işgücüne katılma oranı, 2019 yılında 0,2 puan azalışla % 53,0'a gerilemiştir. İşgücüne katılma oranı erkeklerde 0,7 puan azalışla % 72,0'a gerilerken, kadınlarda 0,2 puan artışla % 34,4'e yükselmiştir.

2019 yılı Ocak ayına % 13,4 ile başlayan mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı, Temmuz ayında % 14,2 artış ile yılın en yüksek seviyesine çıkmış, yılın son döneminde ekonomik aktivitelerdeki canlanma ve büyüme hızındaki artışa paralel olarak Aralık ayında % 13,1 artış ile yılın en düşük seviyesine gerilemiştir (Grafik 57).

Grafik 57. Mevsim Etkilerinden Arındırılmış İşgücü Göstergeleri

Kaynak: TÜİK.

2.4.1.2 Eğitim Durumuna Göre İşgücü

İstihdam edilenler ve işsizlerin toplamı olan işgücünün yaklaşık yarısını lise altı eğitim seviyesindekiler oluşturmaktadır. 2019 yılında toplam işgücünün % 50,1'ini lise altı eğitimliler oluştururken onu, % 25,3 ile yükseköğretim mezunları, % 11,0 ile mesleki veya teknik lise mezunları, % 10,5 ile lise mezunları ve % 3,1 ile okur-yazar olmayanlar izlemiştir (Tablo 131, Grafik 58).

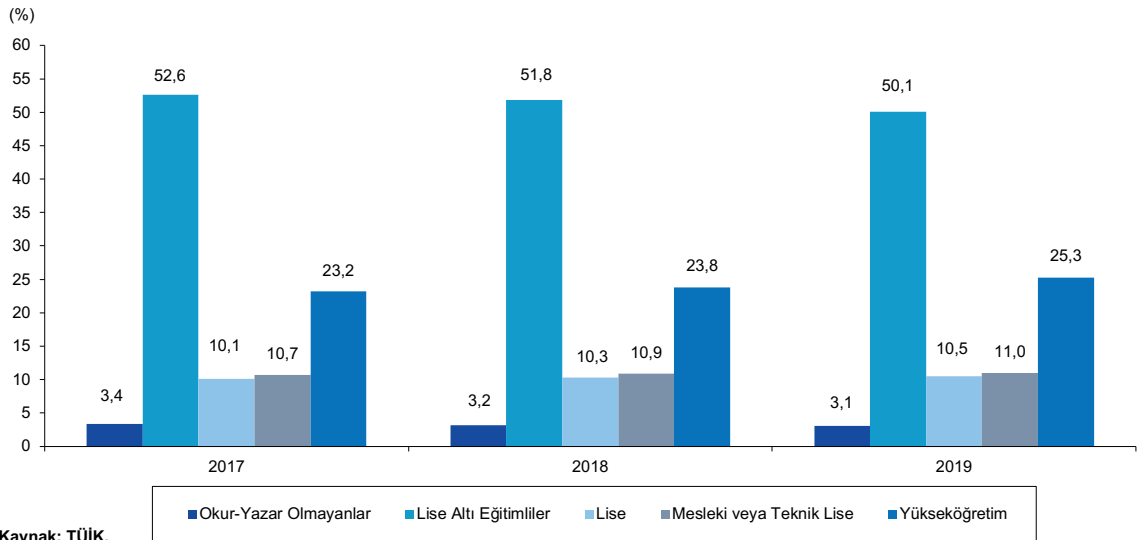
2019 yılında istihdam edilenlerin % 50,4'ü lise altı eğitilmiş, % 25,3'ü yükseköğretim mezunu, % 10,8'i mesleki veya teknik lise mezunu, % 10,2'si lise mezunu ve % 3,3'ü de okur-yazar olmayanlardan oluşmaktadır.

Tablo 131. Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu

Eğitim Durumu	İşgücü Durumu	(15+ Yaş, Bin Kişi)							
		2017	2018	2019	Pay (%)			Değişim (%)	
					2017	2018	2019	2018	2019
Okur-yazar olmayanlar	İşgücü	1.076	1.045	1.005	3,4	3,2	3,1	-2,9	-3,8
	İstihdam	1.013	985	913	3,6	3,4	3,3	-2,8	-7,3
	İşsiz	63	60	92	1,8	1,7	2,1	-4,8	53,3
Lise altı eğitimliler	İşgücü	16.644	16.734	16.321	52,6	51,8	50,1	0,5	-2,5
	İstihdam	15.009	15.040	14.164	53,2	52,3	50,4	0,2	-5,8
	İşsiz	1.636	1.694	2.157	47,4	47,9	48,3	3,5	27,3
Lise	İşgücü	3.202	3.311	3.422	10,1	10,3	10,5	3,4	3,4
	İstihdam	2.777	2.879	2.872	9,9	10,0	10,2	3,7	-0,2
	İşsiz	425	433	550	12,3	12,2	12,3	1,9	27,0
Mesleki veya teknik lise	İşgücü	3.371	3.508	3.573	10,7	10,9	11,0	4,1	1,9
	İstihdam	2.970	3.109	3.027	10,5	10,8	10,8	4,7	-2,6
	İşsiz	401	399	546	11,6	11,3	12,2	-0,5	36,8
Yükseköğretim	İşgücü	7.350	7.676	8.227	23,2	23,8	25,3	4,4	7,2
	İstihdam	6.420	6.725	7.104	22,8	23,4	25,3	4,8	5,6
	İşsiz	930	951	1.123	26,9	26,9	25,1	2,3	18,1
Toplam işgücü		31.643	32.274	32.549	100,0	100,0	100,0	2,0	0,9
Toplam istihdam		28.189	28.738	28.080	100,0	100,0	100,0	1,9	-2,3
Toplam işsiz		3.454	3.537	4.469	100,0	100,0	100,0	2,4	26,4

Kaynak: TÜİK.

Grafik 58. Eğitim Durumuna Göre İşgücünün Dağılımı

Kaynak: TÜİK.

İşsizlerin % 48,3'ünü lise altı eğitilmişler, % 25,1'ini yükseköğretim mezunları, % 12,3'ünü lise mezunları, % 12,2'sini mesleki veya teknik lise mezunları ve % 2,1'ini okur-yazar olmayanlar oluşturmaktadır.

2019 yılında bir önceki yıla göre toplam işsizler içinde okur-yazar olmayanlar, lise altı eğitilmişler, lise mezunları ile mesleki veya teknik lise mezunlarının payı artmış, yükseköğretim mezunlarının payı ise azalmıştır.

Toplam işgücü içinde lise, mesleki veya teknik lise ve yükseköğretim mezunlarının payı artarken, okur-yazar olmayanlar ile lise altı eğitilmişlerin payı azalmıştır. Bu durum işgücünün eğitim seviyesinin yükseldiğini göstermektedir.

2.4.1.3 Bölgesel Düzeyde İşgücü Göstergeleri

İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Düzey-1'e göre işgücü göstergeleri incelendiğinde 2019 yılında da İstanbul bölgesinin bütün göstergelerde ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İstanbul bölgesinde 2019 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus 11 milyon 812 bin kişiye, işgücü 6 milyon 788 bin kişiye, işgücüne dahil olmayanlar 5 milyon 24 bin kişiye, işsizler 1 milyon 10 bin kişiye yükselirken, istihdam edilenler 5 milyon 778 bin kişiye düşmüştür. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde bütün göstergeler en düşük değerlerini almıştır. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus 1 milyon 485 bin kişiye, işgücü 707 bin kişiye, istihdam edilenler 633 bin kişiye gerilerken, işsizler 74 bin kişiye ve işgücüne dahil olmayanlar 777 bin kişiye yükselmiştir (Tablo 132).

Tablo 132. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İşgücü Göstergeleri-1

(15+ Yaş, Bin Kişi, %)

Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	2017				2018				2019						
		15 ve Daha Yukarı Yaşta Nüfus	İşgücü	İstihdam Edilenler	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	İşgücü	İstihdam Edilenler	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	İşgücü	İstihdam Edilenler	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus		
TR1	İstanbul	11.457	6.578	5.664	914	4.879	11.741	6.738	5.899	839	5.003	11.812	6.788	5.778	1.010	5.024
TR2	Batı Marmara	2.723	1.483	1.375	108	1.240	2.780	1.513	1.412	101	1.267	2.843	1.535	1.384	150	1.308
TR3	Ege	8.127	4.439	4.007	433	3.688	8.163	4.552	4.108	445	3.610	8.262	4.563	4.005	557	3.700
TR4	Doğu Marmara	5.950	3.164	2.838	326	2.786	6.035	3.252	2.941	312	2.782	6.187	3.256	2.854	402	2.931
TR5	Batı Anadolu	5.876	3.089	2.787	302	2.787	6.016	3.125	2.847	278	2.890	6.094	3.184	2.788	396	2.910
TR6	Akdeniz	7.593	3.901	3.456	445	3.692	7.611	3.958	3.477	481	3.653	7.754	3.976	3.413	563	3.777
TR7	Orta Anadolu	2.927	1.459	1.289	171	1.468	2.964	1.463	1.284	179	1.502	3.014	1.478	1.272	207	1.536
TR8	Batı Karadeniz	3.510	1.851	1.732	119	1.659	3.526	1.911	1.787	124	1.615	3.564	1.892	1.732	160	1.672
TR9	Doğu Karadeniz	2.054	1.112	1.072	40	943	2.038	1.113	1.045	69	925	2.097	1.181	1.065	116	916
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	1.511	756	714	41	756	1.500	738	691	47	761	1.485	707	633	74	777
TRB	Ortadoğu Anadolu	2.638	1.307	1.178	129	1.331	2.668	1.346	1.147	199	1.322	2.675	1.371	1.124	247	1.304
TRC	Güneydoğu Anadolu	5.527	2.504	2.078	426	3.023	5.613	2.563	2.100	464	3.049	5.682	2.618	2.031	586	3.065
TR	Türkiye	59.894	31.643	28.189	3.454	28.251	60.654	32.274	28.738	3.537	28.380	61.469	32.549	28.080	4.469	28.920
Pay (%)																
TR1	İstanbul	19,1	20,8	20,1	26,5	17,3	19,4	20,9	20,5	23,7	17,6	19,2	20,9	20,6	22,6	17,4
TR2	Batı Marmara	4,5	4,7	4,9	3,1	4,4	4,6	4,7	4,9	2,9	4,5	4,6	4,7	4,9	3,4	4,5
TR3	Ege	13,6	14,0	14,2	12,5	13,1	13,5	14,1	14,3	12,6	12,7	13,4	14,0	14,3	12,5	12,8
TR4	Doğu Marmara	9,9	10,0	10,1	9,4	9,9	9,9	10,1	10,2	8,8	9,8	10,1	10,0	10,2	9,0	10,1
TR5	Batı Anadolu	9,8	9,8	9,9	8,7	9,9	9,9	9,7	9,9	7,9	10,2	9,9	9,8	9,9	8,9	10,1
TR6	Akdeniz	12,7	12,3	12,3	12,9	13,1	12,5	12,3	12,1	13,6	12,9	12,6	12,2	12,2	12,6	13,1
TR7	Orta Anadolu	4,9	4,6	4,6	5,0	5,2	4,9	4,5	4,5	5,1	5,3	4,9	4,5	4,5	4,6	5,3
TR8	Batı Karadeniz	5,9	5,8	6,1	3,4	5,9	5,8	5,9	6,2	3,5	5,7	5,8	5,8	6,2	3,6	5,8
TR9	Doğu Karadeniz	3,4	3,5	3,8	1,2	3,3	3,4	3,4	3,6	2,0	3,3	3,4	3,6	3,8	2,6	3,2
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	2,5	2,4	2,5	1,2	2,7	2,5	2,3	2,4	1,3	2,7	2,4	2,2	2,3	1,7	2,7
TRB	Ortadoğu Anadolu	4,4	4,1	4,2	3,7	4,7	4,4	4,2	4,0	5,6	4,7	4,4	4,2	4,0	5,5	4,5
TRC	Güneydoğu Anadolu	9,2	7,9	7,4	12,3	10,7	9,3	7,9	7,3	13,1	10,7	9,2	8,0	7,2	13,1	10,6
TR	Türkiye	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında, İBBS Düzey-1'e göre işgücüne katılma oranının en yüksek olduğu bölge % 57,5 ile bir önceki yıla göre 0,1 puan artış gösteren İstanbul bölgesi, en düşük olduğu bölge ise % 46,1 ile 0,4 puan artış gösteren Güneydoğu Anadolu bölgesi olmuştur. İşgücüne katılma oranında en fazla artış 1,7 puan ile Doğu Karadeniz bölgesinde gerçekleşirken, en fazla azalış 1,5 puan ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde olmuştur (Tablo 133).

Tablo 133. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İşgücü Göstergeleri-2

		(15+ Yaş, %)								
		2017			2018			2019		
Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
TR1	İstanbul	57,4	13,9	49,4	57,4	12,5	50,2	57,5	14,9	48,9
TR2	Batı Marmara	54,5	7,3	50,5	54,4	6,7	50,8	54,0	9,8	48,7
TR3	Ege	54,6	9,8	49,3	55,8	9,8	50,3	55,2	12,2	48,5
TR4	Doğu Marmara	53,2	10,3	47,7	53,9	9,6	48,7	52,6	12,3	46,1
TR5	Batı Anadolu	52,6	9,8	47,4	52,0	8,9	47,3	52,2	12,4	45,7
TR6	Akdeniz	51,4	11,4	45,5	52,0	12,2	45,7	51,3	14,2	44,0
TR7	Orta Anadolu	49,9	11,7	44,0	49,3	12,2	43,3	49,0	14,0	42,2
TR8	Batı Karadeniz	52,7	6,4	49,3	54,2	6,5	50,7	53,1	8,4	48,6
TR9	Doğu Karadeniz	54,1	3,6	52,2	54,6	6,2	51,3	56,3	9,9	50,8
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	50,0	5,5	47,3	49,2	6,4	46,1	47,7	10,5	42,7
TRB	Ortadoğu Anadolu	49,5	9,9	44,7	50,4	14,8	43,0	51,3	18,0	42,0
TRC	Güneydoğu Anadolu	45,3	17,0	37,6	45,7	18,1	37,4	46,1	22,4	35,7
TR	Türkiye	52,8	10,9	47,1	53,2	11,0	47,4	53,0	13,7	45,7

Kaynak: TÜİK.

İşsizlik oranının 2019 yılında en yüksek olduğu bölge % 22,4 ile bir önceki yıla göre 4,3 puan artış gösteren Güneydoğu Anadolu bölgesi, en düşük olduğu bölge ise % 8,4 ile bir önceki yıla göre 1,9 puan artış gösteren Batı Karadeniz bölgesi olmuştur. İşsizlik oranında en fazla artış 4,3 puan ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşirken, en düşük artış 1,8 ile Orta Anadolu bölgesinde görülmüş, azalış gösteren bölge olmamıştır.

2019 yılında istihdam oranı en yüksek değerini % 50,8 ile bir önceki yıla göre 0,5 puan azalış gösteren Doğu Karadeniz bölgesinde, en düşük değerini ise % 35,7 ile bir önceki yıla göre 1,7 puan azalış gösteren Güneydoğu Anadolu bölgesinde almıştır. İstihdam oranında bir önceki yıla göre bölgelerin tamamında azalış olurken, en fazla azalış 3,4 puan ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşmiş onu, 2,6 puan azalış ile Doğu Marmara ve 2,1 azalış ile Batı Marmara ve Batı Karadeniz bölgeleri takip etmiştir.

2.4.2 İstihdam

2.4.2.1 İstihdamın Sektörel Dağılımı

2019 yılında bir önceki yıla göre tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 3,8 azalışla 5 milyon 97 bin kişiye, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 7,3 azalışla 7 milyon 111 bin kişiye gerilerken, hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 0,6 artışla 15 milyon 872 bin kişiye yükselmiştir. Böylece toplam istihdam edilenler % 2,3 azalışla 28 milyon 80 bin kişiye gerilemiştir.

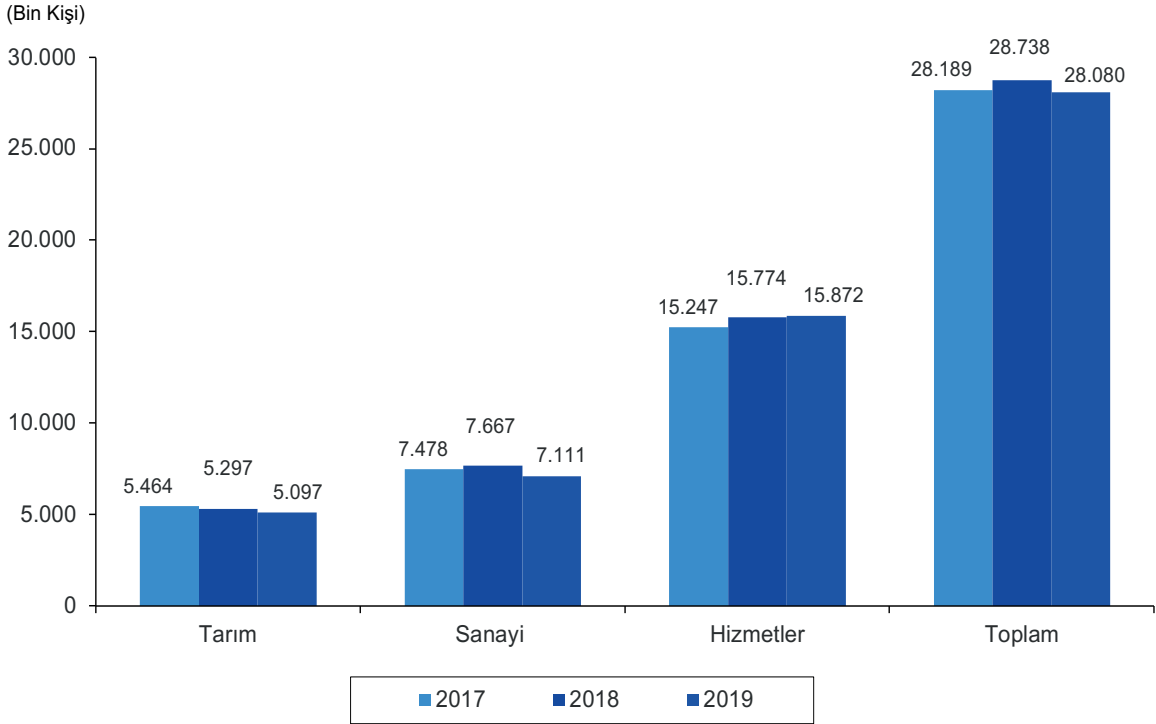
2019 yılında toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı bir önceki yıla göre 0,2 puan azalarak % 18,2'ye, sanayi sektörünün payı 1,4 puan azalarak % 25,3'e gerilerken, hizmetler sektörünün payı 1,6 puan artarak % 56,5'e yükselmiştir.

Hizmetler sektörü 98 bin kişiye ek istihdam sağlayarak istihdama en büyük katkısı vermiştir. Bu katkıda en fazla kamu yönetimi ve savunma sektörü ile eğitim faaliyetleri alt sektörleri etkili olmuştur. İstihdam tarım sektöründe 200 bin kişi, sanayi sektöründe 556 bin kişi azalış göstermiştir. Sanayi alt sektöründen inşaat sektöründe sektörde yaşanan belirgin küçülmenin etkisiyle istihdam 442 bin kişi azalmıştır (Tablo 134, Grafik 59).

Tablo 134. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

Sektörler	2017	2018	2019	Pay (%)			Değişim (%)	
				2017	2018	2019	2018	2019
Tarım	5.464	5.297	5.097	19,4	18,4	18,2	-3,1	-3,8
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	5.464	5.297	5.097	19,4	18,4	18,2	-3,1	-3,8
Sanayi	7.478	7.667	7.111	26,5	26,7	25,3	2,5	-7,3
Madencilik ve taş ocakçılığı	137	151	124	0,5	0,5	0,4	10,2	-17,9
İmalat	4.969	5.232	5.154	17,6	18,2	18,4	5,3	-1,5
Elektrik, gaz, buhar, su temini ve kanalizasyon	277	292	283	1,0	1,0	1,0	5,4	-3,1
İnşaat	2.095	1.992	1.550	7,4	6,9	5,5	-4,9	-22,2
Hizmetler	15.247	15.774	15.872	54,1	54,9	56,5	3,5	0,6
Toptan ve perakende ticaret	3.934	4.038	3.920	14,0	14,1	14,0	2,6	-2,9
Ulaştırma ve depolama	1.235	1.255	1.256	4,4	4,4	4,5	1,6	0,1
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	1.523	1.630	1.701	5,4	5,7	6,1	7,0	4,4
Bilgi ve iletişim	258	231	234	0,9	0,8	0,8	-10,5	1,3
Finans ve sigorta faaliyetleri	271	255	295	1,0	0,9	1,1	-5,9	15,7
Gayrimenkul faaliyetleri	286	293	298	1,0	1,0	1,1	2,4	1,7
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	895	912	886	3,2	3,2	3,2	1,9	-2,9
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	1.551	1.127	962	5,5	3,9	3,4	-27,3	-14,6
Kamu yönetimi ve savunma	1.462	1.811	1.940	5,2	6,3	6,9	23,9	7,1
Eğitim	1.608	1.689	1.801	5,7	5,9	6,4	5,0	6,6
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	1.187	1.428	1.491	4,2	5,0	5,3	20,3	4,4
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	154	183	172	0,5	0,6	0,6	18,8	-6,0
Diğer hizmet faaliyetleri	883	925	919	3,1	3,2	3,3	4,8	-0,6
Toplam	28.189	28.738	28.080	100,0	100,0	100,0	1,9	-2,3

Kaynak: TÜİK.

Grafik 59. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

Kaynak: TÜİK.

2.4.2.2 Bölgesel Düzeyde İstihdam Göstergeleri

2019 yılında İBBS Düzey-1'e göre istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında tarım sektörünün en büyük değeri 824 bin kişi ile Ege bölgesinde, en küçük değeri de 69 bin kişi ile İstanbul bölgesinde aldığı görülmektedir. Sanayi sektörü en büyük değeri 1 milyon 839 bin kişi ile İstanbul bölgesinde, en küçük değeri de 69 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde almaktadır. Hizmetler sektörü ise sanayi sektöründe olduğu gibi en büyük değeri 3 milyon 869 bin kişi ile İstanbul bölgesinde, en küçük değeri de 291 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde almıştır (Tablo 135).

İstihdam edilenler içinde tarım sektörünün payının en yüksek olduğu bölge % 45,4 ile Doğu Karadeniz bölgesi, en düşük olduğu bölge ise % 1,2 ile İstanbul bölgesi olmuştur. Sanayi sektörünün istihdam edilenler içindeki payının en yüksek olduğu bölge % 37,5 ile Doğu Marmara bölgesi, en düşük olduğu bölge ise % 10,9 ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. Hizmetler sektörünün istihdam edilenler içindeki payının en yüksek olduğu bölge % 67,0 ile İstanbul bölgesi, en düşük olduğu bölge ise % 40,8 ile Doğu Karadeniz bölgesi olmuştur.

Tablo 135. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

Yıllar	Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	Sektörler				(15+ Yaş, Bin Kişi) Pay (%)		
			Tarım	Sanayi ⁽¹⁾	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
2017	TR1	İstanbul	66	1.800	3.799	5.664	1,2	31,8	67,1
	TR2	Batı Marmara	323	397	655	1.375	23,5	28,9	47,6
	TR3	Ege	872	1.097	2.037	4.007	21,8	27,4	50,8
	TR4	Doğu Marmara	363	1.117	1.358	2.838	12,8	39,4	47,9
	TR5	Batı Anadolu	281	702	1.804	2.787	10,1	25,2	64,7
	TR6	Akdeniz	761	712	1.983	3.456	22,0	20,6	57,4
	TR7	Orta Anadolu	346	331	611	1.289	26,8	25,7	47,4
	TR8	Batı Karadeniz	691	333	707	1.732	39,9	19,2	40,8
	TR9	Doğu Karadeniz	463	162	447	1.072	43,2	15,1	41,7
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	337	91	286	714	47,2	12,7	40,1
	TRB	Ortadoğu Anadolu	444	241	493	1.178	37,7	20,5	41,9
	TRC	Güneydoğu Anadolu	516	496	1.067	2.078	24,8	23,9	51,3
		TR	Türkiye	5.464	7.478	15.246	28.189	19,4	26,5
2018	TR1	İstanbul	70	1.900	3.929	5.899	1,2	32,2	66,6
	TR2	Batı Marmara	312	411	690	1.412	22,1	29,1	48,9
	TR3	Ege	834	1.153	2.122	4.108	20,3	28,1	51,7
	TR4	Doğu Marmara	385	1.128	1.427	2.941	13,1	38,4	48,5
	TR5	Batı Anadolu	295	715	1.838	2.847	10,4	25,1	64,6
	TR6	Akdeniz	717	721	2.039	3.477	20,6	20,7	58,6
	TR7	Orta Anadolu	323	321	640	1.284	25,2	25,0	49,8
	TR8	Batı Karadeniz	722	327	738	1.787	40,4	18,3	41,3
	TR9	Doğu Karadeniz	424	170	450	1.045	40,6	16,3	43,1
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	309	88	295	691	44,7	12,7	42,7
	TRB	Ortadoğu Anadolu	404	236	507	1.147	35,2	20,6	44,2
	TRC	Güneydoğu Anadolu	503	497	1.100	2.100	24,0	23,7	52,4
		TR	Türkiye	5.297	7.667	15.774	28.738	18,4	26,7
2019	TR1	İstanbul	69	1.839	3.869	5.778	1,2	31,8	67,0
	TR2	Batı Marmara	294	378	712	1.384	21,2	27,3	51,4
	TR3	Ege	824	1.060	2.121	4.005	20,6	26,5	53,0
	TR4	Doğu Marmara	349	1.071	1.435	2.854	12,2	37,5	50,3
	TR5	Batı Anadolu	286	640	1.862	2.788	10,3	23,0	66,8
	TR6	Akdeniz	674	667	2.072	3.413	19,7	19,5	60,7
	TR7	Orta Anadolu	292	304	675	1.272	23,0	23,9	53,1
	TR8	Batı Karadeniz	639	310	783	1.732	36,9	17,9	45,2
	TR9	Doğu Karadeniz	484	145	435	1.065	45,4	13,6	40,8
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	273	69	291	633	43,1	10,9	46,0
	TRB	Ortadoğu Anadolu	406	187	531	1.124	36,1	16,6	47,2
	TRC	Güneydoğu Anadolu	506	441	1.085	2.031	24,9	21,7	53,4
		TR	Türkiye	5.097	7.110	15.872	28.080	18,2	25,3

Kaynak: TÜİK.

(1): İnşaat sektörü, sanayi içinde değerlendirilmiştir.

2.4.2.3 İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu

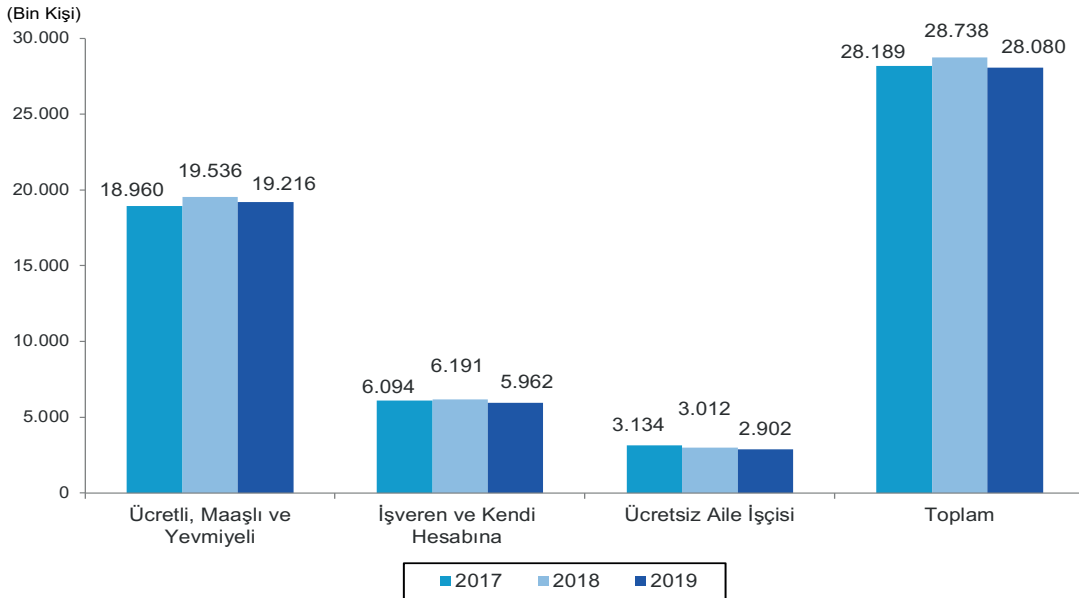
2019 yılında 15 ve daha yukarı yaşta toplam 28 milyon 80 bin kişi olan çalışan nüfusun 19 milyon 216 bin kişisi ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak istihdam edilirken, 5 milyon 962 bin kişisi işveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak ve 2 milyon 902 bin kişisi de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmıştır. 2019 yılında bir önceki yıla göre ücretli, maaşlı ve yevmiyeli çalışanlar % 1,6, işveren ve kendi hesabına çalışanlar ile ücretsiz aile işçisi olanlar % 3,7 oranlarında azalmıştır (Tablo 136, Grafik 60).

Tablo 136. İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu

İşteki Durum	(15+ Yaş, Bin Kişi)							
	2017	2018	2019	Pay (%)			Değişim (%)	
				2017	2018	2019	2018	2019
Tarım	5.464	5.297	5.097	19,4	18,4	18,2	-3,1	-3,8
Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli	570	544	552	3,0	2,8	2,9	-4,6	1,5
İşveren ve kendi hesabına	2.324	2.313	2.199	38,1	37,4	36,9	-0,5	-4,9
Ücretsiz aile işçisi	2.571	2.440	2.347	82,0	81,0	80,9	-5,1	-3,8
Tarım dışı	22.724	23.441	22.983	80,6	81,6	81,8	3,2	-2,0
Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli	18.391	18.991	18.664	97,0	97,2	97,1	3,3	-1,7
İşveren ve kendi hesabına	3.770	3.877	3.763	61,9	62,6	63,1	2,8	-2,9
Ücretsiz aile işçisi	563	572	555	18,0	19,0	19,1	1,6	-3,0
Toplam	28.189	28.738	28.080	100,0	100,0	100,0	1,9	-2,3
Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli	18.960	19.536	19.216	100,0	100,0	100,0	3,0	-1,6
İşveren ve kendi hesabına	6.094	6.191	5.962	100,0	100,0	100,0	1,6	-3,7
Ücretsiz aile işçisi	3.134	3.012	2.902	100,0	100,0	100,0	-3,9	-3,7

Kaynak: TÜİK.

Grafik 60. İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında istihdam edilenlerin % 18,2'sini oluşturan 5 milyon 97 bin kişisi tarım sektöründe çalışmıştır. Tarımda çalışan nüfusun 552 bin kişisi ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak istihdam edilirken, 2 milyon 199 bin kişisi işveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak ve 2 milyon 347 bin kişisi de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmıştır.

İstihdam edilenlerin % 81,8'ini oluşturan 22 milyon 983 bin kişi ise tarım dışı sektörlerde çalışmıştır. Tarım dışı sektörlerde çalışan nüfusun 18 milyon 664 bin kişisi ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak istihdam edilirken, 3 milyon 763 bin kişisi işveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak ve 555 bin kişisi de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmıştır.

2019 yılında İBBS Düzey-1'e göre toplam istihdamın işteki durumu itibarıyla yapılan değerlendirmelerde; ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışanların en yüksek olduğu bölgenin 4 milyon 683 bin kişi ile İstanbul bölgesi, en düşük olduğu bölgenin 310 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. İşveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak çalışanların en yüksek olduğu bölge 1 milyon 7 bin kişi ile İstanbul bölgesi, en düşük bölge ise 161 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. Ücretsiz aile işçilerinin en yüksek olduğu bölge 469 bin kişi ile Ege bölgesi, en düşük olduğu bölge 88 bin kişi ile İstanbul bölgesidir (Tablo 137).

Tarım sektöründe ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışanların en yüksek olduğu bölge 140 bin kişi ile Akdeniz bölgesi, en düşük olduğu bölge 8 bin kişi ile İstanbul bölgesidir. İşveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak çalışanların en yüksek olduğu bölge 350 bin kişi ile Ege bölgesi, en düşük olduğu bölge ise 47 bin kişi ile İstanbul bölgesidir. Ücretsiz aile işçilerinin en yüksek olduğu bölge 362 bin kişi ile Batı Karadeniz bölgesi, en düşük olduğu bölge 15 bin kişi ile İstanbul bölgesi olmuştur.

Tarım dışı sektörlerde çalışan ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışanların en yüksek olduğu bölge 4 milyon 675 bin kişi ile İstanbul bölgesi, en düşük olduğu bölge 302 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. İşveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak çalışanların en yüksek olduğu bölge 961 bin kişi ile İstanbul bölgesi, en düşük olduğu bölge ise 53 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. Ücretsiz aile işçileri ise en yüksek değerini 113 bin kişi ile Ege bölgesinde, en küçük değerini de 5 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde almıştır.

Tablo 137. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu

Yıllar	Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	(15+ Yaş, Bin Kişi)											
			Toplam				Tarım				Tarım Dışı			
			Toplam	Ücretli, Maaşlı ve Yevmiyeli	İşveren ve Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam	Ücretli, Maaşlı ve Yevmiyeli	İşveren ve Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam	Ücretli, Maaşlı ve Yevmiyeli	İşveren ve Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
2017	TR1	İstanbul	5.664	4.556	1.012	97	66	4	49	13	5.598	4.552	962	84
	TR2	Batı Marmara	1.375	858	341	175	323	31	155	137	1.052	827	187	38
	TR3	Ege	4.007	2.606	904	496	872	116	361	396	3.134	2.490	544	100
	TR4	Doğu Marmara	2.838	2.146	485	207	363	41	167	154	2.474	2.105	318	52
	TR5	Batı Anadolu	2.787	2.082	512	193	281	23	124	135	2.505	2.059	388	58
	TR6	Akdeniz	3.456	2.286	791	380	761	170	302	289	2.696	2.115	489	91
	TR7	Orta Anadolu	1.289	778	301	209	346	13	150	183	942	766	151	26
	TR8	Batı Karadeniz	1.732	850	452	430	691	23	274	394	1.041	827	178	35
	TR9	Doğu Karadeniz	1.072	495	383	193	463	9	271	183	608	487	112	10
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	714	321	197	196	337	8	140	190	377	313	57	6
	TRB	Ortadoğu Anadolu	1.178	617	281	280	444	15	164	265	734	602	117	15
	TRC	Güneydoğu Anadolu	2.078	1.364	435	279	516	117	168	231	1.562	1.247	267	48
	TR	Türkiye	28.189	18.960	6.094	3.134	5.464	570	2.324	2.571	22.724	18.391	3.771	563
2018	TR1	İstanbul	5.899	4.765	1.041	92	70	8	51	11	5.829	4.758	990	81
	TR2	Batı Marmara	1.412	876	364	172	312	30	154	127	1.101	846	210	45
	TR3	Ege	4.108	2.706	926	476	834	113	352	368	3.274	2.592	574	108
	TR4	Doğu Marmara	2.941	2.224	518	199	385	48	187	151	2.555	2.176	331	48
	TR5	Batı Anadolu	2.847	2.101	540	207	295	24	124	146	2.553	2.076	415	61
	TR6	Akdeniz	3.477	2.313	785	379	717	142	292	283	2.759	2.170	493	96
	TR7	Orta Anadolu	1.284	790	303	191	323	15	147	161	961	776	156	30
	TR8	Batı Karadeniz	1.787	865	473	449	722	20	290	412	1.065	845	183	37
	TR9	Doğu Karadeniz	1.045	508	373	164	424	6	262	166	620	501	111	8
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	691	330	181	180	309	10	124	174	383	320	57	6
	TRB	Ortadoğu Anadolu	1.147	637	266	244	404	15	160	228	743	621	106	16
	TRC	Güneydoğu Anadolu	2.100	1.422	420	258	503	112	169	222	1.597	1.310	252	36
	TR	Türkiye	28.738	19.536	6.190	3.012	5.297	544	2.313	2.440	23.441	18.991	3.878	572
2019	TR1	İstanbul	5.778	4.683	1.007	88	69	8	47	15	5.708	4.675	961	72
	TR2	Batı Marmara	1.384	879	338	168	294	33	138	122	1.090	845	200	45
	TR3	Ege	4.005	2.644	892	469	824	119	350	356	3.181	2.525	543	113
	TR4	Doğu Marmara	2.854	2.154	522	179	349	42	178	129	2.506	2.112	344	50
	TR5	Batı Anadolu	2.788	2.095	505	188	286	28	119	140	2.501	2.067	386	48
	TR6	Akdeniz	3.413	2.298	763	352	674	140	276	258	2.739	2.158	487	94
	TR7	Orta Anadolu	1.272	809	293	170	292	15	136	141	979	795	156	28
	TR8	Batı Karadeniz	1.732	880	452	400	639	20	257	362	1.094	860	195	38
	TR9	Doğu Karadeniz	1.065	475	373	216	484	10	267	208	580	465	107	9
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	633	310	161	162	273	9	108	157	360	302	53	5
	TRB	Ortadoğu Anadolu	1.124	604	265	254	406	12	159	235	718	592	107	19
	TRC	Güneydoğu Anadolu	2.031	1.384	390	257	506	117	164	224	1.526	1.267	226	32
	TR	Türkiye	28.080	19.216	5.962	2.902	5.097	552	2.198	2.347	22.983	18.664	3.764	555

Kaynak: TÜİK.

2.4.2.4 Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Sektör ve İşteki Durumu

2019 yılında herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranı, bir önceki yıla göre 1,1 puan artarak % 34,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran bir önceki yıla göre erkeklerde 1,5 puan artarak % 30,9'a, kadınlarda 0,1 puan artarak % 42,2'ye yükselmiştir.

Tarım sektöründe kayıt dışı çalışanların oranı 2019 yılında bir önceki yıla göre 3,9 puan artarak % 86,6'ya yükselmiştir. Kayıt dışı istihdam oranının en yüksek tarım sektöründe çalışan kadınlarda olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe kayıt dışı istihdam oranı erkeklerde 3,3 puan artarak % 79,5'e, kadınlarda 4,8 puan artarak % 95,7'ye yükselmiştir.

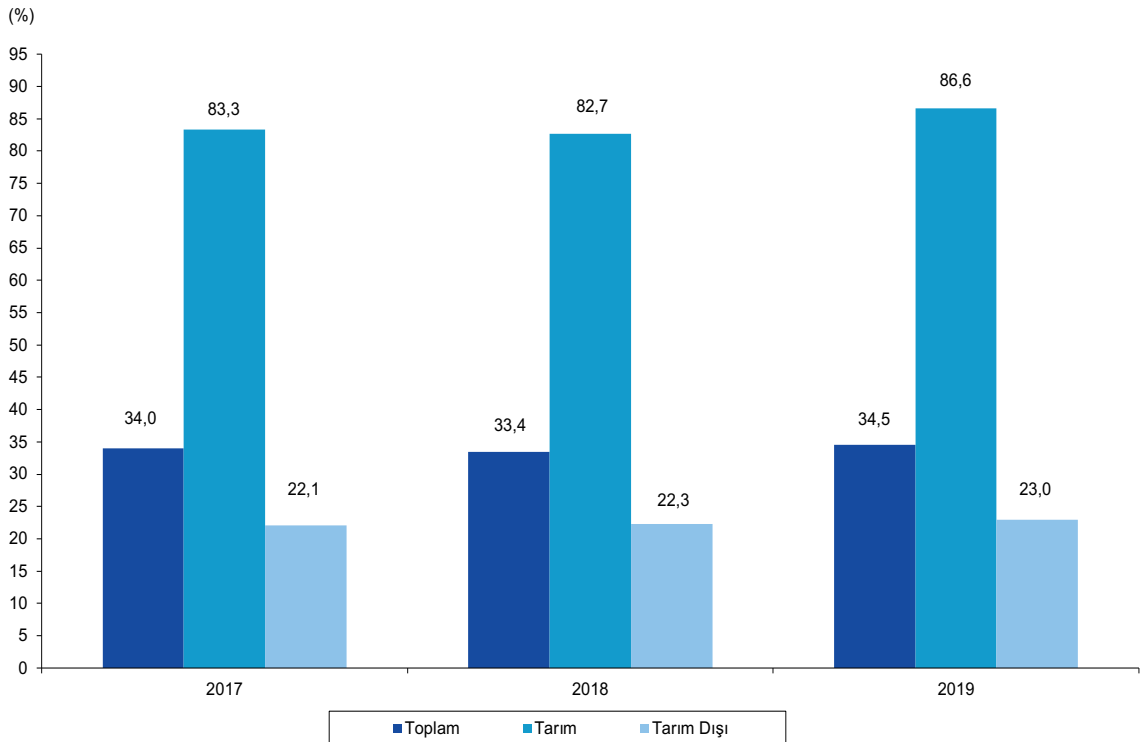
Tarım dışı sektörlerde kayıtdışı çalışanların oranı bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak % 23,0'a yükselmiştir. Bu oran erkeklerde 1,2 puan artarak % 22,4'e yükselmiş, kadınlarda 0,7 puan azalarak % 24,2 seviyesine gerilemiştir (Tablo 138, Grafik 61).

Tablo 138. Kayıt Dışı İstihdam Oranı

Sektör	(15+ Yaş, %)		
	2017	2018	2019
	Genel Toplam		
Toplam	34,0	33,4	34,5
Tarım	83,3	82,7	86,6
Tarım dışı	22,1	22,3	23,0
	Erkek		
Toplam	29,2	29,4	30,9
Tarım	74,4	76,2	79,5
Tarım dışı	21,0	21,2	22,4
	Kadın		
Toplam	44,6	42,1	42,2
Tarım	94,2	90,9	95,7
Tarım dışı	24,9	24,9	24,2

Kaynak: TÜİK.

Grafik 61. Kayıt Dışı İstihdam Oranı

Kaynak: TÜİK.

2.4.2.5 İş Arama Sürelerine Göre İşsizler

2019 yılında iş arama sürelerine göre işsizlerin % 76,5'inin 1 yıldan az süredir işsiz olduğu, % 23,5'inin ise 1 yıl ve daha fazla süredir işsiz olduğu görülmektedir. İşsizlerin en fazla yoğunlaştıkları iş arama süresinin 1-2 ay olduğu gözlenmiştir. İş arama sürelerine göre en fazla artış % 44,6 ile 6-8 aydan az süredir işsiz olanlarda olmuştur (Tablo 139).

Tablo 139. İş Arama Sürelerine Göre İşsizler

İş Arama (İşsizlik) Süresi				Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Bir yıldan az süreli işsizler	2.699	2.745	3.420	78,1	77,6	76,5	1,7	24,6
1-2 ay	1.382	1.463	1.640	40,0	41,4	36,7	5,9	12,1
3-5 ay	792	780	1.058	22,9	22,1	23,7	-1,5	35,6
6-8 ay	390	359	519	11,3	10,1	11,6	-7,9	44,6
9-11 ay	134	143	203	3,9	4,0	4,5	6,7	42,0
Bir yıl ve daha fazla süreli işsizler (Uzun süreli işsizler)	756	792	1.050	21,9	22,4	23,5	4,8	32,6
1 yıl ve daha fazla, 2 yıldan az	534	546	712	15,5	15,4	15,9	2,2	30,4
2 yıl ve daha fazla, 3 yıldan az	150	158	222	4,3	4,5	5,0	5,3	40,5
3 yıl ve daha fazla	72	87	116	2,1	2,5	2,6	20,8	33,3
İşsiz	3.454	3.537	4.469	100,0	100,0	100,0	2,4	26,4

Kaynak: TÜİK.

2.4.3 Toplu İş Sözleşmesi ve Ücretler

2019 yılında toplu iş sözleşmesi sayısında bir önceki yıla göre % 34,5 azalış olurken, bu sözleşmelerin kapsadığı işyeri sayısında % 57,8 ve işçi sayısında % 18,7 artış olmuştur. 2019 yılında 18.167 işyerinde 2.298 toplu iş sözleşmesi yapılmıştır. Toplu iş sözleşmelerinin kapsadığı toplam 734.157 işçinin % 31,8'i olan 233.645 kişisi kamu kesiminde, % 68,2'si olan 500.512 kişisi ise özel sektörde çalışmaktadır (Tablo 140).

Tablo 140. Toplu İş Sözleşmelerinin Kapsadığı İşyeri ve İşçi Sayıları

Değişken	Sayı			Pay (%)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2017	2018	2019	2018	2019
Yapılan sözleşme sayısı	4.472	3.511	2.298	-	-	-	-21,5	-34,5
İşyeri sayısı	23.051	11.514	18.167	-	-	-	-50,0	57,8
İşçi sayısı								
Kamu	235.720	69.220	233.645	29,5	11,2	31,8	-70,6	237,5
Özel	564.568	549.205	500.512	70,5	88,8	68,2	-2,7	-8,9
Toplam	800.288	618.425	734.157	100,0	100,0	100,0	-22,7	18,7

Kaynak: AÇSHB.

(1): Geçici.

2019 yılında kamu sektöründe 1 adet grev kararı alınmış, ancak bu greve katılan işçi ve kaybolan işgünü sayısı hakkında veri temin edilememiştir. Özel sektördeki 9 adet greve 763 işçi katılmış, 50.256 işgünü kaybı olmuştur. Toplamda 10 adet greve 763 işçi katılmış, 50.256 işgünü kaybı gerçekleşmiştir (Tablo 141).

Tablo 141. Grev Uygulamaları

Sektör	Uygulanan Grev Sayısı			Greve Katılan İşçi Sayısı			Kaybolan İşgünü Sayısı			Değişim (%)	
	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2017	2018	2019 ⁽¹⁾	2018	2019
Kamu	2	1	1	839	0	0	5.034	0	0	-100,0	-
Özel	24	11	9	2.894	979	763	131.907	54.019	50.256	-59,0	-7,0
Toplam	26	12	10	3.733	979	763	136.941	54.019	50.256	-60,6	-7,0

Kaynak: AÇSHB.

(1): Geçici.

2019 yılında kamu kesiminde toplu iş sözleşmesi kapsamındaki net işçi ücretleri nominal olarak bir önceki yıla göre % 20,5 artışla 5.849,76 TL/aya, işgücü maliyeti de % 15,5 artışla 10.500,19 TL/aya yükselirken, reel olarak işçi ücretlerinde % 4,7 artış, işgücü maliyetinde % 2,1 azalış gerçekleşmiştir (Tablo 142).

Tablo 142. Toplu İş Sözleşmesi Kapsamında Kamu Kesimi İşçi Ücretlerinde Gelişmeler⁽¹⁾

Yıllar	Net Ele Geçen Ücret ⁽²⁾	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%) ⁽³⁾	İşgücü Maliyeti	(TL/Ay)	
					Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%) ⁽⁴⁾
2017	4.346,60	17,3	5,6	8.175,83	19,4	3,1
2018	4.853,83	11,7	-4,0	9.090,08	11,2	-12,5
2019	5.849,76	20,5	4,7	10.500,19	15,5	-2,1

Kaynak: SBB, KİS, TÜİK.

(1): Belediyeler kapsam dışı bırakılmıştır.

(2): Bekar çalışanlar için net ele geçen ücret rakamının içine asgari geçim indirimi dahildir.

(3): Net ele geçen ücretteki reel artışın hesaplanmasında, TÜİK'in 2003 temel yıllık Tüketici Fiyat Endeksi on iki aylık ortalamalara göre değişimi kullanılmıştır.

(4): İşgücü maliyetindeki reel artışların hesaplanmasında, TÜİK'in 2003 temel yıllık Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi on iki aylık ortalamalara göre değişimi kullanılmıştır.

2019 yılında günlük kanuni brüt asgari ücret 85,28 TL, aylık brüt asgari ücret 2.558,40 TL, aylık net asgari ücret 2.020,90 TL olarak belirlenmiştir. 2019 yılında aylık brüt asgari ücret bir önceki yıl sonuna göre % 26,1 oranında artmıştır (Tablo 143).

Tablo 143. Günlük ve Aylık Asgari Ücretler

Yürürlük Tarihleri	Brüt Asgari Ücret			Net Asgari Ücret ⁽¹⁾	
	Günlük	Aylık	Değişim (%)	Aylık	Değişim (%)
01.01.2017 - 31.12.2017	59,25	1.777,50	7,9	1.404,06	7,9
01.01.2018 - 31.12.2018	67,65	2.029,50	14,2	1.603,12	14,2
01.01.2019 - 31.12.2019	85,28	2.558,40	26,1	2.020,90	26,1

Kaynak: AÇSHB.

(1): Net asgari ücrete 2017 yılı için 133,31 TL, 2018 yılı için 152,21 TL, 2019 yılı için 191,88 TL asgari geçim indirimi ilave edilmiştir.

2019 yılında asgari ücretin işverene maliyeti 3.006,12 TL olurken, bunun 396,55 TL'lik kısmı SGK primi işveren payı, 51,17 TL'lik kısmı işveren işsizlik sigorta primi kesintisidir (Tablo 144).

Tablo 144. Asgari Ücretin İşverene Maliyeti

	(TL/Ay)
	01.01.2017 - 31.12.2017
Asgari Ücret	1.777,50
SGK primi % 15,5 (işveren payı) ⁽¹⁾	275,51
İşveren İşsizlik Sigorta Primi % 2	35,55
İşverene toplam maliyet	2.088,56
	01.01.2018 - 31.12.2018
Asgari Ücret	2.029,50
SGK primi % 15,5 (işveren payı) ⁽¹⁾	314,57
İşveren İşsizlik Sigorta Primi % 2	40,59
İşverene toplam maliyet	2.384,66
	01.01.2019 - 31.12.2019
Asgari Ücret	2.558,40
SGK primi % 15,5 (işveren payı) ⁽¹⁾	396,55
İşveren İşsizlik Sigorta Primi % 2	51,17
İşverene toplam maliyet	3.006,12

Kaynak: AÇSHB.

(1): 5510 sayılı Kanununun 81. maddesinin (ı) bendine göre, bentde belirtilen şartları sağlayan işverenlere, SGK primi işveren payında 5 puanlık indirim öngörüldüğünden hesaplamalar buna göre yapılmıştır. Gerekli şartları sağlamayan işverenler için, SGK primi işveren payı % 20,5'dir. 6385 sayılı Kanununun 9. maddesiyle yapılan düzenleme ile 01.09.2013 tarihinde itibaren geçerli olmak üzere 5510 sayılı Kanununun 81. maddesi; Kısa vadeli sigorta kolları prim oranı, sigortalının prime esas kazancının % 2'sidir.

2019 yılında net ele geçen ortalama memur maaşı nominal olarak % 19,1 artışla aylık 4.176,53 TL'ye yükselmiş, ortalama maaş maliyeti de % 18,8 artışla aylık 5.510,96 TL olmuştur. Reel olarak net ortalama memur maaşında % 3,4, ortalama maaş maliyetinde % 1,0 oranında artış gerçekleşmiştir (Tablo 145).

Tablo 145. Memur Maaşlarında Nominal ve Reel Değişimler

	(TL/Ay)					
Yıllar	Ağırlıklı Ortalama Maaş ^{(1) (2)}	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%) ⁽³⁾	Ortalama Maaş Maliyeti	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%) ⁽⁴⁾
2017	3.038,53	9,3	-1,7	4.026,91	9,3	-5,6
2018	3.505,90	15,4	-0,8	4.639,13	15,2	-9,3
2019	4.176,53	19,1	3,4	5.510,96	18,8	1,0

Kaynak: SBB, HMB, TÜİK.

- (1): Bekar çalışanlar için ortalama net maaşa asgari geçim indirimi dahildir.
(2): Aile yardımı, olağanüstü hal tazminatı, kalkınmada öncelikli yörelerde ödenen ek tazminat, en yüksek devlet memuru aylığı üzerinden ödenen maktu fazla çalışma ücretleri ve Gelir İdaresi Geliştirme Fonu'ndan yapılan ödemeler hariç, lojman tazminatı dahildir. Tüm sınıfların ağırlıklı ortalaması alınmıştır.
(3): Ağırlıklı ortalama maaşlardaki reel artışların hesaplanmasında, TÜİK'in 2003 temel yıllık Tüketici Fiyat Endeksi on iki aylık ortalamalara göre değişimi kullanılmıştır.
(4): Ortalama maaş maliyetlerindeki reel artışların hesaplanmasında, TÜİK'in 2003 temel yıllık Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi on iki aylık ortalamalara göre değişimi kullanılmıştır.

76. GENEL KURUL

EK I
TEMEL EKONOMİK VE
SOSYAL GÖSTERGELER
(2015-2019)

TEMEL EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER (2015-2019)

I. EKONOMİK GÖSTERGELER	2015	2016	2017	2018	2019
GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA (2009=100)					
Cari fiyatlarla (Milyon TL)	2.338.647	2.608.526	3.110.650	3.724.387	4.280.381
Cari fiyatlarla (Milyon \$)	861.879	862.746	851.490	789.043	753.693
Cari fiyatlarla kişi başına GSYH (\$)	11.019	10.883	10.616	9.693	9.127
BÜYÜME HIZI (Zincirlenmiş Hacim Endeksi, %)					
GSYH büyüme hızı (%)	6,1	3,2	7,5	2,8	0,9
Tarım	9,4	-2,6	4,9	1,9	3,3
Sanayi	5,1	4,2	9,2	1,3	0,2
İnşaat	4,9	5,4	9,0	-2,1	-8,6
Hizmetler	6,6	0,2	11,1	5,4	1,5
Diğer faaliyetler	4,7	5,1	5,3	4,3	2,9
GSYH-SEKTÖREL DAĞILIM (Cari fiyatlarla, %)					
Tarım	6,9	6,2	6,1	5,8	6,4
Sanayi	19,8	19,6	20,7	22,3	22,3
İnşaat	8,2	8,6	8,6	7,2	5,4
Hizmetler	22,2	21,5	22,3	23,4	24,0
Diğer faaliyetler	31,1	32,3	31,1	30,9	31,9
ÜRETİM					
Tarım katma değeri (Zincirlenmiş Hacim Endeksi, Milyon TL)	104.085	101.400	106.383	108.409	111.934
Sanayi katma değeri (Zincirlenmiş Hacim Endeksi, Milyon TL)	298.382	311.050	339.760	344.082	344.900
Sanayi üretim endeksi (Takvim etkisinden arındırılmış)	100,0	103,4	112,7	114,2	113,6
İmalat sanayi üretim endeksi (Takvim etkisinden arındırılmış)	100,0	103,4	112,7	114,0	113,3
İmalat sanayi kapasite kullanım oranı (%)	76,8	77,4	78,5	76,8	75,9
YATIRIM					
Sabit sermaye yatırımları (Cari fiyatlarla, Milyon TL)	689.612	758.830	925.663	1.106.371	1.164.426
Kamu (yatırım işçiliği hariç)	89.776	99.991	128.256	160.515	134.720
Özel	599.516	658.839	797.407	945.856	1.029.706
Yatırım teşvik belgeleri (Adet)	4.384	5.012	7.356	5.857	5.688
Tarım	147	133	243	279	385
Madencilik	126	93	169	160	128
İmalat	1.936	1.855	2.982	3.400	3.495
Enerji	835	1.832	2.252	617	397
Hizmetler	1.340	1.099	1.710	1.401	1.283
ENFLASYON					
Yıllık ortalama yüzde değişim					
TÜFE	7,67	7,78	11,14	16,33	15,18
Yİ-ÜFE	5,28	4,30	15,82	27,01	17,56
Yıl sonu yüzde değişim					
TÜFE	8,81	8,53	11,92	20,30	11,84
Yİ-ÜFE	5,71	9,94	15,47	33,64	7,36
PARA-BANKA (Milyon TL)					
M1	312.006	382.351	449.632	512.524	712.833
M2	1.195.810	1.406.729	1.624.675	1.940.590	2.457.543
M3	1.238.083	1.450.682	1.675.831	1.988.305	2.575.195
Kredi stoku	1.402.616	1.628.276	1.971.683	2.213.669	2.443.373
Mevduat	1.170.462	1.387.844	1.627.269	1.952.951	2.401.256

TEMEL EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER (2015-2019) (DEVAM)

I. EKONOMİK GÖSTERGELER	2015	2016	2017	2018	2019
SERMAYE PİYASASI					
Borsa İstanbul işlem hacmi (Milyon TL)	1.025.874	1.013.562	1.468.001	1.983.235	2.101.622
BİST 100 endeksi	71.727	78.139	115.333	91.271	114.425
KAMU FİNANSMANI					
Merkezi yönetim bütçesi (Milyon TL)					
Gelirler	482.780	554.140	630.349	757.996	875.796
Giderler	506.305	584.071	677.722	830.809	999.489
Bütçe dengesi	-23.525	-29.932	-47.373	-72.813	-123.693
Faiz dışı denge	29.479	20.315	9.339	1.148	-23.754
Merkezi yönetim borç stoku	678.245	759.950	876.494	1.067.115	1.328.752
İç borç stoku (Milyon TL)	440.124	468.644	535.448	586.142	755.052
Dış borç stoku (Milyon TL)	238.121	291.306	341.047	480.973	573.700
Özelleştirme işlemleri (Milyon \$)	1.996	1.293	751	1.359	51
DÖVİZ KURLARI (Yıllık ortalama)					
TL/Dolar (Alış)	2,71865	3,01854	3,64494	4,82597	5,66947
TL/Euro (Alış)	3,01807	3,33768	4,11388	5,67717	6,34689
DIŞ TİCARET (Milyon \$)					
İhracat	150.982	149.247	164.495	177.169	180.871
İthalat	213.619	202.189	238.715	231.152	210.347
Dış ticaret dengesi	-62.637	-52.942	-74.221	-53.984	-29.476
Dış ticaret hacmi	364.601	351.436	403.210	408.321	391.218
İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)	70,7	73,8	68,9	76,6	86,0
ÖDEMELER DENGESİ (Milyon \$)					
Mal dengesi	-48.128	-40.892	-58.575	-40.767	-16.617
İhracat	151.970	150.161	169.214	178.909	182.312
İthalat	200.098	191.053	227.789	219.676	198.929
Cari işlemler dengesi	-32.145	-33.139	-40.584	-20.745	8.022
İşçi gelirleri	714	575	413	379	184
Seyahat gelirleri	26.616	18.743	22.478	25.220	29.829
ULUSLARARASI REZERVLER (Brüt, Milyon \$)	128.052	129.534	136.170	130.388	
ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMLAR (Milyon \$)					
Uluslararası doğrudan sermaye (Net)	15.107	10.039	6.456	7.108	3.579
Sermaye	11.817	6.906	5.532	6.304	5.242
Diğer sermaye (Net)	3.290	3.133	924	804	-1.663
Gayrimenkul (Net)	4.156	3.890	4.643	5.915	4.840
Uluslararası doğrudan yatırımlar (Net yükümlülük oluşumu)	19.263	13.929	11.099	13.023	8.419
DIŞ BORÇ STOKU (Milyon \$)					
Kısa vade	105.370	101.609	120.286	117.674	123.594
Uzun vade	294.922	308.120	334.128	326.056	313.327
Toplam	400.292	409.729	454.414	443.730	436.921
Kamu	116.638	123.374	136.173	139.855	154.757
TCMB	1.327	1.110	1.761	5.922	8.421
Özel	282.327	285.245	316.480	297.953	273.743

TEMEL EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER (2015-2019) (DEVAM)

II. SOSYAL GÖSTERGELER	2015	2016	2017	2018	2019
NÜFUS (Bin Kişi)					
Toplam nüfus	78.741	79.815	80.811	82.004	83.155
Erkek	39.511	40.044	40.535	41.140	41.721
Kadın	39.230	39.771	40.275	40.864	41.434
Yıllık nüfus artış hızı (%)	13,4	13,5	12,4	14,7	13,9
İl ve ilçe merkezleri nüfusu	72.523	73.672	74.761	75.666	77.151
İl ve ilçe merkezleri nüfusunun toplam nüfus içindeki payı (%)	92,1	92,3	92,5	92,3	92,8
Belde ve köy nüfusu	6.218	6.143	6.049	6.337	6.004
Belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki payı (%)	7,9	7,7	7,5	7,7	7,2
Nüfus yoğunluğu	102	104	105	107	108
Toplam yaş bağımlılık oranı	47,6	47,2	47,3	47,4	47,5
Çocuk bağımlılık oranı (0-14 yaş)	35,4	34,9	34,7	34,5	34,1
Yaşlı bağımlılık oranı (65+ yaş)	12,2	12,3	12,6	12,9	13,4
Ortanca yaş	31,0	31,4	31,7	32,0	32,4
EĞİTİM					
İlkokul net okullaşma oranı (Toplam)	96,3	94,9	91,2	91,5	91,9
Ortaokul net okullaşma oranı (Toplam)	94,4	94,4	95,7	94,5	93,3
Ortaöğretimde net okullaşma oranı (Toplam)	79,4	79,8	82,5	83,6	84,2
Yükseköğretimde net okullaşma oranı (Toplam)	39,5	40,9	41,7	45,6	44,1
İSTİHDAM					
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (Bin kişi)	57.854	58.720	59.894	60.654	61.469
İşgücü (Bin kişi)	29.678	30.535	31.643	32.274	32.549
İstihdam edilenler (Bin kişi)	26.621	27.205	28.189	28.738	28.080
Tarım	5.483	5.305	5.464	5.297	5.097
Sanayi ⁽¹⁾	7.246	7.283	7.478	7.667	7.111
Hizmetler	13.891	14.617	15.247	15.774	15.872
İşsiz (Bin kişi)	3.057	3.330	3.454	3.537	4.469
İşgücüne dahil olmayan nüfus (Bin kişi)	28.176	28.185	28.251	28.380	28.920
İstihdamın sektörel dağılımı (%)					
Tarım	20,6	19,5	19,4	18,4	18,2
Sanayi ⁽¹⁾	27,2	26,8	26,5	26,7	25,3
Hizmetler	52,2	53,7	54,1	54,9	56,5
İşgücüne katılma oranı (%)	51,3	52,0	52,8	53,2	53,0
İstihdam oranı (%)	46,0	46,3	47,1	47,4	45,7
İşsizlik Oranı (%)	10,3	10,9	10,9	11,0	13,7
Tarım dışı işsizlik oranı	12,4	13,0	13,0	12,9	16,0
Genç nüfusta işsizlik oranı	18,5	19,6	20,8	20,3	25,4

(1): İnşaat sektörü, sanayi sektörünün içinde değerlendirilmiştir.

EK- II
İLLER VE BÖLGELER
İTİBARIYLA
SEÇİLMİŞ EKONOMİK VE
SOSYAL GÖSTERGELER

- Tablo 1. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Cari Fiyatlarla
Tablo 2. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
Tablo 3. Sanayi Kapasite Raporu Sayısı
Tablo 4. Sanayi Kapasite Raporu Olan Tesislerde Çalışan Sayısı
Tablo 5. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi
Tablo 6. Tüketici Fiyat Endeksi
Tablo 7. Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları
Tablo 8. Türkiye'nin 1000 Büyük Sanayi Kuruluşu (İSO 1000)
Tablo 9. Protesto Edilen Senet Sayıları
Tablo 10. Protesto Edilen Senet Tutarları
Tablo 11. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Sayıları
Tablo 12. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Tutarları
Tablo 13. Mevduat Miktarları
Tablo 14. Banka Grupları İtibarıyla Kredi Miktarları
Tablo 15. Mevduatın Krediyeye Dönüşüm Oranı ve Sorunlu Kredi Oranı
Tablo 16. Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları
Tablo 17. Kurumlar Vergisi Faal Mükellef Sayıları
Tablo 18. Ticaret Hacmi
Tablo 19. Dış Ticaret Göstergeleri
Tablo 20. İhracatçı Firma Sayıları
Tablo 21. İl/İlçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı
Tablo 22. Cinsiyete Göre İl/İlçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu
Tablo 23. Göç İstatistikleri
Tablo 24. Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranları
Tablo 25. Nüfusun İşgücü Durumu
Tablo 26. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı
Tablo 27. 4/a Kapsamındaki Zorunlu Sigortalı Sayıları
Tablo 28. 4/a Kapsamındaki İşyeri Sayıları
Harita 1. İstihdam Oranı, İBBS 2. Düzey
Harita 2. İşsizlik Oranı, İBBS 2. Düzey

Tablo 1. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Cari Fiyatlarla, 2009 Bazlı ⁽¹⁾

İller	Değer (Bin TL)			Pay (%)		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Adana	52.962.478	62.365.359	72.187.342	2,0	2,0	1,9
Adıyaman	9.888.180	11.347.159	13.958.454	0,4	0,4	0,4
Afyonkarahisar	16.210.370	18.535.970	22.804.455	0,6	0,6	0,6
Ağrı	6.060.146	6.883.067	8.134.638	0,2	0,2	0,2
Aksaray	8.878.570	10.599.299	12.831.399	0,3	0,3	0,3
Amasya	7.934.400	9.084.951	10.624.631	0,3	0,3	0,3
Ankara	240.197.198	280.160.900	329.831.245	9,2	9,0	8,9
Antalya	75.987.775	90.065.114	113.764.161	2,9	2,9	3,1
Ardahan	1.952.775	2.260.154	2.612.595	0,1	0,1	0,1
Artvin	4.623.096	5.506.689	6.724.453	0,2	0,2	0,2
Aydın	25.032.004	30.172.519	35.251.304	1,0	1,0	0,9
Balıkesir	32.675.168	38.761.715	45.577.580	1,3	1,2	1,2
Bartın	4.065.529	4.672.462	5.548.799	0,2	0,2	0,1
Batman	8.013.325	9.828.282	12.222.665	0,3	0,3	0,3
Bayburt	1.639.191	1.813.701	2.250.321	0,1	0,1	0,1
Bilecik	8.241.498	9.432.229	11.139.289	0,3	0,3	0,3
Bingöl	4.486.954	5.206.416	6.228.815	0,2	0,2	0,2
Bitlis	4.821.119	5.310.897	6.141.566	0,2	0,2	0,2
Bolu	10.464.493	12.065.057	14.299.795	0,4	0,4	0,4
Burdur	7.395.191	8.326.080	9.589.985	0,3	0,3	0,3
Bursa	105.631.178	127.784.176	155.316.701	4,0	4,1	4,2
Çanakkale	16.970.442	20.286.407	24.532.654	0,7	0,7	0,7
Çankırı	4.526.837	4.962.058	5.867.821	0,2	0,2	0,2
Çorum	11.365.987	13.103.238	15.397.085	0,4	0,4	0,4
Denizli	30.185.494	36.253.619	44.123.218	1,2	1,2	1,2
Diyarbakır	26.305.464	30.124.231	34.916.983	1,0	1,0	0,9
Düzce	10.873.578	12.675.771	14.628.363	0,4	0,4	0,4
Edirne	11.179.992	12.987.194	15.191.795	0,4	0,4	0,4
Elazığ	12.160.103	14.088.599	16.491.107	0,5	0,5	0,4
Erzincan	6.107.003	7.335.400	8.999.720	0,2	0,2	0,2
Erzurum	15.110.155	17.597.637	20.583.277	0,6	0,6	0,6
Eskişehir	29.425.535	34.573.033	41.530.630	1,1	1,1	1,1
Gaziantep	46.461.540	55.552.833	68.300.915	1,8	1,8	1,8
Giresun	8.262.953	9.841.374	11.136.706	0,3	0,3	0,3
Gümüşhane	3.155.580	3.680.027	4.457.546	0,1	0,1	0,1
Hakkari	4.124.741	4.854.069	6.327.601	0,2	0,2	0,2
Hatay	33.067.675	40.527.910	49.406.412	1,3	1,3	1,3
İğdır	3.371.900	4.323.716	5.161.037	0,1	0,1	0,1
Isparta	11.227.125	12.848.446	15.284.266	0,4	0,4	0,4
İstanbul	809.206.842	972.491.829	1.155.254.285	31,0	31,3	31,0

Tablo 1. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Cari Fiyatlarla, 2009 Bazlı ⁽¹⁾ (Devam)

İller	Değer (Bin TL)			Pay (%)		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
İzmir	158.679.974	191.756.128	233.514.796	6,1	6,2	6,3
Kahramanmaraş	21.599.981	25.661.875	30.821.667	0,8	0,8	0,8
Karabük	6.150.249	7.458.595	9.191.446	0,2	0,2	0,2
Karaman	7.163.257	8.670.667	10.053.509	0,3	0,3	0,3
Kars	4.887.743	5.645.571	6.581.355	0,2	0,2	0,2
Kastamonu	9.090.307	10.546.244	12.390.083	0,3	0,3	0,3
Kayseri	38.051.098	45.145.222	52.225.220	1,5	1,5	1,4
Kırıkkale	6.620.757	8.741.246	10.535.328	0,3	0,3	0,3
Kırklareli	11.632.481	13.783.329	16.639.212	0,4	0,4	0,4
Kırşehir	5.159.177	6.221.393	7.317.238	0,2	0,2	0,2
Kilis	2.428.785	2.905.936	3.485.433	0,1	0,1	0,1
Kocaeli	96.168.842	120.367.106	150.172.130	3,7	3,9	4,0
Konya	55.703.817	65.928.536	78.770.777	2,1	2,1	2,1
Kütahya	13.949.989	16.625.850	19.586.236	0,5	0,5	0,5
Malatya	15.262.464	17.566.779	20.084.577	0,6	0,6	0,5
Manisa	42.134.824	50.107.515	63.435.912	1,6	1,6	1,7
Mardin	13.279.195	15.732.547	18.937.268	0,5	0,5	0,5
Mersin	47.281.412	55.868.587	66.363.670	1,8	1,8	1,8
Muğla	29.338.301	34.949.815	42.503.787	1,1	1,1	1,1
Muş	5.807.569	6.693.226	7.935.693	0,2	0,2	0,2
Nevşehir	6.619.324	7.535.023	8.987.317	0,3	0,2	0,2
Niğde	7.544.915	8.784.875	10.622.060	0,3	0,3	0,3
Ordu	13.635.903	16.658.802	19.696.406	0,5	0,5	0,5
Osmaniye	10.225.284	12.437.969	15.629.373	0,4	0,4	0,4
Rize	9.080.767	10.876.285	13.082.296	0,3	0,3	0,4
Sakarya	29.427.768	35.698.817	43.561.529	1,1	1,1	1,2
Samsun	30.681.173	35.585.341	41.019.357	1,2	1,1	1,1
Siirt	4.642.088	5.331.659	6.524.294	0,2	0,2	0,2
Sinop	4.341.359	4.868.994	5.537.697	0,2	0,2	0,1
Sivas	14.354.075	16.694.434	19.648.911	0,6	0,5	0,5
Şanlıurfa	23.306.682	27.697.390	32.561.955	0,9	0,9	0,9
Şırnak	7.663.767	9.302.149	11.593.326	0,3	0,3	0,3
Tekirdağ	38.295.122	47.320.168	58.299.792	1,5	1,5	1,6
Tokat	10.701.612	12.136.233	14.075.557	0,4	0,4	0,4
Trabzon	21.071.519	24.798.745	28.767.192	0,8	0,8	0,8
Tunceli	2.407.308	2.781.300	3.288.984	0,1	0,1	0,1
Uşak	9.441.855	11.465.906	13.757.920	0,4	0,4	0,4
Van	13.594.625	15.479.982	17.921.320	0,5	0,5	0,5
Yalova	8.515.766	10.438.779	13.330.066	0,3	0,3	0,4
Yozgat	8.566.791	9.579.797	11.097.200	0,3	0,3	0,3
Zonguldak	13.768.242	16.511.750	20.208.429	0,5	0,5	0,5
Türkiye	2.608.525.749	3.110.650.155	3.724.387.936	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK.

(1): 2019 yılı verileri 11 Aralık 2020 tarihinde açıklanacaktır.

Tablo 2. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla ⁽¹⁾

İller	Kişi Başına GSYH (TL)			Değişim (%)		Kişi Başına GSYH (\$)			Değişim (%)	
	2016	2017	2018	2017	2018	2016	2017	2018	2017	2018
Adana	24.157	28.231	32.542	16,9	15,3	7.990	7.738	6.894	-3,2	-10,9
Adıyaman	16.300	18.518	22.521	13,6	21,6	5.391	5.076	4.771	-5,9	-6,0
Afyonkarahisar	22.775	25.921	31.645	13,8	22,1	7.533	7.105	6.704	-5,7	-5,6
Ağrı	11.125	12.764	15.121	14,7	18,5	3.679	3.498	3.204	-4,9	-8,4
Aksaray	22.673	26.529	31.504	17,0	18,8	7.499	7.271	6.674	-3,0	-8,2
Amasya	24.469	27.688	31.839	13,2	15,0	8.093	7.589	6.745	-6,2	-11,1
Ankara	45.247	51.922	60.249	14,8	16,0	14.965	14.232	12.764	-4,9	-10,3
Antalya	32.916	38.383	47.493	16,6	23,7	10.887	10.521	10.062	-3,4	-4,4
Ardahan	19.765	23.130	26.659	17,0	15,3	6.537	6.340	5.648	-3,0	-10,9
Artvin	27.483	32.953	39.538	19,9	20,0	9.090	9.032	8.376	-0,6	-7,3
Aydın	23.595	28.079	32.362	19,0	15,3	7.804	7.696	6.856	-1,4	-10,9
Balıkesir	27.425	32.288	37.491	17,7	16,1	9.071	8.850	7.943	-2,4	-10,3
Bartın	21.225	24.212	28.269	14,1	16,8	7.020	6.636	5.989	-5,5	-9,8
Batman	14.015	16.914	20.640	20,7	22,0	4.635	4.636	4.373	0,0	-5,7
Bayburt	19.433	21.266	27.664	9,4	30,1	6.427	5.829	5.861	-9,3	0,5
Bilecik	38.274	42.875	50.048	12,0	16,7	12.659	11.752	10.603	-7,2	-9,8
Bingöl	16.719	19.180	22.464	14,7	17,1	5.530	5.257	4.759	-4,9	-9,5
Bitlis	14.145	15.559	17.779	10,0	14,3	4.678	4.265	3.767	-8,8	-11,7
Bolu	35.413	40.011	46.504	13,0	16,2	11.713	10.967	9.852	-6,4	-10,2
Burdur	28.457	31.647	35.870	11,2	13,3	9.412	8.674	7.599	-7,8	-12,4
Bursa	36.780	43.775	52.372	19,0	19,6	12.165	11.999	11.095	-1,4	-7,5
Çanakkale	32.852	38.633	45.809	17,6	18,6	10.866	10.589	9.705	-2,5	-8,3
Çankırı	24.816	26.825	29.162	8,1	8,7	8.208	7.353	6.178	-10,4	-16,0
Çorum	21.587	24.810	28.917	14,9	16,6	7.140	6.800	6.126	-4,8	-9,9
Denizli	30.199	35.816	43.120	18,6	20,4	9.988	9.817	9.135	-1,7	-6,9
Diyarbakır	15.812	17.862	20.346	13,0	13,9	5.230	4.896	4.310	-6,4	-12,0
Düzce	29.760	33.893	38.221	13,9	12,8	9.843	9.290	8.098	-5,6	-12,8
Edirne	27.803	32.124	37.126	15,5	15,6	9.195	8.805	7.866	-4,2	-10,7
Elazığ	21.091	24.239	27.967	14,9	15,4	6.976	6.644	5.925	-4,8	-10,8
Erzincan	27.206	32.064	38.498	17,9	20,1	8.998	8.789	8.156	-2,3	-7,2
Erzurum	19.825	23.117	26.936	16,6	16,5	6.557	6.336	5.707	-3,4	-9,9
Eskişehir	35.207	40.544	47.962	15,2	18,3	11.644	11.113	10.161	-4,6	-8,6
Gaziantep	23.789	27.918	33.862	17,4	21,3	7.868	7.652	7.174	-2,7	-6,2
Giresun	18.970	22.320	24.990	17,7	12,0	6.274	6.118	5.294	-2,5	-13,5
Gümüşhane	19.510	21.508	26.778	10,2	24,5	6.453	5.895	5.673	-8,6	-3,8
Hakkari	15.093	17.860	22.509	18,3	26,0	4.992	4.895	4.769	-1,9	-2,6
Hatay	21.412	25.893	31.024	20,9	19,8	7.082	7.097	6.573	0,2	-7,4
İğdır	17.506	22.312	26.316	27,5	17,9	5.790	6.116	5.575	5,6	-8,8
Isparta	26.445	29.840	34.926	12,8	17,0	8.746	8.179	7.399	-6,5	-9,5
İstanbul	54.933	65.195	76.769	18,7	17,8	18.169	17.870	16.264	-1,6	-9,0

Tablo 2. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla ⁽¹⁾ (Devam)

İller	Kişi Başına GSYH (TL)			Değişim (%)		Kişi Başına GSYH (\$)			Değişim (%)	
	2016	2017	2018	2017	2018	2016	2017	2018	2017	2018
İzmir	37.817	45.102	54.305	19,3	20,4	12.508	12.362	11.505	-1,2	-6,9
Kahramanmaraş	19.554	22.910	27.126	17,2	18,4	6.467	6.279	5.747	-2,9	-8,5
Karabük	25.662	30.643	37.328	19,4	21,8	8.488	8.399	7.908	-1,0	-5,8
Karaman	29.369	35.226	40.328	19,9	14,5	9.714	9.655	8.544	-0,6	-11,5
Kars	16.784	19.554	22.831	16,5	16,8	5.551	5.360	4.837	-3,4	-9,8
Kastamonu	24.254	28.149	32.789	16,1	16,5	8.022	7.716	6.947	-3,8	-10,0
Kayseri	28.186	33.004	37.757	17,1	14,4	9.322	9.046	7.999	-3,0	-11,6
Kırıkkale	24.152	31.402	37.270	30,0	18,7	7.988	8.607	7.896	7,8	-8,3
Kırklareli	33.300	38.951	46.419	17,0	19,2	11.014	10.676	9.834	-3,1	-7,9
Kırşehir	22.651	26.787	30.719	18,3	14,7	7.492	7.342	6.508	-2,0	-11,4
Kilis	18.577	21.756	24.998	17,1	14,9	6.144	5.963	5.296	-2,9	-11,2
Kocaeli	53.267	64.817	79.254	21,7	22,3	17.618	17.766	16.791	0,8	-5,5
Konya	25.958	30.372	35.921	17,0	18,3	8.585	8.325	7.610	-3,0	-8,6
Kütahya	24.365	29.018	34.057	19,1	17,4	8.058	7.954	7.215	-1,3	-9,3
Malatya	19.640	22.407	25.364	14,1	13,2	6.496	6.142	5.374	-5,5	-12,5
Manisa	30.342	35.664	44.631	17,5	25,1	10.035	9.775	9.455	-2,6	-3,3
Mardin	16.674	19.593	23.110	17,5	17,9	5.515	5.370	4.896	-2,6	-8,8
Mersin	26.872	31.318	36.783	16,5	17,4	8.888	8.584	7.793	-3,4	-9,2
Muğla	32.017	37.530	44.594	17,2	18,8	10.589	10.287	9.448	-2,9	-8,2
Muş	14.248	16.505	19.533	15,8	18,3	4.712	4.524	4.138	-4,0	-8,5
Nevşehir	22.918	25.838	30.429	12,7	17,8	7.580	7.082	6.447	-6,6	-9,0
Niğde	21.632	24.950	29.611	15,3	18,7	7.154	6.839	6.273	-4,4	-8,3
Ordu	18.433	22.317	26.014	21,1	16,6	6.096	6.117	5.511	0,3	-9,9
Osmaniye	19.758	23.694	29.430	19,9	24,2	6.535	6.494	6.235	-0,6	-4,0
Rize	27.516	32.854	38.497	19,4	17,2	9.101	9.005	8.156	-1,1	-9,4
Sakarya	30.493	36.295	43.542	19,0	20,0	10.085	9.948	9.225	-1,4	-7,3
Samsun	23.823	27.280	30.973	14,5	13,5	7.879	7.477	6.562	-5,1	-12,2
Siirt	14.439	16.480	19.889	14,1	20,7	4.775	4.517	4.214	-5,4	-6,7
Sinop	21.197	23.584	25.928	11,3	9,9	7.011	6.464	5.493	-7,8	-15,0
Sivas	23.155	26.872	30.994	16,1	15,3	7.658	7.365	6.566	-3,8	-10,8
Şanlıurfa	12.161	14.108	16.194	16,0	14,8	4.022	3.867	3.431	-3,9	-11,3
Şırnak	15.737	18.849	22.568	19,8	19,7	5.205	5.166	4.781	-0,7	-7,5
Tekirdağ	40.083	47.838	57.286	19,3	19,7	13.257	13.112	12.137	-1,1	-7,4
Tokat	17.886	20.147	23.175	12,6	15,0	5.916	5.522	4.910	-6,7	-11,1
Trabzon	27.228	31.677	36.089	16,3	13,9	9.005	8.683	7.646	-3,6	-11,9
Tunceli	28.613	33.776	38.536	18,0	14,1	9.463	9.258	8.164	-2,2	-11,8
Uşak	26.530	31.687	37.565	19,4	18,6	8.775	8.685	7.958	-1,0	-8,4
Van	12.378	14.028	16.068	13,3	14,5	4.094	3.845	3.404	-6,1	-11,5
Yalova	35.880	42.359	51.925	18,1	22,6	11.867	11.611	11.001	-2,2	-5,3
Yozgat	20.385	22.817	26.308	11,9	15,3	6.742	6.254	5.574	-7,2	-10,9
Zonguldak	23.073	27.648	33.777	19,8	22,2	7.631	7.578	7.156	-0,7	-5,6
Türkiye	32.904	38.732	45.750	17,7	18,1	10.883	10.616	9.693	-2,5	-8,7

Kaynak: TÜİK.

(1): 2019 yılı verileri 11 Aralık 2020 tarihinde açıklanacaktır.

Tablo 3. Sanayi Kapasite Raporu Sayısı ⁽¹⁾

İller	2017	2018	2019	Değişim (%)		İller	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019					2018	2019
Adana	1.405	1.557	1.558	10,8	0,1	Kahramanmaraş	659	717	727	8,8	1,4
Adıyaman	224	231	236	3,1	2,2	Karabük	136	156	151	14,7	-3,2
Afyonkarahisar	807	873	874	8,2	0,1	Karaman	184	221	232	20,1	5,0
Ağrı	36	37	40	2,8	8,1	Kars	72	99	92	37,5	-7,1
Aksaray	249	280	296	12,4	5,7	Kastamonu	234	246	244	5,1	-0,8
Amasya	154	172	182	11,7	5,8	Kayseri	1.347	1.544	1.526	14,6	-1,2
Ankara	4.123	4.963	5.108	20,4	2,9	Kırıkkale	149	160	147	7,4	-8,1
Antalya	1.109	1.289	1.394	16,2	8,1	Kırklareli	321	354	327	10,3	-7,6
Ardahan	23	31	23	34,8	-25,8	Kırşehir	92	107	100	16,3	-6,5
Artvin	67	70	81	4,5	15,7	Kilis	67	69	67	3,0	-2,9
Aydın	676	731	751	8,1	2,7	Kocaeli	2.305	2.588	2.745	12,3	6,1
Balıkesir	780	892	959	14,4	7,5	Konya	2.394	2.691	2.852	12,4	6,0
Bartın	107	113	119	5,6	5,3	Kütahya	362	397	381	9,7	-4,0
Batman	211	259	272	22,7	5,0	Malatya	468	525	543	12,2	3,4
Bayburt	17	16	18	-5,9	12,5	Manisa	1.402	1.557	1.609	11,1	3,3
Bilecik	310	299	289	-3,5	-3,3	Mardin	253	266	280	5,1	5,3
Bingöl	65	79	81	21,5	2,5	Mersin	1.127	1.228	1.300	9,0	5,9
Bitlis	49	61	62	24,5	1,6	Muğla	563	598	623	6,2	4,2
Bolu	243	259	273	6,6	5,4	Muş	62	67	67	8,1	0,0
Burdur	344	347	330	0,9	-4,9	Nevşehir	222	250	258	12,6	3,2
Bursa	4.358	4.955	4.927	13,7	-0,6	Niğde	173	172	189	-0,6	9,9
Çanakkale	346	392	404	13,3	3,1	Ordu	268	309	319	15,3	3,2
Çankırı	88	93	90	5,7	-3,2	Osmaniye	231	246	256	6,5	4,1
Çorum	334	366	372	9,6	1,6	Rize	226	251	246	11,1	-2,0
Denizli	1.319	1.479	1.543	12,1	4,3	Sakarya	863	989	1.031	14,6	4,2
Diyarbakır	360	416	460	15,6	10,6	Samsun	529	564	582	6,6	3,2
Düzce	360	414	414	15,0	0,0	Siirt	36	43	45	19,4	4,7
Edirne	255	283	268	11,0	-5,3	Sinop	107	114	104	6,5	-8,8
Elazığ	249	304	303	22,1	-0,3	Sivas	272	290	291	6,6	0,3
Erzincan	105	116	109	10,5	-6,0	Şanlıurfa	634	720	727	13,6	1,0
Erzurum	105	133	147	26,7	10,5	Şırnak	87	97	126	11,5	29,9
Eskişehir	685	775	802	13,1	3,5	Tekirdağ	1.497	1.624	1.655	8,5	1,9
Gaziantep	2.159	2.412	2.531	11,7	4,9	Tokat	192	209	218	8,9	4,3
Giresun	157	167	162	6,4	-3,0	Trabzon	440	495	473	12,5	-4,4
Gümüşhane	71	74	69	4,2	-6,8	Tunceli	28	34	36	21,4	5,9
Hakkari	36	35	33	-2,8	-5,7	Uşak	483	547	527	13,3	-3,7
Hatay	640	710	708	10,9	-0,3	Van	199	212	199	6,5	-6,1
Iğdır	32	40	51	25,0	27,5	Yalova	157	160	178	1,9	11,3
Isparta	283	317	324	12,0	2,2	Yozgat	136	160	166	17,6	3,8
İstanbul	18.429	21.260	22.324	15,4	5,0	Zonguldak	247	272	269	10,1	-1,1
İzmir	4.227	4.661	4.786	10,3	2,7	Toplam	64.821	73.309	75.681	13,1	3,2

Kaynak: TOBB.

(1): Yıl sonları itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporu sayıdır.

Tablo 4. Sanayi Kapasite Raporu Olan Tesislerde Çalışan Sayısı

İller	2017	2018	2019	Değişim (%)		İller	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019					2018	2019
Adana	58.270	61.203	62.705	5,0	2,5	Kahramanmaraş	44.386	45.967	47.405	3,6	3,1
Adıyaman	8.689	9.250	9.432	6,5	2,0	Karabük	9.854	10.961	11.215	11,2	2,3
Afyonkarahisar	20.209	21.978	21.721	8,8	-1,2	Karaman	16.792	16.859	16.632	0,4	-1,3
Ağrı	1.445	1.117	1.660	-22,7	48,6	Kars	1.347	1.728	1.514	28,3	-12,4
Aksaray	11.310	12.694	12.566	12,2	-1,0	Kastamonu	9.910	10.891	11.126	9,9	2,2
Amasya	8.718	9.287	9.454	6,5	1,8	Kayseri	65.870	70.303	69.122	6,7	-1,7
Ankara	151.947	169.878	172.585	11,8	1,6	Kırıkkale	7.185	7.587	7.875	5,6	3,8
Antalya	32.803	35.807	37.498	9,2	4,7	Kırklareli	32.155	33.680	33.142	4,7	-1,6
Ardahan	146	237	270	62,3	13,9	Kırşehir	5.346	5.924	5.726	10,8	-3,3
Artvin	2.706	2.945	3.137	8,8	6,5	Kilis	1.444	1.221	1.553	-15,4	27,2
Aydın	28.473	29.263	29.823	2,8	1,9	Kocaeli	188.183	201.736	204.419	7,2	1,3
Balıkesir	33.897	35.728	36.479	5,4	2,1	Konya	68.453	75.237	76.832	9,9	2,1
Bartın	8.928	9.277	9.678	3,9	4,3	Kütahya	26.326	28.729	28.171	9,1	-1,9
Batman	7.904	11.357	13.572	43,7	19,5	Malatya	19.854	22.294	24.539	12,3	10,1
Bayburt	230	253	344	10,0	36,0	Manisa	95.231	102.715	114.713	7,9	11,7
Bilecik	23.661	24.477	23.101	3,4	-5,6	Mardin	6.235	7.380	8.031	18,4	8,8
Bingöl	1.964	2.339	1.748	19,1	-25,3	Mersin	35.243	38.753	40.848	10,0	5,4
Bitlis	1.012	1.793	2.287	77,2	27,6	Muğla	14.264	15.235	15.558	6,8	2,1
Bolu	18.253	19.278	20.415	5,6	5,9	Muş	1.933	2.660	3.488	37,6	31,1
Burdur	9.096	10.381	9.268	14,1	-10,7	Nevşehir	5.268	5.835	5.998	10,8	2,8
Bursa	258.638	284.142	273.871	9,9	-3,6	Niğde	7.123	6.653	7.167	-6,6	7,7
Çanakkale	16.174	17.328	16.311	7,1	-5,9	Ordu	12.488	14.285	15.198	14,4	6,4
Çankırı	7.799	8.942	9.003	14,7	0,7	Osmaniye	11.919	13.026	13.561	9,3	4,1
Çorum	14.528	14.978	15.496	3,1	3,5	Rize	14.537	14.105	14.030	-3,0	-0,5
Denizli	66.259	70.885	68.822	7,0	-2,9	Sakarya	60.317	66.080	67.670	9,6	2,4
Diyarbakır	8.401	10.721	11.698	27,6	9,1	Samsun	20.349	21.729	22.389	6,8	
Düzce	24.568	25.678	27.140	4,5	5,7	Siirt	1.183	1.644	1.226	39,0	-25,4
Edirne	13.721	14.227	14.583	3,7	2,5	Sinop	5.094	5.272	5.282	3,5	0,2
Elazığ	8.299	8.547	8.731	3,0	2,2	Sivas	10.983	11.170	11.837	1,7	6,0
Erzincan	4.794	4.623	4.103	-3,6	-11,2	Şanlıurfa	14.550	17.343	18.033	19,2	4,0
Erzurum	3.452	4.158	3.730	20,5	-10,3	Şırnak	2.405	2.547	2.894	5,9	13,6
Eskişehir	55.898	57.441	58.764	2,8	2,3	Tekirdağ	132.506	142.284	139.570	7,4	-1,9
Gaziantep	95.717	102.017	103.589	6,6	1,5	Tokat	8.701	10.210	11.227	17,3	10,0
Giresun	6.699	6.985	7.607	4,3	8,9	Trabzon	12.371	13.636	12.756	10,2	-6,5
Gümüşhane	1.934	1.924	2.029	-0,5	5,5	Tunceli	734	906	748	23,4	-17,4
Hakkari	508	599	415	17,9	-30,7	Uşak	19.897	22.292	22.791	12,0	2,2
Hatay	28.792	29.158	28.438	1,3	-2,5	Van	4.236	5.422	5.515	28,0	1,7
İğdır	719	724	762	0,7	5,2	Yalova	8.615	10.974	10.729	27,4	-2,2
Isparta	9.944	11.410	11.482	14,7	0,6	Yozgat	4.792	6.489	6.760	35,4	4,2
İstanbul	619.046	663.121	677.474	7,1	2,2	Zonguldak	25.539	25.690	24.276	0,6	-5,5
İzmir	196.290	209.897	216.397	6,9	3,1	Toplam	2.905.459	3.133.499	3.179.754	7,8	1,5

Kaynak: TOBB.

(1): Çalışan sayısına diğer çalışanlar da (geçici, mevsimlik vb.) dahil edilmiştir.

Tablo 5. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi

Borsalar	İşlem Hacmi (Bin TL)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Adana	9.351.997	9.312.946	8.862.213	-0,4	-4,8
Adıyaman	526.037	687.345	722.347	30,7	5,1
Afyonkarahisar	3.481.899	4.217.830	5.170.438	21,1	22,6
Akhisar	1.679.868	1.797.412	2.115.046	7,0	17,7
Aksaray	1.773.852	2.189.067	2.713.045	23,4	23,9
Akşehir	444.189	503.886	646.700	13,4	28,3
Akyazı	384.605	377.627	584.969	-1,8	54,9
Alaca	503.460	523.204	609.625	3,9	16,5
Alaşehir	1.606.981	2.186.965	2.916.276	36,1	33,3
Ankara	8.646.264	12.448.423	12.855.739	44,0	3,3
Antakya	1.573.370	1.910.431	1.967.548	21,4	3,0
Antalya	1.786.947	2.474.742	2.922.190	38,5	18,1
Aydın	3.687.155	4.581.324	4.779.047	24,3	4,3
Babaeski	358.360	433.564	476.775	21,0	10,0
Bafra	555.584	664.836	883.072	19,7	32,8
Balıkesir	3.111.635	4.103.929	4.224.181	31,9	2,9
Bandırma	4.337.516	4.747.895	6.102.049	9,5	28,5
Batman	1.098.404	1.204.916	1.157.115	9,7	-4,0
Biga	732.647	858.232	974.408	17,1	13,5
Boğazlıyan	483.965	582.945	747.123	20,5	28,2
Bolvadin	218.628	300.199	326.634	37,3	8,8
Burdur	801.186	1.057.930	1.151.726	32,0	8,9
Bursa	3.083.120	3.769.260	4.574.238	22,3	21,4
Ceyhan	2.514.490	3.117.118	2.222.641	24,0	-28,7
Cihanbeyli	311.669	338.045	398.764	8,5	18,0
Çanakkale	976.550	1.294.555	1.342.623	32,6	3,7
Çankırı	782.607	875.491	828.205	11,9	-5,4
Çarşamba	2.002.049	2.245.167	3.756.376	12,1	67,3
Çorlu	1.290.648	1.429.085	2.522.865	10,7	76,5
Çorum	1.248.368	1.429.113	2.169.931	14,5	51,8
Çubuk	373.463	602.078	651.247	61,2	8,2
Denizli	2.783.562	3.474.338	3.873.337	24,8	11,5
Diyarbakır	5.395.852	5.443.560	5.652.158	0,9	3,8
Düzce	3.916.749	4.607.853	5.704.618	17,6	23,8
Edirne	2.222.801	2.617.069	3.259.371	17,7	24,5
Edremit	944.552	1.353.013	1.463.745	43,2	8,2
Elazığ	488.759	633.327	854.732	29,6	35,0
Ereğli/Konya	1.300.330	1.740.973	2.226.029	33,9	27,9
Erzincan	306.161	393.055	421.828	28,4	7,3
Erzurum	692.153	713.728	877.576	3,1	23,0
Eskişehir	1.903.597	2.092.677	2.535.294	9,9	21,2
Fatsa	537.774	494.443	2.204.014	-8,1	345,8
Gaziantep	7.626.894	9.349.859	10.664.643	22,6	14,1
Gemlik	961.962	891.217	914.268	-7,4	2,6
Giresun	3.136.911	3.069.549	5.040.368	-2,1	64,2
Gönen	1.312.258	1.527.959	1.973.162	16,4	29,1
Haymana	135.735	205.123	208.712	51,1	1,7
Hayrabolu	752.459	683.426	929.141	-9,2	36,0
Iğdır	232.430	422.709	260.578	81,9	-38,4
İlgın	782.762	914.886	860.362	16,9	-6,0
Isparta	1.039.826	1.226.571	1.539.306	18,0	25,5
İpsala	579.678	599.820	835.265	3,5	39,3
İskenderun	2.742.265	1.272.247	1.185.813	-53,6	-6,8
İstanbul	28.562.029	35.395.848	42.138.443	23,9	19,0
İzmir	13.190.263	16.435.938	17.874.107	24,6	8,8
Kadirli	647.256	655.768	603.612	1,3	-8,0
Kahramanmaraş	2.037.774	2.577.308	2.822.321	26,5	9,5

Tablo 5. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi (Devam)

Borsalar	İşlem Hacmi (Bin TL)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Karacabey	1.373.878	2.200.654	2.563.633	60,2	16,5
Karaman	1.371.836	1.639.227	2.060.209	19,5	25,7
Karapınar	985.113	1.178.044	1.173.085	19,6	-0,4
Kars	142.451	279.353	280.578	96,1	0,4
Kastamonu	265.469	337.921	418.677	27,3	23,9
Kayseri	2.549.259	2.821.620	3.303.611	10,7	17,1
Keşan	652.663	675.143	889.201	3,4	31,7
Kırıkkale	585.037	726.810	1.493.664	24,2	105,5
Kırklareli	780.291	888.196	818.648	13,8	-7,8
Kırşehir	1.183.547	1.239.166	1.965.253	4,7	58,6
Kızıltepe	4.045.373	3.930.199	6.613.152	-2,8	68,3
Konya	10.725.117	13.353.804	15.589.763	24,5	16,7
Kozan	923.319	1.033.475	1.036.419	11,9	0,3
Kumluca	315.788	457.486	507.703	44,9	11,0
Kütahya	613.106	637.382	702.176	4,0	10,2
Lüleburgaz	1.643.708	1.753.947	2.537.056	6,7	44,6
Malatya	1.772.835	2.383.514	2.421.866	34,4	1,6
Malkara	782.375	899.550	1.131.143	15,0	25,7
Manisa	2.631.804	3.504.832	3.962.837	33,2	13,1
Mersin	5.986.216	7.415.642	7.810.569	23,9	5,3
Muğla	782.917	1.003.513	1.103.814	28,2	10,0
Mustafakemalpaşa	366.393	486.311	636.357	32,7	30,9
Nazilli	1.400.828	1.375.245	1.199.826	-1,8	-12,8
Nevşehir	1.071.759	1.188.836	1.622.833	10,9	36,5
Niğde	777.268	910.495	1.016.996	17,1	11,7
Nizip	519.737	1.444.246	1.234.573	177,9	-14,5
Nusaybin	3.047.137	1.423.398	538.640	-53,3	-62,2
Ordu	3.784.602	4.836.049	5.986.699	27,8	23,8
Osmaniye	1.077.888	1.098.215	1.339.080	1,9	21,9
Ödemiş	1.179.916	1.558.910	1.813.267	32,1	16,3
Polatlı	1.632.413	2.348.531	3.129.923	43,9	33,3
Reyhanlı	840.076	702.871	979.043	-16,3	39,3
Rize	2.171.373	2.736.187	3.360.016	26,0	22,8
Sakarya	8.270.580	9.491.898	11.190.699	14,8	17,9
Salihli	836.691	1.142.989	1.479.941	36,6	29,5
Samsun	4.788.190	4.531.785	6.174.428	-5,4	36,2
Sarımsaklı	188.571	347.311	392.685	84,2	13,1
Sivas	846.786	985.615	1.107.580	16,4	12,4
Söke	1.399.319	1.932.624	1.973.765	38,1	2,1
Sungurlu	310.442	383.637	492.388	23,6	28,3
Susurluk	979.193	1.360.762	1.437.113	39,0	5,6
Şanlıurfa	12.334.391	14.617.800	14.629.987	18,5	0,1
Tarsus	2.216.218	2.552.210	3.854.199	15,2	51,0
Tekirdağ	3.136.550	4.152.300	5.693.002	32,4	37,1
Terme	1.431.959	1.199.259	1.476.937	-16,3	23,2
Tokat	597.436	822.899	965.263	37,7	17,3
Trabzon	3.096.213	3.168.441	4.156.105	2,3	31,2
Turgutlu	679.080	947.634	1.303.141	39,5	37,5
Uşak	914.436	1.271.970	1.367.511	39,1	7,5
Uzunköprü	1.102.722	1.151.544	1.605.373	4,4	39,4
Ünye	2.060.891	3.254.750	3.513.002	57,9	7,9
Van	415.624	474.006	466.489	14,0	-1,6
Yenişehir	895.438	1.039.649	1.139.947	16,1	9,6
Yerköy	335.514	282.907	356.814	-15,7	26,1
Yozgat	1.281.826	1.183.792	976.047	-7,6	-17,5
Zile	275.064	334.620	447.211	21,7	33,6
Toplam	250.334.935	296.157.000	345.737.898	18,3	16,7

Kaynak: TOBB.

Tablo 6. Tüketici Fiyat Endeksi

(2003=100)

İBBS Düzey-2	Endeks			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
	Oniki Aylık Ortalama				
İstanbul	317,84	367,16	420,79	15,52	14,61
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	313,01	363,66	420,14	16,18	15,53
Balıkesir, Çanakkale	330,03	380,70	441,30	15,35	15,92
İzmir	321,63	375,80	435,65	16,84	15,93
Aydın, Denizli, Muğla	318,07	374,89	437,88	17,86	16,80
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	310,11	363,22	422,11	17,13	16,21
Bursa, Eskişehir, Bilecik	312,12	361,97	417,96	15,97	15,47
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	318,75	371,44	426,33	16,53	14,78
Ankara	324,02	372,40	418,63	14,93	12,41
Konya, Karaman	315,82	369,82	427,86	17,10	15,69
Antalya, Isparta, Burdur	302,44	355,29	411,36	17,47	15,78
Adana, Mersin	322,83	378,67	441,78	17,30	16,67
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	311,03	367,84	424,35	18,26	15,36
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	318,96	369,23	428,76	15,76	16,12
Kayseri, Sivas, Yozgat	324,72	378,35	437,87	16,51	15,73
Zonguldak, Karabük, Bartın	312,10	365,74	421,08	17,19	15,13
Kastamonu, Çankırı, Sinop	307,53	358,43	415,86	16,55	16,02
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	313,90	368,17	426,89	17,29	15,95
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	312,85	368,52	428,56	17,80	16,29
Erzurum, Erzincan, Bayburt	314,94	368,28	428,22	16,94	16,28
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	324,28	378,63	443,69	16,76	17,18
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	310,64	365,01	420,02	17,50	15,07
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	316,80	370,82	436,10	17,05	17,61
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	323,82	379,01	438,65	17,05	15,73
Şanlıurfa, Diyarbakır	321,27	375,80	442,18	16,97	17,66
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	289,57	339,70	395,46	17,31	16,42
Türkiye	312,14	363,13	418,24	16,33	15,18
			Yıl Sonu		
İstanbul	333,20	396,37	444,55	18,96	12,16
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	329,16	393,88	442,95	19,66	12,46
Balıkesir, Çanakkale	344,45	413,02	466,46	19,91	12,94
İzmir	339,35	408,73	459,63	20,44	12,45
Aydın, Denizli, Muğla	333,89	408,73	460,79	22,41	12,74
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	325,22	396,61	443,07	21,95	11,71
Bursa, Eskişehir, Bilecik	327,35	393,29	440,84	20,14	12,09
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	335,62	402,54	448,26	19,94	11,36
Ankara	337,77	399,34	440,55	18,23	10,32
Konya, Karaman	332,13	401,55	449,10	20,90	11,84
Antalya, Isparta, Burdur	317,16	385,07	432,53	21,41	12,33
Adana, Mersin	338,66	412,97	464,66	21,94	12,52
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	328,25	400,75	446,51	22,09	11,42
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	332,62	401,88	453,11	20,82	12,75
Kayseri, Sivas, Yozgat	340,55	410,70	461,69	20,60	12,42
Zonguldak, Karabük, Bartın	327,75	396,70	441,08	21,04	11,19
Kastamonu, Çankırı, Sinop	321,86	392,04	436,03	21,80	11,22
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	329,06	402,56	447,99	22,34	11,29
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	328,21	401,08	448,84	22,20	11,91
Erzurum, Erzincan, Bayburt	331,81	399,49	454,04	20,40	13,65
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	338,15	417,70	463,57	23,53	10,98
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	327,42	396,35	442,15	21,05	11,56
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	334,23	410,77	458,98	22,90	11,74
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	339,11	415,83	459,62	22,62	10,53
Şanlıurfa, Diyarbakır	339,21	417,89	463,62	23,20	10,94
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	305,01	376,14	419,17	23,32	11,44
Türkiye	327,41	393,88	440,50	20,30	11,84

Kaynak: TÜİK.

Tablo 7. Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları

İller	2018									2019								
	KURULAN			TASFİYE			KAPANAN			KURULAN			TASFİYE			KAPANAN		
	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme		
Adana	1.597	10	495	298	13	260	11	278	1.584	20	274	277	12	251	8	335		
Adıyaman	197	7	93	50	8	17	1	44	198	2	65	44	8	38	9	39		
Afyonkarahisar	322	12	206	39	7	45	8	142	288	9	138	39	3	40	7	109		
Ağrı	98	2	98	4	0	2	1	21	100	0	67	10	1	9	0	30		
Amasya	117	3	61	14	2	20	4	40	118	4	31	12	6	11	2	47		
Ankara	8.538	225	1.540	1.307	78	1.032	108	1.839	8.673	281	985	1.256	123	1.156	90	1.453		
Antalya	3.443	25	945	323	41	341	44	675	3.778	25	698	374	42	381	35	616		
Artvin	91	6	46	0	3	3	2	48	61	4	42	10	9	4	2	45		
Aydın	600	19	578	95	20	89	31	416	559	21	394	101	33	87	30	437		
Balıkesir	616	16	328	65	24	76	44	271	515	17	233	55	22	68	25	269		
Bilecik	101	5	68	10	0	17	6	72	100	1	29	9	3	16	4	44		
Bingöl	110	3	64	6	0	7	4	25	96	0	31	14	1	12	0	22		
Bitlis	100	2	74	10	2	7	3	39	129	4	56	11	1	16	1	31		
Bolu	149	1	83	25	4	21	7	43	185	1	52	13	2	16	3	34		
Burdur	175	2	62	13	5	16	6	40	162	8	49	15	3	10	4	62		
Bursa	3.387	35	800	361	29	360	42	474	3.038	42	491	396	37	420	29	449		
Çanakkale	341	23	124	33	11	33	11	113	261	24	81	28	7	35	7	106		
Çankırı	71	4	17	8	7	7	6	16	42	6	12	9	11	5	7	24		
Çorum	248	39	136	34	13	46	12	123	230	29	89	28	7	24	6	180		
Denizli	661	13	586	95	15	98	25	289	721	15	384	88	17	121	13	332		
Diyarbakır	969	13	307	85	3	60	9	52	870	12	198	106	17	86	7	49		
Edirne	204	13	107	21	7	18	13	80	186	18	73	21	7	19	12	78		
Elazığ	251	11	145	46	5	60	6	137	234	4	119	51	4	49	7	69		
Erzincan	111	1	108	10	2	20	3	70	78	3	89	13	3	15	4	75		
Erzurum	213	6	104	38	9	30	18	58	181	8	56	29	6	32	7	44		
Eskişehir	627	9	647	86	5	81	12	491	520	20	408	92	13	114	3	551		
Gaziantep	2.123	9	670	167	4	141	5	190	1.996	13	468	222	2	152	3	187		
Giresun	169	5	103	25	4	13	4	49	120	7	50	17	3	12	3	46		
Gümüşhane	36	4	47	5	6	5	4	22	42	9	27	3	5	3	5	21		
Hakkari	91	1	68	1	0	2	1	17	73	1	47	1	0	2	0	106		
Hatay	1.335	6	406	121	15	116	12	184	991	14	267	157	12	128	9	154		
Isparta	219	9	105	48	18	45	19	94	205	9	64	31	16	53	17	87		
Mersin	2.026	20	558	176	8	181	9	284	1.770	30	368	251	1	186	13	325		
İstanbul	34.690	47	15.418	6.056	70	6.689	98	6.519	35.794	42	11.611	6.522	61	6.683	62	6.899		
İzmir	4.977	133	1.815	777	48	799	66	972	5.098	119	918	588	48	904	63	1.087		
Kars	52	1	58	4	3	5	0	30	53	2	30	8	4	6	3	25		
Kastamonu	157	17	84	26	4	17	5	60	110	17	40	22	6	22	9	74		
Kayseri	1.075	16	375	192	24	161	17	326	1.060	20	332	217	14	212	19	238		
Kırklareli	194	4	162	19	4	20	3	167	157	4	95	25	7	20	6	102		
Kırşehir	72	13	66	16	5	13	3	49	83	12	40	17	6	18	6	79		

Tablo 7. Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları (Devam)

İller	2018									2019								
	KURULAN			TASFİYE			KAPANAN			KURULAN			TASFİYE			KAPANAN		
	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme		
Kocaeli	1.734	8	680	264	9	227	11	207	1.709	7	398	290	9	221	19	353		
Konya	1.677	49	730	182	39	237	46	429	1.618	39	520	201	29	212	41	372		
Kütahya	224	2	169	28	12	26	13	125	167	7	102	34	4	43	8	129		
Malatya	383	8	262	44	3	30	9	79	331	12	170	42	2	58	5	102		
Manisa	599	12	432	56	19	59	21	289	615	18	263	79	14	70	16	316		
K.Maraş	500	7	219	64	11	71	10	175	472	11	161	73	7	78	18	120		
Mardin	483	4	138	15	13	9	17	42	445	1	97	24	13	17	12	40		
Muğla	1.071	17	509	153	12	135	15	299	1.105	15	417	131	11	133	12	282		
Muş	91	4	38	15	11	8	8	14	73	2	27	14	6	10	19	19		
Nevşehir	223	14	78	29	41	26	47	58	296	16	52	27	29	20	39	60		
Niğde	155	3	77	20	4	22	6	31	124	5	37	29	5	23	3	33		
Ordu	223	2	133	20	3	35	3	154	207	5	81	36	4	36	9	112		
Rize	134	7	81	21	7	24	12	63	120	7	82	26	5	21	7	40		
Sakarya	692	8	246	84	4	75	8	126	636	7	194	69	9	86	3	144		
Samsun	611	5	309	86	5	79	5	198	610	4	202	110	6	88	11	179		
Siirt	93	1	52	9	0	8	0	7	68	3	33	10	0	12	0	17		
Sinop	73	6	52	4	7	5	6	35	45	5	22	4	4	9	5	23		
Sivas	292	11	111	49	4	37	5	108	238	9	63	52	11	49	6	65		
Tekirdağ	722	9	536	78	7	80	13	377	630	7	334	71	8	85	6	320		
Tokat	165	7	168	28	4	15	11	83	121	12	110	19	3	25	6	106		
Trabzon	463	6	128	26	10	27	6	80	402	6	91	34	7	33	6	93		
Tunceli	28	4	21	3	0	1	2	37	23	4	12	3	1	1	0	25		
Ş.Urfa	849	8	415	90	4	65	4	77	785	5	255	95	4	76	3	175		
Uşak	184	4	143	27	3	26	4	70	209	8	86	25	6	30	6	87		
Van	427	10	291	64	7	56	12	139	339	4	223	53	9	64	9	101		
Yozgat	148	9	83	17	9	10	5	75	100	8	83	9	8	11	6	73		
Zonguldak	203	3	153	18	5	24	11	130	175	4	88	16	6	18	2	127		
Aksaray	287	6	117	39	4	35	3	29	251	7	98	32	3	29	4	39		
Bayburt	19	4	15	4	0	1	0	12	11	0	11	4	1	4	0	13		
Karaman	125	12	145	14	5	8	3	65	102	12	79	13	4	8	4	36		
Kırıkkale	97	2	31	13	4	7	1	29	112	5	25	16	4	14	1	33		
Batman	339	5	131	31	1	14	2	40	324	5	98	48	0	32	0	31		
Şırnak	221	5	59	14	1	5	2	17	172	11	46	12	0	14	1	13		
Bartın	41	2	35	6	2	3	1	92	53	0	13	6	4	6	1	26		
Ardahan	24	1	22	0	0	1	1	14	15	1	21	2	0	2	0	10		
İğdir	71	5	100	4	1	4	0	57	56	0	76	3	0	2	2	138		
Yalova	311	4	109	33	2	32	1	48	296	3	64	29	7	35	1	46		
Karabük	92	2	52	11	14	10	14	81	71	3	36	17	4	13	16	78		
Kilis	197	0	82	3	0	8	0	17	100	1	58	8	0	5	2	16		
Osmaniye	194	2	114	36	1	23	5	64	178	2	73	43	1	38	1	52		
Düzce	261	2	88	32	1	23	3	45	239	3	57	28	1	30	3	40		
Toplam	85.279	1.070	35.111	12.443	815	12.564	1.029	18.976	84.102	1.161	24.459	13.019	832	13.197	853	19.044		

Kaynak: TOBB.

Tablo 8. Türkiye'nin 1000 Büyük Sanayi Kuruluşu Dağılımı (İSO 1000)

İller	2016	2017	2018	İller	2016	2017	2018
Adana	23	25	25	Konya	21	21	21
Adıyaman	0	0	0	Kütahya	6	6	4
Afyonkarahisar	3	2	2	Malatya	1	1	2
Ağrı	0	0	0	Manisa	20	22	22
Amasya	1	1	2	Kahramanmaraş	23	25	25
Ankara	57	58	59	Mardin	1	1	1
Antalya	6	7	7	Muğla	2	2	2
Artvin	0	0	0	Muş	1	0	0
Aydın	5	5	8	Nevşehir	1	1	1
Balıkesir	15	13	13	Niğde	0	0	0
Bilecik	5	4	5	Ordu	8	8	7
Bingöl	0	0	0	Rize	2	2	2
Bitlis	0	0	0	Sakarya	14	13	14
Bolu	4	4	4	Samsun	10	9	13
Burdur	2	2	1	Siirt	1	1	1
Bursa	66	66	64	Sinop	0	0	0
Çanakkale	4	4	5	Sivas	2	2	2
Çankırı	0	0	1	Tekirdağ	20	20	21
Çorum	0	0	0	Tokat	2	1	1
Denizli	24	22	22	Trabzon	4	4	3
Diyarbakır	1	1	1	Tunceli	0	0	0
Edirne	4	2	1	Şanlıurfa	0	0	0
Elazığ	1	1	1	Uşak	4	4	4
Erzincan	0	0	0	Van	0	0	0
Erzurum	1	1	1	Yozgat	0	0	0
Eskişehir	9	10	11	Zonguldak	3	3	4
Gaziantep	58	57	57	Aksaray	0	0	0
Giresun	3	3	3	Bayburt	0	0	0
Gümüşhane	0	0	0	Karaman	3	4	4
Hakkari	0	0	0	Kırıkkale	0	0	0
Hatay	12	15	17	Batman	0	0	0
Isparta	2	2	2	Şırnak	0	1	1
Mersin	10	10	10	Bartın	0	0	0
İstanbul	346	331	322	Ardahan	0	0	0
İzmir	74	80	79	Iğdır	0	0	0
Kars	0	0	0	Yalova	4	2	3
Kastamonu	1	1	0	Karabük	5	5	5
Kayseri	30	30	30	Kilis	0	0	0
Kırklareli	1	2	2	Osmaniye	3	4	5
Kırşehir	1	1	1	Düzce	4	4	4
Kocaeli	64	74	72				

Kaynak: İSO, TEPAV.

Tablo 9. Protesto Edilen Senet Sayıları ⁽¹⁾ (2.000 TL ve Üzeri Senetler)

(Adet)

İller	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
Adana	15.003	15.270	14.658	1,8	-4,0
Adıyaman	2.401	3.016	3.111	25,6	3,1
Afyonkarahisar	6.767	6.739	6.806	-0,4	1,0
Ağrı	1.744	1.813	1.874	4,0	3,4
Aksaray	3.447	4.180	3.902	21,3	-6,7
Amasya	3.760	3.885	4.002	3,3	3,0
Ankara	77.323	78.580	73.668	1,6	-6,3
Antalya	32.742	29.511	31.100	-9,9	5,4
Ardahan	926	1.269	1.342	37,0	5,8
Artvin	1.961	1.987	2.138	1,3	7,6
Aydın	10.853	11.771	11.273	8,5	-4,2
Balıkesir	12.882	13.513	13.523	4,9	0,1
Bartın	1.663	1.762	1.782	6,0	1,1
Batman	1.847	2.019	1.921	9,3	-4,9
Bayburt	401	507	580	26,4	14,4
Bilecik	1.512	1.616	1.725	6,9	6,7
Bingöl	935	1.041	1.266	11,3	21,6
Bitlis	1.315	1.269	1.482	-3,5	16,8
Bolu	3.542	3.311	3.236	-6,5	-2,3
Burdur	2.875	2.841	2.913	-1,2	2,5
Bursa	31.897	33.092	35.000	3,7	5,8
Çanakkale	4.826	5.245	6.225	8,7	18,7
Çankırı	1.310	1.453	1.448	10,9	-0,3
Çorum	5.346	5.641	5.602	5,5	-0,7
Denizli	10.361	12.171	12.631	17,5	3,8
Diyarbakır	5.002	5.611	6.600	12,2	17,6
Düzce	4.578	4.791	4.665	4,7	-2,6
Edirne	3.716	3.960	3.926	6,6	-0,9
Elazığ	3.072	3.037	3.228	-1,1	6,3
Erzincan	1.471	1.435	1.701	-2,4	18,5
Erzurum	4.652	5.348	6.107	15,0	14,2
Eskişehir	6.721	6.710	7.149	-0,2	6,5
Gaziantep	17.192	16.582	15.717	-3,5	-5,2
Giresun	4.060	4.120	4.546	1,5	10,3
Gümüşhane	975	1.085	1.150	11,3	6,0
Hakkari	735	932	940	26,8	0,9
Hatay	8.243	8.635	8.394	4,8	-2,8
İğdir	1.351	1.305	1.277	-3,4	-2,1
Isparta	4.365	4.403	4.596	0,9	4,4
İstanbul	147.571	150.120	151.788	1,7	1,1
İzmir	45.646	46.690	49.799	2,3	6,7
Kahramanmaraş	7.506	7.908	7.915	5,4	0,1
Karabük	1.878	2.133	2.155	13,6	1,0
Karaman	2.790	3.020	2.749	8,2	-9,0

Tablo 9. Protesto Edilen Senet Sayıları ⁽¹⁾ (2.000 TL ve Üzeri Senetler) (Devam)

(Adet)

İller	2017	2018	2019	Değişim (%)	
Kars	1.453	1.521	1.566	4,7	3,0
Kastamonu	2.689	3.188	3.473	18,6	8,9
Kayseri	15.844	16.308	16.123	2,9	-1,1
Kırıkkale	2.186	2.183	2.136	-0,1	-2,2
Kırklareli	2.760	2.662	2.918	-3,6	9,6
Kırşehir	2.376	2.443	2.364	2,8	-3,2
Kilis	484	491	555	1,4	13,0
Kocaeli	14.848	15.859	15.566	6,8	-1,8
Konya	43.699	51.425	49.822	17,7	-3,1
Kütahya	3.911	4.178	4.191	6,8	0,3
Malatya	5.103	5.432	5.377	6,4	-1,0
Manisa	13.767	14.208	14.345	3,2	1,0
Mardin	2.230	2.607	2.569	16,9	-1,5
Mersin	13.361	13.771	13.337	3,1	-3,2
Muğla	13.217	12.591	12.871	-4,7	2,2
Muş	1.859	1.781	1.679	-4,2	-5,7
Nevşehir	3.141	3.080	2.542	-1,9	-17,5
Niğde	3.211	2.596	3.263	-19,2	25,7
Ordu	7.812	8.766	9.637	12,2	9,9
Osmaniye	3.498	3.249	3.279	-7,1	0,9
Rize	2.825	3.217	2.995	13,9	-6,9
Sakarya	10.054	9.919	9.240	-1,3	-6,8
Samsun	15.392	16.531	17.215	7,4	4,1
Siirt	477	484	480	1,5	-0,8
Sinop	1.650	1.708	2.047	3,5	19,8
Sivas	4.494	4.618	4.997	2,8	8,2
Şanlıurfa	7.954	8.439	8.714	6,1	3,3
Şırnak	841	919	1.054	9,3	14,7
Tekirdağ	7.527	7.611	7.722	1,1	1,5
Tokat	4.500	5.007	5.135	11,3	2,6
Trabzon	8.359	8.725	9.313	4,4	6,7
Tunceli	169	179	200	5,9	11,7
Uşak	4.246	4.018	4.248	-5,4	5,7
Van	4.358	4.609	5.390	5,8	16,9
Yalova	1.857	2.130	2.207	14,7	3,6
Yozgat	2.797	2.710	2.849	-3,1	5,1
Zonguldak	4.761	5.056	4.480	6,2	-11,4
Toplam	748.873	775.546	783.509	3,6	1,0
2.000 TL Altı Toplamı ⁽²⁾	190.914	162.652	132.660	-14,8	-18,4
Genel Toplam	939.787	938.198	916.169	-0,2	-2,3

Kaynak: TBBRM.

(1): İller alfabetik olarak sıralanmıştır.

(2): Senet bazı asgari bildirim limiti 2.000 TL olup, bunun altındaki tutarlar toplu olarak bildirilmektedir.

Tablo 10. Protesto Edilen Senet Tutarları ⁽¹⁾ (2.000 TL ve Üzeri Senetler)

(Bin TL)

İller	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
Adana	259.270	393.971	535.015	52,0	35,8
Adıyaman	32.308	45.259	86.448	40,1	91,0
Afyonkarahisar	80.097	85.784	105.377	7,1	22,8
Ağrı	20.177	24.959	44.159	23,7	76,9
Aksaray	32.687	60.540	61.622	85,2	1,8
Amasya	31.614	86.106	68.573	172,4	-20,4
Ankara	1.206.905	1.867.739	2.033.251	54,8	8,9
Antalya	610.982	741.144	745.948	21,3	0,6
Ardahan	10.251	25.603	26.059	149,8	1,8
Artvin	23.667	49.096	31.730	107,4	-35,4
Aydın	115.480	188.465	274.447	63,2	45,6
Balıkesir	123.935	156.945	515.306	26,6	228,3
Bartın	14.708	15.262	25.214	3,8	65,2
Batman	69.554	57.418	80.846	-17,4	40,8
Bayburt	3.859	6.064	7.706	57,1	27,1
Bilecik	14.979	22.359	31.086	49,3	39,0
Bingöl	9.041	38.425	14.584	325,0	-62,0
Bitlis	17.926	17.890	56.124	-0,2	213,7
Bolu	42.164	42.638	48.336	1,1	13,4
Burdur	33.991	45.834	57.350	34,8	25,1
Bursa	498.522	528.034	684.257	5,9	29,6
Çanakkale	46.308	93.101	125.790	101,0	35,1
Çankırı	16.553	17.865	37.487	7,9	109,8
Çorum	43.065	77.031	99.349	78,9	29,0
Denizli	135.208	217.437	285.309	60,8	31,2
Diyarbakır	98.805	204.749	323.460	107,2	58,0
Düzce	43.594	83.114	90.278	90,7	8,6
Edirne	43.604	56.069	75.029	28,6	33,8
Elazığ	37.478	49.263	60.232	31,4	22,3
Erzincan	12.368	21.212	34.138	71,5	60,9
Erzurum	59.825	69.077	118.036	15,5	70,9
Eskişehir	92.389	161.882	150.226	75,2	-7,2
Gaziantep	284.209	452.299	529.638	59,1	17,1
Giresun	33.294	52.713	55.940	58,3	6,1
Gümüşhane	9.050	25.523	14.490	182,0	-43,2
Hakkari	7.699	9.019	11.434	17,1	26,8
Hatay	176.204	163.968	280.006	-6,9	70,8
Iğdır	80.283	66.542	30.130	-17,1	-54,7
Isparta	50.785	53.993	72.580	6,3	34,4
İstanbul	3.721.848	5.960.840	5.918.700	60,2	-0,7
İzmir	740.304	984.805	1.203.250	33,0	22,2
Kahramanmaraş	123.357	164.470	210.541	33,3	28,0
Karabük	14.930	24.362	23.366	63,2	-4,1
Karaman	26.234	35.419	47.005	35,0	32,7

Tablo 10. Protesto Edilen Senet Tutarları ⁽¹⁾ (2.000 TL ve Üzeri Senetler) (Devam)

(Bin TL)

İller	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
Kars	14.270	20.434	27.491	43,2	34,5
Kastamonu	27.064	43.019	57.860	59,0	34,5
Kayseri	208.153	390.751	410.164	87,7	5,0
Kırıkkale	21.100	61.012	65.501	189,2	7,4
Kırklareli	28.910	37.252	74.100	28,9	98,9
Kırşehir	24.657	43.354	45.711	75,8	5,4
Kilis	7.711	9.359	20.629	21,4	120,4
Kocaeli	393.484	331.174	370.157	-15,8	11,8
Konya	508.728	792.985	817.131	55,9	3,0
Kütahya	37.985	50.038	57.456	31,7	14,8
Malatya	51.071	92.173	111.455	80,5	20,9
Manisa	211.270	266.828	338.327	26,3	26,8
Mardin	37.309	86.988	126.232	133,2	45,1
Mersin	182.136	365.574	430.317	100,7	17,7
Muğla	223.830	497.996	271.174	122,5	-45,5
Muş	24.018	36.372	57.052	51,4	56,9
Nevşehir	32.249	69.302	45.667	114,9	-34,1
Niğde	31.382	38.161	86.675	21,6	127,1
Ordu	73.096	97.988	131.999	34,1	34,7
Osmaniye	57.421	95.374	119.226	66,1	25,0
Rize	22.906	40.648	43.501	77,5	7,0
Sakarya	134.435	185.140	178.023	37,7	-3,8
Samsun	190.488	230.198	268.845	20,8	16,8
Siirt	5.174	10.336	65.529	99,8	534,0
Sinop	14.492	15.112	22.035	4,3	45,8
Sivas	53.506	90.291	101.480	68,7	12,4
Şanlıurfa	207.505	317.065	459.376	52,8	44,9
Şırnak	12.502	54.988	24.406	339,8	-55,6
Tekirdağ	81.557	141.468	211.552	73,5	49,5
Tokat	73.927	63.560	91.310	-14,0	43,7
Trabzon	115.815	133.002	165.964	14,8	24,8
Tunceli	1.980	3.108	2.913	56,9	-6,3
Uşak	52.514	67.677	82.971	28,9	22,6
Van	54.219	75.836	111.051	39,9	46,4
Yalova	26.419	38.147	35.201	44,4	-7,7
Yozgat	26.761	31.856	51.352	19,0	61,2
Zonguldak	46.411	76.130	60.974	64,0	-19,9
Toplam	12.465.967	18.544.987	20.970.663	48,8	13,1
2.000 TL Altı Toplamı ⁽²⁾	220.291	192.132	164.247	-12,8	-14,5
Genel Toplam	12.686.258	18.737.119	21.134.910	47,7	12,8

Kaynak: TBBRM.

(1): İller alfabetik olarak sıralanmıştır.

(2): Senet bazı asgari bildirim limiti 2.000 TL olup, bunun altındaki tutarlar toplu olarak bildirilmektedir.

Tablo 11. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Sayıları ⁽¹⁾

İller ve Bölgeler ⁽²⁾	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
İstanbul	119.584	169.931	141.116	42,1	-17,0
Batı Marmara	13.663	20.540	20.303	50,3	-1,2
Balıkesir	4.163	4.403	5.340	5,8	21,3
Çanakkale	1.750	3.844	4.158	119,7	8,2
Edirne	1.228	1.443	1.466	17,5	1,6
Kırklareli	1.912	2.064	1.826	7,9	-11,5
Tekirdağ	4.610	8.786	7.513	90,6	-14,5
Ege	45.358	62.720	58.286	38,3	-7,1
Afyonkarahisar	2.423	2.444	2.679	0,9	9,6
Aydın	5.158	4.882	5.034	-5,4	3,1
Denizli	4.110	6.374	5.492	55,1	-13,8
İzmir	21.373	33.410	30.911	56,3	-7,5
Kütahya	1.805	2.194	2.050	21,6	-6,6
Manisa	4.379	5.914	5.471	35,1	-7,5
Muğla	4.530	5.688	4.453	25,6	-21,7
Uşak	1.580	1.814	2.196	14,8	21,1
Doğu Marmara	45.747	66.512	59.546	45,4	-10,5
Bilecik	952	726	1.294	-23,7	78,2
Bolu	1.381	1.370	1.708	-0,8	24,7
Bursa	20.721	24.368	21.091	17,6	-13,4
Düzce	2.466	3.784	4.043	53,4	6,8
Eskişehir	3.618	5.129	4.386	41,8	-14,5
Kocaeli	9.494	18.331	15.709	93,1	-14,3
Sakarya	5.596	10.236	9.416	82,9	-8,0
Yalova	1.519	2.568	1.899	69,1	-26,1
Batı Anadolu	43.578	64.391	54.973	47,8	-14,6
Ankara	32.766	49.962	40.903	52,5	-18,1
Karaman	955	1.473	1.439	54,2	-2,3
Konya	9.857	12.956	12.631	31,4	-2,5
Akdeniz	56.086	64.600	64.055	15,2	-0,8
Adana	13.862	14.390	17.398	3,8	20,9
Antalya	20.146	19.900	17.395	-1,2	-12,6
Burdur	820	1.013	1.529	23,5	50,9
Hatay	5.493	5.762	6.939	4,9	20,4
Isparta	1.179	1.616	1.163	37,1	-28,0
Mersin	8.269	13.287	12.472	60,7	-6,1
Kahramanmaraş	3.952	5.404	4.350	36,7	-19,5
Osmaniye	2.365	3.228	2.809	36,5	-13,0
Orta Anadolu	16.070	17.523	17.530	9,0	0,0
Aksaray	1.133	1.210	1.676	6,8	38,5
Kayseri	7.263	7.902	7.539	8,8	-4,6
Kırıkkale	1.091	925	870	-15,2	-5,9
Kırşehir	727	701	506	-3,6	-27,8
Nevşehir	907	958	644	5,6	-32,8
Niğde	1.101	1.015	1.211	-7,8	19,3
Sivas	2.543	3.285	3.502	29,2	6,6
Yozgat	1.305	1.527	1.582	17,0	3,6

Tablo 11. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Sayıları ⁽¹⁾ (Devam)

İller ve Bölgeler ⁽²⁾	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
Batı Karadeniz	19.815	22.105	24.424	11,6	10,5
Amasya	2.128	1.400	1.332	-34,2	-4,9
Bartın	619	903	1.669	45,9	84,8
Çankırı	602	953	1.060	58,3	11,2
Çorum	1.664	2.545	2.480	52,9	-2,6
Karabük	939	1.176	1.431	25,2	21,7
Kastamonu	1.001	1.736	1.165	73,4	-32,9
Samsun	6.945	7.547	8.908	8,7	18,0
Sinop	523	470	751	-10,1	59,8
Tokat	2.360	1.664	2.123	-29,5	27,6
Zonguldak	3.034	3.711	3.505	22,3	-5,6
Doğu Karadeniz	12.411	19.704	18.322	58,8	-7,0
Artvin	634	1.262	1.392	99,1	10,3
Giresun	1.477	3.236	2.862	119,1	-11,6
Gümüşhane	388	705	710	81,7	0,7
Ordu	2.367	3.688	3.978	55,8	7,9
Rize	1.796	2.174	1.897	21,0	-12,7
Trabzon	5.749	8.639	7.483	50,3	-13,4
Kuzeydoğu Anadolu	9.840	11.936	14.692	21,3	23,1
Ağrı	3.730	2.899	3.413	-22,3	17,7
Ardahan	254	519	969	104,3	86,7
Bayburt	266	365	279	37,2	-23,6
Erzincan	637	784	940	23,1	19,9
Erzurum	2.663	5.351	6.360	100,9	18,9
İğdır	1.495	1.082	1.114	-27,6	3,0
Kars	795	936	1.617	17,7	72,8
Ortadoğu Anadolu	16.202	21.496	20.934	32,7	-2,6
Bingöl	1.176	2.274	1.701	93,4	-25,2
Bitlis	1.991	2.386	1.912	19,8	-19,9
Elazığ	3.148	3.215	3.426	2,1	6,6
Hakkari	789	1.219	995	54,5	-18,4
Malatya	3.250	4.215	2.963	29,7	-29,7
Muş	1.947	2.571	2.448	32,0	-4,8
Tunceli	302	278	382	-7,9	37,4
Van	3.599	5.338	7.107	48,3	33,1
Güneydoğu Anadolu	36.758	46.838	47.952	27,4	2,4
Adıyaman	1.825	2.969	3.119	62,7	5,1
Batman	3.507	4.258	3.908	21,4	-8,2
Diyarbakır	7.031	9.644	10.058	37,2	4,3
Gaziantep	10.866	12.653	12.870	16,4	1,7
Kilis	342	368	345	7,6	-6,3
Mardin	3.406	4.701	4.527	38,0	-3,7
Siirt	941	1.228	1.519	30,5	23,7
Şanlıurfa	7.759	9.089	9.421	17,1	3,7
Şırnak	1.081	1.928	2.185	78,4	13,3
Diğer⁽³⁾	2	1	0	-50,0	-100,0
Toplam	435.114	588.297	542.133	35,2	-7,8

Kaynak: TBBRM.

(1) 1.000.000.000 TL ve üstü tutara sahip karşılıksız işlemi yapılan çekler rapora dahil edilmemiştir.

(2) 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'ndaki İstatistikî Bölge Birimleri sınıflandırılması kullanılmıştır.

(3) Bankaların Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve yurt dışı şubelerine ait bildirimlerdir.

Tablo 12. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Tutarları ⁽¹⁾

(Bin TL)

İller ve Bölgeler ⁽²⁾	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
İstanbul	5.970.509	10.427.740	9.459.740	74,7	-9,3
Batı Marmara	391.941	734.473	721.541	87,4	-1,8
Balıkesir	111.330	141.675	219.848	27,3	55,2
Çanakkale	43.062	144.861	142.945	236,4	-1,3
Edirne	32.376	58.840	44.035	81,7	-25,2
Kırklareli	59.353	55.192	62.251	-7,0	12,8
Tekirdağ	145.820	333.906	252.463	129,0	-24,4
Ege	1.553.383	2.991.107	2.813.939	92,6	-5,9
Afyonkarahisar	51.396	86.589	92.884	68,5	7,3
Aydın	208.222	209.809	199.015	0,8	-5,1
Denizli	129.297	364.466	352.033	181,9	-3,4
İzmir	784.997	1.754.337	1.603.800	123,5	-8,6
Kütahya	43.478	61.957	65.686	42,5	6,0
Manisa	133.272	218.574	200.776	64,0	-8,1
Muğla	155.757	242.668	211.581	55,8	-12,8
Uşak	46.965	52.706	88.164	12,2	67,3
Doğu Marmara	1.624.314	2.877.076	2.617.231	77,1	-9,0
Bilecik	26.935	16.968	34.250	-37,0	101,9
Bolu	34.404	60.512	67.310	75,9	11,2
Bursa	778.489	1.091.484	1.023.475	40,2	-6,2
Düzce	56.072	140.773	128.591	151,1	-8,7
Eskişehir	129.801	217.020	175.323	67,2	-19,2
Kocaeli	380.319	857.913	797.597	125,6	-7,0
Sakarya	183.019	387.182	323.696	111,6	-16,4
Yalova	35.275	105.224	66.989	198,3	-36,3
Batı Anadolu	2.106.858	3.836.032	3.053.278	82,1	-20,4
Ankara	1.749.221	3.269.618	2.423.641	86,9	-25,9
Karaman	18.300	29.241	37.163	59,8	27,1
Konya	339.336	537.173	592.473	58,3	10,3
Akdeniz	1.819.083	2.900.192	2.761.042	59,4	-4,8
Adana	542.275	676.833	805.861	24,8	19,1
Antalya	632.146	915.343	782.836	44,8	-14,5
Burdur	24.878	35.146	49.655	41,3	41,3
Hatay	134.296	213.256	268.797	58,8	26,0
Isparta	34.966	57.009	38.617	63,0	-32,3
Mersin	258.773	662.122	587.201	155,9	-11,3
Kahramanmaraş	117.978	178.872	137.823	51,6	-22,9
Osmaniye	73.772	161.611	90.252	119,1	-44,2
Orta Anadolu	479.506	666.102	711.498	38,9	6,8
Aksaray	24.718	44.399	59.933	79,6	35,0
Kayseri	238.419	312.895	378.523	31,2	21,0
Kırıkkale	25.786	27.079	20.468	5,0	-24,4
Kırşehir	19.238	28.537	14.009	48,3	-50,9
Nevşehir	29.223	26.111	28.142	-10,6	7,8
Niğde	23.746	62.652	47.164	163,8	-24,7
Sivas	91.004	126.988	124.613	39,5	-1,9
Yozgat	27.371	37.439	38.645	36,8	3,2

Tablo 12. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Tutarları ⁽¹⁾ (Devam)

(Bin TL)

İller ve Bölgeler ⁽²⁾	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
Batı Karadeniz	537.564	712.855	761.526	32,6	6,8
Amasya	45.240	46.825	38.620	3,5	-17,5
Bartın	13.157	27.426	48.841	108,5	78,1
Çankırı	12.290	24.957	29.481	103,1	18,1
Çorum	47.476	98.178	91.620	106,8	-6,7
Karabük	36.594	38.670	57.902	5,7	49,7
Kastamonu	20.109	63.570	31.073	216,1	-51,1
Samsun	239.031	233.086	264.405	-2,5	13,4
Sinop	8.672	16.785	22.026	93,5	31,2
Tokat	63.225	47.208	72.234	-25,3	53,0
Zonguldak	51.770	116.151	105.324	124,4	-9,3
Doğu Karadeniz	353.450	733.024	666.059	107,4	-9,1
Artvin	11.709	45.812	34.483	291,3	-24,7
Giresun	37.647	96.898	69.065	157,4	-28,7
Gümüşhane	8.753	24.489	18.793	179,8	-23,3
Ordu	55.278	125.358	119.713	126,8	-4,5
Rize	47.264	78.230	56.766	65,5	-27,4
Trabzon	192.800	362.236	367.239	87,9	1,4
Kuzeydoğu Anadolu	266.054	392.933	517.898	47,7	31,8
Ağrı	97.446	82.332	78.345	-15,5	-4,8
Ardahan	7.118	17.119	34.563	140,5	101,9
Bayburt	6.050	11.743	13.896	94,1	18,3
Erzincan	12.736	22.681	29.848	78,1	31,6
Erzurum	73.970	199.232	278.984	169,3	40,0
İğdır	39.425	26.909	31.311	-31,7	16,4
Kars	29.309	32.917	50.952	12,3	54,8
Ortadoğu Anadolu	457.161	836.707	738.976	83,0	-11,7
Bingöl	36.079	75.812	64.825	110,1	-14,5
Bitlis	45.188	68.752	61.040	52,1	-11,2
Elazığ	90.399	156.536	119.380	73,2	-23,7
Hakkari	17.527	47.617	22.314	171,7	-53,1
Malatya	80.770	161.829	96.617	100,4	-40,3
Muş	69.366	113.449	83.382	63,6	-26,5
Tunceli	6.501	7.783	10.750	19,7	38,1
Van	111.332	204.929	280.667	84,1	37,0
Güneydoğu Anadolu	1.495.133	2.272.235	2.493.329	52,0	9,7
Adıyaman	55.496	106.581	139.868	92,1	31,2
Batman	136.751	193.483	149.830	41,5	-22,6
Diyarbakır	270.405	524.394	490.329	93,9	-6,5
Gaziantep	448.255	619.452	784.311	38,2	26,6
Kilis	6.900	13.412	11.937	94,4	-11,0
Mardin	177.231	240.849	223.049	35,9	-7,4
Siirt	20.095	41.232	53.490	105,2	29,7
Şanlıurfa	341.344	434.289	499.442	27,2	15,0
Şırnak	38.657	98.543	141.073	154,9	43,2
Diğer ⁽³⁾	28	75	0	163,8	-100,0
Toplam	17.054.983	29.380.552	27.316.056	72,3	-7,0

Kaynak: TBBRM.

(1) 1.000.000.000 TL ve üstü tutara sahip karşılıksız işlemi yapılan çekler rapora dahil edilmemiştir.

(2) 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'ndaki İstatistiki Bölge Birimleri sınıflandırılması kullanılmıştır.

(3) Bankaların Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve yurt dışı şubelerine ait bildirimlerdir.

Tablo 13. Mevduat Miktarları (2019)

(Bin TL)

İller	Tasarruf Mevduatı	Tasarruf Mevduatı (TL)	Tasarruf Mevduatı (DTH)	Diğer Mevduat	Diğer Mevduat (TL)	Diğer Mevduat (DTH)	Toplam Mevduat
Adana	27.760.429	18.101.208	9.659.221	8.126.466	4.802.023	3.324.443	35.886.895
Adıyaman	2.962.935	1.738.354	1.224.581	812.370	683.051	129.319	3.775.305
Afyonkarahisar	6.557.354	3.394.582	3.162.772	1.673.189	956.332	716.857	8.230.543
Ağrı	1.270.876	780.772	490.104	461.603	396.305	65.298	1.732.479
Aksaray	5.147.801	1.887.590	3.260.211	1.058.412	737.921	320.491	6.206.213
Amasya	2.529.477	1.450.608	1.078.869	514.272	399.053	115.219	3.043.749
Ankara	141.734.228	72.391.977	69.342.251	181.700.636	115.869.716	65.830.920	323.434.864
Antalya	49.846.794	28.034.384	21.812.410	17.963.467	6.710.027	11.253.440	67.810.261
Ardahan	509.720	359.892	149.828	129.466	120.039	9.427	639.186
Artvin	1.698.381	1.087.199	611.182	362.258	309.903	52.355	2.060.639
Aydın	17.028.362	10.685.248	6.343.114	3.453.656	2.023.961	1.429.695	20.482.018
Balıkesir	18.392.225	10.958.423	7.433.802	3.451.887	2.428.374	1.023.513	21.844.112
Bartın	2.273.356	1.433.344	840.012	376.776	309.951	66.825	2.650.132
Batman	2.624.352	1.502.626	1.121.726	1.085.152	859.809	225.343	3.709.504
Bayburt	441.684	210.889	230.795	137.724	123.001	14.723	579.408
Bilecik	1.756.714	1.071.534	685.180	525.691	395.392	130.299	2.282.405
Bingöl	1.426.881	655.209	771.672	369.259	330.111	39.148	1.796.140
Bitlis	901.782	584.476	317.306	469.336	432.575	36.761	1.371.118
Bolu	3.336.262	1.996.385	1.339.877	807.278	579.135	228.143	4.143.540
Burdur	3.148.912	1.835.150	1.313.762	696.764	416.626	280.138	3.845.676
Bursa	43.765.429	23.367.981	20.397.448	22.760.832	10.590.025	12.170.807	66.526.261
Çanakkale	7.364.100	5.021.058	2.343.042	1.413.273	1.131.255	282.018	8.777.373
Çankırı	1.592.525	932.629	659.896	459.224	323.213	136.011	2.051.749
Çorum	4.781.581	2.393.937	2.387.644	988.459	641.632	346.827	5.770.040
Denizli	16.162.640	9.103.812	7.058.828	6.120.707	2.830.829	3.289.878	22.283.347
Diyarbakır	7.827.753	4.663.823	3.163.930	2.843.076	2.239.884	603.192	10.670.829
Düzce	2.956.362	1.631.635	1.324.727	891.238	626.163	265.075	3.847.600
Edirne	6.257.436	4.212.717	2.044.719	1.279.502	832.318	447.184	7.536.938
Elazığ	4.936.199	2.403.913	2.532.286	1.599.472	852.592	746.880	6.535.671
Erzincan	2.629.187	1.365.866	1.263.321	371.212	315.668	55.544	3.000.399
Erzurum	3.258.639	1.806.436	1.452.203	1.388.987	1.187.080	201.907	4.647.626
Eskişehir	13.284.570	7.636.760	5.647.810	5.736.980	3.777.836	1.959.144	19.021.550
Gaziantep	15.095.302	7.623.258	7.472.044	14.901.720	4.305.816	10.595.904	29.997.022
Giresun	4.693.094	2.726.635	1.966.459	693.082	526.043	167.039	5.386.176
Gümüşhane	1.082.433	537.021	545.412	163.928	145.851	18.077	1.246.361
Hakkari	701.725	480.496	221.229	584.527	500.406	84.121	1.286.252
Hatay	18.492.333	9.024.441	9.467.892	4.517.369	2.382.750	2.134.619	23.009.702
İğdır	1.167.465	554.981	612.484	266.719	185.044	81.675	1.434.184
İsparta	6.201.241	3.286.007	2.915.234	1.130.161	843.663	286.498	7.331.402
İstanbul	614.733.094	266.208.243	348.524.851	507.359.426	237.377.087	269.982.339	1.122.092.520
İzmir	99.189.816	57.329.767	41.860.049	36.446.686	18.362.484	18.084.202	135.636.502
Kahramanmaraş	6.321.130	3.141.679	3.179.451	2.589.295	1.528.771	1.060.524	8.910.425
Karabük	2.622.978	1.685.632	937.346	933.719	476.829	456.890	3.556.697
Karaman	2.834.562	1.370.692	1.463.870	1.111.730	522.836	588.894	3.946.292
Kars	1.382.745	957.927	424.818	617.029	493.735	123.294	1.999.774
Kastamonu	3.260.687	2.175.788	1.084.899	2.502.477	620.295	1.882.182	5.763.164

Tablo 13. Mevduat Miktarları (2019) (Devam)

(Bin TL)

İller	Tasarruf Mevduatı	Tasarruf Mevduatı (TL)	Tasarruf Mevduatı (DTH)	Diğer Mevduat	Diğer Mevduat (TL)	Diğer Mevduat (DTH)	Toplam Mevduat
Kayseri	15.592.702	6.842.120	8.750.582	7.535.063	4.008.205	3.526.858	23.127.765
Kırıkkale	2.159.142	1.279.946	879.196	445.642	389.983	55.659	2.604.784
Kırklareli	5.350.745	3.658.597	1.692.148	844.226	669.933	174.293	6.194.971
Kırşehir	3.034.021	1.306.613	1.727.408	480.747	298.218	182.529	3.514.768
Kilis	592.215	312.726	279.489	248.266	222.648	25.618	840.481
Kocaeli	23.328.092	13.338.445	9.989.647	27.909.711	16.755.109	11.154.602	51.237.803
Konya	20.834.018	10.562.929	10.271.089	8.877.919	5.334.195	3.543.724	29.711.937
Kütahya	4.496.937	2.011.986	2.484.951	1.404.757	914.568	490.189	5.901.694
Malatya	6.556.641	3.574.836	2.981.805	1.428.439	1.038.436	390.003	7.985.080
Manisa	14.659.053	9.567.051	5.092.002	5.303.345	3.221.943	2.081.402	19.962.398
Mardin	3.007.852	1.557.601	1.450.251	1.778.631	1.179.089	599.542	4.786.483
Mersin	24.131.957	14.685.813	9.446.144	6.464.329	4.000.430	2.463.899	30.596.286
Muğla	25.129.034	15.069.840	10.059.194	4.557.059	2.756.198	1.800.861	29.686.093
Muş	1.003.224	595.268	407.956	388.900	354.816	34.084	1.392.124
Neveşehir	4.208.818	1.604.576	2.604.242	928.186	655.741	272.445	5.137.004
Niğde	2.579.674	1.553.979	1.025.695	819.917	606.993	212.924	3.399.591
Ordu	6.365.956	4.121.678	2.244.278	1.137.446	858.285	279.161	7.503.402
Osmaniye	2.721.650	1.839.873	881.777	642.975	525.984	116.991	3.364.625
Rize	3.525.843	1.986.421	1.539.422	1.185.877	1.077.170	108.707	4.711.720
Sakarya	8.749.046	4.854.249	3.894.797	4.000.218	2.133.959	1.866.259	12.749.264
Samsun	12.646.958	7.367.958	5.279.000	3.361.026	2.675.970	685.056	16.007.984
Siirt	1.068.709	690.960	377.749	522.841	472.384	50.457	1.591.550
Sinop	2.215.078	1.306.973	908.105	393.824	322.427	71.397	2.608.902
Sivas	6.259.341	3.311.371	2.947.970	1.420.661	1.032.832	387.829	7.680.002
Şanlıurfa	5.800.961	3.806.030	1.994.931	1.918.922	1.592.651	326.271	7.719.883
Şırnak	1.209.110	719.123	489.987	765.110	633.085	132.025	1.974.220
Tekirdağ	12.386.473	8.189.947	4.196.526	4.422.875	2.222.114	2.200.761	16.809.348
Tokat	3.479.336	2.054.958	1.424.378	650.139	535.173	114.966	4.129.475
Trabzon	12.064.397	5.884.471	6.179.926	2.555.286	1.918.345	636.941	14.619.683
Tunceli	1.494.365	807.698	686.667	180.253	152.252	28.001	1.674.618
Uşak	5.902.336	3.001.397	2.900.939	944.108	614.974	329.134	6.846.444
Van	3.377.601	2.223.502	1.154.099	1.139.391	996.227	143.164	4.516.992
Yalova	4.466.916	2.274.141	2.192.775	1.492.109	557.202	934.907	5.959.025
Yozgat	3.715.775	1.489.392	2.226.383	508.045	401.360	106.685	4.223.820
Yurt Dışı	141.063.724	30.780.280	110.283.444	37.207.575	2.917.673	34.289.902	178.271.299
Zonguldak	8.323.732	5.114.556	3.209.176	1.588.910	1.228.883	360.027	9.912.642

Kaynak: BDDK.

Tablo 14. Banka Grupları İtibarıyla Kredi Miktarları (2019)

(Bin TL)

İller	Toplam Nakdi Krediler	Nakdi Krediler	Takipteki Alacaklar	Gayrinakdi Krediler
Adana	48.381.727	44.475.009	3.906.718	9.381.657
Adıyaman	5.685.870	5.374.396	311.474	979.695
Afyonkarahisar	10.857.599	10.233.735	623.864	664.962
Ağrı	3.150.889	2.994.477	156.412	406.974
Aksaray	5.252.361	5.084.228	168.133	703.447
Amasya	5.097.848	4.842.779	255.069	347.948
Ankara	386.495.351	366.629.917	19.865.434	158.590.009
Antalya	97.818.201	92.908.824	4.909.377	16.010.007
Ardahan	1.417.910	1.337.984	79.926	42.586
Artvin	2.640.750	2.514.385	126.365	172.321
Aydın	22.653.607	21.602.243	1.051.364	1.531.498
Balıkesir	23.676.894	22.404.109	1.272.785	2.841.125
Bartın	2.761.382	2.576.176	185.206	311.363
Batman	4.502.794	4.160.514	342.280	1.771.345
Bayburt	810.002	790.480	19.522	48.005
Bilecik	5.246.065	5.041.691	204.374	159.633
Bingöl	1.739.671	1.653.367	86.304	262.171
Bitlis	2.673.186	2.562.646	110.540	957.691
Bolu	5.137.235	4.970.314	166.921	560.384
Burdur	4.779.135	4.560.729	218.406	253.965
Bursa	86.938.585	83.542.521	3.396.064	18.910.140
Çanakkale	9.660.736	9.124.091	536.645	634.509
Çankırı	3.834.318	3.699.837	134.481	149.122
Çorum	9.774.524	9.295.543	478.981	1.679.878
Denizli	50.683.452	48.606.154	2.077.298	7.627.485
Diyarbakır	16.185.480	14.882.538	1.302.942	3.900.843
Düzce	6.275.823	5.738.537	537.286	541.304
Edirne	7.960.382	7.698.223	262.159	551.234
Elazığ	10.263.763	9.701.217	562.546	2.824.896
Erzincan	2.733.854	2.623.234	110.620	217.851
Erzurum	12.235.160	11.607.159	628.001	1.386.419
Eskişehir	18.480.460	17.525.079	955.381	3.688.345
Gaziantep	68.260.327	62.909.339	5.350.988	17.844.736
Giresun	6.061.843	5.769.643	292.200	734.722
Gümüşhane	1.589.126	1.534.370	54.756	68.925
Hakkari	2.042.154	2.002.083	40.071	171.677
Hatay	32.566.421	29.851.874	2.714.547	13.202.238
İğdır	1.878.378	1.713.371	165.007	129.100
Isparta	6.328.240	6.022.883	305.357	629.983
İstanbul	1.104.903.258	1.044.264.020	60.639.238	373.383.124
İzmir	140.818.974	134.824.197	5.994.777	27.764.511
Kahramanmaraş	22.787.705	22.008.265	779.440	5.425.480
Karabük	5.182.494	5.006.813	175.681	3.401.058
Karaman	4.710.748	4.544.927	165.821	999.708
Kars	2.993.321	2.850.229	143.092	171.935
Kastamonu	6.286.436	6.055.388	231.048	383.507
Kayseri	28.181.592	26.731.740	1.449.852	6.130.256
Kırıkkale	3.930.381	3.673.800	256.581	684.477
Kırklareli	7.584.727	7.150.803	433.924	367.713
Kırşehir	4.975.607	4.828.917	146.690	406.735

Tablo 14. Banka Grupları İtibarıyla Kredi Miktarları (2019) (Devam)

(Bin TL)

İller	Toplam Nakdi Krediler	Nakdi Krediler	Takipteki Alacaklar	Gayrinakdi Krediler
Kilis	1.184.234	1.121.704	62.530	484.579
Kocaeli	62.466.476	58.431.339	4.035.137	23.691.286
Konya	52.141.729	48.661.056	3.480.673	8.287.555
Kütahya	7.933.669	7.115.493	818.176	1.008.746
Malatya	9.467.177	8.938.916	528.261	1.317.007
Manisa	29.160.692	27.410.510	1.750.182	4.336.149
Mardin	7.023.574	6.224.093	799.481	1.024.287
Mersin	35.429.173	33.123.817	2.305.356	5.711.804
Muğla	26.484.626	25.563.641	920.985	2.324.925
Muş	2.360.018	2.256.381	103.637	502.620
Nevşehir	4.619.981	4.427.087	192.894	400.767
Niğde	4.774.314	4.581.419	192.895	516.102
Ordu	10.296.291	9.874.073	422.218	916.270
Osmaniye	7.498.693	7.016.468	482.225	948.243
Rize	8.775.820	8.558.350	217.470	734.175
Sakarya	18.343.570	17.402.448	941.122	3.241.731
Samsun	21.043.738	19.948.391	1.095.347	3.671.733
Siirt	5.320.914	5.187.683	133.231	1.359.480
Sinop	2.817.415	2.707.931	109.484	116.448
Sivas	9.036.282	8.419.995	616.287	753.258
Şanlıurfa	14.330.932	13.192.029	1.138.903	1.934.281
Şırnak	2.756.712	2.631.023	125.689	646.173
Tekirdağ	22.771.776	21.502.383	1.269.393	2.582.313
Tokat	6.795.297	6.423.431	371.866	466.969
Trabzon	16.032.544	15.407.431	625.113	2.873.257
Tunceli	1.168.254	1.136.704	31.550	72.897
Uşak	6.433.803	6.100.550	333.253	702.427
Van	7.743.796	7.325.156	418.640	1.671.144
Yalova	5.787.642	5.563.312	224.330	4.013.367
Yozgat	5.556.577	5.271.301	285.276	451.959
Yurt Dışı	53.359.745	51.631.300	1.728.445	46.729.756
Zonguldak	9.272.195	8.715.878	556.317	1.269.854

Kaynak: BDDK.

Tablo 15. Mevduatın Krediyeye Dönüşüm Oranı ve Sorunlu Kredi Oranı

(%)

İller	Toplam Nakdi Kredi Toplam Mevduat Oranı		Takipteki Alacaklar Toplam Nakdi Kredi Oranı	
	2018	2019	2018	2019
Adana	160,0	134,8	5,3	8,1
Adıyaman	196,8	150,6	3,4	5,5
Afyonkarahisar	155,7	131,9	5,4	5,8
Ağrı	206,4	181,9	4,2	5,0
Aksaray	98,2	84,6	2,7	3,2
Amasya	190,3	167,5	5,0	5,0
Ankara	125,9	119,5	3,8	5,1
Antalya	176,9	144,3	4,3	5,0
Ardahan	257,2	221,8	2,6	5,6
Artvin	138,2	128,2	3,8	4,8
Aydın	122,7	110,6	4,4	4,6
Balıkesir	117,5	108,4	3,6	5,4
Bartın	112,2	104,2	4,1	6,7
Batman	133,6	121,4	7,2	7,6
Bayburt	135,2	139,7	2,7	2,4
Bilecik	261,4	229,9	3,2	3,9
Bingöl	108,3	96,9	4,5	5,0
Bitlis	216,1	195,0	4,5	4,1
Bolu	151,1	124,0	3,4	3,3
Burdur	139,4	124,3	3,3	4,6
Bursa	154,1	130,7	2,8	3,9
Çanakkale	112,4	110,1	3,1	5,6
Çankırı	214,8	186,9	2,9	3,5
Çorum	195,8	169,4	4,3	4,9
Denizli	265,8	227,5	2,1	4,1
Diyarbakır	182,7	151,7	6,9	8,1
Düzce	204,6	163,1	5,5	8,6
Edirne	112,7	105,6	3,0	3,3
Elazığ	160,1	157,0	5,0	5,5
Erzincan	99,3	91,1	2,7	4,1
Erzurum	273,9	263,3	3,1	5,1
Eskişehir	105,5	97,2	4,5	5,2
Gaziantep	271,7	227,6	5,5	7,8
Giresun	117,9	112,5	4,3	4,8
Gümüşhane	134,0	127,5	1,8	3,5
Hakkari	168,8	158,8	2,1	2,0
Hatay	162,1	141,5	7,3	8,3
İğdır	145,4	131,0	8,0	8,8
Isparta	95,9	86,3	4,4	4,8
İstanbul	112,4	98,5	3,6	5,5
İzmir	110,5	103,8	3,6	4,3
Kahramanmaraş	300,0	255,7	2,6	3,4

Tablo 15. Mevduatın Krediyeye Dönüşüm Oranı ve Sorunlu Kredi Oranı (Devam)

(%)

İller	Toplam Nakdi Kredi Toplam Mevduat Oranı		Takipteki Alacaklar Toplam Nakdi Kredi Oranı	
	2018	2019	2018	2019
Karabük	167,6	145,7	2,7	3,4
Karaman	143,5	119,4	3,1	3,5
Kars	180,7	149,7	3,6	4,8
Kastamonu	150,2	109,1	3,2	3,7
Kayseri	144,5	121,9	4,1	5,1
Kırıkkale	182,3	150,9	5,5	6,5
Kırklareli	127,9	122,4	4,0	5,7
Kırşehir	168,8	141,6	2,6	3,0
Kilis	110,6	140,9	6,1	5,3
Kocaeli	130,5	121,9	3,3	6,5
Konya	207,5	175,5	3,5	6,7
Kütahya	156,0	134,4	5,4	10,3
Malatya	141,4	118,6	4,9	5,6
Manisa	161,6	146,1	5,4	6,0
Mardin	201,1	146,7	7,7	11,4
Mersin	125,1	115,8	6,0	6,5
Muğla	99,0	89,2	3,4	3,5
Muş	198,9	169,5	3,7	4,4
Nevşehir	108,8	89,9	3,8	4,2
Niğde	163,8	140,4	3,3	4,0
Ordu	158,2	137,2	3,2	4,1
Osmaniye	265,8	222,9	5,7	6,4
Rize	195,5	186,3	2,2	2,5
Sakarya	174,9	143,9	4,3	5,1
Samsun	151,5	131,5	4,9	5,2
Siirt	348,8	334,3	2,0	2,5
Sinop	115,8	108,0	3,4	3,9
Sivas	139,7	117,7	6,0	6,8
Şanlıurfa	212,8	185,6	7,5	8,0
Şırnak	159,3	139,6	3,9	4,6
Tekirdağ	162,3	135,5	3,9	5,6
Tokat	188,7	164,5	5,2	5,5
Trabzon	126,9	109,7	3,4	3,9
Tunceli	71,9	69,8	2,4	2,7
Uşak	107,6	94,0	4,5	5,2
Van	200,1	171,4	4,1	5,4
Yalova	89,4	97,1	2,9	3,9
Yozgat	149,0	131,6	3,7	5,1
Zonguldak	81,9	93,5	5,9	6,0
Türkiye Geneli	122,3	109,3	3,9	5,4

Kaynak: BDDK.

Tablo 16. Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları

İller	Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Adana	45.537	46.383	48.252	1,9	4,0
Adıyaman	6.635	7.057	7.352	6,4	4,2
Afyonkarahisar	12.999	13.537	13.958	4,1	3,1
Ağrı	4.378	4.583	4.841	4,7	5,6
Amasya	6.558	6.655	6.790	1,5	2,0
Ankara	134.200	136.089	138.523	1,4	1,8
Antalya	80.751	83.033	86.775	2,8	4,5
Artvin	4.148	4.325	4.417	4,3	2,1
Aydın	25.253	25.883	26.513	2,5	2,4
Balıkesir	28.846	29.853	30.098	3,5	0,8
Bilecik	4.491	4.607	4.676	2,6	1,5
Bingöl	2.685	2.892	2.952	7,7	2,1
Bitlis	3.299	3.385	3.416	2,6	0,9
Bolu	6.955	7.123	7.219	2,4	1,3
Burdur	7.092	7.320	7.509	3,2	2,6
Bursa	82.760	85.169	87.498	2,9	2,7
Çanakkale	13.815	14.383	14.776	4,1	2,7
Çankırı	2.660	2.717	2.804	2,1	3,2
Çorum	11.004	11.222	11.302	2,0	0,7
Denizli	24.063	24.606	25.183	2,3	2,3
Diyarbakır	14.133	14.949	15.589	5,8	4,3
Edirne	9.291	9.568	9.830	3,0	2,7
Elazığ	8.719	9.066	9.234	4,0	1,9
Erzincan	4.036	4.139	4.176	2,6	0,9
Erzurum	9.778	10.046	10.145	2,7	1,0
Eskişehir	22.244	22.830	23.268	2,6	1,9
Gaziantep	41.771	41.889	43.199	0,3	3,1
Giresun	7.384	7.775	7.955	5,3	2,3
Gümüşhane	1.914	1.956	2.003	2,2	2,4
Hakkari	1.956	2.077	2.127	6,2	2,4
Hatay	24.648	26.626	27.763	8,0	4,3
Isparta	9.045	9.297	9.480	2,8	2,0
İçel	40.110	41.405	42.517	3,2	2,7
İstanbul	498.838	502.353	511.245	0,7	1,8
İzmir	129.236	131.904	134.425	2,1	1,9
Kars	3.309	3.361	3.353	1,6	-0,2
Kastamonu	8.028	8.231	8.398	2,5	2,0
Kayseri	31.961	32.636	33.761	2,1	3,4
Kırklareli	8.539	8.824	8.837	3,3	0,1
Kırşehir	3.989	4.103	4.198	2,9	2,3
Kocaeli	46.751	47.868	48.529	2,4	1,4
Konya	54.339	55.873	57.486	2,8	2,9
Kütahya	10.173	10.502	10.649	3,2	1,4
Malatya	11.944	12.286	12.362	2,9	0,6

Tablo 16. Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları (Devam)

İller	Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Manisa	30.500	31.418	32.147	3,0	2,3
Kahramanmaraş	16.144	16.942	17.459	4,9	3,1
Mardin	7.621	8.375	8.721	9,9	4,1
Muğla	35.667	37.328	38.913	4,7	4,2
Muş	3.343	3.542	3.594	6,0	1,5
Nevşehir	7.230	7.511	7.822	3,9	4,1
Niğde	6.349	6.718	7.117	5,8	5,9
Ordu	11.486	12.244	12.495	6,6	2,0
Rize	7.050	7.148	7.334	1,4	2,6
Sakarya	20.765	21.407	21.796	3,1	1,8
Samsun	26.638	27.480	27.743	3,2	1,0
Siirt	2.290	2.380	2.490	3,9	4,6
Sinop	4.034	4.215	4.395	4,5	4,3
Sivas	10.136	10.457	10.600	3,2	1,4
Tekirdağ	24.568	25.386	25.593	3,3	0,8
Tokat	9.036	9.287	9.529	2,8	2,6
Trabzon	15.080	15.585	15.895	3,3	2,0
Tunceli	1.066	1.117	1.141	4,8	2,1
Şanlıurfa	26.491	27.140	28.178	2,4	3,8
Uşak	7.718	8.035	8.084	4,1	0,6
Van	10.581	11.060	11.291	4,5	2,1
Yozgat	7.723	7.915	8.172	2,5	3,2
Zonguldak	9.973	10.035	10.203	0,6	1,7
Aksaray	8.014	8.342	8.689	4,1	4,2
Bayburt	995	1.073	1.144	7,8	6,6
Karaman	4.660	4.929	4.951	5,8	0,4
Kırıkkale	4.776	4.864	4.914	1,8	1,0
Batman	5.661	5.748	5.853	1,5	1,8
Şırnak	4.347	4.467	4.014	2,8	-10,1
Bartın	3.558	3.712	3.721	4,3	0,2
Ardahan	1.203	1.239	1.245	3,0	0,5
İğdır	2.423	2.466	2.461	1,8	-0,2
Yalova	7.015	7.096	7.242	1,2	2,1
Karabük	5.263	5.413	5.446	2,9	0,6
Kilis	2.049	2.132	2.279	4,1	6,9
Osmaniye	8.283	8.579	8.908	3,6	3,8
Düzce	7.127	7.415	7.586	4,0	2,3
Toplam	1.877.128	1.920.586	1.964.548	2,3	2,3

Kaynak: GİB.

Tablo 17. Kurumlar Vergisi Faal Mükellef Sayıları

İller	Kurumlar Vergisi Faal Mükellef Sayıları			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Adana	14.752	15.465	16.097	4,8	4,1
Adıyaman	2.133	2.300	2.338	7,8	1,7
Afyonkarahisar	4.056	4.274	4.423	5,4	3,5
Ağrı	1.432	1.529	1.558	6,8	1,9
Amasya	1.525	1.578	1.641	3,5	4,0
Ankara	84.815	88.146	91.572	3,9	3,9
Antalya	27.971	30.086	32.096	7,6	6,7
Artvin	980	1.054	1.082	7,6	2,7
Aydın	7.297	7.557	7.835	3,6	3,7
Balıkesir	5.950	6.377	6.659	7,2	4,4
Bilecik	1.022	1.073	1.120	5,0	4,4
Bingöl	1.460	1.525	1.548	4,5	1,5
Bitlis	1.163	1.236	1.316	6,3	6,5
Bolu	1.948	1.997	2.136	2,5	7,0
Burdur	1.798	1.887	1.979	4,9	4,9
Bursa	28.680	30.990	32.730	8,1	5,6
Çanakkale	3.375	3.637	3.819	7,8	5,0
Çankırı	755	804	811	6,5	0,9
Çorum	2.495	2.633	2.770	5,5	5,2
Denizli	7.516	7.884	8.269	4,9	4,9
Diyarbakır	7.304	7.904	8.250	8,2	4,4
Edirne	2.425	2.511	2.630	3,5	4,7
Elazığ	3.242	3.344	3.428	3,1	2,5
Erzincan	1.055	1.115	1.130	5,7	1,3
Erzurum	2.903	3.035	3.087	4,5	1,7
Eskişehir	6.455	6.760	7.003	4,7	3,6
Gaziantep	13.336	14.670	15.854	10,0	8,1
Giresun	1.907	2.033	2.092	6,6	2,9
Gümüşhane	530	562	598	6,0	6,4
Hakkari	871	936	959	7,5	2,5
Hatay	8.966	9.932	10.423	10,8	4,9
Isparta	2.830	2.927	3.048	3,4	4,1
İçel	14.170	15.420	16.502	8,8	7,0
İstanbul	283.936	302.285	320.576	6,5	6,1
İzmir	47.493	50.449	53.110	6,2	5,3
Kars	783	818	838	4,5	2,4
Kastamonu	1.534	1.654	1.719	7,8	3,9
Kayseri	10.557	11.248	11.867	6,5	5,5
Kırklareli	1.968	2.085	2.182	5,9	4,7
Kırşehir	1.003	1.042	1.060	3,9	1,7
Kocaeli	16.639	17.442	18.253	4,8	4,6
Konya	16.122	17.084	18.003	6,0	5,4
Kütahya	2.350	2.476	2.499	5,4	0,9
Malatya	3.745	4.016	4.172	7,2	3,9
Manisa	6.342	6.709	7.101	5,8	5,8

Tablo 17. Kurumlar Vergisi Faal Mükellef Sayıları (Devam)

İller	Kurumlar Vergisi Faal Mükellef Sayıları			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019
Kahramanmaraş	4.625	4.899	5.132	5,9	4,8
Mardin	4.178	4.542	4.763	8,7	4,9
Muğla	10.286	11.037	11.719	7,3	6,2
Muş	1.211	1.273	1.278	5,1	0,4
Nevşehir	2.483	2.656	2.911	7,0	9,6
Niğde	1.401	1.491	1.580	6,4	6,0
Ordu	2.737	2.850	2.931	4,1	2,8
Rize	1.872	1.949	2.033	4,1	4,3
Sakarya	6.223	6.751	7.072	8,5	4,8
Samsun	6.331	6.692	6.980	5,7	4,3
Siirt	887	960	981	8,2	2,2
Sinop	808	851	872	5,3	2,5
Sivas	3.041	3.204	3.343	5,4	4,3
Tekirdağ	7.391	7.942	8.376	7,5	5,5
Tokat	2.129	2.208	2.235	3,7	1,2
Trabzon	4.912	5.213	5.415	6,1	3,9
Tunceli	279	303	316	8,6	4,3
Şanlıurfa	7.396	7.816	8.120	5,7	3,9
Uşak	1.974	2.112	2.243	7,0	6,2
Van	4.752	4.935	4.984	3,9	1,0
Yozgat	1.745	1.846	1.880	5,8	1,8
Zonguldak	2.507	2.636	2.734	5,1	3,7
Aksaray	2.368	2.558	2.734	8,0	6,9
Bayburt	294	308	315	4,8	2,3
Karaman	1.373	1.469	1.504	7,0	2,4
Kırıkkale	1.269	1.334	1.392	5,1	4,3
Batman	2.883	3.034	3.101	5,2	2,2
Şırnak	2.451	2.604	2.572	6,2	-1,2
Bartın	631	659	687	4,4	4,2
Ardahan	261	281	280	7,7	-0,4
İğdır	814	869	896	6,8	3,1
Yalova	2.129	2.347	2.564	10,2	9,2
Karabük	1.211	1.246	1.259	2,9	1,0
Kilis	599	778	814	29,9	4,6
Osmaniye	1.985	2.071	2.151	4,3	3,9
Düzce	2.217	2.409	2.554	8,7	6,0
Toplam	759.242	806.622	848.904	6,2	5,2

Kaynak: GİB.

Tablo 18. Ticaret Hacmi

(Milyon TL)

İller	2016	2017	Değişim (%)	İller	2016	2017	Değişim (%)
Adana	100.926	128.963	27,8	Konya	129.492	168.414	30,1
Adıyaman	9.402	11.137	18,4	Kütahya	12.226	14.983	22,5
Afyonkarahisar	18.458	24.197	31,1	Malatya	14.724	18.382	24,8
Ağrı	4.927	5.949	20,7	Manisa	49.751	64.304	29,3
Amasya	6.689	8.626	29,0	Kahramanmaraş	38.770	51.653	33,2
Ankara	687.309	899.699	30,9	Mardin	23.233	34.723	49,5
Antalya	108.016	144.076	33,4	Muğla	28.902	39.003	35,0
Artvin	2.274	3.535	55,5	Muş	4.300	23.272	441,2
Aydın	26.577	34.308	29,1	Nevşehir	9.122	11.687	28,1
Balıkesir	39.822	50.884	27,8	Niğde	7.758	9.794	26,3
Bilecik	5.824	7.241	24,3	Ordu	18.522	20.938	13,0
Bingöl	3.321	4.491	35,2	Rize	11.041	14.373	30,2
Bitlis	5.274	7.967	51,1	Sakarya	58.356	86.784	48,7
Bolu	12.834	16.419	27,9	Samsun	46.482	59.919	28,9
Burdur	10.179	12.068	18,6	Siirt	5.486	8.626	57,3
Bursa	238.761	324.397	35,9	Sinop	3.101	2.629	-15,2
Çanakkale	12.100	15.798	30,6	Sivas	15.736	18.716	18,9
Çankırı	5.008	6.006	19,9	Tekirdağ	52.589	65.710	24,9
Çorum	16.830	22.753	35,2	Tokat	9.479	11.712	23,6
Denizli	79.828	104.415	30,8	Trabzon	30.965	36.128	16,7
Diyarbakır	47.259	59.953	26,9	Tunceli	963	974	1,1
Edirne	12.583	14.485	15,1	Şanlıurfa	39.167	62.776	60,3
Elazığ	17.206	22.800	32,5	Uşak	13.642	17.032	24,9
Erzincan	3.284	4.621	40,7	Van	16.789	27.183	61,9
Erzurum	16.855	20.930	24,2	Yozgat	9.470	13.308	40,5
Eskişehir	39.326	49.088	24,8	Zonguldak	28.264	41.422	46,6
Gaziantep	136.459	179.400	31,5	Aksaray	12.233	15.844	29,5
Giresun	8.689	10.590	21,9	Bayburt	732	782	6,9
Gümüşhane	1.180	1.735	47,1	Karaman	9.789	12.073	23,3
Hakkari	1.662	2.585	55,5	Kırıkkale	5.746	9.340	62,5
Hatay	80.411	116.189	44,5	Batman	19.539	23.174	18,6
Isparta	9.449	12.125	28,3	Şırnak	6.807	12.043	76,9
Mersin	81.878	101.531	24,0	Bartın	4.253	5.406	27,1
İstanbul	3.217.745	4.191.855	30,3	Ardahan	641	774	20,8
İzmir	376.160	480.776	27,8	Iğdır	2.198	2.454	11,6
Kars	2.248	2.635	17,2	Yalova	7.797	14.224	82,4
Kastamonu	7.275	10.589	45,6	Karabük	14.369	20.499	42,7
Kayseri	71.685	96.381	34,4	Kilis	1.577	4.001	153,8
Kırklareli	9.819	12.259	24,8	Osmaniye	12.132	17.421	43,6
Kırşehir	5.554	7.014	26,3	Düzce	13.637	15.384	12,8
Kocaeli	247.344	338.486	36,8	Toplam	3.289.106	4.323.413	31,4

Kaynak: STB, TEPAV.

Tablo 19. Dış Ticaret Göstergeleri

(Bin Dolar)

İller	İhracat			İthalat			Dış Ticaret Hacmi		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Adana	1.836.671	2.017.698	1.958.474	1.979.631	2.062.409	2.134.336	3.816.302	4.080.107	4.092.809
Adıyaman	137.788	85.269	75.058	86.507	47.771	42.104	224.295	133.039	117.162
Afyonkarahisar	339.840	369.665	404.281	103.279	79.265	76.412	443.119	448.930	480.693
Ağrı	52.047	30.602	36.176	191.469	93.976	96.513	243.516	124.577	132.689
Amasya	93.050	109.959	113.298	40.065	48.448	39.855	133.114	158.407	153.153
Ankara	6.930.439	7.827.802	8.461.118	12.178.015	13.410.355	11.187.748	19.108.454	21.238.157	19.648.866
Antalya	1.581.492	1.668.718	1.771.516	1.285.505	993.249	1.054.500	2.866.997	2.661.968	2.826.017
Artvin	52.924	52.693	48.792	36.298	23.336	23.673	89.222	76.030	72.465
Aydın	692.652	717.904	729.115	241.434	245.139	191.386	934.086	963.043	920.501
Balıkesir	533.760	598.754	575.496	402.148	398.221	406.080	935.908	996.974	981.576
Bilecik	96.923	101.366	92.220	122.158	119.226	49.542	219.080	220.592	141.762
Bingöl	1.688	971	1.134	16.351	988	493	18.040	1.959	1.627
Bitlis	3.989	6.369	5.357	7.937	3.186	1.801	11.926	9.555	7.158
Bolu	141.110	144.544	122.652	191.322	173.379	157.832	332.432	317.923	280.484
Burdur	206.913	201.993	205.414	45.991	36.548	18.410	252.903	238.541	223.824
Bursa	11.066.414	11.716.921	10.870.871	9.524.265	8.892.031	7.891.275	20.590.679	20.608.952	18.762.146
Çanakkale	124.917	152.911	169.804	87.016	85.086	66.273	211.932	237.996	236.077
Çankırı	148.618	183.927	250.555	139.882	143.689	182.152	288.501	327.616	432.707
Çorum	171.714	714.557	1.540.172	220.071	514.916	1.656.618	391.785	1.229.474	3.196.790
Denizli	2.742.274	3.063.896	2.865.567	1.910.261	1.922.732	1.426.737	4.652.535	4.986.628	4.292.304
Diyarbakır	198.064	212.778	218.681	73.880	71.022	72.409	271.944	283.800	291.090
Edirne	42.166	51.762	54.797	95.580	66.722	90.075	137.746	118.484	144.872
Elazığ	321.291	221.191	209.853	50.804	22.688	21.875	372.094	243.879	231.727
Erzincan	10.501	11.244	14.935	8.410	4.723	1.763	18.911	15.967	16.698
Erzurum	17.073	15.283	26.383	38.237	43.095	35.135	55.310	58.378	61.518
Eskişehir	896.696	1.048.551	1.136.902	779.451	890.272	837.130	1.676.146	1.938.823	1.974.032
Gaziantep	6.990.184	7.208.951	7.784.039	5.068.823	4.874.476	5.052.752	12.059.007	12.083.427	12.836.791
Giresun	153.803	149.693	230.770	16.436	21.379	14.095	170.239	171.072	244.865
Gümüşhane	51.258	34.226	50.258	138	4.830	1.318	51.396	39.056	51.576
Hakkari	72.050	58.522	44.440	48.591	38.001	44.705	120.642	96.523	89.145
Hatay	2.410.737	2.965.359	3.045.662	4.254.361	4.142.469	3.729.585	6.665.098	7.107.828	6.775.247
Isparta	193.367	198.749	211.112	85.254	46.601	38.146	278.621	245.350	249.258
Mersin	2.682.629	2.814.211	3.046.772	2.715.794	2.293.598	2.583.063	5.398.423	5.107.809	5.629.836
İstanbul	83.448.092	88.203.471	89.293.166	135.791.869	125.175.604	109.699.519	219.239.961	213.379.075	198.992.685
İzmir	10.934.381	12.264.536	12.256.662	10.912.751	10.585.579	8.695.723	21.847.132	22.850.115	20.952.385
Kars	361	208	487	4.273	10.350	3.240	4.634	10.559	3.727
Kastamonu	92.534	124.748	94.493	189.837	238.641	87.246	282.372	363.390	181.739
Kayseri	1.876.654	2.362.967	2.491.294	1.784.386	1.340.390	1.062.856	3.661.040	3.703.357	3.554.150
Kırklareli	164.326	175.743	188.257	132.565	149.754	189.940	296.891	325.497	378.197
Kırşehir	189.169	225.213	222.932	279.245	326.462	281.603	468.414	551.675	504.535
Kocaeli	8.134.520	9.035.750	9.804.727	22.006.951	14.508.972	8.617.974	30.141.471	23.544.722	18.422.702
Konya	1.548.956	1.782.997	1.992.246	970.334	828.158	760.184	2.519.290	2.611.154	2.752.430
Kütahya	216.016	217.305	219.671	148.381	104.410	83.733	364.397	321.715	303.403
Malatya	235.780	224.177	288.274	125.892	102.412	93.955	361.672	326.590	382.228
Manisa	1.971.952	2.269.716	2.180.495	3.079.661	2.750.865	2.237.316	5.051.613	5.020.582	4.417.811
Kahramanmaraş	935.686	978.598	890.914	1.320.502	1.126.245	1.134.293	2.256.188	2.104.843	2.025.207

Tablo 19. Dış Ticaret Göstergeleri (Devam)

(Bin Dolar)

İller	İhracat			İthalat			Dış Ticaret Hacmi		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Mardin	982.816	905.276	833.370	153.438	151.829	261.605	1.136.255	1.057.105	1.094.976
Muğla	448.790	508.257	566.332	267.090	248.252	234.477	715.880	756.509	800.809
Muş	7.260	5.948	1.664	1.086	1.371	1.363	8.346	7.319	3.026
Nevşehir	61.227	54.539	69.433	33.762	47.942	40.449	94.989	102.481	109.882
Niğde	61.202	59.106	59.194	28.425	36.839	43.317	89.627	95.946	102.511
Ordu	225.273	204.168	245.901	62.391	35.981	20.967	287.664	240.149	266.868
Rize	160.852	151.009	169.210	10.397	16.287	26.966	171.249	167.296	196.176
Sakarya	5.364.278	5.735.632	5.346.327	3.185.522	3.244.739	3.030.778	8.549.800	8.980.370	8.377.105
Samsun	461.934	642.185	724.732	764.740	828.304	699.527	1.226.674	1.470.489	1.424.259
Siirt	27.990	19.762	39.485	11.817	40.565	25.944	39.807	60.326	65.429
Sinop	19.586	28.624	30.367	5.123	10.040	17.570	24.708	38.663	47.937
Sivas	93.109	96.098	90.561	50.254	50.958	44.610	143.363	147.056	135.172
Tekirdağ	1.616.206	1.913.609	1.873.708	1.559.286	1.707.202	1.557.524	3.175.492	3.620.811	3.431.232
Tokat	18.034	19.318	18.958	19.318	17.605	14.454	37.352	36.923	33.412
Trabzon	1.200.923	1.064.045	1.168.624	68.566	87.873	89.646	1.269.489	1.151.919	1.258.270
Tunceli	520	646	229	2.662	93	476	3.182	740	705
Şanlıurfa	143.509	150.115	152.125	162.498	148.534	197.645	306.007	298.649	349.771
Uşak	249.737	244.766	249.671	242.088	208.473	164.294	491.824	453.239	413.965
Van	44.740	38.797	64.063	106.321	83.147	163.132	151.061	121.944	227.195
Yozgat	11.952	9.522	13.467	28.453	21.884	25.295	40.405	31.405	38.763
Zonguldak	313.874	471.771	407.819	1.306.689	1.350.582	1.177.581	1.620.563	1.822.353	1.585.400
Aksaray	99.344	113.748	119.633	49.271	73.734	39.131	148.615	187.482	158.764
Bayburt	117	1.227	485	583	225	4	700	1.452	490
Karaman	318.170	301.870	266.614	114.115	89.356	87.263	432.285	391.226	353.877
Kırıkkale	10.472	11.124	10.691	5.958	11.924	20.713	16.430	23.048	31.405
Batman	47.867	44.443	37.102	147.832	68.856	39.467	195.699	113.299	76.569
Şırnak	567.565	429.143	464.155	83.195	46.719	69.205	650.760	475.862	533.360
Bartın	19.646	33.585	29.025	10.250	12.881	6.269	29.896	46.466	35.294
Ardahan	2.055	1.315	1.893	96	-	-	2.152	1.315	1.893
İğdir	106.302	91.360	76.470	30.184	21.378	15.426	136.486	112.738	91.896
Yalova	380.152	310.864	440.042	610.612	573.198	641.940	990.764	884.062	1.081.982
Karabük	325.786	367.166	382.755	683.140	733.438	742.763	1.008.926	1.100.604	1.125.517
Kilis	86.940	94.543	95.169	41.245	65.091	37.309	128.185	159.633	132.478
Osmaniye	163.040	273.180	306.482	623.175	709.091	480.150	786.215	982.271	786.632
Düzce	107.650	109.025	151.326	80.686	82.215	79.439	188.336	191.239	230.765
Belirsiz	2.233	40.502	68.465	110.643	177.350	452.501	112.876	217.852	520.966
Gizli veri	-	-	-	9.262.206	21.086.862	27.624.316	-	-	-
Toplam	164.494.619	177.168.756	180.870.841	238.715.128	231.152.483	210.346.890	403.209.747	408.321.239	391.217.731

Kaynak: TÜİK.

Tablo 20. İhracatçı Firma Sayıları ⁽¹⁾

İller	2016	2017	2018	Değişim (%)	
				2017	2018
Adana	1.202	1.297	1.304	7,9	0,5
Adıyaman	70	59	54	-15,7	-8,5
Afyonkarahisar	304	326	328	7,2	0,6
Ağrı	62	68	63	9,7	-7,4
Amasya	42	47	45	11,9	-4,3
Ankara	4.238	4.417	4.652	4,2	5,3
Antalya	1.211	1.397	1.487	15,4	6,4
Artvin	91	93	111	2,2	19,4
Aydın	305	349	327	14,4	-6,3
Balıkesir	284	342	387	20,4	13,2
Bilecik	57	64	55	12,3	-14,1
Bingöl	9	10	8	11,1	-20,0
Bitlis	9	9	14	0,0	55,6
Bolu	71	71	85	0,0	19,7
Burdur	156	165	160	5,8	-3,0
Bursa	4.294	4.603	4.789	7,2	4,0
Çanakkale	73	78	84	6,8	7,7
Çankırı	26	29	33	11,5	13,8
Çorum	132	151	154	14,4	2,0
Denizli	1.078	1.114	1.125	3,3	1,0
Diyarbakır	149	184	195	23,5	6,0
Edirne	74	81	106	9,5	30,9
Elazığ	67	53	58	-20,9	9,4
Erzincan	12	18	13	50,0	-27,8
Erzurum	48	45	47	-6,3	4,4
Eskişehir	343	371	364	8,2	-1,9
Gaziantep	2.158	2.520	2.504	16,8	-0,6
Giresun	46	51	54	10,9	5,9
Gümüşhane	2	4	7	100,0	75,0
Hakkari	18	32	29	77,8	-9,4
Hatay	1.147	1.262	1.286	10,0	1,9
Isparta	123	128	149	4,1	16,4
Mersin	1.218	1.338	1.397	9,9	4,4
İstanbul	33.640	35.184	35.918	4,6	2,1
İzmir	4.627	4.875	5.092	5,4	4,5
Kars	2	3	2	50,0	-33,3
Kastamonu	47	49	52	4,3	6,1
Kayseri	1.129	1.254	1.275	11,1	1,7
Kırklareli	58	63	86	8,6	36,5
Kırşehir	23	29	29	26,1	0,0
Kocaeli	1.556	1.641	1.751	5,5	6,7
Konya	1.741	1.895	2.019	8,8	6,5
Kütahya	96	111	109	15,6	-1,8

Tablo 20. İhracatçı Firma Sayıları ⁽¹⁾ (Devam)

İller	2016	2017	2018	Değişim (%)	
				2017	2018
Malatya	172	185	187	7,6	1,1
Manisa	526	573	581	8,9	1,4
Kahramanmaraş	298	294	309	-1,3	5,1
Mardin	277	330	326	19,1	-1,2
Muğla	259	290	301	12,0	3,8
Muş	4	8	7	100,0	-12,5
Nevşehir	77	84	94	9,1	11,9
Niğde	58	57	51	-1,7	-10,5
Ordu	78	83	95	6,4	14,5
Rize	86	99	98	15,1	-1,0
Sakarya	386	421	473	9,1	12,4
Samsun	248	264	281	6,5	6,4
Siirt	20	20	15	0,0	-25,0
Sinop	19	22	19	15,8	-13,6
Sivas	66	73	71	10,6	-2,7
Tekirdağ	470	548	588	16,6	7,3
Tokat	31	32	36	3,2	12,5
Trabzon	245	252	259	2,9	2,8
Tunceli	3	4	4	33,3	0,0
Şanlıurfa	213	233	224	9,4	-3,9
Uşak	176	182	181	3,4	-0,5
Van	60	65	49	8,3	-24,6
Yozgat	22	20	30	-9,1	50,0
Zonguldak	64	65	68	1,6	4,6
Aksaray	79	97	104	22,8	7,2
Bayburt	1	2	3	100,0	50,0
Karaman	98	91	107	-7,1	17,6
Kırıkkale	15	17	16	13,3	-5,9
Batman	62	65	66	4,8	1,5
Şırnak	215	255	237	18,6	-7,1
Bartın	18	23	28	27,8	21,7
Ardahan	8	6	4	-25,0	-33,3
İğdir	144	152	139	5,6	-8,6
Yalova	94	124	127	31,9	2,4
Karabük	31	36	32	16,1	-11,1
Kilis	91	93	105	2,2	12,9
Osmaniye	62	60	61	-3,2	1,7
Düzce	129	144	148	11,6	2,8
Bilinmeyen ⁽²⁾	8	10	3.099	25,0	30.890,0
Toplam	66.951	71.259	76.430	6,4	7,3

Kaynak: TB, TÜİK.

(1): Veriler; Hazine ve Maliye Bakanlığı kayıtlarında, firmaların ait olduğu vergi dairelerinin il merkezleri esas alınarak oluşturulmuştur.

(2): Vergi dairesi henüz tespit edilememiş geçici kayıtları ifade etmektedir.

Tablo 21. İl/İlçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

İller	Toplam		İl ve İlçe Merkezleri		Belde ve Köyler		Yıllık Nüfus Artış Hızı ⁽¹⁾ (%)	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Adana	2.220.125	2.237.940	2.220.125	2.237.940	-	-	1,6	8,0
Adıyaman	624.513	626.465	421.889	431.758	202.624	194.707	15,2	3,1
Afyonkarahisar	725.568	729.483	424.667	436.233	300.901	293.250	13,7	5,4
Ağrı	539.657	536.199	304.543	307.539	235.114	228.660	6,3	-6,4
Aksaray	412.172	416.367	285.502	293.878	126.670	122.489	24,0	10,1
Amasya	337.508	337.800	239.660	245.778	97.848	92.022	22,8	0,9
Ankara	5.503.985	5.639.076	5.503.985	5.639.076	-	-	10,8	24,2
Antalya	2.426.356	2.511.700	2.426.356	2.511.700	-	-	25,9	34,6
Ardahan	98.907	97.319	39.392	39.272	59.515	58.047	18,5	-16,2
Artvin	174.010	170.875	102.882	106.389	71.128	64.486	46,3	-18,2
Aydın	1.097.746	1.110.972	1.097.746	1.110.972	-	-	15,5	12,0
Balıkesir	1.226.575	1.228.620	1.226.575	1.228.620	-	-	17,9	1,7
Bartın	198.999	198.249	83.026	86.527	115.973	111.722	27,6	-3,8
Batman	599.103	608.659	478.243	492.312	120.860	116.347	23,4	15,8
Bayburt	82.274	84.843	45.467	52.517	36.807	32.326	22,8	30,7
Bilecik	223.448	219.427	180.302	178.534	43.146	40.893	7,9	-18,2
Bingöl	281.205	279.812	168.180	179.821	113.025	99.991	28,3	-5,0
Bitlis	349.396	348.115	205.566	206.402	143.830	141.713	22,9	-3,7
Bolu	311.810	316.126	220.274	226.629	91.536	89.497	28,1	13,7
Burdur	269.926	270.796	183.351	185.501	86.575	85.295	19,3	3,2
Bursa	2.994.521	3.056.120	2.994.521	3.056.120	-	-	19,5	20,4
Çanakkale	540.662	542.157	326.026	328.736	214.636	213.421	19,1	2,8
Çankırı	216.362	195.789	132.297	135.140	84.065	60.649	150,8	-99,9
Çorum	536.483	530.864	392.004	393.522	144.479	137.342	15,1	-10,5
Denizli	1.027.782	1.037.208	1.027.782	1.037.208	-	-	8,8	9,1
Diyarbakır	1.732.396	1.756.353	1.732.396	1.756.353	-	-	18,9	13,7
Düzce	387.844	392.166	250.162	258.802	137.682	133.364	26,7	11,1
Edirne	411.528	413.903	300.198	306.464	111.330	107.439	11,4	5,8
Elazığ	595.638	591.098	428.667	450.551	166.971	140.547	20,3	-7,7
Erzincan	236.034	234.747	172.931	177.564	63.103	57.183	19,3	-5,5
Erzurum	767.848	762.062	767.848	762.062	-	-	9,6	-7,6
Eskişehir	871.187	887.475	871.187	887.475	-	-	12,2	18,5
Gaziantep	2.028.563	2.069.364	2.028.563	2.069.364	-	-	11,4	19,9
Giresun	453.912	448.400	277.674	299.792	176.238	148.608	37,1	-12,2
Gümüşhane	162.748	164.521	80.306	100.157	82.442	64.364	-44,6	10,8
Hakkari	286.470	280.991	167.905	165.140	118.565	115.851	38,1	-19,3
Hatay	1.609.856	1.628.894	1.609.856	1.628.894	-	-	21,7	11,8
İğdır	197.456	199.442	111.183	113.134	86.273	86.308	13,7	10,0
İsparta	441.412	444.914	322.023	328.678	119.389	116.236	17,3	7,9
İstanbul	15.067.724	15.519.267	15.067.724	15.519.267	-	-	2,6	29,5
İzmir	4.320.519	4.367.251	4.320.519	4.367.251	-	-	9,5	10,8
Kahramanmaraş	1.144.851	1.154.102	1.144.851	1.154.102	-	-	15,2	8,0

Tablo 21. İl/ilçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı (Devam)

İller	Toplam		İl ve İlçe Merkezleri		Belde ve Köyler		Yıllık Nüfus Artış Hızı ⁽¹⁾ (%)	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Karabük	248.014	248.458	188.642	191.536	59.372	56.922	14,5	1,8
Karaman	251.913	253.279	186.664	190.269	65.249	63.010	21,0	5,4
Kars	288.878	285.410	136.729	138.934	152.149	146.476	4,2	-12,1
Kastamonu	383.373	379.405	232.670	237.783	150.703	141.622	29,1	-10,4
Kayseri	1.389.680	1.407.409	1.389.680	1.407.409	-	-	9,4	12,7
Kırıkkale	286.602	283.017	245.458	246.634	41.144	36.383	27,8	-12,6
Kırklareli	360.860	361.836	256.750	259.302	104.110	102.534	13,4	2,7
Kırşehir	241.868	242.938	186.260	191.417	55.608	51.521	30,8	4,4
Kilis	142.541	142.490	106.061	108.172	36.480	34.318	44,6	-0,4
Kocaeli	1.906.391	1.953.035	1.906.391	1.953.035	-	-	12,2	24,2
Konya	2.205.609	2.232.374	2.205.609	2.232.374	-	-	11,6	12,1
Kütahya	577.941	579.257	404.603	413.102	173.338	166.155	9,9	2,3
Malatya	797.036	800.165	797.036	800.165	-	-	13,1	3,9
Manisa	1.429.643	1.440.611	1.429.643	1.440.611	-	-	11,7	7,6
Mardin	829.195	838.778	829.195	838.778	-	-	23,8	11,5
Mersin	1.814.468	1.840.425	1.814.468	1.840.425	-	-	11,4	14,2
Muğla	967.487	983.142	967.487	983.142	-	-	30,2	16,1
Muş	407.992	408.809	180.094	189.102	227.898	219.707	8,5	2,0
Nevşehir	298.339	303.010	187.114	194.058	111.225	108.952	20,2	15,5
Niğde	364.707	362.861	209.875	217.640	154.832	145.221	33,4	-5,1
Ordu	771.932	754.198	771.932	754.198	-	-	39,1	-23,2
Osmaniye	534.415	538.759	408.057	416.335	126.358	122.424	12,6	8,1
Rize	348.608	343.212	206.088	223.584	142.520	119.628	51,7	-15,6
Sakarya	1.010.700	1.029.650	1.010.700	1.029.650	-	-	20,5	18,6
Samsun	1.335.716	1.348.542	1.335.716	1.348.542	-	-	17,2	9,6
Siirt	331.670	330.280	218.347	218.553	113.323	111.727	22,2	-4,2
Sinop	219.733	218.243	129.425	134.385	90.308	83.858	57,6	-6,8
Sivas	646.608	638.956	470.589	475.643	176.019	163.313	39,9	-11,9
Şanlıurfa	2.035.809	2.073.614	2.035.809	2.073.614	-	-	24,9	18,4
Şırnak	524.190	529.615	328.906	335.652	195.284	193.963	40,8	10,3
Tekirdağ	1.029.927	1.055.412	1.029.927	1.055.412	-	-	24,0	24,4
Tokat	612.646	612.747	386.219	395.106	226.427	217.641	17,4	0,2
Trabzon	807.903	808.974	807.903	808.974	-	-	27,1	1,3
Tunceli	88.198	84.660	55.860	54.595	32.338	30.065	66,8	-40,9
Uşak	367.514	370.509	273.837	278.806	93.677	91.703	6,9	8,1
Van	1.123.784	1.136.757	1.123.784	1.136.757	-	-	15,1	11,5
Yalova	262.234	270.976	192.288	200.274	69.946	70.702	43,0	32,8
Yozgat	424.981	421.200	270.658	275.026	154.323	146.174	15,0	-8,9
Zonguldak	599.698	596.053	365.669	369.112	234.029	226.941	4,7	-6,1
Toplam	82.003.882	83.154.997	75.666.497	77.151.280	6.337.385	6.003.717	14,7	13,9

Kaynak: TÜİK.

(1) Yıllık nüfus artış hızları hesaplanırken son yıl idari bölünüş yapısı dikkate alınmıştır.

Tablo 22. Cinsiyete Göre İl/İlçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu (2019)

İller	Toplam			İl ve İlçe Merkezleri			Belde ve Köyler			Nüfus Yoğunluğu
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Adana	2.237.940	1.117.032	1.120.908	2.237.940	1.117.032	1.120.908	-	-	-	161
Adıyaman	626.465	316.112	310.353	431.758	216.859	214.899	194.707	99.253	95.454	89
Afyonkarahisar	729.483	362.447	367.036	436.233	215.684	220.549	293.250	146.763	146.487	51
Ağrı	536.199	277.887	258.312	307.539	157.157	150.382	228.660	120.730	107.930	47
Aksaray	416.367	207.390	208.977	293.878	145.931	147.947	122.489	61.459	61.030	55
Amasya	337.800	170.407	167.393	245.778	124.532	121.246	92.022	45.875	46.147	59
Ankara	5.639.076	2.793.850	2.845.226	5.639.076	2.793.850	2.845.226	-	-	-	230
Antalya	2.511.700	1.265.171	1.246.529	2.511.700	1.265.171	1.246.529	-	-	-	121
Ardahan	97.319	50.697	46.622	39.272	20.435	18.837	58.047	30.262	27.785	20
Artvin	170.875	85.975	84.900	106.389	53.199	53.190	64.486	32.776	31.710	23
Aydın	1.110.972	552.626	558.346	1.110.972	552.626	558.346	-	-	-	142
Balıkesir	1.228.620	613.474	615.146	1.228.620	613.474	615.146	-	-	-	86
Bartın	198.249	97.908	100.341	86.527	42.367	44.160	111.722	55.541	56.181	95
Batman	608.659	306.261	302.398	492.312	247.200	245.112	116.347	59.061	57.286	131
Bayburt	84.843	43.006	41.837	52.517	26.582	25.935	32.326	16.424	15.902	23
Bilecik	219.427	112.027	107.400	178.534	91.323	87.211	40.893	20.704	20.189	51
Bingöl	279.812	141.818	137.994	179.821	89.829	89.992	99.991	51.989	48.002	34
Bitlis	348.115	179.823	168.292	206.402	106.502	99.900	141.713	73.321	68.392	50
Bolu	316.126	156.777	159.349	226.629	113.072	113.557	89.497	43.705	45.792	38
Burdur	270.796	136.377	134.419	185.501	94.355	91.146	85.295	42.022	43.273	40
Bursa	3.056.120	1.530.956	1.525.164	3.056.120	1.530.956	1.525.164	-	-	-	293
Çanakkale	542.157	272.097	270.060	328.736	163.662	165.074	213.421	108.435	104.986	55
Çankırı	195.789	98.683	97.106	135.140	68.056	67.084	60.649	30.627	30.022	26
Çorum	530.864	263.354	267.510	393.522	194.494	199.028	137.342	68.860	68.482	41
Denizli	1.037.208	517.716	519.492	1.037.208	517.716	519.492	-	-	-	89
Diyarbakır	1.756.353	886.190	870.163	1.756.353	886.190	870.163	-	-	-	117
Düzce	392.166	196.494	195.672	258.802	129.797	129.005	133.364	66.697	66.667	153
Edirne	413.903	210.304	203.599	306.464	155.254	151.210	107.439	55.050	52.389	68
Elazığ	591.098	293.415	297.683	450.551	223.248	227.303	140.547	70.167	70.380	70
Erzincan	234.747	119.906	114.841	177.564	89.608	87.956	57.183	30.298	26.885	20
Erzurum	762.062	379.893	382.169	762.062	379.893	382.169	-	-	-	30
Eskişehir	887.475	443.635	443.840	887.475	443.635	443.840	-	-	-	64
Gaziantep	2.069.364	1.044.799	1.024.565	2.069.364	1.044.799	1.024.565	-	-	-	303
Giresun	448.400	223.422	224.978	299.792	148.303	151.489	148.608	75.119	73.489	66
Gümüşhane	164.521	83.196	81.325	100.157	49.244	50.913	64.364	33.952	30.412	26
Hakkâri	280.991	151.143	129.848	165.140	88.944	76.196	115.851	62.199	53.652	39
Hatay	1.628.894	817.998	810.896	1.628.894	817.998	810.896	-	-	-	279
İğdır	199.442	102.417	97.025	113.134	57.233	55.901	86.308	45.184	41.124	56
İsparta	444.914	221.316	223.598	328.678	163.359	165.319	116.236	57.957	58.279	54
İstanbul	15.519.267	7.790.256	7.729.011	15.519.267	7.790.256	7.729.011	-	-	-	2.987
İzmir	4.367.251	2.174.319	2.192.932	4.367.251	2.174.319	2.192.932	-	-	-	364
Kahramanmaraş	1.154.102	586.616	567.486	1.154.102	586.616	567.486	-	-	-	80
Karabük	248.458	124.291	124.167	191.536	93.642	97.894	56.922	30.649	26.273	60
Karaman	253.279	126.648	126.631	190.269	94.559	95.710	63.010	32.089	30.921	29

Tablo 22. Cinsiyete Göre İl/ilçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu (2019) (Devam)

İller	Toplam			İl ve İlçe Merkezleri			Belde ve Köyler			Nüfus Yoğunluğu
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Kars	285.410	146.668	138.742	138.934	70.057	68.877	146.476	76.611	69.865	28
Kastamonu	379.405	189.247	190.158	237.783	118.009	119.774	141.622	71.238	70.384	29
Kayseri	1.407.409	705.545	701.864	1.407.409	705.545	701.864	-	-	-	83
Kırıkkale	283.017	141.865	141.152	246.634	123.173	123.461	36.383	18.692	17.691	62
Kırklareli	361.836	185.070	176.766	259.302	132.472	126.830	102.534	52.598	49.936	58
Kırşehir	242.938	120.557	122.381	191.417	94.558	96.859	51.521	25.999	25.522	38
Kilis	142.490	72.520	69.970	108.172	53.947	54.225	34.318	18.573	15.745	100
Kocaeli	1.953.035	988.098	964.937	1.953.035	988.098	964.937	-	-	-	541
Konya	2.232.374	1.108.968	1.123.406	2.232.374	1.108.968	1.123.406	-	-	-	57
Kütahya	579.257	285.020	294.237	413.102	203.067	210.035	166.155	81.953	84.202	48
Malatya	800.165	398.249	401.916	800.165	398.249	401.916	-	-	-	68
Manisa	1.440.611	725.238	715.373	1.440.611	725.238	715.373	-	-	-	110
Mardin	838.778	420.923	417.855	838.778	420.923	417.855	-	-	-	95
Mersin	1.840.425	919.594	920.831	1.840.425	919.594	920.831	-	-	-	119
Muğla	983.142	500.602	482.540	983.142	500.602	482.540	-	-	-	77
Muş	408.809	208.534	200.275	189.102	95.639	93.463	219.707	112.895	106.812	51
Nevşehir	303.010	150.047	152.963	194.058	95.045	99.013	108.952	55.002	53.950	56
Niğde	362.861	182.177	180.684	217.640	108.695	108.945	145.221	73.482	71.739	49
Ordu	754.198	376.933	377.265	754.198	376.933	377.265	-	-	-	127
Osmaniye	538.759	272.242	266.517	416.335	208.308	208.027	122.424	63.934	58.490	172
Rize	343.212	171.571	171.641	223.584	110.659	112.925	119.628	60.912	58.716	88
Sakarya	1.029.650	516.000	513.650	1.029.650	516.000	513.650	-	-	-	213
Samsun	1.348.542	669.055	679.487	1.348.542	669.055	679.487	-	-	-	148
Siirt	330.280	169.211	161.069	218.553	113.205	105.348	111.727	56.006	55.721	60
Sinop	218.243	108.927	109.316	134.385	66.164	68.221	83.858	42.763	41.095	38
Sivas	638.956	319.624	319.332	475.643	236.106	239.537	163.313	83.518	79.795	22
Şanlıurfa	2.073.614	1.045.964	1.027.650	2.073.614	1.045.964	1.027.650	-	-	-	111
Şırnak	529.615	277.728	251.887	335.652	174.086	161.566	193.963	103.642	90.321	74
Tekirdağ	1.055.412	542.646	512.766	1.055.412	542.646	512.766	-	-	-	167
Tokat	612.747	304.938	307.809	395.106	194.346	200.760	217.641	110.592	107.049	62
Trabzon	808.974	400.723	408.251	808.974	400.723	408.251	-	-	-	173
Tunceli	84.660	46.082	38.578	54.595	29.385	25.210	30.065	16.697	13.368	11
Uşak	370.509	184.529	185.980	278.806	139.995	138.811	91.703	44.534	47.169	69
Van	1.136.757	578.044	558.713	1.136.757	578.044	558.713	-	-	-	59
Yalova	270.976	135.909	135.067	200.274	99.689	100.585	70.702	36.220	34.482	320
Yozgat	421.200	210.127	211.073	275.026	137.033	137.993	146.174	73.094	73.080	30
Zonguldak	596.053	295.832	300.221	369.112	181.424	187.688	226.941	114.408	112.533	180
Toplam	83.154.997	41.721.136	41.433.861	77.151.280	38.660.605	38.490.675	6.003.717	3.060.531	2.943.186	108

Kaynak: TÜİK.

Tablo 23. Göç İstatistikleri (2018-2019)

İller	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (‰)
Adana	2.237.940	52.290	60.900	-8.610	-3,84
Adıyaman	626.465	17.619	24.821	-7.202	-11,43
Afyonkarahisar	729.483	23.818	27.006	-3.188	-4,36
Ağrı	536.199	16.342	28.158	-11.816	-21,8
Aksaray	416.367	13.689	15.672	-1.983	-4,75
Amasya	337.800	13.329	14.813	-1.484	-4,38
Ankara	5.639.076	211.744	154.464	57.280	10,21
Antalya	2.511.700	100.140	68.494	31.646	12,68
Ardahan	97.319	5.164	7.028	-1.864	-18,97
Artvin	170.875	8.403	11.676	-3.273	-18,97
Aydın	1.110.972	40.439	36.180	4.259	3,84
Balıkesir	1.228.620	41.467	42.931	-1.464	-1,19
Bartın	198.249	9.423	10.708	-1.285	-6,46
Batman	608.659	20.902	23.325	-2.423	-3,97
Bayburt	84.843	9.131	7.882	1.249	14,83
Bilecik	219.427	10.565	10.582	-17	-0,08
Bingöl	279.812	11.266	14.879	-3.613	-12,83
Bitlis	348.115	12.385	19.050	-6.665	-18,96
Bolu	316.126	15.997	15.068	929	2,94
Burdur	270.796	12.134	13.603	-1.469	-5,41
Bursa	3.056.120	85.596	68.356	17.240	5,66
Çanakkale	542.157	25.198	22.293	2.905	5,37
Çankırı	195.789	11.381	32.275	-20.894	-101,31
Çorum	530.864	16.006	23.425	-7.419	-13,88
Denizli	1.037.208	26.235	27.146	-911	-0,88
Diyarbakır	1.756.353	42.329	49.730	-7.401	-4,2
Düzce	392.166	15.454	14.798	656	1,67
Edirne	413.903	16.864	16.761	103	0,25
Elazığ	591.098	20.343	29.248	-8.905	-14,95
Erzincan	234.747	14.496	17.555	-3.059	-12,95
Erzurum	762.062	26.819	40.401	-13.582	-17,67
Eskişehir	887.475	36.757	29.543	7.214	8,16
Gaziantep	2.069.364	52.268	53.517	-1.249	-0,6
Giresun	448.400	22.595	30.580	-7.985	-17,65
Gümüşhane	164.521	16.158	25.477	-9.319	-55,08
Hakkari	280.991	6.898	12.719	-5.821	-20,5
Hatay	1.628.894	35.244	42.067	-6.823	-4,18
İğdır	199.442	8.650	9.777	-1.127	-5,63
Isparta	444.914	19.555	20.052	-497	-1,12
İstanbul	15.519.267	498.676	378.305	120.371	7,79
İzmir	4.367.251	128.370	106.895	21.475	4,93
Kahramanmaraş	1.154.102	27.676	36.700	-9.024	-7,79
Karabük	248.458	14.571	16.485	-1.914	-7,67

Tablo 23. Göç İstatistikleri (2018-2019) (Devam)

İller	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
Karaman	253.279	10.318	11.075	-757	-2,98
Kars	285.410	11.132	16.421	-5.289	-18,36
Kastamonu	379.405	17.737	22.515	-4.778	-12,51
Kayseri	1.407.409	40.579	39.013	1.566	1,11
Kırıkkale	283.017	12.937	18.854	-5.917	-20,69
Kırklareli	361.836	15.352	14.468	884	2,45
Kırşehir	242.938	10.853	13.028	-2.175	-8,91
Kilis	142.490	6.515	8.843	-2.328	-16,21
Kocaeli	1.953.035	82.977	65.675	17.302	8,9
Konya	2.232.374	54.219	58.557	-4.338	-1,94
Kütahya	579.257	21.212	21.456	-244	-0,42
Malatya	800.165	29.880	33.272	-3.392	-4,23
Manisa	1.440.611	40.857	37.164	3.693	2,57
Mardin	838.778	27.395	32.544	-5.149	-6,12
Mersin	1.840.425	55.429	54.452	977	0,53
Muğla	983.142	42.987	36.210	6.777	6,92
Muş	408.809	13.396	20.063	-6.667	-16,18
Nevşehir	303.010	12.571	11.899	672	2,22
Niğde	362.861	14.055	20.769	-6.714	-18,33
Ordu	754.198	25.386	46.640	-21.254	-27,79
Osmaniye	538.759	18.126	21.459	-3.333	-6,17
Rize	343.212	15.946	23.534	-7.588	-21,87
Sakarya	1.029.650	35.941	31.291	4.650	4,53
Samsun	1.348.542	45.973	45.020	953	0,71
Siirt	330.280	11.016	17.252	-6.236	-18,7
Sinop	218.243	12.926	15.642	-2.716	-12,37
Sivas	638.956	23.572	36.430	-12.858	-19,92
Şanlıurfa	2.073.614	41.841	60.885	-19.044	-9,14
Şırnak	529.615	16.365	20.724	-4.359	-8,2
Tekirdağ	1.055.412	48.911	38.109	10.802	10,29
Tokat	612.747	39.530	39.567	-37	-0,06
Trabzon	808.974	29.603	37.502	-7.899	-9,72
Tunceli	84.660	6.517	8.179	-1.662	-19,44
Uşak	370.509	13.117	12.363	754	2,04
Van	1.136.757	34.372	39.575	-5.203	-4,57
Yalova	270.976	14.531	12.824	1.707	6,32
Yozgat	421.200	18.009	25.253	-7.244	-17,05
Zonguldak	596.053	19.654	26.251	-6.597	-11,01
Toplam	83.154.997	2.806.123	2.806.123	0	0,0

Kaynak: TÜİK.

Tablo 24. Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranları (2018/2019)

İller	Okullaşma Oranı ⁽³⁾	İlkokul			Ortaokul			Ortaöğretim (Lise)			Genel Ortaöğretim ⁽¹⁾			Mesleki ve Teknik Ortaöğretim ⁽²⁾		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
İstanbul	Brüt	98,68	98,74	98,61	102,05	100,92	103,25	120,15	122,96	117,16	66,13	66,59	65,65	54,02	56,37	51,51
	Net	93,12	92,92	93,33	94,62	94,43	94,83	88,81	88,50	89,13	44,32	42,48	46,28	44,49	46,02	42,85
Tekirdağ	Brüt	98,84	98,87	98,82	100,12	99,53	100,76	109,94	111,73	107,97	62,99	59,49	66,82	46,95	52,25	41,15
	Net	91,91	91,63	92,20	92,97	92,73	93,23	84,61	84,41	84,83	45,47	41,39	49,94	39,14	43,02	34,89
Edirne	Brüt	99,94	100,08	99,80	99,16	97,89	100,49	106,70	107,76	105,59	65,52	60,65	70,63	41,18	47,10	34,96
	Net	90,97	90,69	91,28	91,94	91,25	92,67	85,92	84,53	87,37	51,18	45,65	56,98	34,74	38,88	30,39
Kırklareli	Brüt	99,66	100,23	99,05	99,50	99,15	99,88	110,70	115,14	105,99	68,10	63,97	72,49	42,60	51,17	33,49
	Net	91,59	92,00	91,14	92,45	92,38	92,52	88,09	89,22	86,89	52,01	46,84	57,50	36,08	42,38	29,39
Balıkesir	Brüt	98,42	98,87	97,94	98,25	97,26	99,29	114,26	118,23	110,06	62,19	57,51	67,13	52,08	60,72	42,93
	Net	91,20	90,93	91,50	93,12	92,54	93,74	89,67	90,47	88,82	47,81	42,77	53,14	41,86	47,70	35,69
Çanakkale	Brüt	98,42	97,90	98,97	98,19	97,63	98,78	112,43	113,70	111,08	67,82	61,84	74,16	44,61	51,86	36,92
	Net	90,17	89,68	90,68	91,73	91,71	91,76	90,20	90,33	90,07	53,18	47,58	59,12	37,02	42,74	30,95
İzmir	Brüt	98,18	98,55	97,79	101,45	99,73	103,27	119,17	122,33	115,81	69,24	65,83	72,86	49,93	56,50	42,95
	Net	91,46	91,26	91,66	93,26	92,74	93,82	88,64	88,24	89,07	48,22	43,33	53,43	40,42	44,91	35,64
Aydın	Brüt	97,66	98,04	97,27	98,42	97,55	99,34	109,43	113,68	104,93	65,78	61,78	70,03	43,65	51,90	34,90
	Net	91,03	90,85	91,21	93,12	92,63	93,64	87,62	88,49	86,69	51,78	46,64	57,23	35,84	41,85	29,46
Denizli	Brüt	98,19	98,49	97,86	97,68	96,99	98,41	109,16	111,26	106,94	63,26	59,71	66,99	45,90	51,55	39,95
	Net	89,69	89,33	90,07	91,83	91,35	92,34	89,44	88,61	90,32	49,93	45,14	54,96	39,51	43,47	35,35
Muğla	Brüt	97,80	97,83	97,76	97,85	97,34	98,38	115,24	118,90	111,32	74,17	70,10	78,53	41,07	48,80	32,80
	Net	90,49	90,15	90,87	92,01	91,67	92,36	88,23	87,82	88,66	54,93	49,12	61,15	33,29	38,70	27,51
Manisa	Brüt	97,67	97,85	97,48	99,04	98,45	99,66	108,12	112,02	103,93	53,49	48,02	59,34	54,63	64,00	44,59
	Net	91,13	90,83	91,44	93,81	93,41	94,24	87,87	89,11	86,55	41,99	36,36	48,02	45,88	52,75	38,52
Afyonkarahisar	Brüt	96,24	96,20	96,28	98,24	97,55	98,96	102,24	106,39	97,88	53,39	49,75	57,21	48,86	56,63	40,67
	Net	90,65	90,22	91,10	92,71	92,14	93,31	81,48	82,22	80,71	39,41	34,03	45,07	42,08	48,19	35,64
Kütahya	Brüt	97,49	97,93	97,04	97,92	96,79	99,12	118,50	119,21	117,74	63,21	57,80	68,97	55,29	61,41	48,78
	Net	91,54	91,36	91,73	93,48	93,11	93,87	93,38	93,55	93,19	47,08	42,59	51,87	46,29	50,96	41,32
Uşak	Brüt	97,64	97,28	98,03	98,24	97,92	98,59	115,54	119,13	111,70	66,99	61,35	73,02	48,54	57,79	38,68
	Net	90,31	89,63	91,05	93,31	93,09	93,54	91,20	89,84	92,66	53,26	46,87	60,07	37,94	42,96	32,59
Bursa	Brüt	97,91	98,06	97,75	98,74	97,67	99,87	111,26	112,56	109,87	56,85	53,03	60,95	54,41	59,53	48,92
	Net	91,44	91,21	91,68	93,23	92,89	93,58	88,96	89,09	88,83	43,90	40,44	47,60	45,07	48,65	41,23
Eskişehir	Brüt	97,82	98,25	97,36	98,91	97,39	100,50	119,86	120,64	119,05	74,96	66,59	83,71	44,90	54,05	35,34
	Net	90,99	91,11	90,86	93,32	92,92	93,74	94,90	95,42	94,36	58,92	52,37	65,77	35,98	43,05	28,59
Bilecik	Brüt	96,10	96,58	95,62	98,09	97,04	99,22	114,97	116,75	113,07	55,60	51,05	60,46	59,37	65,70	52,61
	Net	90,14	89,89	90,39	92,50	91,96	93,08	90,48	88,89	92,18	40,47	34,55	46,79	50,01	54,34	45,39
Kocaeli	Brüt	97,98	98,20	97,75	100,14	98,84	101,52	122,30	124,55	119,90	63,69	60,38	67,23	58,61	64,18	52,67
	Net	92,44	92,26	92,64	94,46	94,07	94,87	92,30	91,95	92,66	46,28	42,72	50,10	46,01	49,23	42,57
Sakarya	Brüt	97,46	97,77	97,13	99,80	98,87	100,79	113,57	113,36	113,78	55,37	48,88	62,20	58,20	64,48	51,59
	Net	91,83	91,90	91,75	94,20	94,10	94,31	89,52	89,12	89,95	43,53	38,82	48,50	45,99	50,30	41,45
Düzce	Brüt	96,77	96,66	96,87	97,85	96,97	98,76	111,16	112,11	110,18	52,21	47,34	57,25	58,95	64,77	52,94
	Net	91,34	91,00	91,71	92,98	92,76	93,22	88,15	87,63	88,69	39,96	34,95	45,14	48,20	52,68	43,55
Bolu	Brüt	96,98	97,49	96,44	98,00	97,50	98,54	128,24	136,88	119,08	62,42	56,16	69,05	65,82	80,72	50,03
	Net	90,78	90,67	90,90	92,72	92,42	93,05	100,00	100,00	93,71	47,06	41,52	52,93	53,32	65,15	40,79
Yalova	Brüt	97,81	97,87	97,75	97,78	96,35	99,29	114,30	115,68	112,83	67,48	64,88	70,25	46,83	50,80	42,57
	Net	91,02	90,70	91,36	92,00	91,71	92,32	88,72	89,15	88,26	50,58	48,35	52,96	38,14	40,80	35,30
Ankara	Brüt	98,22	98,45	97,97	99,71	98,27	101,25	119,98	121,36	118,54	73,22	69,94	76,68	46,76	51,42	41,85
	Net	91,86	91,59	92,13	94,05	93,62	94,51	93,89	93,71	94,07	55,24	51,68	58,98	38,65	42,03	35,09
Konya	Brüt	97,04	97,22	96,85	98,20	97,52	98,90	109,46	113,30	105,41	55,42	55,53	55,30	54,05	57,77	50,11
	Net	90,53	90,39	90,68	92,74	92,29	93,21	85,78	86,46	85,05	40,57	39,06	42,17	45,21	47,41	42,88
Karaman	Brüt	96,35	96,20	96,51	98,26	97,90	98,64	117,62	119,59	115,56	69,26	64,52	74,23	48,36	55,06	41,33
	Net	89,81	89,51	90,13	92,66	92,26	93,08	92,13	91,05	93,26	52,13	46,73	57,80	40,00	44,32	35,46
Antalya	Brüt	97,76	97,92	97,59	98,45	97,25	99,72	118,60	120,64	116,43	74,64	71,22	78,29	43,96	49,42	38,14
	Net	89,97	89,62	90,35	91,72	91,21	92,27	89,15	88,43	89,92	54,14	49,69	58,87	35,01	38,74	31,04
Isparta	Brüt	98,72	99,07	98,35	96,68	96,25	97,14	120,26	121,76	118,65	69,18	64,66	74,02	51,09	57,10	44,63
	Net	90,29	90,04	90,55	91,57	91,20	91,96	96,78	96,36	97,23	54,68	49,60	60,14	42,10	46,77	37,09
Burdur	Brüt	99,97	100,45	99,44	97,23	96,97	97,51	117,27	121,97	112,27	66,61	61,20	72,37	50,66	60,77	39,90
	Net	89,87	89,74	90,02	89,32	88,72	89,95	89,52	88,70	90,39	51,22	45,07	57,76	38,30	43,63	32,63
Adana	Brüt	99,23	99,54	98,90	98,95	98,38	99,54	107,73	112,05	103,18	62,77	59,86	65,83	44,96	52,18	37,36
	Net	92,03	91,80	92,28	92,79	92,39	93,21	83,59	84,08	83,08	49,71	45,69	53,94	33,88	38,38	29,13
Mersin	Brüt	98,63	99,09	98,14	99,68	98,80	100,60	108,59	112,17	104,78	62,23	59,84	64,77	46,36	52,34	40,01
	Net	91,92	91,86	91,98	93,54	92,96	94,15	85,26	85,58	84,93	48,73	45,14	52,53	36,53	40,44	32,39

Tablo 24. Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranları (2018/2019) (Devam)

İller	Okullaşma Oranı ⁽³⁾	İlkokul			Ortaokul			Ortaöğretim (Lise)			Genel Ortaöğretim ⁽¹⁾			Mesleki ve Teknik Ortaöğretim ⁽²⁾		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Hatay	Brüt	97,43	97,82	97,02	97,78	97,11	98,49	101,88	106,28	97,32	57,16	56,21	58,14	44,73	50,07	39,17
	Net	91,90	91,86	91,95	93,01	92,55	93,48	83,43	84,16	82,68	46,01	43,19	48,94	37,42	40,97	33,73
Kahramanmaraş	Brüt	96,65	96,91	96,38	98,72	97,88	99,60	101,77	105,38	97,96	49,25	48,24	50,31	52,53	57,14	47,65
	Net	90,74	90,43	91,07	92,80	92,08	93,57	81,16	81,92	80,37	37,11	34,59	39,77	44,06	47,33	40,60
Osmaniye	Brüt	100,27	100,95	99,54	98,44	97,98	98,93	107,52	109,99	104,93	58,42	55,65	61,33	49,10	54,34	43,60
	Net	90,05	89,77	90,35	90,19	89,24	91,19	84,98	84,05	85,96	45,99	41,94	50,23	38,99	42,11	35,72
Kırıkkale	Brüt	97,60	97,63	97,57	96,95	96,72	97,19	115,24	119,62	110,70	54,95	49,79	60,31	60,29	69,84	50,38
	Net	90,60	90,96	90,21	92,59	92,99	92,19	91,23	91,68	90,75	42,58	38,22	47,09	48,65	53,46	43,66
Aksaray	Brüt	95,71	96,07	95,33	96,33	95,33	97,39	105,84	112,18	99,19	55,32	50,42	60,46	50,52	61,76	38,73
	Net	90,08	89,84	90,33	91,85	91,11	92,65	84,60	88,55	80,46	40,96	35,95	46,21	43,64	52,60	34,25
Niğde	Brüt	95,62	96,09	95,14	98,34	97,81	98,90	97,20	98,01	96,35	53,51	49,75	57,44	43,69	48,26	38,91
	Net	89,88	89,66	90,11	92,97	92,34	93,63	80,25	78,33	82,26	42,12	36,95	47,52	38,13	41,38	34,75
Nevşehir	Brüt	96,90	97,09	96,70	98,83	97,61	100,11	105,77	108,45	102,98	59,18	56,81	61,66	46,59	51,64	41,32
	Net	91,07	90,60	91,57	93,61	92,61	94,67	85,42	85,09	85,77	45,91	42,79	49,17	39,51	42,30	36,60
Kırşehir	Brüt	95,32	95,54	95,09	95,66	95,62	95,69	112,58	115,20	109,87	62,46	56,40	68,72	50,12	58,80	41,14
	Net	88,58	88,35	88,82	91,27	91,29	91,25	92,09	92,25	91,93	51,13	45,47	56,98	40,96	46,77	34,95
Kayseri	Brüt	98,23	98,72	97,70	99,44	98,19	100,76	116,06	118,87	113,11	62,02	58,13	66,09	54,04	60,74	47,01
	Net	91,95	91,85	92,06	94,26	93,61	94,95	90,87	90,55	91,21	47,01	42,47	51,77	43,87	48,08	39,44
Sivas	Brüt	95,64	95,69	95,58	98,15	97,12	99,23	112,96	116,33	109,50	61,00	58,19	63,90	51,96	58,15	45,60
	Net	91,02	90,95	91,10	93,35	93,17	93,54	88,06	87,85	88,27	44,24	40,42	48,17	43,82	47,43	40,10
Yozgat	Brüt	92,71	92,58	92,85	93,25	92,38	94,15	102,50	107,10	97,72	55,71	52,60	58,96	46,78	54,50	38,76
	Net	87,37	86,81	87,96	88,64	88,24	89,06	81,35	82,36	80,29	42,31	37,55	47,26	39,04	44,81	33,03
Zonguldak	Brüt	97,68	97,95	97,40	98,94	97,33	100,62	114,74	114,30	115,19	60,40	53,17	68,02	54,34	61,13	47,17
	Net	91,85	91,63	92,09	94,39	93,75	95,04	91,69	91,73	91,64	48,68	42,78	54,90	43,01	48,95	36,74
Karabük	Brüt	97,90	98,72	97,08	99,43	98,43	100,51	122,75	125,14	120,20	68,76	64,20	73,63	53,99	60,94	46,56
	Net	90,99	91,06	90,93	93,58	93,22	93,96	96,48	96,69	96,26	53,13	48,24	58,35	43,35	48,44	37,90
Bartın	Brüt	96,42	97,17	95,64	99,79	98,35	101,34	116,29	114,46	118,19	52,10	47,03	57,34	64,19	67,42	60,84
	Net	91,22	91,79	90,63	94,82	94,52	95,14	93,68	92,43	94,97	39,33	35,27	43,52	54,35	57,16	51,44
Kastamonu	Brüt	96,93	97,76	96,06	101,35	99,64	103,15	115,73	114,77	116,71	57,81	50,89	64,91	57,92	63,88	51,80
	Net	91,83	92,15	91,49	94,89	94,56	95,24	89,85	90,12	89,58	39,29	34,22	44,49	50,56	55,90	45,08
Çankırı	Brüt	82,14	82,19	82,10	82,62	81,55	83,76	94,85	96,16	93,47	48,31	43,57	53,31	46,53	52,59	40,16
	Net	76,31	75,96	76,69	77,09	76,18	78,07	71,85	71,05	72,69	33,11	28,23	38,24	38,74	42,82	34,45
Sinop	Brüt	95,63	96,03	95,23	95,95	95,11	96,81	108,08	109,21	106,89	55,98	50,38	61,92	52,10	58,83	44,97
	Net	89,41	89,13	89,70	90,33	89,59	91,08	85,02	85,16	84,87	40,97	35,59	46,68	44,05	49,57	38,19
Samsun	Brüt	96,52	96,63	96,42	100,08	99,00	101,21	114,29	115,20	113,34	64,39	59,75	69,24	49,90	55,44	44,10
	Net	91,21	90,95	91,48	94,75	94,31	95,22	90,18	89,63	90,76	49,48	44,61	54,58	40,70	45,02	36,18
Tokat	Brüt	90,89	90,91	90,87	94,05	92,81	95,34	108,15	111,46	104,71	51,28	48,13	54,56	56,88	63,33	50,15
	Net	85,44	85,15	85,74	88,62	88,01	89,24	86,04	87,55	84,48	38,65	34,94	42,51	47,40	52,61	41,97
Çorum	Brüt	95,80	95,94	95,65	98,41	97,25	99,63	114,39	115,75	112,99	67,40	62,67	72,27	46,99	53,08	40,72
	Net	89,43	89,20	89,67	92,27	91,90	92,66	88,27	88,06	88,48	50,50	46,15	54,97	37,77	41,91	33,51
Amasya	Brüt	97,93	97,90	97,95	98,58	97,52	99,70	118,98	121,06	116,83	61,16	56,75	65,74	57,82	64,31	51,09
	Net	91,44	91,07	91,83	93,91	93,62	94,22	95,03	95,25	94,80	47,98	43,49	52,64	47,05	51,76	42,16
Trabzon	Brüt	96,47	96,37	96,57	98,29	98,21	98,36	116,84	117,71	115,95	60,61	58,63	62,64	56,23	59,08	53,31
	Net	90,80	90,38	91,23	93,67	94,11	93,20	93,58	93,03	94,14	48,46	45,92	51,06	45,11	47,11	43,08
Ordu	Brüt	94,00	94,07	93,92	96,20	95,05	97,43	105,97	106,63	105,29	52,82	47,84	57,98	53,15	58,79	47,31
	Net	89,33	89,04	89,64	92,29	91,69	92,93	87,52	86,58	88,49	42,79	37,83	47,93	44,73	48,75	40,56
Giresun	Brüt	92,67	92,48	92,87	94,61	93,57	95,69	108,32	111,02	105,48	52,15	47,76	56,75	56,17	63,26	48,72
	Net	87,81	87,10	88,56	90,54	90,04	91,06	90,35	91,66	88,98	41,57	37,18	46,18	48,78	54,48	42,80
Rize	Brüt	94,26	94,28	94,25	99,49	99,69	99,28	129,94	134,83	124,87	59,89	55,08	64,89	70,06	79,75	59,98
	Net	89,12	88,87	89,38	93,81	94,76	92,81	98,61	100,00	95,56	44,07	39,62	48,69	54,54	61,92	46,88
Artvin	Brüt	93,48	93,83	93,11	99,38	98,72	100,08	114,62	115,02	114,19	66,63	61,06	72,51	47,98	53,96	41,68
	Net	89,35	89,39	89,31	94,35	94,78	93,90	91,84	92,54	91,11	52,16	48,24	56,30	39,68	44,30	34,81
Gümüşhane	Brüt	71,10	70,19	72,07	73,80	73,25	74,37	82,33	83,67	80,88	46,84	46,25	47,47	35,49	37,42	33,41
	Net	67,77	66,71	68,88	70,36	70,27	70,45	65,06	65,93	64,12	34,56	33,27	35,93	30,50	32,66	28,18
Erzurum	Brüt	98,12	98,38	97,86	102,22	100,67	103,84	98,66	103,76	93,44	55,21	56,84	53,54	43,45	46,93	39,90
	Net	91,86	91,92	91,79	93,47	92,79	94,19	75,41	76,29	74,51	40,79	39,19	42,43	34,62	37,10	32,08
Erzincan	Brüt	96,84	96,75	96,93	98,63	98,13	99,15	116,20	118,08	114,21	59,49	56,12	63,04	56,71	61,96	51,16
	Net	91,17	90,83	91,53	92,81	92,63	93,00	89,88	90,57	89,15	42,19	38,88	45,68	47,69	51,68	43,47

Tablo 24. Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranları (2018/2019) (Devam)

İller	Okullaşma Oranı ⁽³⁾	İlkokul			Ortaokul			Ortaöğretim (Lise)			Genel Ortaöğretim ⁽¹⁾			Mesleki ve Teknik Ortaöğretim ⁽²⁾		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Bayburt	Brüt	91,32	91,89	90,74	96,61	95,21	98,07	113,63	117,78	109,02	55,31	52,70	58,22	58,32	65,08	50,80
	Net	87,69	87,64	87,74	91,48	90,88	92,12	88,48	88,69	88,24	40,26	36,71	44,21	48,22	51,98	44,03
Ağrı	Brüt	102,44	102,53	102,35	108,16	108,29	108,01	72,06	72,72	71,37	40,78	40,67	40,90	31,28	32,04	30,47
	Net	94,12	94,43	93,80	93,09	93,03	93,15	56,38	54,79	58,06	30,83	28,83	32,94	25,55	25,96	25,13
Kars	Brüt	98,47	98,58	98,37	104,89	104,72	105,07	85,56	85,48	85,64	50,40	48,41	52,49	35,16	37,07	33,15
	Net	92,63	92,74	92,52	94,82	94,51	95,14	69,00	66,40	71,75	38,64	34,82	42,66	30,37	31,57	29,09
İğdir	Brüt	100,36	100,74	99,95	105,88	104,80	107,03	93,32	88,67	98,25	55,86	49,96	62,12	37,46	38,71	36,13
	Net	93,94	93,83	94,06	94,93	93,91	96,01	76,57	71,30	82,16	44,81	38,50	51,52	31,76	32,81	30,64
Ardahan	Brüt	97,98	98,42	97,52	103,61	103,32	103,91	98,67	96,69	100,84	45,55	41,47	50,02	53,12	55,22	50,82
	Net	92,90	93,19	92,59	96,91	96,58	97,25	82,13	78,44	86,16	34,64	29,10	40,70	47,49	49,34	45,46
Malatya	Brüt	98,05	98,54	97,54	100,30	99,11	101,54	118,68	122,61	114,53	66,07	64,49	67,74	52,60	58,11	46,79
	Net	92,08	92,16	92,01	94,87	94,35	95,40	93,24	93,35	93,11	51,51	48,25	54,95	41,73	45,10	38,17
Elazığ	Brüt	95,32	95,12	95,54	99,75	98,67	100,89	112,73	116,70	108,55	64,26	63,57	64,98	48,48	53,13	43,58
	Net	90,48	90,05	90,94	93,62	93,27	93,99	87,57	88,48	86,61	49,01	46,62	51,54	38,56	41,86	35,07
Bingöl	Brüt	96,54	96,60	96,49	103,03	101,80	104,30	100,05	104,19	95,72	57,30	59,34	55,17	42,75	44,86	40,54
	Net	91,98	91,97	91,99	94,19	94,27	94,12	76,45	77,16	75,69	41,79	41,07	42,54	34,66	36,09	33,15
Tunceli	Brüt	93,08	93,57	92,55	94,05	94,30	93,80	111,97	115,94	107,58	69,96	69,21	70,80	42,01	46,73	36,78
	Net	88,54	89,08	87,95	90,44	90,91	89,93	82,24	83,35	81,01	52,91	50,45	55,63	29,33	32,91	25,37
Van	Brüt	101,88	102,20	101,55	106,19	105,86	106,55	84,51	87,03	81,88	42,55	45,48	39,49	41,96	41,55	42,39
	Net	93,42	93,68	93,16	92,85	92,61	93,10	64,80	64,03	65,61	30,97	30,84	31,12	33,83	33,19	34,49
Muş	Brüt	102,50	102,71	102,28	102,70	103,13	102,24	69,87	76,57	62,81	32,83	34,78	30,77	37,04	41,78	32,04
	Net	93,21	93,50	92,91	90,08	90,60	89,53	53,51	56,80	50,04	23,23	22,96	23,52	30,28	33,84	26,52
Bitlis	Brüt	100,88	101,25	100,50	104,11	103,85	104,39	82,18	92,40	71,28	47,99	54,65	40,89	34,19	37,75	30,38
	Net	93,69	93,97	93,38	93,62	93,25	94,01	62,12	67,53	56,34	34,30	37,29	31,11	27,81	30,24	25,23
Hakkari	Brüt	101,77	102,28	101,24	100,59	100,25	100,95	94,66	100,66	88,45	44,91	47,48	42,23	49,76	53,17	46,22
	Net	91,80	92,15	91,43	88,50	88,95	88,02	68,31	68,12	68,50	29,53	27,21	31,94	38,77	40,91	36,56
Gaziantep	Brüt	99,43	99,68	99,17	101,29	100,49	102,12	99,97	103,85	95,91	60,49	59,97	61,03	39,49	43,89	34,87
	Net	93,45	93,30	93,61	93,98	93,55	94,44	78,35	78,21	78,49	45,84	42,81	49,02	32,51	35,40	29,47
Adıyaman	Brüt	97,11	97,19	97,03	99,64	99,67	99,60	105,30	110,19	100,16	52,18	52,23	52,13	53,12	57,96	48,03
	Net	91,70	91,46	91,96	93,89	93,65	94,14	82,90	82,18	83,66	39,54	36,24	43,00	43,36	45,94	40,67
Kilis	Brüt	98,37	98,80	97,90	98,13	96,89	99,45	100,24	108,24	92,03	51,35	51,45	51,24	48,89	56,79	40,79
	Net	91,14	90,86	91,43	91,13	90,20	92,13	77,65	78,90	76,38	36,31	31,98	40,75	41,35	46,92	35,63
Şanlıurfa	Brüt	102,74	102,75	102,73	104,01	103,64	104,40	80,06	90,22	69,26	45,47	49,59	41,08	34,59	40,62	28,18
	Net	94,26	94,40	94,12	91,93	92,06	91,79	61,70	66,81	56,27	33,84	35,09	32,50	27,87	31,71	23,77
Diyarbakır	Brüt	100,50	100,82	100,16	102,42	101,94	102,93	91,53	97,24	85,54	51,54	54,02	48,94	39,99	43,22	36,60
	Net	94,17	94,27	94,07	93,96	93,74	94,19	69,43	70,04	68,79	37,41	36,00	38,89	32,02	34,04	29,90
Mardin	Brüt	100,92	101,32	100,51	103,22	102,07	104,40	89,95	97,58	82,02	51,52	53,13	49,85	38,43	44,45	32,17
	Net	93,90	94,07	93,72	94,08	93,71	94,46	70,17	72,23	68,03	37,83	35,87	39,87	32,33	36,35	28,16
Batman	Brüt	99,24	99,49	98,99	103,37	102,97	103,79	97,77	103,92	91,33	59,82	62,65	56,87	37,94	41,27	34,46
	Net	93,12	93,06	93,17	94,24	93,91	94,58	73,72	74,50	72,92	43,95	42,83	45,12	29,77	31,67	27,79
Şırnak	Brüt	102,47	102,85	102,07	105,73	104,58	106,95	85,33	91,40	78,96	45,68	47,22	44,07	39,65	44,18	34,90
	Net	93,12	93,43	92,79	92,90	92,35	93,48	64,68	65,80	63,52	31,83	29,81	33,94	32,86	35,98	29,58
Siirt	Brüt	101,85	101,81	101,88	100,93	100,72	101,15	88,73	100,39	76,30	45,91	54,51	36,74	42,82	45,89	39,56
	Net	93,36	93,28	93,46	90,89	90,87	90,92	66,28	70,92	61,34	31,17	34,58	27,54	35,11	36,34	33,81
Türkiye	Brüt	98,40	98,61	98,19	100,33	99,41	101,29	108,88	112,24	105,32	60,40	58,82	62,07	48,48	53,43	43,25
	Net	91,92	91,78	92,08	93,28	92,94	93,64	84,20	84,51	83,88	44,57	41,51	47,81	39,63	43,00	36,07

Kaynak: MEB.

Not 1. IBBS 3. düzey okullaşma oranları Türkiye İstatistik Kurumu tarafından hesaplanmıştır.

Not 2. 2018/19 okullaşma oranları hesaplanırken, kullanılan nüfus ve öğrenci sayılarında Türkiye'de ikamet eden T.C. vatandaşları kapsamıştır. Türkiye'de ikamet eden yabancı uyruklu nüfus ve yabancı uyruklu öğrenci sayıları kapsam dışında tutularak hesaplanmıştır.

(1) Anadolu Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi ve Özel Liseler.

(2) İmam Hatip Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi, Mesleki ve Teknik Liseler, Güzel Sanatlar Lisesi, Spor Lisesi, Özel Eğitim Meslek Liseleri ve Özel Meslek Liseleri.

(3) Ortaokul brüt okullaşma oranları hesaplanırken Açık Öğretim Ortaokulu öğrencileri dahil edilmiştir. Ortaöğretim de ise brüt ve net okullaşma oranları hesaplanırken Açık Öğretim Lise öğrencileri dahil edilmiştir.

Tablo 25. Nüfusun İşgücü Durumu (2019)

(15+ yaş - Bin Kişi)

İBBS Düzey-2	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne dahil olmayan nüfus	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	Toplam İstihdam oranı (%)	Erkek İstihdam oranı (%)	Kadın İstihdam oranı (%)
İstanbul	11.812	6.788	5.778	1.010	5.024	57,5	14,9	15,0	48,9	67,1	30,5
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	1.432	853	759	94	579	59,6	11,0	12,8	53,0	71,3	34,0
Balıkesir, Çanakkale	1.411	681	625	56	730	48,3	8,3	10,6	44,3	60,8	28,8
İzmir	3.434	1.927	1.620	307	1.507	56,1	16,0	17,1	47,2	63,8	30,8
Aydın, Denizli, Muğla	2.439	1.375	1.249	126	1.064	56,4	9,2	11,9	51,2	65,2	37,5
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	2.390	1.261	1.137	124	1.129	52,8	9,8	13,2	47,6	64,9	30,9
Bursa, Eskişehir, Bilecik	3.214	1.648	1.463	185	1.566	51,3	11,2	12,3	45,5	62,6	28,5
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	2.973	1.608	1.391	216	1.365	54,1	13,5	15,2	46,8	65,4	28,6
Ankara	4.300	2.269	1.946	322	2.031	52,8	14,2	14,6	45,3	63,7	27,6
Konya, Karaman	1.793	915	841	73	879	51,0	8,0	10,4	46,9	67,7	27,6
Antalya, Isparta, Burdur	2.412	1.370	1.187	182	1.042	56,8	13,3	15,6	49,2	64,6	33,9
Adana, Mersin	3.007	1.489	1.311	178	1.518	49,5	11,9	14,0	43,6	60,3	27,5
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	2.334	1.117	915	202	1.217	47,9	18,1	21,3	39,2	57,5	22,1
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1.194	614	532	82	580	51,4	13,3	16,9	44,5	62,9	27,4
Kayseri, Sivas, Yozgat	1.820	865	740	125	955	47,5	14,5	17,5	40,6	60,1	21,2
Zonguldak, Karabük, Bartın	823	420	380	40	403	51,1	9,6	13,2	46,2	61,0	31,8
Kastamonu, Çankırı, Sinop	623	332	307	25	291	53,3	7,6	11,9	49,3	63,2	36,0
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	2.118	1.140	1.046	94	978	53,8	8,3	12,6	49,4	65,2	34,6
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	2.097	1.181	1.065	116	916	56,3	9,9	16,5	50,8	63,7	38,6
Erzurum, Erzincan, Bayburt	759	363	323	41	396	47,8	11,2	15,5	42,5	61,3	24,5
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	726	344	311	34	381	47,5	9,8	19,2	42,8	56,8	28,0
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1.304	672	605	66	633	51,5	9,9	13,9	46,4	63,2	30,5
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	1.371	700	518	181	671	51,0	25,9	36,3	37,8	55,4	20,1
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1.878	891	756	136	986	47,5	15,2	17,5	40,2	60,3	20,7
Şanlıurfa, Diyarbakır	2.365	1.100	843	257	1.265	46,5	23,4	30,4	35,7	52,2	19,7
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1.439	626	432	194	813	43,5	30,9	33,6	30,0	49,4	12,4
Türkiye	61.469	32.549	28.080	4.469	28.920	53,0	13,7	16,0	45,7	63,1	28,7

Kaynak: TÜİK.

Tablo 26. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2019)

(15+ yaş - Bin Kişi)

İBBS Düzey-2	Toplam	Tarım	Sanayi ⁽¹⁾	Hizmet	Tarım (%)	Sanayi (%) ⁽¹⁾	Hizmet (%)
İstanbul	5.778	69	1.839	3.869	1,2	31,8	67,0
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	759	121	257	380	16,0	33,9	50,1
Balıkesir, Çanakkale	625	172	121	332	27,6	19,4	53,1
İzmir	1.620	151	502	967	9,3	31,0	59,7
Aydın, Denizli, Muğla	1.249	331	243	675	26,5	19,4	54,1
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	1.137	343	315	479	30,2	27,7	42,2
Bursa, Eskişehir, Bilecik	1.463	164	578	722	11,2	39,5	49,3
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	1.391	185	493	713	13,3	35,4	51,3
Ankara	1.946	67	413	1.466	3,5	21,2	75,3
Konya, Karaman	841	219	227	395	26,0	27,0	47,0
Antalya, Isparta, Burdur	1.187	220	166	802	18,5	14,0	67,5
Adana, Mersin	1.311	260	281	770	19,8	21,5	58,7
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	915	194	219	501	21,2	24,0	54,8
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	532	133	103	296	25,0	19,4	55,6
Kayseri, Sivas, Yozgat	740	159	201	379	21,6	27,2	51,3
Zonguldak, Karabük, Bartın	380	116	81	183	30,5	21,4	48,1
Kastamonu, Çankırı, Sinop	307	121	49	137	39,4	15,9	44,6
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	1.046	402	180	464	38,4	17,2	44,3
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	1.065	484	145	435	45,5	13,6	40,9
Erzurum, Erzincan, Bayburt	323	103	31	188	32,0	9,7	58,3
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	311	170	37	103	54,7	12,0	33,2
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	605	200	101	305	33,0	16,6	50,3
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	518	206	86	226	39,7	16,6	43,7
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	756	134	229	393	17,7	30,3	52,1
Şanlıurfa, Diyarbakır	843	316	131	396	37,5	15,5	47,0
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	432	56	81	295	13,0	18,7	68,3
Türkiye	28.080	5.097	7.110	15.872	18,2	25,3	56,5

Kaynak: TÜİK.

(1) İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.

Tablo 27. 4/a Kapsamındaki Zorunlu Sigortalı Sayıları ⁽¹⁾

İller	2018			2019			Pay (%)			
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	2018		2019	
							Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Adana	220.924	85.796	306.720	215.405	85.865	301.270	72,0	28,0	71,5	28,5
Adıyaman	41.831	12.758	54.589	41.775	13.927	55.702	76,6	23,4	75,0	25,0
Afyonkarahisar	67.235	23.232	90.467	66.731	23.897	90.628	74,3	25,7	73,6	26,4
Ağrı	22.562	7.310	29.872	22.429	8.129	30.558	75,5	24,5	73,4	26,6
Amasya	28.748	11.731	40.479	28.121	11.365	39.486	71,0	29,0	71,2	28,8
Ankara	770.339	354.460	1.124.799	753.823	362.677	1.116.500	68,5	31,5	67,5	32,5
Antalya	320.931	161.785	482.716	331.137	172.432	503.569	66,5	33,5	65,8	34,2
Artvin	18.939	6.223	25.162	19.624	6.193	25.817	75,3	24,7	76,0	24,0
Aydın	101.046	50.597	151.643	99.575	50.366	149.941	66,6	33,4	66,4	33,6
Balıkesir	122.198	54.556	176.754	117.258	55.646	172.904	69,1	30,9	67,8	32,2
Bilecik	32.731	12.540	45.271	32.443	12.334	44.777	72,3	27,7	72,5	27,5
Bingöl	21.736	6.109	27.845	20.167	5.972	26.139	78,1	21,9	77,2	22,8
Bitlis	22.351	6.645	28.996	21.549	6.411	27.960	77,1	22,9	77,1	22,9
Bolu	38.724	19.831	58.555	38.448	20.079	58.527	66,1	33,9	65,7	34,3
Burdur	24.961	9.835	34.796	24.199	9.075	33.274	71,7	28,3	72,7	27,3
Bursa	462.255	223.526	685.781	455.442	226.661	682.103	67,4	32,6	66,8	33,2
Çanakkale	58.351	25.153	83.504	60.029	25.408	85.437	69,9	30,1	70,3	29,7
Çankırı	18.855	7.727	26.582	17.824	7.538	25.362	70,9	29,1	70,3	29,7
Çorum	40.705	17.098	57.803	38.917	16.839	55.756	70,4	29,6	69,8	30,2
Denizli	120.164	68.681	188.845	117.307	69.306	186.613	63,6	36,4	62,9	37,1
Diyarbakır	119.802	35.084	154.886	115.266	36.240	151.506	77,3	22,7	76,1	23,9
Edirne	36.903	24.445	61.348	36.862	23.682	60.544	60,2	39,8	60,9	39,1
Elazığ	51.759	16.220	67.979	50.549	16.215	66.764	76,1	23,9	75,7	24,3
Erzincan	22.186	7.337	29.523	20.803	7.423	28.226	75,1	24,9	73,7	26,3
Erzurum	63.384	20.011	83.395	60.661	19.410	80.071	76,0	24,0	75,8	24,2
Eskişehir	114.905	53.786	168.691	115.462	55.002	170.464	68,1	31,9	67,7	32,3
Gaziantep	234.543	57.740	292.283	238.009	61.799	299.808	80,2	19,8	79,4	20,6
Giresun	34.591	18.271	52.862	34.545	18.765	53.310	65,4	34,6	64,8	35,2
Gümüşhane	11.170	3.954	15.124	10.622	3.832	14.454	73,9	26,1	73,5	26,5
Hakkari	20.276	6.358	26.634	19.611	5.203	24.814	76,1	23,9	79,0	21,0
Hatay	126.370	42.727	169.097	123.322	45.124	168.446	74,7	25,3	73,2	26,8
Isparta	41.034	18.522	59.556	39.739	18.769	58.508	68,9	31,1	67,9	32,1
Mersin	173.985	68.080	242.065	176.993	71.314	248.307	71,9	28,1	71,3	28,7
İstanbul	2.671.231	1.370.434	4.041.665	2.719.631	1.410.947	4.130.578	66,1	33,9	65,8	34,2
İzmir	591.738	306.047	897.785	579.054	310.802	889.856	65,9	34,1	65,1	34,9
Kars	17.444	7.055	24.499	16.713	6.806	23.519	71,2	28,8	71,1	28,9
Kastamonu	34.935	14.294	49.229	33.530	14.310	47.840	71,0	29,0	70,1	29,9
Kayseri	165.206	51.218	216.424	167.544	52.723	220.267	76,3	23,7	76,1	23,9
Kırklareli	43.678	23.427	67.105	43.915	24.205	68.120	65,1	34,9	64,5	35,5
Kırşehir	19.982	5.874	25.856	18.365	5.592	23.957	77,3	22,7	76,7	23,3
Kocaeli	365.685	134.947	500.632	362.543	137.783	500.326	73,0	27,0	72,5	27,5

Tablo 27. 4/a Kapsamındaki Zorunlu Sigortalı Sayıları ⁽¹⁾ (Devam)

İller	2018			2019			Pay (%)			
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	2018		2019	
							Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Konya	235.761	65.120	300.881	238.988	67.980	306.968	78,4	21,6	77,9	22,1
Kütahya	61.596	21.780	83.376	60.886	21.918	82.804	73,9	26,1	73,5	26,5
Malatya	76.106	24.355	100.461	74.327	25.092	99.419	75,8	24,2	74,8	25,2
Manisa	170.426	71.104	241.530	164.080	74.118	238.198	70,6	29,4	68,9	31,1
Kahramanmaraş	115.026	28.080	143.106	116.067	28.643	144.710	80,4	19,6	80,2	19,8
Mardin	63.534	15.126	78.660	67.158	16.660	83.818	80,8	19,2	80,1	19,9
Muğla	127.247	53.840	181.087	127.957	54.790	182.747	70,3	29,7	70,0	30,0
Muş	20.905	6.544	27.449	21.987	7.346	29.333	76,2	23,8	75,0	25,0
Nevşehir	29.099	11.018	40.117	30.992	11.484	42.476	72,5	27,5	73,0	27,0
Niğde	28.097	9.254	37.351	26.807	9.517	36.324	75,2	24,8	73,8	26,2
Ordu	54.016	30.776	84.792	52.077	31.830	83.907	63,7	36,3	62,1	37,9
Rize	33.269	13.277	46.546	32.400	13.208	45.608	71,5	28,5	71,0	29,0
Sakarya	124.215	52.781	176.996	125.296	54.268	179.564	70,2	29,8	69,8	30,2
Samsun	114.508	55.057	169.565	109.933	56.755	166.688	67,5	32,5	66,0	34,0
Siirt	26.332	6.533	32.865	25.170	5.501	30.671	80,1	19,9	82,1	17,9
Sinop	16.751	8.616	25.367	15.776	8.143	23.919	66,0	34,0	66,0	34,0
Sivas	57.650	18.168	75.818	54.685	17.906	72.591	76,0	24,0	75,3	24,7
Tekirdağ	179.578	84.670	264.248	182.855	86.112	268.967	68,0	32,0	68,0	32,0
Tokat	42.895	17.942	60.837	40.520	17.796	58.316	70,5	29,5	69,5	30,5
Trabzon	82.450	36.685	119.135	80.727	35.317	116.044	69,2	30,8	69,6	30,4
Tunceli	5.819	3.130	8.949	6.072	2.609	8.681	65,0	35,0	69,9	30,1
Şanlıurfa	112.109	33.136	145.245	111.747	35.670	147.417	77,2	22,8	75,8	24,2
Uşak	41.967	19.719	61.686	42.929	20.378	63.307	68,0	32,0	67,8	32,2
Van	70.426	19.451	89.877	72.056	21.987	94.043	78,4	21,6	76,6	23,4
Yozgat	30.274	9.948	40.222	30.331	9.876	40.207	75,3	24,7	75,4	24,6
Zonguldak	65.114	23.006	88.120	64.517	22.327	86.844	73,9	26,1	74,3	25,7
Aksaray	39.414	11.886	51.300	38.467	11.874	50.341	76,8	23,2	76,4	23,6
Bayburt	6.038	2.281	8.319	5.877	2.229	8.106	72,6	27,4	72,5	27,5
Karaman	26.389	12.902	39.291	25.963	13.356	39.319	67,2	32,8	66,0	34,0
Kırıkkale	25.777	8.362	34.139	25.008	8.557	33.565	75,5	24,5	74,5	25,5
Batman	49.745	15.071	64.816	52.772	16.848	69.620	76,7	23,3	75,8	24,2
Şırnak	39.460	8.434	47.894	40.798	8.847	49.645	82,4	17,6	82,2	17,8
Bartın	18.665	8.871	27.536	18.086	9.084	27.170	67,8	32,2	66,6	33,4
Ardahan	9.819	2.856	12.675	6.287	2.604	8.891	77,5	22,5	70,7	29,3
İğdir	12.295	4.801	17.096	11.835	4.419	16.254	71,9	28,1	72,8	27,2
Yalova	41.329	14.477	55.806	46.216	15.013	61.229	74,1	25,9	75,5	24,5
Karabük	26.936	10.315	37.251	26.262	10.197	36.459	72,3	27,7	72,0	28,0
Kilis	11.768	4.821	16.589	11.869	4.589	16.458	70,9	29,1	72,1	27,9
Osmaniye	40.553	13.451	54.004	37.843	13.107	50.950	75,1	24,9	74,3	25,7
Düzce	45.950	24.401	70.351	45.914	24.813	70.727	65,3	34,7	64,9	35,1
Toplam	9.895.701	4.333.469	14.229.170	9.875.479	4.438.834	14.314.313	69,5	30,5	69,0	31,0

Kaynak: SGK.

(1): 4/a: 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanlar.

Tablo 28. 4/a Kapsamındaki İşyeri Sayıları ⁽¹⁾

İller	2018					2019					2019/2018 T. Değişim (%)
	Daimi (I)	Geçici (II)	Kamu (I)	Özel (II)	Toplam (I+II)	Daimi (I)	Geçici (II)	Kamu (I)	Özel (II)	Toplam (I+II)	
Adana	37.966	3.563	979	40.550	41.529	38.905	2.862	889	40.878	41.767	0,6
Adıyaman	6.163	1.221	362	7.022	7.384	6.741	1.085	364	7.462	7.826	6,0
Afyonkarahisar	11.476	1.925	936	12.465	13.401	11.784	1.508	914	12.378	13.292	-0,8
Ağrı	2.322	528	335	2.515	2.850	2.405	437	349	2.493	2.842	-0,3
Amasya	5.335	903	345	5.893	6.238	5.542	760	325	5.977	6.302	1,0
Ankara	134.827	10.662	3.245	142.244	145.489	135.491	8.968	3.320	141.139	144.459	-0,7
Antalya	67.437	5.184	987	71.634	72.621	70.213	4.338	963	73.588	74.551	2,7
Artvin	3.343	665	331	3.677	4.008	3.416	588	341	3.663	4.004	-0,1
Aydın	25.000	2.816	893	26.923	27.816	25.184	2.196	879	26.501	27.380	-1,6
Balıkesir	26.158	3.835	990	29.003	29.993	26.532	3.166	1.019	28.679	29.698	-1,0
Bilecik	4.028	715	337	4.406	4.743	4.126	617	343	4.400	4.743	0,0
Bingöl	2.099	518	277	2.340	2.617	2.191	444	271	2.364	2.635	0,7
Bitlis	2.253	557	375	2.435	2.810	2.257	458	350	2.365	2.715	-3,4
Bolu	6.357	1.005	390	6.972	7.362	6.413	777	402	6.788	7.190	-2,3
Burdur	5.367	868	392	5.843	6.235	5.320	660	387	5.593	5.980	-4,1
Bursa	72.022	6.127	1.096	77.053	78.149	73.734	4.820	1.106	77.448	78.554	0,5
Çanakkale	12.636	1.908	613	13.931	14.544	12.859	1.484	649	13.694	14.343	-1,4
Çankırı	2.482	608	369	2.721	3.090	2.589	483	348	2.724	3.072	-0,6
Çorum	7.572	1.152	581	8.143	8.724	7.764	977	610	8.131	8.741	0,2
Denizli	23.603	2.339	690	25.252	25.942	23.797	2.014	677	25.134	25.811	-0,5
Diyarbakır	14.932	1.554	874	15.612	16.486	15.792	1.225	835	16.182	17.017	3,2
Edirne	8.855	940	548	9.247	9.795	8.926	854	516	9.264	9.780	-0,2
Elazığ	7.011	1.290	490	7.811	8.301	7.247	1.063	469	7.841	8.310	0,1
Erzincan	3.224	681	332	3.573	3.905	3.326	549	326	3.549	3.875	-0,8
Erzurum	8.833	1.617	863	9.587	10.450	8.935	1.333	865	9.403	10.268	-1,7
Eskişehir	18.065	2.790	676	20.179	20.855	18.538	2.350	684	20.204	20.888	0,2
Gaziantep	31.600	2.344	636	33.308	33.944	31.709	1.993	624	33.078	33.702	-0,7
Giresun	7.567	1.593	591	8.569	9.160	7.852	1.435	606	8.681	9.287	1,4
Gümüşhane	1.773	485	253	2.005	2.258	1.836	419	244	2.011	2.255	-0,1
Hakkari	1.028	392	228	1.192	1.420	1.068	335	227	1.176	1.403	-1,2
Hatay	21.033	2.729	716	23.046	23.762	21.891	2.201	681	23.411	24.092	1,4
Isparta	8.213	1.086	583	8.716	9.299	8.385	890	552	8.723	9.275	-0,3
Mersin	34.255	3.924	883	37.296	38.179	34.660	3.131	873	36.918	37.791	-1,0
İstanbul	501.661	27.517	5.213	523.965	529.178	515.239	22.743	5.366	532.616	537.982	1,7
İzmir	121.894	9.681	2.249	129.326	131.575	123.444	7.799	2.228	129.015	131.243	-0,3
Kars	2.436	565	373	2.628	3.001	2.463	474	348	2.589	2.937	-2,1
Kastamonu	6.520	1.285	764	7.041	7.805	6.667	1.104	716	7.055	7.771	-0,4
Kayseri	28.532	3.292	708	31.116	31.824	29.596	2.827	686	31.737	32.423	1,9
Kırklareli	7.315	1.143	465	7.993	8.458	7.504	902	500	7.906	8.406	-0,6
Kırşehir	3.242	666	290	3.618	3.908	3.309	518	283	3.544	3.827	-2,1
Kocaeli	40.560	6.334	905	45.989	46.894	41.499	5.081	849	45.731	46.580	-0,7
Konya	40.837	5.096	1.199	44.734	45.933	42.345	4.079	1.212	45.212	46.424	1,1
Kütahya	9.125	1.626	565	10.186	10.751	9.339	1.334	553	10.120	10.673	-0,7

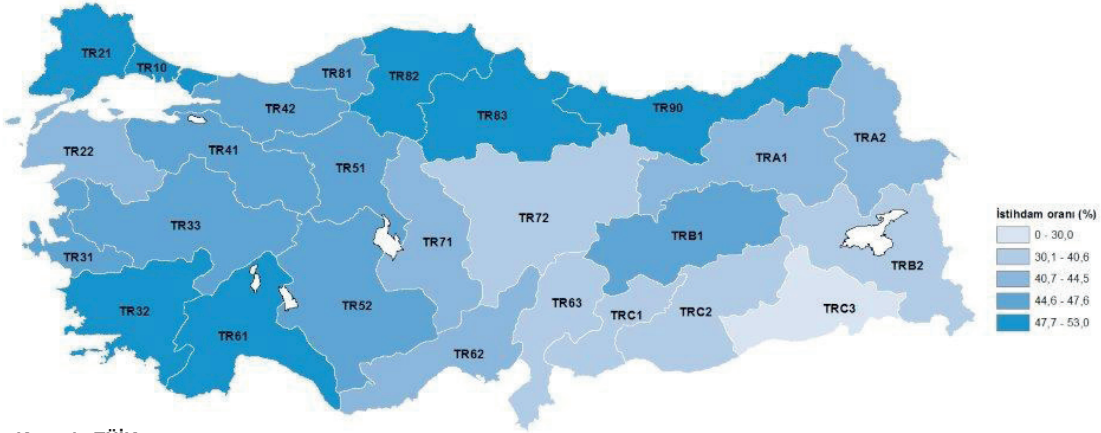
Tablo 28. 4/a Kapsamındaki İşyeri Sayıları ⁽¹⁾

İller	2018					2019					2019/2018 T. Değişim (%)
	Daimi (I)	Geçici (II)	Kamu (I)	Özel (II)	Toplam (I+II)	Daimi (I)	Geçici (II)	Kamu (I)	Özel (II)	Toplam (I+II)	
Malatya	11.020	1.613	604	12.029	12.633	11.344	1.351	483	12.212	12.695	0,5
Manisa	24.646	3.686	896	27.436	28.332	24.935	2.813	898	26.850	27.748	-2,1
Kahramanmaraş	14.132	2.086	637	15.581	16.218	14.600	1.681	594	15.687	16.281	0,4
Mardin	5.280	1.008	409	5.879	6.288	6.038	824	416	6.446	6.862	9,1
Muğla	32.235	3.389	792	34.832	35.624	33.280	3.021	752	35.549	36.301	1,9
Muş	2.005	456	338	2.123	2.461	2.024	344	319	2.049	2.368	-3,8
Nevşehir	5.855	683	338	6.200	6.538	6.321	664	298	6.687	6.985	6,8
Niğde	5.039	1.081	322	5.798	6.120	5.363	872	291	5.944	6.235	1,9
Ordu	11.832	1.702	581	12.953	13.534	12.034	1.460	599	12.895	13.494	-0,3
Rize	6.435	1.007	450	6.992	7.442	6.844	839	434	7.249	7.683	3,2
Sakarya	20.415	2.362	651	22.126	22.777	21.065	1.994	634	22.425	23.059	1,2
Samsun	22.832	3.530	957	25.405	26.362	23.262	2.856	874	25.244	26.118	-0,9
Siirt	2.026	467	305	2.188	2.493	2.107	386	285	2.208	2.493	0,0
Sinop	3.550	707	325	3.932	4.257	3.607	506	319	3.794	4.113	-3,4
Sivas	8.562	1.545	623	9.484	10.107	8.824	1.191	614	9.401	10.015	-0,9
Tekirdağ	21.577	2.920	570	23.927	24.497	21.870	2.149	582	23.437	24.019	-2,0
Tokat	7.699	1.235	580	8.354	8.934	7.857	1.016	560	8.313	8.873	-0,7
Trabzon	17.050	2.555	743	18.862	19.605	17.491	2.262	696	19.057	19.753	0,8
Tunceli	1.032	236	254	1.014	1.268	1.132	216	247	1.101	1.348	6,3
Şanlıurfa	11.178	2.583	562	13.199	13.761	11.797	2.004	571	13.230	13.801	0,3
Uşak	8.098	1.117	337	8.878	9.215	8.542	888	305	9.125	9.430	2,3
Van	8.018	1.240	650	8.608	9.258	8.371	1.069	664	8.776	9.440	2,0
Yozgat	4.990	942	588	5.344	5.932	5.194	823	549	5.468	6.017	1,4
Zonguldak	9.895	1.318	638	10.575	11.213	10.155	1.114	590	10.679	11.269	0,5
Aksaray	6.236	1.113	309	7.040	7.349	6.620	877	304	7.193	7.497	2,0
Bayburt	987	243	145	1.085	1.230	1.021	211	141	1.091	1.232	0,2
Karaman	4.009	649	318	4.340	4.658	4.132	556	308	4.380	4.688	0,6
Kırıkkale	4.069	690	298	4.461	4.759	4.117	625	301	4.441	4.742	-0,4
Batman	4.093	617	249	4.461	4.710	4.591	582	249	4.924	5.173	9,8
Şırnak	2.281	537	295	2.523	2.818	2.502	479	296	2.685	2.981	5,8
Bartın	3.678	533	237	3.974	4.211	3.832	404	230	4.006	4.236	0,6
Ardahan	1.040	252	212	1.080	1.292	1.051	211	211	1.051	1.262	-2,3
İğdır	1.708	330	254	1.784	2.038	1.858	307	265	1.900	2.165	6,2
Yalova	6.085	1.032	266	6.851	7.117	6.291	806	264	6.833	7.097	-0,3
Karabük	4.535	596	281	4.850	5.131	4.580	547	280	4.847	5.127	-0,1
Kilis	1.361	303	221	1.443	1.664	1.389	315	208	1.496	1.704	2,4
Osmaniye	6.052	982	390	6.644	7.034	6.191	776	348	6.619	6.967	-1,0
Düzce	7.276	929	336	7.869	8.205	7.358	769	316	7.811	8.127	-1,0
Toplam	1.705.768	174.003	51.888	1.827.883	1.879.771	1.748.423	143.089	51.044	1.840.468	1.891.512	0,6

Kaynak: SGK.

(1): 4/a: 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanlar.

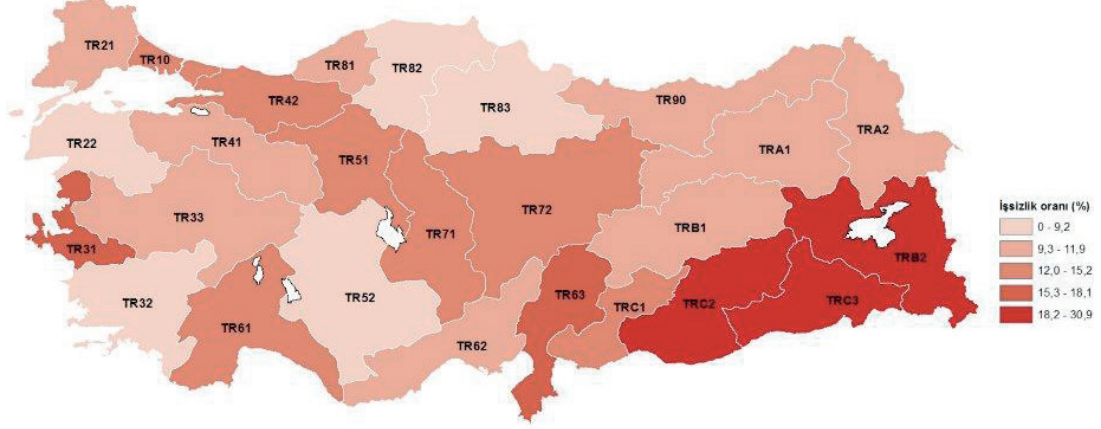
İstihdam Oranı, İBBS 2. Düzey (2019)

Kaynak: TÜİK.

TR10 (İstanbul)	TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)
TR31 (İzmir)	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)
TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)
TR51 (Ankara)	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)
TR52 (Konya, Karaman)	TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)
TR62 (Adana, Mersin)	TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)

İşsizlik Oranı, İBBS 2. Düzey (2019)

Kaynak: TÜİK.

TR10 (İstanbul)	TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)
TR31 (İzmir)	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)
TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)
TR51 (Ankara)	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)
TR52 (Konya, Karaman)	TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)
TR62 (Adana, Mersin)	TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)